МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН ТА ІНОЗЕМНИХ МОВ

ВІРА АКСЬОНОВА

ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ. (ГНОСЕОЛОГІЯ. ФІЛОСОФСЬКО - МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ)

НАВЧАЛЬНО - МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

для здобувачів/здобувачок другого (магістерського) рівня вищої освіти інженерних спеціальностей

Кропивницький – 2026

УДК 167.7/168.5
ББК 87я73
Р 82

Рекомендовано Вченою Радою Центральноукраїнського національного технічного університету (протокол № 10 від «25» травня 2026 року)

Рецензенти:

З.М. Атаманюк, професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу "Південноукраїнський державний педагогічний університет", доктор філософських наук, професор

Ю.В. Харченко, завідувач кафедри філософії та соціальних наук Центральноукраїнського державного педагогічного університету, доктор філософських наук, професор

В.І. Аксьонова Філософські проблеми наукового пізнання. (Гносеологія. Філософсько-методологічні проблеми наукового дослідження). Навчально-методичний посібник. – Кропивницький: Центральноукраїнський національний технічний університет, 2026. – 416 с.

Навчально-методичний посібник у рамках заявленої дисципліни знайомить з гносеологією як предметом філософського аналізу, сучасними концептами розуміння науки, основами та логіко-комунікативними принципами науково-дослідницької діяльності, гуманістичними тенденціями розвитку сучасної філософії науки, специфікою філософського осмислення наукового знання, його структури, форм, способів логічного поєднання філософської методології та наукових методів дослідження об'єкта пізнання; висвітлюється, логіка наукового дослідження, динаміка науки в соціально-методологічному, морально-етичному та соціокультурному вимірах, закономірностей сучасності.

Рекомендовано для магістрантів інженерних спеціальностей, які вивчають курс «Філософські проблеми наукового пізнання».

© Аксьонова В.І., 2026
© ЦНТУ 2026

АНОТАЦІЯ

Дисципліна «Філософські проблеми наукового пізнання», що викладається у більшості закладів вищої освіти для здобувачів/здобувачок другого (магістерського) рівня вищої освіти інженерних спеціальностей, є складовою частиною дисциплін філософського циклу нормативного блоку, вивчення якої передбачає розв'язання низки завдань фундаментальної професійної підготовки фахівців вищої кваліфікації, зокрема: опанування системою знань про гносеологію, методологію, типи, основні елементи, етапи, методи та логіку наукових досліджень.

Об’єкти вивчення та/або діяльності: філософські проблеми наукового пізнання, методологія та методика наукових досліджень. Теоретико-методологічний зміст предметної області: філософські теорії, концепції, парадигми, методи, методики та технології наукового пізнання, аналітичної обробки інформації, організаційно-технологічного та правового забезпечення проведення наукового дослідження, інформаційно-аналітичні інструменти.

Мета навчальної дисципліни: підготовка висококваліфікованих магістрів інженерних спеціальностей, здатних розв’язувати складні спеціалізовані завдання у процесі навчання, сфері наукового пізнання та практичні проблеми, успішно працювати в обраній сфері діяльності, які володіють сучасним науковим мисленням, універсальними та професійними компетентностями щодо наукової діяльності.

Завдання навчальної дисципліни: ознайомити здобувачів/здобувачок другого (магістерського) рівня вищої освіти з філософськими проблемами наукового пізнання; охарактеризувати структуру та функції сучасного наукового знання, тенденції глобальних змін наукової картини світу; сформувати культуру науково-дослідницької роботи у вищій школі, компетентностей щодо здатності успішно працювати в обраній сфері діяльності; ознайомити принципами академічної доброчесності, навчити засадам наукової методології, сформувати вміння абстрактно мислити,

застосувати аналіз та синтез для виявлення ключових характеристик управлінських систем різного рівня, особливостей поведінки їх суб’єктів; демонструвати базові навички самостійної роботи, креативного, критичного та самокритичне мислення у дослідженнях та професійному спілкуванні; гнучкість та адаптивність у роботі із новими об’єктами у невизначених умовах. Застосовувати набуті теоретичні знання для розв’язання практичних завдань та змістовно інтерпретувати отримані результати; аналітично сприймати факти та події повсякденної дійсності; виробити базові навички та вміння обґрунтовувати свою наукову позицію.

ЗМІСТ

I. ПЕРЕДМОВА. ЗНАННЯ ЯК ЦІННІСТЬ, ЗАСІБ ТА МЕТА …… 7
II. ВСТУП …….. 8
III. КОРОТКИЙ ВИКЛАД ТЕОРЕТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ …….. 30
ТЕМА 1. Гносеологія як предмет філософського аналізу ……. 30
ТЕМА 2. Наука як особлива сфера людської діяльності, наукових знань та пізнання. Гуманістичні тенденції розвитку сучасної філософії науки ……. 50
ТЕМА 3. Сучасне розуміння науки та науково-дослідницької діяльності. Філософські проблеми наукового пізнання …… 69
ТЕМА 4. Методологія наукового пізнання та наукового дослідження. Методи науки та їх роль у процесі пошуку істини …… 86
ТЕМА 5. Інноваційне мислення наукової інтелігенції за добу соціокультурної трансформації. Академічна доброчесність …… 116
ТЕМА 6. Логічна культура мислення – необхідна складова професійної підготовки майбутніх фахівців. Логіка наукового дослідження ……..... 140
ТЕМА 7. Комунікаційна єдність світу – суттєва ознака науки за добу глобалізації. Комунікативна культура науковця в умовах соціокультурної трансформації та інновацій ……. 161
ТЕМА 8. Інформаційне забезпечення наукових досліджень …. 194
ТЕМА 9. Методологія та технологія організації наукової роботи …… 228
ТЕМА 10. Підготовка та організація роботи над різними типами наукових робіт ……. 263
IV. ГЛОСАРІЙ …….. 284
V. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ……. 302
ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ …….. 306
VI. ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ …….. 361

VII. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ …… 366
VIII. ПИТАННЯ ДО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ …… 370
IX. ПИТАННЯ ДО КРУГЛОГО СТОЛУ, ДИСКУСІЇ, ДИСПУТІВ, КОЛОКВІУМІВ ТА НАУКОВИХ КОНФЕРЕНЦІЇ/ПЛАТФОРМ МАГІСТРІВ …….. 372
X. РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ……... 376
XI. ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИХ ЗАВДАНЬ ……. 395
XII. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ …… 397
XIII. ЗАЛІК. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ……. 402
XIV. НА ЗАВЕРШЕННЯ …… 403
ДОДАТОК 1. ЗРАЗКИ БІЛЕТІВ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ЗАЛІКУ….. 409

І. ПЕРЕДМОВА. ЗНАННЯ ЯК ЦІННІСТЬ, ЗАСІБ ТА МЕТА

«Немає нічого сильнішого за знання, воно завжди і в усьому перевершує і задоволення, і все інше» *Платон*

Феноменологія мислення: гнозис, креатив, особистість.

Філософська теорія свідомості логічно пов'язана із філософською концепцією знання і способами його одержання (пізнання). На думку Платона, потреба знання є головним мотивом людської розумової діяльності. Пізнання ─ це процес здобування, нагромадження, оновлення і систематизації знань про природу, суспільство і духовний світ людини. Грецькою мовою знання як феномен виражається такими поняттями, як «*gnosis*» та «*epistema*». Філософська традиція, що ґрунтується на цих поняттях, характеризує вчення про пізнавальний процес як гносеологію та епістемологію. Термін «епістемологія»» більш поширений у західних англомовних країнах, йому надають перевагу ті вчені, які досліджують природу наукового пізнання. Поняття «*гносеологія*» ширше за змістом, воно охоплює будь-які форми і види пізнання людиною навколишнього світу ─ наукові, донаукові, ненаукові. *Гносеологія* (грец. gnosis - пізнання і logos - вчення) - галузь філософії, яка вивчає сутність пізнавального процесу його закономірності та принципи, форми і типи одержання знання про світ.

Важливим розділом філософської гносеології є вчення про структуру і методи пізнання, його рівні і способи, завдяки яким відбувається одержання знань, їх систематизація, оформлення у наукові гіпотези, концепції, теорії. Центральним пунктом гносеології є проблема істини як результату адекватного відображення у свідомості суб'єкта пізнавальної діяльності сутнісних властивостей об'єкта дослідницького інтересу. За словами Г.-В.-Ф. Гегеля, істина – велике слово і велике діло; в більшій мірі вона – ставлення до життя, позиція, від самого поступу, самого наближення до якої, якщо дух і душа людини здорові, вище здіймаються груди, глибше дихається. Знання в соціокультурної історії людства виступає як цінність, засіб та мета.

ІІ. ВСТУП

Дисципліна «Філософські проблеми наукового пізнання», що викладається у більшості закладів вищої освіти для здобувачів/здобувачок другого (магістерського) рівня вищої освіти, є складовою частиною дисциплін філософського циклу нормативного блоку, вивчення якої передбачає розв'язання низки завдань фундаментальної професійної підготовки фахівців вищої кваліфікації, зокрема: опанування системою знань про гносеологію, методологію, типи, основні елементи, етапи, методи та логіку наукових досліджень.

Об’єкти вивчення та/або діяльності: гносеологія; методологія та методика наукових досліджень у сфері інженерії. Теоретико-методологічний зміст предметної області: наукові концепції (теорії) історії та філософії техніки. Методи, методики та технології наукового пізнання, управління та прийняття рішень, аналітичної обробки інформації, організаційно-технологічного та правового забезпечення, електронного врядування. Інструменти та обладнання: інформаційно-аналітичні інструменти, системи підготовки прийняття управлінських рішень.

Мета навчальної дисципліни: підготовка магістрантів інженерних спеціальностей, здатних розв’язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у сфері інженерії або у процесі навчання. підготовка висококваліфікованих бакалаврів, здатних успішно працювати в обраній сфері діяльності, які володіють сучасним управлінським мисленням, універсальними та професійними компетентностями щодо аналізу системи управління та підготовки прийняття управлінських рішень.

Завдання навчальної дисципліни: ознайомити здобувачів/здобувачок вищої освіти з філософськими проблемами наукового пізнання; охарактеризувати структуру та функції сучасного наукового знання, тенденції глобальних змін наукової картини світу; сформувати культуру науково-дослідницької роботи у вищій школі, компетентностей щодо здатності успішно працювати в

обраній сфері діяльності; навчити засадам наукової методології, сформувати вміння абстрактно мислити, застосувати аналіз та синтез для виявлення ключових характеристик управлінських систем різного рівня, особливостей поведінки їх суб'єктів; демонструвати базові навички самостійної роботи, креативного, критичного та самокритичне мислення у дослідженнях та професійному спілкуванні; гнучкість та адаптивність у роботі із новими об'єктами у невизначених умовах. Застосовувати набуті теоретичні знання для розв'язання практичних завдань та змістовно інтерпретувати отримані результати; аналітично сприймати факти та події повсякденної дійсності; виробити базові навички та вміння обґрунтовувати свою наукову позицію [Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с.

http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf].

Вивчення філософських проблем наукового пізнання сприяє:

– розумінню фундаментальних принципів буття людини, природи, суспільства, сучасних проблем професійного та загально-соціального характеру; здатності аналізувати та обґрунтовано й творчо вирішувати їх відповідно до умов діяльності;

– здатності аналізувати стан соціокультурних процесів та виокремлювати його проблемні аспекти; обирати ефективні шляхи вирішення окреслених проблем; організовувати наукові дослідження в будь-якої галузі діяльності;

– володінню навичками урахування морально-етичних, психолого-правових особливостей сприйняття ситуації й поведінки особистості, зумовлених її соціокультурною приналежністю та пов’язаних з національно-релігійною, віковою, гендерною приналежністю та ін.;

– становленню толерантного та поважного ставлення до інших культур та збереження власної культурної ідентичності;

формує уміння:

– аналітично мислити, орієнтуватися у процесах суспільно-політичного життя;

– конструювати моделі об’єктів професійного середовища та за їх допомогою вирішувати складні пошуково-дослідницькі, аналітичні, логіко-комунікативні або загальні задачі;

– проявляти ініціативу у професійних і загально соціальних ситуаціях, керувати перебігом і суб’єктами діяльності та нести відповідальність за її наслідки;

– спроектувати й реалізувати соціально спрямовані проекти, брати на себе відповідальність у соціально спрямованих заходах;

– працювати в новому комунікативно-інформаційному середовищі, використовуючи різні форми правоохоронної та соціально-психологічної діяльності;

– володіти основами інформаційних технологій у галузі наукових досліджень, створення й використання віртуального середовища для дистанційної діяльності за спеціальністю;

– організовувати управлінську діяльність, спрямовану на самого себе, з метою саморозвитку та самоосвіти; вдосконалювати і розвивати свій інтелектуальний, загальнокультурний, моральний, іміджевий рівень.

Унаслідок вивчення навчальної дисципліни «Філософські проблеми наукового пізнання» здобувачі/здобувачки другого (магістерського) рівня вищої освіти, мають опанувати такі *компетентності*:

Інтегральна компетентність:

1. Здатність розв’язувати складні задачі та інноваційні проблеми у професійній діяльності або у процесі навчання, на основі глибокого переосмислення наявних та створення нових цілісних знань.

2. Здатність розв’язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в галузі професійної діяльності або навчання, що передбачає застосування теорій та інноваційних методів філософської, соціологічної, психологічної та інших наук і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

3. Здатність до формування аналітичного мислення молоді, поширює можливості орієнтуватися у процесах суспільно-політичного життя, формує методологічну, логічну, правову, політичну, морально-психологічну, соціологічну культуру.

Загальні компетентності:

1. Гнучкість мислення. Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел; гнучкого способу мислення, який надає можливість розуміти проблеми й задачі та використовувати потрібну інформацію й методологію для їх обґрунтованого та / або нестандартного вирішення відповідно до умов діяльності.

2. Моделювання. Здатність до моделювання змісту навчання як найвища форма прояву творчого рівня мислення; уміння конструювати моделі, за їхньою допомогою будувати соціально-психологічні експерименти, аналізувати альтернативні варіанти та прогнозувати наслідки професійної діяльності; на основі отриманих результатів проектувати й коректувати управлінську діяльність.

3. Дослідницькі навички. Здатність до науково-критичного мислення, спостереження й аналізу, висовування гіпотези для вирішення спірних питань, виконання дослідницької роботи, аналізу першоджерел та наукової літератури на принципах доброчесності.

4. Морально-ціннісна компетентність. Здатність застосовувати основні морально-етичні норми та правила в повсякденній і професійній діяльності, впливати на систему моральних цінностей оточувальних осіб, виконуючи роль взірця в усіх важливих сферах життєдіяльності.

5. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні, уміння компетентно обстоювати його честь і гідність.

6. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і інноваційних технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для відпочинку та ведення здорового способу життя [Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с. http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf].

Фахові компетентності:

1. Науково-теоретична компетентність: Здатність до перманентного оволодіння науковими знаннями як загальна спрямованість особистості фахівця і цілеспрямоване застосування науково-теоретичних знань в освітній, методичній та дослідницькій діяльності.

2. *Прогностична компетентність*: Уміння здійснювати реальні прогнози на основі всебічного аналізу реальних ситуацій та будувати конкретні моделі функціювання соціокультурного процесу на кожному з його рівнів і в різному тимчасовому режимі: оперативному, тактичному та стратегічному.

3. *Інформаційна компетентність*: Здатність до засвоєння знань, вирішення задач навчальної та професійної діяльності за допомогою комп'ютерної техніки та володіння прийомами комп'ютерного мислення у науковій діяльності.

4. *Соціокультурна та політична компетентність*: Здатність застосовувати сукупність ідей про культурне й мовне розмаїття світу, конвенціонально-толерантного ставлення до його проявів та готовності до взаємодії в тому чи іншому національно-культурному просторі.

5. *Соціальна компетентність*: Здатність функціювати в суспільстві, здійснюючи соціально активну діяльність і реалізовуючи соціально спрямовані професійні проекти, адаптуватися в суспільстві та колективі, реалізовувати себе як неповторну індивідуальність, брати на себе персональну відповідальність у соціально спрямованих заходах.

6. *Громадянська компетентність*: Здатність аналізувати й оцінювати поточну соціальну ситуацію; уміння здійснити вибір й прийняти рішення у конкретній соціальній ситуації; сформованість демократичної, громадянської та правової культури; усвідомлення цінності свободи, прав людини; готовність до участі у громадському житті, у правозахисній діяльності.

7. *Рефлексивна компетентність*: Здатність до управлінської діяльності, спрямованої на самого себе і, як результат, – до саморозвитку й самоосвіти на основі системи загальноприйнятих людських цінностей та уявлення про ідеальну модель фахівця.

8. *Комунікативна компетентність*: Здатність до організації ділової комунікації; трансформації особистості від мовленнєвої до

соціокомунікативної як умови становлення ефективної культури наукової діяльності магістрантів інженерних спеціальностей.

Таблиця 1

Компетентність. Знання. Уміння майбутнього фахівця

№	Компетентність	Знання	Уміння
1	Здатність до абстрактного мислення.	Знання гносеології, методології та основ формальної логіки.	Вміння аналізувати отриману інформацію.
2	Здатність до аналізу і синтезу отриманої інформації.	Знання методології (шляхи пізнання).	Вміння формувати власну точку зору.
3	Вміння формувати, впорядковувати, послідовно висловлювати свої думки.	Знати основи методології, риторики та формальної логіки.	Вміти обирати способи та стратегії аналізу знань та спілкування.
4	Вміння складати та реалізовувати плани та особисті інноваційні проекти.	Знати методи застосування знань на практиці.	Вміти застосовувати знання на практиці.
5	Вміння здійснювати обробку та інтерпретацію емпіричних даних.	Мати глибокі теоретичні знання.	Вміння застосовувати отримані знання на практиці.
6	Вміння функціювати у гетерогенних групах.	Знати основи культур, релігій та традицій різних народів.	Вміти бути толерантним та комунікаційним.
7	Готовність діяти у відповідності до норм моралі та етичних принципів, академічної доброчесності.	Мати поняття про «академічну доброчесність». Знати основні принципи та норми професійної та корпоративної етики.	Вміти використовувати отримані етичні знання на практиці, дотримуватися принципів академічної доброчесності.
8	Здатність визначати та обґрунтовувати цілі, що співвідносяться власними цінностями та є сенсом життя.	Знати основи онтології, аксіології та системостворюючі філософські питання.	Вміти використовувати знання у формуванні життєвої позиції та світорозуміння.

9	Здатність співпрацювати, проявляти ініціативу та підтримувати взаємини з іншими.	Знання тактики та стратегії спілкування, основи соці комунікативної поведінки.	Вміти обирати засоби та стратегії спілкування для забезпечення ефективного результату.
10	Вміння застосовувати теоретичні знання та набувати практичного досвіду при вирішенні життєвих та професійних завдань.	Мати глибокі теоретичні знання, а також знання тактики та стратегії спілкування.	Вміння використовувати знання при різноманітних практичних ситуаціях.
11	Здатність до самоорганізації та вільного розвитку особистості.	Знати інноваційні методи застосування знань при вирішенні як теоретичних так і практичних питань.	Вміти застосовувати отримані знання на практиці.
12	Здатність до логічного, діалектичного мислення.	Знання основ логіки та діалектики.	Вміти застосовувати отримані знання на практиці.
13	Здатність бачити помилки у міркуваннях і визначати їх.	Знання правильних та неправильних форм міркувань.	Вміти визначати неправильні міркування в процесі реального комунікативного акту, та помилки які в них допущені.
14	Здатність критично мислити.	Знання основних законів формальної логіки та правил логіки.	Вміти користуватися знаннями законів та правил логіки, що є шляхом до формування високого рівня культури мислення.
15	Вміння вести логічний термінологічний словник.	Знати основні терміни, дефініції формальної логіки.	Вміти розміщувати вибрану інформацію у певній послідовності та доступній для розуміння формі.
16	Вміння шукати та накопичувати потрібну спеціалізовану	Знати найбільш відомих авторів, головні праці та	Вміти акумулювати величезні масиви інформації та

	інформацію з логіки та дисциплін філософського циклу.	визначити їх статус Знати методи моніторингу джерел інформації та методику.	креативно розвивати засвоєні знання.
17	Здатність реферувати першоджерела та наукові публікації з формальної логіки.	Знати і володіти методами узагальнення змісту наукових публікацій з формальної логіки, Опанувати філософську методологію в підготовці наукових робіт, есе, доповідей, тез, рефератів.	Вміти самонавчатися, впорядковувати інформацію, аналізувати логічні тексти, та публікації з професійної діяльності працівника правоохоронних органів.
18	Вміння аналізувати механізми становлення логічних ідей та вчень в процесі соціокультурного розвитку людства.	Знати історію розвитку логічного знання у контексті соціокультурного розвитку людства.	Вміти розрізняти логічні ідеї та теорії і бачити критерій їх розрізнення.
19	Здатність апріорно синтезувати набуті знання з філософських дисциплін у цілісне світосприйняття та світорозуміння.	Знати специфіку філософського знання, що розкриває граничні основи буття світу та людини, механізми їх взаємозв’язку.	Вміти самостійно аналізувати складні явища соціокультурного життя людства та вибудовувати систему онтологічних сенсів.
20	Вміння аналізувати комунікативні проблеми, що пов'язані з логічними помилками та прийомами.	Знати логічні основи теорії аргументації, механізми логічних та нелогічних впливів на опонента в процесі суперечки.	Вміти налагоджувати комунікативні зв’язки на принципах порозуміння, конвенціоналізму та толерантності.

21	Вміння володіти методами та прийомами ведення конструктивного діалогу, толерантної дискусії.	Знати основи методології, соціальної психології, загальної культури та культури спілкування, теорії управління, теорії прийняття рішення, риторики та формальної логіки.	Вміти правильно вибудовувати систему переконань та аргументів, ставити запитання філософського рівня, розглядати парадокси, альтернативи, суперечності, формувати навички логічного та діалектичного мислення.

Методи набуття нових знань, формування умінь та навичок, закріплення, перевірки.

У процесі викладанні навчальної дисципліни «Філософські проблеми наукового пізнання» використовується широкий спектр традиційних та інноваційно – активних методів навчання:

• *Вербальні:*

– пояснення,

– лекція,

– бесіда.

• *Практичні:*

– навчальні вправи,

– практичні роботи,

– конференції,

– проведення семінарських занять під керівництвом викладача,

– колоквіуми.

Виходячи з домінуючої у сучасній дидактиці класифікації методів навчання за типом пізнавальної діяльності, викладацькому складу рекомендується використовувати такі методи:

• ***пояснювально-ілюстративний (інформаційно-рецептивний) метод*** – полягає у передачі курсантам/курсанткам готової наукової інформації за допомогою різноманітних навчальних засобів. Передача інформації здійснюється за допомогою вербальних засобів (розповідь, пояснення тощо), наочних засобів (мультимедійна лекція, демонстрація, схеми, таблиці), друкованих засобів (підручники, довідники, методичні посібники), розв'язування логічної задачі викладачем, складання плану індивідуальної роботи тощо). Цей метод є домінуючим при організації лекційної форми занять, хоча практично завжди використовується у поєднанні з іншими методами навчання.

• ***репродуктивний*** – використовується для формування у здобувачів умінь та навичок; базується на відтворенні набутих знань, їх застосуванні за зразком або у дещо змінених обставинах. Широко використовується для відтворення знань при усному або письмовому опитуванні, у репродуктивних бесідах та дискусіях, при розв'язуванні типових задач. З метою підвищення ефективності репродуктивного методу навчання автором-укладачем розроблені спеціальні системи вправ та завдань до кожної з тем курсу «Філософські проблеми наукового пізнання»**,** а також пов'язаних з ним курсів навчальних дисциплін «Філософія», «Логіка», «Соціологія» (тема «Соціологія науки»), що забезпечують зворотний зв'язок та самоконтроль.

• ***метод проблемного викладу*** – передбачає не лише передачу інформації здобувачам/здобувачкам вищої освіти, але й показує процес пошуку рішень тих чи інших наукових проблем, демонструє логіку пізнання. В курсі «Логіка» є досить багато прикладів навчальної інформації, де доцільно пояснювати суть наукових гіпотез, аналізувати історичну канву наукових відкритій з використанням проблемного методу. Проблемний виклад передбачає формування певної структури: виявлення суперечностей, постановка проблеми, формулювання гіпотези, аналіз шляхів розв'язання проблеми, сам процес розв'язання, аналіз значення розв'язку проблеми для подальшого розвитку науки.

• ***частково-пошуковий (евристичний) метод*** – передбачає участь курсантів у розв'язанні окремих етапів наукової проблеми. Роль викладача полягає у конструюванні завдань, виокремленні етапів дослідження, організації самостійної навчальної діяльності. Іншими словами, викладач відіграє роль модератора, організовуючи поетапне засвоєння досвіду творчої діяльності, опанування окремими прийомами та навичками розв'язання наукових проблем. Формами евристичного методу, що використовуються у курсі «Логіка», є евристичні бесіди, ігрові навчальні технології, індивідуальні або групові навчальні проекти. Практично на кожному з занять можуть бути використанні елементи евристичного методу навчання.

• ***дослідницький метод*** – суть цього методу полягає в організації пошукової, творчої діяльності студентів/студенток для розв'язання нових наукових проблем та проблемних задач. Призначення методу – повноцінне засвоєння студентами/студентками досвіду творчої діяльності, формування предметних та фахово орієнтованих компетентностей майбутніх правоохоронців. Формами реалізації дослідницького методу на кафедрі є наукові гуртки, дидактичні ігри, індивідуальні або групові наукові проекти, інтегровані міждисциплінарні дослідницькі роботи.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика інноваційних методів навчання

Інноваційні моделі навчання	**Ключові особливості**	**Характеристика традиційної моделі, що розвивається**
Контекстне навчання	Інтеграція різних видів діяльності студентів: навчальної, наукової, практичної. Створення умов, максимально наближених до реальних.	Збільшення частки практичної роботи студента (з акцентом на прикладну).
Імітаційне навчання	Використання ігрових та імітаційних форм навчання.	Збільшення частки активних методів навчання (імітації й імітаційні ігри.
Проблемне	Ініціювання самостійного	Зміна характеру

навчання	пошуку (студентом) знань через проблематизацію (викладачем) навчального матеріалу.	навчального завдання і навчальної праці (з репродуктивного на продуктивний, творчий).
Модульне навчання	Зміст навчального матеріалу жорстко структурується з метою його максимально повного засвоєння, що супроводжується обов'язковими блоками вправ і контролю за кожним фрагментом.	Специфічна організація навчального матеріалу в найбільш стислому і зрозумілому для курсанта/студента вигляді.
Повне засвоєння знань	Розроблення варіантів досягнення навчальних результатів (на основі зміни параметрів умов навчання) для учнів з різними здібностями.	Увага на фіксації результатів навчання.
Дистанційне навчання	Широкий доступ до освітніх ресурсів, гранично опосередкована роль викладача та самостійна й автономна роль студента	Використання новітніх інформаційно-комунікаційних засобів і технологій

[Шестопалюк О.В. Інноваційні моделі навчання в діяльності вищих навчальних закладів. *Теорія і практика управління соціальними системами.* 2013. №3. С. 118-124].

***Засоби навчання*:** мультимедійні презентації, відеоматеріали, методичні рекомендації, робочі зошити, конспекти.

Результатами навчання **є** формування культури особистості майбутнього магістра на засадах гуманізму, толерантності та загальнолюдських цінностей, за умов оволодіння базовим набором загальних та спеціальних компетентностей, теоретико-методологічними знаннями з дисципліни «Філософські проблеми наукового пізнання», а також практичними уміннями і навичками. [Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Аксьонова В.І., професор кафедри

соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с. http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf]

У даному навчальному посібнику використані матеріали навчальних видань, авторами яких є відомі закордонні та вітчизняні вчені,* а також навчальні, навчально-методичні та наукові праці авторки.**

---

*1. Бірта Г.О., Бургу Ю.Г. Методологія і організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : центр учб. літ., 2014. 142 с.

2. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Філософія : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2019. 432 с. OMD.pdf https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/OMND.pdf

3. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Організація та методологія наукових досліджень : навч. посіб. / О.Г. Данильян, Харків : Право, 2017. 448 с.

4. Іванова Н.Ф. Феноменологія мислення : гнозис, креатив, особистість : монографія. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2015. 364 с.

5. Історія науки і техніки України : підруч. для студентів вищ. навч. закл. / Л.Є. Дещинський та ін. ; за наук. ред. Л.Є. Дещинського. Львів : Растр -7, 2011. 327 с.

6. Іщенко М.П., Руденко І.І. Філософія науки : питання теорії і методології : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / за ред. М.П. Іщенка. Київ : УБС НБУ, 2010. 442 с.

7. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Слово, 2009. 240 с.

8. Колесников О.О. Основи наукових досліджень : навч. посіб. 2-ге вид., випр. та допов. Київ : центр учб. літ., 2011. 144 с.

9. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 192 с.

10. Мельник В. Філософія. Наука. Техніка : Методолого-світоглядний аналіз : монографія. Львів : вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. 589 с.

11. Основи наукових досліджень : конспект лекцій / Уклад. Колісніченко Е.В. Суми : Сум. держ. ун-т, 2012. 83 с.

12. Поліщук О.П. Естетичні начала мислення. Практична філософія. 2005. №1. С. 43-48.

13. Пролеєв С.В. Гуманітаризація освіти в інформаційному суспільстві // Синергетика і освіта : монографія. Київ : Інститут обдарованої дитини, 2014. С. 225-245.

14. Роджерс Е.М. Дифузія інновацій / Е.М. Роджерс; пер. з англ. В. Старка. Київ : вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2009. 591 с.

15. Семенюк Е., Мельник В. Філософія сучасної науки і техніки : підручник. Вид. 2-ге, випр. та допов. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 305 с.

16. Сінчук О.М. Методологія та організація наукових досліджень. 2-е вид., змін. та доп. Вінниця : ВНТУ, 2022. 317 с.

16. Скловський І.З. Український етнос на рубежі XX-XXI ст. (Метафізичний аналіз) : Монографія. Дніпрпетровськ : Пороги, 2007. 320 с.

17. Федоров В. Символ : образ і знак : Simbolarium. Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. 256 с.

18. Феномен інновації : освіта, суспільство, культура : монографія / авт. кол. : В.Г. Кремень, В.В. Ільїн, С.В. Пролеєв ; за ред. В.Г. Кременя ; Ін-т обдар. дитини АПН України. Київ : Пед. думка, 2008.470 с.

19. Філософські аспекти наукового пізнання : навч. посіб. / О.Ю. Панфілов, О.П. Дзьобань, М. Будур та ін. ; за заг. ред. О.Ю. Панфілова. Харків : ХіФ КНтеу, 2019. 276 с.

20. Цофанас А.Ю. Гносеологія : навч. посіб. Вид. 2-ге випр. та доп. Одеса : Наука і техніка, 2011. 248 с.

****Підручники:**

1. Аксьонова В.І. Культура в контексті змін комунікаційного суспільства. Культурологія. підручник / за ред. Є.Р. Борінштейна. Аксьонова В.І., Атаманюк З.М. та інші. Одеса : Університет Ушинського, 2023. С. 325-355.

2. Аксьонова В.І. Культура, антропологія, соціум. Культурологія. підручник / за ред. Є.Р. Борінштейна. Аксьонова В.І., Атаманюк З.М. та інші. Одеса : Університет Ушинського, 2023. С. 154-177.

3. Культурологія. підручник / за ред. Є.Р. Борінштейна. Аксьонова В.І., Атаманюк З.М. та інші. Одеса : Університет Ушинського, 2023. 433с. (внесок автора 61с.). З грифом «Рекомендовано Вченою радою ДЗ «ПНПУ ім. К.Д Ушинського». (Протокол № 6 від 26 січня 2023 року).

4. Аксьонова В.І., Скловський І.З. Філософія. підручник / за ред. д. філософ. н, проф. Є.Р. Борінштейна. Розділ ІІІ Філософські досягнення людства ; 3.5. Філософія громадянського суспільства Одеса : Університет Ушинського, 2021. С. 186-218. (320с.). З грифом «Рекомендовано Вченою радою ДЗ «ПНПУ ім. К.Д Ушинського». (Протокол № 11 від 29 квітня 2021 року).

Навчально-методичні посібники

1. Аксьонова В.І. Логіка : практикум. Кропивницький : ДонДУВС, 2024. 163 с.

2. Аксьонова В.І. Філософія науки та інновацій. Методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті» / Автор-укладач. : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 23 с.

3. Аксьонова В.І. Філософія науки. Методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 – «Освітні, педагогічні науки» за освітньо-науковою

програмою «Професійна педагогіка» / Автор-укладач. : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 23 с.

4. Аксьонова В.І. Філософія науки. Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 - Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка». Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 86 с.

5. Аксьонова В.І. Філософія науки та інновацій. Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 86 с.

6. Аксьонова В.І. Філософія. Навчальний посібник для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня бакалавра для усіх спеціальностей / Автор-укладач. : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 415 с.

7. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 - Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка»/ автор-укладач : Аксьонова В.І., професор каф. права та соціально-гуманітарних дисциплін, доцент, д. філософ. н. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 45 с.

8. Аксьонова В.І. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки та інновацій» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті». Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. / автор-укладач. : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022 р. 45 с.

9. Aksyonova V. PHILOSOPHY. Guide for students, graduate students and distance learning education (Lectures, lectures notes, lectures video ppt, lectures

audio). Ministry of education and science of Ukraine flight academy of the national aviation University. Kropyvnytskyi : FA NAU, 2018. Part III. 24 p.

10. Aksenova V. Philosophy. Content module I. Anintroduction to philosophy, its humanistic sense and mission. Part 1. Early philosophy (pre-socratic period of oral philosophy. metaphysics. antique greece). Student's work book for students of all forms of education, foreigner students and extra-mural students. Kirovohrad 2016. 48 p.

11. Aksenova V. PHILOSOPHY OF SCIENCE. Guide for graduate students, distance learning education. (Lectures, lectures notes, lectures video ppt, lectures audio). Part1. Philosophy of science. Graduate student's workbook. Kropyvnytskiy : FA NAU, 2016. 52 c. (Курс лекцій з філософії науки. Навчально-методичний посібник для аспірантів).

Монографії

1. Аксьонова В.І. Гуманістичні обрії європейського простору : український контекст: монографія. Одеса – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 536 с.

2. Аксьонова В.І. Міжкультурна комунікація як фактор формування глобального інформаційно-комунікативного простору : монографія. Кіровоград : КЛА НАУ, 2016. 228 с.

http://www.enpuir.npu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/41475/Aksonova_dis.pdf.pdf?isAllowed=y&sequence=3

3. Аксьонова В.І. Гуманітарний вимір якості професійної підготовки фахівців авіаційної галузі : колективна монографія / частка автора (Розділ 3). Соціально-філософське осмислення становлення освітньо-комунікативної культури. Кропивницький : ЛА НАУ, 2018. С. 258-422.

4. Aksyonova V., Sklovsky I. Personality as a phenomenon of civilized adoption of European values. Problem space of modern society: communicative and pedagogical interpretations collective monograph. Part I. Warsaw: BMT Erida Sp. Z o.o, 2019. P. 126-141. Institute of European Integration (Warsaw, Poland) Recommended for publication by the Program and Scientific Council of Institute

of European Integration (№5-07, 22.02.2019). Published under the terms of the Creative Commons CC BY-NC 4.0 Licnse https://cutt.ly/jgMyFuO

Статті зареєстровані у наукометричних базах SCOPUS/ WOS

1. Svitlana Suvorova, Alex Halapsis, Stella Vetrova, Vira Aksyonova, Igor Sklovsky Interrelation and Consistency in the Thematic Stages of the Publicistic Style. Studies in Media and Communication Vol. 10, №. 3 ; 2022, p. 205-209.

2. Oleksii Shtepa, Svitlana Kovalenko, Olha Koban, Oleksandr Holovko, Vira Aksyonova Socio-philosophical analysis of Ukrainian legal mentality in the context of European integration processes. Instituto de Estudios Políticos y Derecho Público "Dr. Humberto J. La Roche" de la Facultad de Ciencias Jurídicas y Políticas de la Universidad del Zulia Maracaibo, Venezuela Vol.41. № 76. Enero Marzo 2023. P. 378-399.

3. Marukhlenko, O., Sidelnykova, L., Mazur, H., Kozachenko, R., Aksonova, V. Evaluation of the Results of Gender Budgeting in the Development of Public Infrastructure and the Social Sphere at the Local Level. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, *6*(59), *2024. 567–576.* https://doi.org/10.55643/fcaptp.6.59.2024.4547

Статті у фахових наукових виданнях України (Категорія «Б»)

1. Аксьонова В.І. Видатний український педагог і «Дон Кіхот Запорізький» – Антон Макаренко. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» – Додаток 2 до Вип. 37 : Тематичний випуск «Проблеми емпіричних досліджень у психології». Випуск 14. Київ : Гнозис, 2017. С. 123-129.

2. Аксьонова В.І. Гуманітарна освіта в Україні як фактор антропологізації становлення європейських цінностей. Перспективи. Соціально-політичний журнал. Одеса : ДЗ «ПНПУ імені К.Д. Ушинського», 2022. Вип. №3. С.24-29.

3. Аксьонова В.І. Гуманістичні обрії постнекласичної символіки українського козакофільства. Гілея : Науковий вісник. Збірник наукових

праць / гол. В.М. Вашкевич. Київ : ВІР УАН, 2018. Випуск 133 (№ 6). С. 97-101.

4. Аксьонова В.І. Дискурс антропологізації ідеї цивілізаційного розвитку України. Перспективи. Соціально-політичний журнал. Одеса : ДЗ «ПНПУ імені К.Д. Ушинського», 2020. № 4. С. 17-25.

5. Аксьонова В.І. Дон Кіхот – постнекласичний символ лицарського служіння ідеалам козакофільства. Наукове пізнання : методологія і технологія. №1(38) : ДЗ «ПНПУ імені К.Д. Ушинського», 2017. С. 6-12.

6. Аксьонова В.І. Етнічна толерантність як необхідність позитивного сприйняття європейських цінностей. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : збірник наукових праць, вип.73 / гол. ред. д. філос. н. В.Г Воронкова. Запоріжжя : ЗДІА, 2018.С. 88 – 95.

7. Аксьонова В.І. Козакофільство – феномен соціокультурної комунікації в умовах глобалізації. Наукове пізнання: методологія та технологія. Філософія. Науковий журнал. № 2 (41). Одеса : ДЗ «ПНПУ імені К.Д. Ушинського», 2018. С. 11-17.

8. Аксьонова В.І. Культура толерантності: витоки метафізичних сенсів. Науково-теоретичний альманах Грані. Том 21. № 9, 2018. Дніпро. С. 118–123.

9. Аксьонова В.І. Логічна культура – необхідна складова професійної діяльності працівника Національної поліції України. Перспективи. Соціально-політичний науковий журнал. Одеса : ДЗ «ПНПУ імені К.Д. Ушинського», 2024. Вип. №1. С. 18–22.

10. Аксьонова В.І. А. Макаренко і З. Фрейд. Грані. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. № 12. 2017. С .99-104.

11. Аксьонова В.І. Методологічні засади міжкультурної комунікації в контексті сучасного інформаційного суспільства. Гілея : науковий вісник. Зб. наук. пр. Київ : 2011. Вип. №49(7). С. 311-319.

12. Аксьонова В.І. Соціокультурний контекст інформаційного суспільства – феномен соціальної активності особистості. Наукове пізнання :

Методологія та технологія. Науковий журнал. Філософія. Вип.1(45). 2020. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 11-19.

13. Аксьонова В.І. Соціально-філософський сенс гуманістичних обріїв європейського простору : український контекст. Наукове пізнання: методологія та технологія. Філософія. Науковий журнал. № 1 (40). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 6-11.

14. Аксьонова В.І. Формування комунікативної культури особистості в умовах глобалізації та інформаційного суспільства. Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія : Філософські науки. Київ : КУТЕП, 2011. Вип. 2. С. 121-128. Фахове видання з філософських наук. http://www.enpuir.npu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/41475/Aksonova_dis.pdf.pdf?isAllowed=y&sequence=3

15. Aksonova V.I. Philosophy of sociocultural meanings in the information system yesterday and today. Науково-теоретичний альманах Грані. Том 21. № 6, 2018. Дніпро. P. 39-45.

16. Аксьонова В.І., Скловський І.З. Трансформація українського суспільства на зламі тисячоліть (теоретико-методологічний аспект). Перспективи. Соціально-політичний журнал. 2022. №1. Одеса : Видавничий дім «Гельветика». С. 41-48.

17. Аксьонова В.І., Скловський І.З. та ін. Дух українського націогенезу в контексті змін громадянського суспільства. Перспективи. Соціально-політичний журнал. 2022. №2. Одеса : Видавничий дім «Гельветика». С. 41-46.

18. Аксьонова В.І., Скловський І.З., Комунікативно-соціокультурний простір – феномен Європейської парадигми суспільства нескореної України. Наукові записки / ред. кол. : В.Ф. Черкасов, В.В. Радул, Н.С. Савченко та ін. Вип. 167. Серія : Педагогічні науки. Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2018. С. 41-45.

19. Аксьонова В.І., Скловський І.З. Феномен освітоцентризму як формування цивілізованої особистості у XXI сторіччі. Наукові записки / ред.

кол. : В.Ф. Черкасов, В.В. Радул, Н.С. Савченко та ін. Вип.174. Серія : Педагогічні науки. Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2019. С. 59-65.

20. Аксьонова В.І., Скловський І.З. Пошук цивілізаційного сенсу метафізики соціокультури громади в європейському просторі. Наукові записки / ред. кол. : В.Ф. Черкасов, В.В. Радул, Н.С. Савченко та ін. Вип.185. Серія : Педагогічні науки. Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2020. С. 59-63.

21. Аксьонова В.І., Скловський І.З. Постнекласична методологія моделі конвергентного суспільства України. Наукове пізнання: методологія та технологія. Науковий журнал. Філософія. №1(47). 2021. С. 23-28.

ІІІ. КОРОТКИЙ ВИКЛАД ТЕОРЕТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

Тема 1. Гносеологія як предмет філософського аналізу

«Мислення — велика гідність і мудрість у тому, щоб говорити істинне...»

Геракліт.

КОРОТКИЙ ВИКЛАД ТЕОРЕТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

Мета: Розкрити роль та значення гносеології у системі філософського світогляду; ознайомити здобувачів та здобувачок з основними принципами наукової гносеології; проблемою істини та значенню практики в філософії пізнання; основними етапами розробки проблеми пізнання в історії філософії.

План

Вступ.

1. Гносеологія у системі філософського світогляду.

2. Суб’єкт і проблема істини в філософії. Практика в системі категорій сучасної філософії пізнання.

3. Основні етапи розробки проблеми пізнання в історії філософії.

Висновки.

Рекомендовані джерела інформації

Базові

1. Аксьонова В.І. Гуманістичні обрії європейського простору : український контекст : монографія. Одеса – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 536 с.

2. Аксьонова В.І. Філософія. Навчальний посібник для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня бакалавра для усіх спеціальностей. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 415 с.

3. Аксьонова В.І. Гносеологія як чинник становлення культури особистості майбутнього працівника Національної поліції України. Методологія та технологія сучасного філософського пізнання: матеріали VII Міжнародної конференції студентів, молодих вчених та науковців (Одеса, 23-24 травня 2024 р.) Одеса : ДЗ «ПНПУ ім. К.Д. Ушинського», 2024. (181 с.) С. 127–130. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/19424.

4. Аксьонова В.І. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 - Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка». Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 45 с.

5. Аксьонова В.І., Скловська О.І. Філософія. Комплекс навчально-методичного забезпечення з підготовки до колоквіумів, семінарів, конференцій, круглих столів, диспутів, дискусій та організації самостійної роботи з вивчення курсу студентами та курсантами всіх форм та спеціальностей навчання. Кропивницький : КЛА НАУ, 2017. 308 с.

6. Аксьонова В.І., Скловська О.І. Філософія. Змістовий модуль 1. Тема 4. Онтологія. Філософське розуміння світу. Діалектика – загальна теорія розвитку. Навчально-методичний посібник до колоквіумів, семінарів, конференцій, круглих столів, диспутів, дискусій та організацій самостійної роботи з вивчення курсу студентами та курсантами всіх форм та напрямків навчання. Кропивницький : ЛА НАУ, 2018. 38 с.

7. Аксьонова В., Алєксєєнко А. Вплив комунікативної культури на антропологізацію професійної освіти у контексті суперечливих аспектів техногенної цивілізації. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 26 квітня 2024

року). Одеса : «Одеська юридична академія» та Південний регіональний центр Національної академії правових наук України, 2024. С. 740-742. (1000 с.).

Додаткові

1. Аксьонова В.І. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки та інновацій» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті». Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 45 с.

2. Aksyonova V. PHILOSOPHY. Guide for students, graduate students and distance learning education (Lectures, lectures notes, lectures video ppt, lectures audio). Ministry of education and science of Ukraine flight academy of the national aviation University. Kropyvnytskyi: FA NAU, 2018. Part III. 24 p.

3. Кремень В.Г., Ільїн В.В. Філософія: Логос, Софія, Розум. Київ : Книга, 2006. 432 с.

4. Кримський С.Б. Смисл постісторії. (Статті різних років). Кїів : Вид-кий будинок Дмитрія Бурого, 2012. 400 с.

5. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с.
http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

Ключові поняття: філософський світогляд, динаміка знання, гносеологія, принципи сучасної наукової гносеології, метафізика пізнання, діалектика пізнання, діалектика суб'єкта і об'єкта, методи пізнання, сенсуалізм, раціоналізм, наукова раціональність, логіка, інтуїція, пояснення, розуміння, істина, об'єктивна істина, абсолютна істина, відносна істина, конкретна істина, практика, функції практики, позитивізм, постпозитивізм, софістика, еклектика, догматизм, релятивізм, атеїзм, агностицизм.

Вступ

Філософська теорія пізнання (гносеологія) вивчає багатозначність форм знання і пізнавальної діяльності людини, а також процеси, закони, форми і методи одержання знання про навколишню реальність; окреслює шляхи досягнення об'єктивної істини.

Знання – це відображення інформації. Пізнання – це вид духовної діяльності і феномен культури. У раціональному (науковому) пізнанні істинним має бути не тільки кінцевий результат пізнання (наукові дані), а й метод його одержання. Важливим завданням цього методу є виявлення взаємозв'язків, які надають світові цілісності, з'ясування глибинних причин постійного розвитку всього сущого – природи, суспільства, людини та її мислення.

1. Гносеологія у системі філософського світогляду. Основні принципи наукової гносеології.

Склад, структура і динаміка знання.

У сучасній науці пропонується наступна класифікація (типологія) форм знання: буденно-практичне, ігрове, міфологічне, художньо-образне, філософське, релігійне пізнання; концепція особистісного знання.

Розглянемо сутність і основні функції наукового пізнання та актуальність його вивчення. Пізнання – це специфічне відношення до дійсності. Основні способи осягнення людиною оточувального світу – матеріально-технічний і духовний (ідеальний). Існує декілька *видів пізнавальної діяльності*: буденне, філософське, художнє, наукове пізнання.

Проблема гносеологічного образу у сучасній теорії пізнання. Діалектика та метафізика пізнання. Діалектика суб'єкта і об'єкта.

У сучасній науці помітно посилюється роль універсального діалектичного філософського методу, який об'єднує багато із зазначених особливостей пізнання навколишнього світу, також актуалізується проблематика взаємозв'язків і розвитку, їх філософського осмислення. Дослідженням цих питань займається діалектика. Одним із варіантів нового універсального методу є інтервальний підхід. Його суть полягає у ствердженні рівноправності різних картин одного й того ж досліджуваного об'єкта за обов'язкової умови раціональної обґрунтованості особливостей уявлення про предмет свого спостереження (логічна несуперечливість, осмисленість, здатність до перевірки, системна приналежність, корисність, практична ефективність).

Специфічні ознаки наукового пізнання. Основними принципами сучасної наукової гносеології є об'єктивність, пізнаваність, активне творче відображення, єдність теорії і практики, історизм тощо.

2. Суб'єкт і проблема істини в філософії. Практика в системі категорій сучасної філософії пізнання.

Процес пізнання здійснюється суб'єктом на науковому та донауковому (позанауковому) рівнях. Донауковий (позанауковий) рівень репрезентує мислення звичайної людини, яка не обтяжує себе думками про правильний вибір найкращого способу пізнання. Буденне пізнання спирається на повсякденний життєвий досвід людей, апелює до їх здорового глузду

(наївний реалізм). Цим воно відрізняється від наукового пізнання (логічний реалізм). Однак у кожному випадку людина (як пересічний громадянин, так і висококваліфікований науковець) прагне зрозуміти сутність того, що спостерігає, про що розмірковує. І на донауковому, повсякденному рівні, і на підставі свідомо обраного методу суб'єкт пізнавальної активності завжди прагне достовірного знання, шукає істину. Філософська проблема «істини», як знання, адекватне речам, дійсності, є центральною в класичній теорії пізнання та концептуально розробляється вченими як самостійна тема, за допомогою системно-структурного та логічно-функціонального аналізу таких понять, як – «об'єктивна істина» (збіг змісту пізнання з предметністю явищ), «абсолютна істина» (вичерпне, повне, правильне знання), «відносна істина» (часткове, неповне, ситуативно змінне знання), «конкретна істина» (знання щодо певного обраного об'єкта дослідження), «помилкове, хибне уявлення, яке претендує на істинне». При цьому істиною чи оманою вважають відповідність або невідповідність людських знань дійсності, тотожність людської думки, представленої у змісті судження щодо істини і реальності. Питання про відповідність знань дійсності та міру цієї відповідності є одним із найбільш дискусійних. Про це свідчить, наприклад, запитання Понтія Пілата, звернене до Христа як провідника і носія істини: «Що є істина?». Відповіді на це запитання спричинюють суттєві розбіжності між різними філософськими напрямами і школами з найдавніших часів і дотепер. У гносеологічній теорії істини особлива увага приділяється двом питанням: «які ознаки (властивості) істини?» та «що є критерієм (мірилом, показником) істини?». Ознаками істини вчені вважають такі її інваріантні (незмінні) властивості, як об'єктивність за змістом, обґрунтованість, переконливість доведень.

Пізнання є багатоступеневим, складним, глибоко суперечливим процесом. Це притаманне і його результатам, уявленням про сутність, правильність, достовірність. Такі уявлення і судження забезпечуються різноманітними методами, зумовленими свідомим вибором дослідника

моделі пізнавальної дії, принципами вивчення об'єкта, висловленими в поняттях попередніх припущень (гіпотез).

Проблема наукової раціональності в філософії науки. Взаємозв'язок логіки та інтуїції, пояснення і розуміння. Сенсуалізм і раціоналізм. Чуттєве і раціональне пізнання та їх форми.

Вкажемо на єдність чуттєвого і раціонального в пізнанні. Раціональне пізнання здійснюється завдяки мисленню на таких рівнях, як розсуд (початковий рівень мислення, де оперування абстракціями відбувається в межах певної незмінної, наперед заданої схеми) і розум (вищий рівень раціонального пізнання, для якого притаманне творче оперування абстракціями і рефлексією). Його формами є:

а) поняття – форма мислення, яка відображає предмети з їх загальними та істотними властивостями;

б) судження – форма мислення, в якій засобами ствердження чи заперечення розкриваються зв'язки предметів з їх властивостями або відношення між предметами чи їх множиною;

в) умовивід – форма мислення, за допомогою якої з одних думок (засновків) отримують нові думки (висновки).

Дедалі частіше у філософії утверджується думка, що чуттєве (сенсорне) і розумове (раціональне) в людському пізнанні не роз'єднанні й автономні ступені, а – два моменти єдиного пізнавального процесу. Ще в античну добу дискутувалася проблема співвіднесення чуттєвого і раціонального знання. Скептик і кінік Діоген Синопський (прибл. 412-323 до н. е.) зауважив з приводу теорії об'єктивних ідей Платона, які, за його вченням, можна було пізнати лише умоглядно: «Стіл і чашу я бачу, але ні «стильності», ні «чашості» не бачу». На це Платон відповів: «Щоб бачити стіл і чашу, у тебе є очі, а щоб вгледіти «стильність» і «чашість», тобі бракує розуму». Думка про єдність чуттєвого і розумового з часом набула статусу постулату (аксіоми). У логічній формі думку про необхідність синтезу чуттєвого і раціонального

сформулював І.Кант: «Поняття без почуттів порожні, а почуття без понять - сліпі». Пояснення і розуміння є важливою складовою людського пізнання.

Основні властивості, ознаки істини. Фактори, які можуть стимулювати або спотворювати пізнання істини. Діалектика відносної і абсолютної істини.

Істина – це правильне, адекватне відображення суб'єктом об’єктивної дійсності, підтверджене на практиці. Основні її ознаки: об'єктивність, абсолютність, відносність, конкретність і верифікація.

Істина як процес її перевірки. Релятивізм. Атеїзм. Агностицизм.

Критерії істини – ціннісна оцінка отриманих знань. Поняття протилежне поняттю «істина» – *«хибна думка»* – характеризується тим, що зміст свідомості не відповідає реальності, але сприймається як істинне. Визначають наступні форми помилок: наукові і ненаукові, емпіричні і теоретичні, релігійні і філософські (емпіризм, раціоналізм, софістика, еклектика, догматизм, релятивізм тощо).

Характеристика взаємозв’язку практичної і теоретичної діяльності. Найважливіші форми практики. Функції практики як пізнання у віртуальному світі.

Актуальною є проблема *співвідношення пізнавальної та практичної діяльності. Найважливіші форми практики: матеріальне виробництво (праця), соціальна дія, науковий експеримент. Основні функції практики в процесі пізнання: практика як джерело пізнання, основа пізнання, мета пізнання, критерій істини.*

Пізнання і практика в реальному та віртуальному світі.

Основна проблема теорії істини: *оцінка, цінності*, тобто пошук відповіді на питання: «Яким чином можна встановити відповідність одержаних знань реальним об'єктам, які постійно розвиваються?». Не менш важливою є проблема критеріїв істини у філософії: «Чи кожна істина, оскільки вона досягається суб'єктом, є суб'єктивною за формою і об'єктивною за своїм змістом?». Важливими у сучасної гносеології

залишаються такі проблеми, як «Знання і віра», «Помилка і неправда». *Види помилок: наукові, ненаукові, емпіричні і теоретичні, релігійні і філософські.*

Конструктивним принципом процесу пізнання виступає творчість. Природа творчості має синтезувальний характер. Існують різноманітні типи і форми творчості. У процесі пізнання також не можна знецінювати роль *інтуїції.*

3. Основні етапи розробки проблеми пізнання в історії філософії.

Зародження гносеологічної проблематики в історії Античної філософії. Діалектика та метафізика пізнання. Діалектика суб'єкта і об'єкта.

Гносеологічна проблематика, питання про знання і пізнання, їх сутність, присутня у філософії Геракліта, Зенона Елейського, Протагора, Горгія, Сократа, Платона, Арістотеля. Відповідно до розуміння природи суб'єкта, об'єкта пізнавального інтересу та їх взаємодії, теорія пізнання в історії філософії набувала різних форм, відтінків і напрямів: ідеалістична чи матеріалістична, споглядальна чи діяльнісна, гносеологія. Важливе значення для давньогрецьких філософів мала проблема визначення основного відправного чинника «механізму» процесу пізнання.

Проблема пізнання в філософії Нового часу.

Проблеми пізнання навколишньої дійсності завжди хвилювали європейських мислителів, однак розгорнута гносеологічна проблематика була осмислена лише в Нову епоху, коли потреба у достовірному знанні про сутність речей, природних та суспільних явищ стала домінуючою у мотивації філософських пошуків. Суспільні потреби актуалізували питання щодо досвідного характеру одержання знання (емпіризм), можливостей розуму дати знання, адекватне самим об'єктам (раціоналізм). Загострилася і проблема активності суб'єкта в пізнавальному процесі, його можливостей отримати потрібне знання як достовірну, аргументовану інформацію про

навколишній світ, здатності людини завдяки своєму досвіду, від якого залежать її почуття і розум, одержати точні, істинні знання про природу, суспільне життя і про себе. Теорія пізнання як аналіз структури індивідуальної свідомості, проблеми доказовасти знання, знайшли своє обґрунтування у працях Ф. Бекона і Р. Декарта. Проблему трансцендентної свідомості – як гаранта об'єктивності знання – розглядали Г. Гегель, І. Кант та Л.Фейербах. Аналізуючі питання діалектико-матеріалістичної гносеології, деякі філософи-скептики (Піррон, Секст Емпірик, М.-Б. де Монтень, Д. Юм) висловлювали сумнів щодо можливості отримати істинне знання. Інші філософи, зокрема І.Кант, заперечували здатність людини до пізнання сутності об'єктів («речі в собі»), агностики обмежували пізнання сферою явищ («речі для нас»). Цим вони обґрунтовували розповсюджений в сучасній некласичній філософії гносеологічний песимізм (лат. pessimum - найгірший) – зневіра у можливості людського розуму пізнати сутність речей і процесів, а також можливості керуватися здобутим знанням у практичному житті. Їх опоненти (Р. Декарт, Г.-В. Лейбніц, Г.-В.-Ф. Гегель, К. Маркс) наголошували на необмежених можливостях людського розуму, його пізнавальній могутності, вірі в його здатність осягнути істину. На цьому ґрунтується гносеологічний оптимізм (лат.optimus - найкращий) - віра у всемогутність сили розуму, його здатність озброїти людство істинним знанням, яке уможливлює продуктивно-доцільне використання природних ресурсів і суспільних надбань.

Філософи-сенсуалісти (Дж. Локк, Т. Гоббс, Д. Берклі) визнавали головним чинником пізнання людські почуття. На думку англійського філософа Дж.Локка, всі людські знання мають чуттєво-досвідний характер, а людська душа – «чиста дошка» (tabula rasa), «білий папір без будь-яких знаків та ідей», на якому досвід залишає свої письмена. Теза Дж. Локка, що відчуття є першопричиною виникнення ідей («всі знання походять від відчуттів», «в розумі немає нічого, що б первісно не містилося у почуттях»), його вчення про досвідне відображення матеріального світу (емпіризм) – є

одними із центральних положень сенсуалістичних та емпіричних теорій пізнання.

Філософи-раціоналісти (Р.Декарт, Г.-В.Лейбніц, Б.Спіноза) визнають провідну роль розуму в одержанні знання, вважають його джерелом істини. Р. Декарт був переконаний в тому, що лише розум вказує надійний шлях досягнення істини, оскільки почуття здатні вводити людину в оману. Єдиним достовірним для людини є усвідомлення існування власного розуму. «Мислю, отже існую» (Cogito, ergo sum) – декартівська формула, яка, на його думку, є наріжним каменем науки про людське «Я», суб'єктивність (мисляча субстанція) і всіх людських наук. Розум, мислення і самосвідомість, а не життєвий досвід, на переконання Декарта, є вирішальними факторами процесу пізнання. Запах, смак, твердість, світло, тепло є вторинними якостями, яким передують первинні якості мислячої субстанції: ідея Бога як найдосконалішої істоти, аксіоми математики. Ідеї, якими керується людський розум, властиві людині від народження. Те, що людина осягає «природним світом» свого мислення, правильно застосовуючи його, насправді – істинне, вважав Декарт.

Отже, в історії філософії була порушена важлива для теорії проблема методу пізнання – сукупності правил, прийомів, процедур пізнання і відповідної практичної діяльності.

Вчення про методи (шляхи, засоби, прийоми) пізнавального процесу є одним із головних у філософській гносеології.

У процесі пізнання вчені використовують такі методи:

1) емпіричний– визнання основою пізнання досвід;

2) сенсуалістичний – метод, який основним засобом одержання знання визнавав відчуття;

3) раціоналістичний – метод, який ставить розум, логічне мислення над почуттями.

Філософи, які надають перевагу емпіричному і сенсуалістичному методам, сприймають логічне мислення як «шосте чуття», яке впорядковує

здобутий емпіричний матеріал. Утім, будь-яке знання є поєднанням чуттєвого і раціонального знання. З огляду на це, Ф. Бекон запропонував оригінальну метафору щодо основних методів пізнання: «шлях павука» (здобуття істини із «власної свідомості»); «шлях мурахі» (безсистемне збирання фактичних даних); «шлях бджоли» (поєднання здібностей досвіду – збирання нектару, і роботи розуму - перетворення його на мед (знання).

Формами чуттєвого пізнання (живого споглядання) є:

а) відчуття – відображення властивостей, якостей предметів і явищ об'єктивного світу, внутрішніх станів організму внаслідок їх впливу на рецептори;

б) сприймання – цілісне відображення у свідомості людини предметів і явищ об'єктивної дійсності та їх вплив на рецепторні поверхні органів чуття;

в) уявлення – образи предметів і явищ дійсності, створені внаслідок їх впливу на органи чуття.

Проблема пізнання в українській філософії.

В українській філософії проблема пізнання має дуже важливе значення. Гносеологічна проблематика розроблялася в Києво-Могилянській академії, підкреслимо також неперевершену значимість теорії пізнання Г. С. Сковороди, І. Я. Франка, В. І. Вернадського та ін.

Проблема пізнання у *некласичної новітньої філософії.*

Сутність та завдання некласичної гносеології.

Сутність та завдання некласичної гносеології полягають у тому, що вона узагальнює конкретні методи пізнання, якими користуються різноманітні науки (технічні, природничі, суспільні, гуманітарні тощо), виокремлюючи серед них сукупність загально логічних і специфічних методів – індукція і дедукція, аналіз і синтез, аналогія, ідеалізація, типологізація, порівняння (компаративістика). Наукові досягнення останніх десятиріч доповнили гносеологічний інструментарій такими новітніми методами, як синергетика (з'ясування процесу самоорганізації в досліджуваних об'єктах), моделювання (з'ясування властивостей речей і

процесів за їх зразками – моделями), системний метод (з'ясування взаємодії окремих частин, що забезпечує органічну цілісність об'єкта), метод додатковості (урахування дії побічних чинників) тощо.

У некласичної новітньої філософії гносеологічна проблематика займає важливе місце. «Філософія науки» (філософія і методологія наукового пізнання) – одна із течій у сучасній філософії – має наступні напрями: неокантіанство, позитивізм і неопозитивізм, критичний раціоналізм (неокантіанство, його філософські школи: Магдебурзька і Баденська). Розробляються концепції методів наукового пізнання в неокантіанстві, позитивізмі і неопозитивізмі: трансцендентальний метод пізнання (Магдебурзька школа); методологія наукового пізнання, її принципи, ієрархія цінностей (Баденська школа).

Розробка методології наукового пізнання в позитивізмі. Стадії інтелектуальної еволюції людини: теологічна, метафізична і позитивна (наукова). Концепції науки в критичному раціоналізмі. Позитивізм, етапи його розвитку. Неопозитивізм, його школи і етапи розвитку. Структуралізм.

Постпозитивізм.

Постпозитивістська стадія в розробці проблем методології наукового пізнання пов’язана з іменами К. Поппера (принцип фальсифікації), Т. Куна (вчення про науку), І. Лакатоса (теорія розвитку науки), П. - К. Фейєрабенда, (принцип проліферації (розмноження). Практика не є чимось абсолютним і незмінним, її зміст, форми і мета багато в чому визначаються обставинами людського буття, ситуацією, в якій перебуває людська спільнота, суспільство, на ній позначаються «виклики часу». Однак практичні потреби ініціюють процес пізнання, у практичній діяльності життя перевіряє (верифікує) його результати, застосовує набуте знання в конкретній, в тому числі професійній діяльності. Проте безсумнівно і те, що практика часто спростовує попередні «істини», виявляє їх обмеженість, навіть хибність. Ототожнення істини із соціальною практикою (практичністю) нерідко спричинювало вульгаризацію істини як наукової цінності.

Не випадково некласична філософія радикально переглядає концепцію істини, що проявляється у рішучій відмові від вживання цього поняття, твердженнях про плюралізм та релятивність (відносність) істини. Так, Р. Рорті вважав, що істина – це просто найбільш узгоджена, «сильна теорія», і ніякої відповідності з реальністю для її обґрунтування не вимагається. К. - Р. Поппер запропонував як альтернативу принципу верифікації принцип фальсифікування: якщо теорія не піддається спростуванню, то це є доказом її хибності. Будь-яка справжня перевірка теорії є насамперед спробою її спростувати, фальсифікувати, стверджує він. Більш гнучку позицію стосовно характеристики істини пропонує філософ В. Федотов, якій вказує, що всупереч класичній епістемології, істина може бути витлумачена не як відбиття (зліпок) об'єкта в знанні, а як характеристика способу поводження з ним. Оскільки таких способів може бути багато, можливий плюралізм істини і, отже, монополія на істину виключається. Отже, як бачимо, поняття «істина», «значення», «смисли» та інші категоріальні одиниці теорії пізнання набувають проблемного характеру. Плюралізм істини, альтернативність методів пізнання – характерні ознаки ситуації, в якій перебуває філософська теорія пізнання. Ця обставина актуалізує проблему подолання ситуації гносеологічного та методологічного «анархізму» (П. - К. Фейєрабенд), гносеологічного песимізму, зосереджує увагу філософів на розробленні концепції нераціональності і нераціоналізму як домінуючих принципів сучасної теорії пізнання.

Гносеологічна проблематика у постнекласичної новітньої філософії.

Сучасний (постнекласичний) етап розвитку науки зосереджує увагу дослідників на необхідності використання міждисциплінарних методів, теорії самоорганізації, альтернативістики з урахуванням методологічних у гносеологічному сенсі понять «невизначеність», «вірогідність», «віртуальність», «випадковість», «нелінійність», «біфуркація» та «флуктуація», які сукупно відображають характеристики несталого, складного і рухливого світу (динамічний хаос). Якісно нові наукові

досягнення значно розширюють діапазон гносеологічного знання, однак, породжують нові проблеми. Явище «приладового агностицизму» - одна з них. Суть його полягає в тому, що науковці, досліджуючи поведінку елементарних частинок за допомогою складних сучасних приладів, сумніваються, наскільки точно відображають прилади сутність цієї поведінки.

Крім того, дослідницькі програми залежні від обраної системи їх реалізації: мікросвіт спалахує і зникає завдяки актам вибору. Тому в сучасній гносеології важливу роль відіграє метод інтерпретації – пояснення смислів одержаних результатів дослідження, оформлених у текстах. Важливого значення цей метод набуває в соціальному пізнанні. Це, у свою чергу, породжує проблему меж пізнання, в т. ч. обмеженості інтерпретаційних методів (вади «інтерпретуючого розуму»). «Не слід примножувати сутності безмірно», - закликав англійський філософ-схоласт Вільям Окам (прибл. 1285-1349). Кант намагався з'ясувати межові можливості «чистого» і «практичного» розуму. На сучасному етапі це питання цікавить представників когнітивної психології. Усі ці труднощі одержання істинного знання обумовили обґрунтування різних теорій істини:

– кореспондентської (істина – це знання, адекватне дійсності);

– конвенціалістської (істина – це результат умовної узгодженості, угоди вчених);

– когерентної (істина – свідчення несуперечливості доказів);

– прагматистської (істина – все те, що корисно).

Останнім часом популярності набула інформаційна теорія істини, суть якої полягає в одержанні об'єктивних за змістом знань засобами повідомлень, які надає «штучний розум», що іноді може викликати у суспільстві когнітивний шок. ЕВМ виступає тим самим як динамічна модель зовнішнього світу.

Висновки

Кожна теорія (версія) істини потребує визначення критерію її достовірності (відповідності реальності). Серед численних її критеріїв найважливішим, на думку багатьох мислителів, є практика – різноманітна доцільна, цілеспрямована, пізнавально-творча, конструктивна діяльність людей (наукова, експериментально-виробнича, суспільна, духовно-культурна тощо). Завдяки такій діяльності здобуті у процесі пізнання знання про реальність використовуються суспільством у практичних, життєве необхідних цілях. Аксіоматичним є твердження про те, що саме людська практика є джерелом пізнання, його критерієм і метою. У практичній пізнавальній діяльності приховані мотиви творчої активності суб'єкта, його постійне бажання створення нового (інноваційне мислення і діяльність) або вдосконалення вже існуючого. Крім практики, історії філософії відомі й інші критерії істини: логічна несуперечливість, досвід, божественне одкровення, інтуїція. Оскільки практика є головним, але не єдиним критерієм істини, то філософська гносеологія не пов'язує жорстко істину і практику: практичне не завжди істинне, а істинне не обов'язково практичне.

Теми дослідних робіт:

Теми доповідей

1. Наукове пізнання та його специфічні ознаки.
2. Види пізнавальної діяльності.
3. Зародження гносеологічної проблематики в античній філософії.
4. Погляди Емпедокла, Анаксагора, Демокріта щодо процесу пізнання.
5. Сократівський метод досягнення істини та його компоненти.
6. Теорія пізнання Платона.
7. Ф. Бекон про три основні шляхи пізнання.
8. Принцип універсального сумніву Р. Декарта.
9. Вчення І. Канта про антиномії.

Теми рефератів

1. Основні принципи сучасної наукової теорії.

2. Функції наукового пізнання та актуальність його вивчення.

3. Онтологічний і гносеологічний сенс апорій Зенона.

4. Проблема пізнання в філософії Платона («Теетет»), міф про печеру.

5. Гносеологія Арістотеля.

6. Теорія пізнання, поняття вченого «незнання» у філософії М. Кузанського.

7. Теорія пізнання Дж. Бруно.

Теми есе

1. Гносеологія в Києво-Могилянській академії.

2. Проблеми пізнання в українській філософі XIX-XX ст.

3. Сенсуалізм Л. Фейербаха.

Теми індивідуальних робіт

1. Розкрийті проблеми пізнання у філософії.

2. Охарактеризуйте пізнання як вид духовної діяльності і феномен культури.

3. Що представляє собою розробка пізнавальної методики в «Органоні» Арістотеля.

4. Розкрийті вчення І. Канта про антиномії.

5. Що ви можете розповісти про обмеженість уявлень Л. Фейербаха в розумінні пізнання.

6. Що вказував Ф.Бекон про значення експериментального дослідження природи? Охарактеризуйте індуктивний метод.

7. Охарактеризуйте раціоналізм Р. Декарта. Які основні правила дедуктивного методу?

8. Охарактеризуйте гносеологію і методологію І. Канта.

9. Яка роль Гегеля в розробці проблем теорії пізнання?

10. Охарактеризуйте діалектико-матеріалістичну гносеологію.

Питання та завдання для обговорювання на філософському диспуті, круглому столі, дискусії, колоквіуму та наукової студентської (курсантської) конференції/платформі

1. Актуальність вивчення філософських проблем наукового пізнання.

2. Обґрунтування Гегелем положення про єдність діалектики, логіки і теорії пізнання.

3. Розробка проблем теорії пізнання в сучасної Україні.

Рекомендовані джерела інформації

Базові

1. Аксьонова В. І. Видатний український педагог і Дон-Кіхот Запорожський – Антон Макаренко. Проблеми емпіричних досліджень у психології / наук. ред. В. Г. Кремень та ін. Київ : Гнозіс, 2017. С. 260-266. Фахове видання з філософських питань. Категорія Б.

2. Аксьонова В. І. Гносеологія як чинник становлення культури особистості майбутнього працівника Національної поліції України. Методологія та технологія сучасного філософського пізнання. *Матеріали VII Міжнародної конференції студентів, молодих вчених та науковців* (Одеса, 23-24 травня 2024 р.) Одеса : ДЗ «ПНПУ ім. К. Д. Ушинського», 2024. (181с.). С. 127–130. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/19424.

3. Аксьонова В. І., Скловська О. І. Філософія. Модуль 1. Тема 5 Гносеологія. Філософія пізнання. Частина 1 Навчально-методичний посібник для студентів, курсантів, магістрантів та аспірантів. Кропивницький : ЛА НАУ, 2017. 168 с.

4. Аксьонова В. І., Скловська О. І. Філософія. Комплекс навчально-методичного забезпечення з підготовки до колоквіумів, семінарів, конференцій, круглих столів, диспутів, дискусій та організації самостійної роботи з вивчення курсу студентами та курсантами всіх форм та спеціальностей навчання. Кропивницький : КЛА НАУ, 2017. 308 с.

5. Аксьонова В. І., Скловська О. І. Філософія. Змістовий модуль 1. Тема 4. Онтологія. Філософське розуміння світу. Діалектика – загальна теорія розвитку. Навчально-методичний посібник до колоквіумів, семінарів, конференцій, круглих столів, диспутів, дискусій та організацій самостійної роботи з вивчення курсу студентами та курсантами всіх форм та напрямків навчання. Кропивницький : ЛА НАУ, 2018. 38 с.

6. Aksenova V. Philosophy. Content module I. Anintroduction to philosophy, its humanistic sense and mission. Part 1. Early philosophy (pre-socratic period of oral philosophy. Metaphysics. Antique greece). Student's work book for students of all forms of education, foreigner students and extra-mural students. Kirovohrad, 2016. 48 p.

7. Aksenova V. PHILOSOPHY OF SCIENCE. Guide for graduate students, distance learning education. (Lectures, lectures notes, lectures video ppt, lectures audio). Part1. Philosophy of science. Graduate student's workbook. Kropyvnytskiy : FA NAU, 2016. 52 c.

Додаткові

1. Аксьонова В. І. Логічна культура – необхідна складова професійної діяльності працівника Національної поліції України. Перспективи. Соціально-політичний науковий журнал. Одеса : ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського». Вип. №1, 2024. С. 18-22. Фахове видання з філософських питань. Категорія Б.

2. Аксьонова В., Алєксєєнко А. Вплив комунікативної культури на антропологізацію професійної освіти у контексті суперечливих аспектів техногенної цивілізації. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів :* збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 26 квітня 2024 року). Одеса : «Одеська юридична академія» та Південний регіональний центр Національної академії правових наук України, 2024. С. 740-742. (1000 с.).

3. Aksyonova V., Sklovsky I. Personality as a phenomenon of civilized adoption of European values. Problem space of modern society: communicative and pedagogical interpretations collective monograph. Part I. Warsaw: BMT Erida Sp. Z o.o, 2019. P. 126-141. Institute of European Integration (Warsaw, Poland) Recommended for publication by the Program and Scientific Council of Institute of European Integration (№5-07, 22.02.2019). Published under the terms of the Creative Commons CC BY-NC 4.0 Licnse https://cutt.ly/jgMyFuO

4. Svitlana Suvorova, Alex Halapsis, Stella Vetrova, Vira Aksyonova, Igor Sklovsky Interrelation and Consistency in the Thematic Stages of the Publicistic Style. Studies in Media and Communication Vol. 10, No. 3; 2022, p. 205-209.

5. Oleksii Shtepa, Svitlana Kovalenko, Olha Koban, Oleksandr Holovko, Vira Aksyonova Socio-philosophical analysis of Ukrainian legal mentality in the context of European integration processes. Instituto de Estudios Políticos y Derecho Público "Dr. Humberto J. La Roche" de la Facultad de Ciencias Jurídicas y Políticas de la Universidad del Zulia Maracaibo, Venezuela Vol.41. N° 76. Enero Marzo 2023. P. 378-399.

Електронні ресурси

1. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL: http://www.nbuv.gov.ua.

2. Національна парламентська бібліотека України. URL: http://www.nplu.kiev.ua.

3. Харківська державна наукова бібліотека ім. Короленка URL: http://korolenko.kharkov.com.

4. Добронравова І. С. Динамічний хаос у соціумі як середовище соціальної самоорганізації. Соціологія : теорія, методи, маркетинг. 2005. № 1. С. 168–180. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

5. Добронравова І. С. Філософія науки : навч. посібник. К., 2002. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

7. Галіченко М. Проблема застосування синергетичної методології в соціально-гуманітарних науках. Південний архів. Іст. Науки : зб. наук. праць. 2010. Вип. 3132. С. 26-34.
URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pain/2010_31_32/Gal_Pol.pdf.

8. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с.
http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

9. https://ua-referat.com/

Тема 2. Наука як особлива сфери людської діяльності, наукових знань та пізнання. Гуманістичні тенденції розвитку сучасної філософії науки.

КОРОТКИЙ ВИКЛАД ТЕОРЕТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

«Всі науки необхідніші за філософію, але немає жодної, кращої за неї»

Аристотель

Мета: розкрити феномен науки у філософському контексті; розглянути науку як форма світогляду; висвітлиті історичний характер науки та наукового пізнання; прдемонструвати взаємодію наукової теорії та практики.

План

Вступ

1. Феномен науки у філософському контексті. Наука як форма світогляду.

2. Історичний характер науки та наукового пізнання.

3. Взаємодія наукової теорії та практики.

Висновки

Рекомендовані джерела інформації

Базові

1. Бірта Г.О., Бургу Ю.Г. Методологія і організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : центр учб. літ., 2014. 142 с.

2. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Філософія : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2019. 432 с.
OMD.pdf https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/OMND.pdf

3. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Організація та методологія наукових досліджень : навч. посіб. / О.Г. Данильян, Харків : Право, 2017. 448 с.

4. Історія науки і техніки України : підруч. для студентів вищ. навч. закл. / Л.Є. Дещинський та ін. ; за наук. ред. Л.Є. Дещинського. Львів : Растр -7, 2011. 327 с.

5. Іщенко М.П., Руденко І.І. Філософія науки : питання теорії і методології : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / за ред. М.П. Іщенка. Київ : УБС НБУ, 2010. 442 с.

6. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Слово, 2009. 240 с.

7. Колесников О.О. Основи наукових досліджень : навч. посіб. 2-ге вид., випр. та допов. Київ : центр учб. літ., 2011. 144 с.

8. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора

філософії) зі спеціальності 011 - Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка»/ автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 45 с.

9. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки та інновацій» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький: ЛА НАУ, 2022 р. 45 с.

10. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 192 с.

11. Мельник В. Філософія. Наука. Техніка : Методолого-світоглядний аналіз : монографія. Львів : вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. 589 с.

12. Основи наукових досліджень : конспект лекцій / уклад. Колісніченко Е.В. Суми : Сум. держ. ун-т, 2012. 83 с.

13. Роджерс Е.М. Дифузія інновацій / Е.М. Роджерс; пер. з англ. В. Старка. Київ : вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2009. 591 с.

14. Семенюк Е., Мельник В. Філософія сучасної науки і техніки : підручник. Вид. 2-ге, випр. та допов. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 305 с.

15. Філософські аспекти наукового пізнання : навч. посіб. / О.Ю. Панфілов, О.П. Дзьобань, М. Будур та ін. ; за заг. ред. О.Ю. Панфілова. Харків : ХіФ КНтеу, 2019. 276 с.

Додаткові

1. Аксьонова В.І. Гносеологія як чинник становлення культури особистості майбутнього працівника Національної поліції України. Методологія та технологія сучасного філософського пізнання: матеріали VII Міжнародної конференції студентів, молодих вчених та науковців (Одеса, 23-24 травня 2024 р.) Одеса : ДЗ «ПНПУ ім. К.Д. Ушинського», 2024. (181 с.) С. 127–130. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/19424.

2. Аксьонова В.І. Культура мислення фахівців цивільної авіації України як креативне засвоєння вищих досягнень філософської культури. Управління високошвидкісними рухомими об’єктами та професійна підготовка операторів складних систем: матеріали XI міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький 7 грудня 2022 р.). Кропивницький : ЛА НАУ, 2023. С. 313-316.

3. Аксьонова В., Алєксєєнко А. Вплив комунікативної культури на антропологізацію професійної освіти у контексті суперечливих аспектів техногенної цивілізації. Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 26 квітня 2024 року). Одеса : «Одеська юридична академія» та Південний регіональний центр Національної академії правових наук України, 2024. С. 740-742. (1000 с.).

4. Булава Л., Аксьонова В. Перспективи розвитку людства й природи скрізь призму вивчення дисципліни «Основи наукових досліджень та академічна доброчесність». Актуальні аспекти розвитку STEAM-освіти в умовах євроінтеграції : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Кропивницький, 26 квітня 2024 року). Кропивницький : ДонДУВС, 2024. С. 71-74.

5. Горський В.С. Історія української філософії. Курс лекцій. Київ, 1996. 288 с.

6. Кремень В.Г. Філософія. Мислителі. Ідеї. Концепції : підручник / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн. Київ : Книга, 2005. 528 с.

7. Чижевський Д. Нариси історії філософії на Україні. Київ, 1992. С. 17-88.

8. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-

гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с. http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

9. https://ua-referat.com/

Ключові поняття: світогляд, соціальна система, людська діяльність, наука, соціальний інститут, система знань, наукова теорія, духовне виробництво, наукова праця, функції науки, наукового пізнання, наукова епістемологія, наукова практика.

Вступ.

Наука – особлива сфера людської діяльності. Наука – це соціальна система, система знань, та соціальний інститут. Наука виступає як безпосередня продуктивна сила суспільства. Особливе значення має співвідношення понять: «духовне виробництво» та «наукова праця». *Основні функції науки – пізнавальна, практична та прогностична,* пов'язані з специфікою пізнання соціальних явищ. Роль науки в становленні і розвитку науково-технічної цивілізації дуже важлива. Оскільки рівень розвитку науки і техніки дає змогу людському пізнанню вникати в глибини матеріального світу, здійснювати спостереження як на галактичному, так і на субатомному рівнях, наукова епістемологія широко використовує астрофізичні, математичні, кібернетичні методи дослідження. Так, наприклад, за допомогою космічного телескопа Хаббла, який знаходиться на відстані 600 км над Землею, астрономи можуть спостерігати зіркові системи, віддалені від Землі на 13 млрд світових років. За його допомогою вчені уточнили дату

народження Всесвіту – приблизно 13-14 млрд. років тому. За даними Хаббла, майже всі зірки мають планетні системи. А там, де є планети, за сприятливих умов можливе зародження життя (зокрема, у сузір'ї Оріона). Складними математичними методами обґрунтована гіпотеза «розширюючого Всесвіту». Згідно з нею, уся маса матерії Всесвіту напередодні Великого Вибуху була сконцентрована в точці з діаметром в мільйон мільярдів разів меншим за діаметр атома водню. Вражаючим науковим відкриттям астрофізики є і фіксування наявності у Всесвіті «темної матерії», одним із виявів якої є «чорні діри». Чорні діри – це гіпотетичні небесні об'єкти, існування яких передбачає теорія ймовірності; зірки у стані не-зверненого гравітаційного колапсу. Їх маса більша за масу Сонця у 3-4 рази, а гравітаційне поле настільки могутнє, що навіть світло не може випромінюватись. Наука озброїла людство нанотехнологіями створення і використання матеріалів, приладів і різних систем, що мають нанометрову будову (1 нанометр – це 10^{-9} метра, або ланцюжок з чотирьох атомів заліза). Фактично це означає керування матерією на атомарному рівні, що сприяє створенню принципово нових матеріалів. Нові покоління приладів – наноелектронних і молекулярних – приведуть до нових революційних змін у телекомунікаціях, значно підвищать рівень безпеки на транспорті, дадуть можливість одержувати енергію з нових джерел і економніше її витрачати.

Науковий прогрес віддзеркалює здатність людини адаптуватися до нових вимог і викликів, спонукає шукати нові методи дослідження та розв’язування проблем. Коли дослідник вирішує складні завдання, наука додає свіжих вимірів у його розуміння світу. Вона не лише допомагає зрозуміти явища, але й дає можливість передбачати їхні наслідки та використовувати знання для покращення якості життя. Постійний інтелектуальний розвиток мотивує людство до вдосконалення, пошуку нових шляхів розв’язання проблем саме у галузях, де наука може бути корисною. Поступальний рух усвідомлення й розвитку є ключем до подальшого

прогресу та забезпечує дослідників інструментами для вирішення найскладніших завдань, що стоять перед людством.

1. Феномен науки у філософському контексті. Наука як форма світогляду.

Феномен науки у філософському контексті відкриває глибину розуміння світу та грає важливу інформаційно-комунікативну роль у спів існуванні людей, які розуміють необхідність стеження за природою, суспільством, новітніми технологіями та самою людською сутністю. Наука є не лише інструментом для отримання знань, але й ключем до розширення меж людського розуміння про Всесвіт. Наука слугує важливим фундаментом, що дозволяє рухатися вперед – від базових концепцій до складних та глибоких теорій. Наукові дослідження активно сприяють формуванню світогляду людини, спонукаючи до глибокого рефлексивного мислення. Наука інколи вирішує проблеми, що колись здавалися безвихідними, розширює обрії можливого та постійно надихає дослідників на нові відкриття. Загальна систематизація знань, що надає наука, допомагає не тільки краще розуміти світ, але і підтримує постійний соціокультурний розвиток суспільства. Постійний пошук знань та їхнє використання на практиці зміцнює інтелект людини і сприяє прогресу в усіх сферах життя.

Предмет та поняття про науку, її сутність та функції.

Наука відображає прогрес людства, перетворюючи прості спостереження в складні теоретичні моделі. Вона є результатом узгоджених зусиль, спрямованих на розкриття закономірностей природи, суспільства або інноваційних технологій. Неперервний рух від базових фактів до глибоких уявлень допомагає вирішувати не лише практичні завдання, а й підтримує постійний інтелектуальний розвиток суспільства.

Філософія науки є ключем до розуміння методів та фундаментальних принципів наукового пізнання, спрямовуючи дослідника на шлях пошуку не

лише фактів, а їхнього глибинного сенсу та значення, проникаючи в суть пізнання, порушуючи питання про природу знання, його об'єктивність та можливості досягнути істини. Ця галузь філософії проводить дослідника крізь лабіринти пізнавального процесу, ставлячи під сумнів засоби, якими людство користується для отримання знань, а також їхню достовірність та об'єктивність. Вона допомагає встановити критерії правдивості та обґрунтованості наукових тверджень, а також розглядає їх у контексті соціокультурних та історичних впливів.

Головні функції філософії – пізнавальні, споріднені із такими функціями науки, як – узагальнення, інтеграція, синтез будь-яких знань, відкриття найзагальніших закономірностей, зв'язків, взаємодій основних підсистем буття; формування гіпотез про загальні принципи, тенденції розвитку, первинних гіпотез про природу конкретних явищ, ще не оброблених спеціально-науковими методами.

«Філософія науки» допомагає усвідомити, що наука – це не лише сукупність фактів, а й постійний процес тлумачення та переосмислення цих фактів. Вона спонукає дослідника ставити під сумнів звичайні припущення та примушує поглиблювати власне розуміння світу; стимулює до критичного мислення, постійного аналізу, розгляду суперечливих фактів, відомостей, які є необхідними уміннями людини в усіх сферах життєдіяльності, допомагаючи усвідомити обмеження та можливості людського знання, що, в свою чергу, сприяє розвитку наукових досліджень та глибшому розумінню світу, що нас оточує.

2. Історичний характер науки та наукового пізнання.

Історично наука розвивається завдяки колективним зусиллям людства, спираючись на спостереження, експерименти та аналіз. Її поступальний рух стимулює постійний інтелектуальний прогрес, а вплив не обмежується лише практичним застосуванням. Наукові досягнення відкривають нові горизонти

розвитку людства, проте разом з цим, постає значна відповідальність науковців, тобто гуманітарно-етичний аспект у застосуванні знань та передбачення можливих наслідків використання інноваційних технологій, що потребує ретельного вивчення наукової інформації та виваженого підходу до її використання. Наукові дослідження активно сприяють формуванню світогляду, спонукаючи до системного та глибокого саморефлексивного мислення людини. Наука вирішує проблеми, що раніше здавалися безвихідними, розширює горизонти можливого та постійно надихає на нові відкриття. Загальна систематизація знань, яку надає наука, допомагає не тільки краще розуміти світ, але і підтримує постійний соціокультурний розвиток суспільства. Вона є не лише способом досягнення нових технологій, але й ключем до розв'язання складних питань, у тому числі, гуманітарного характеру, що стоять перед людством. Цей пошук знань та їхнє використання зміцнює інтелект, поглиблює його емоційну складову та сприяє прогресу в усіх сферах життя людства.

Основні історичні етапи наукового пізнання:

1. Переднаука /докласичний період.

2. Наукове знання древніх цивілізацій Сходу, Стародавньої Греції.

3. Специфіка науки в епоху середньовіччя.

4. Розвиток наукових знань та філософських досліджень науки епохи Відродження.

5. Класична наука (XVII-XIX ст.). Синтез наукових досліджень в окремі самостійні науки. Специфіка взаємодії науки та філософії.

6. Некласична та постнекласична наука (XX ст.).

7. Наука за добу постмодерну. У XXI столітті здійснюється зміна цільової орієнтації на розвиток інтелектуального творчого потенціалу особистості. В умовах соціокультурної трансформації зростає роль науки в духовно-нравственному вдосконаленні людини.

3. Взаємодія наукової теорії та практики.

Наукова діяльність сучасного фахівця у будь-якої галузі об’єктивно вимагає розуміння ним наукової картини світу, осмислення тих явищ і процесів що відбуваються у реальному швидкоплинному світі, самореалізації, а також вдалого застосування загальних та специфічних наукових методів під час дослідження. Цьому сприяє оволодіння глибокими філософськими знаннями та уявленнями про сучасні технології та інновації у глобалізованому світі.

На жаль, одним із недоліків світоглядної та методологічної підготовки майбутніх науковців є ототожнення наукового знання зі знаннями як певною інформацією, звідси випливають недолужні спроби підміни науки суб’єктивними поглядами, наприклад, *містикою, релігією, езотерикою, оповіданнями «очевидців»* тощо.

На сучасному етапі розвитку науки одним з найбільш важливих питань є визначення критеріїв науковості знання. *Сутність критеріїв наукового знання визначає така галузь як філософія науки.* У вищих навчальних закладах у навчальних планах з цією метою передбачають вивчення таких навчальних дисциплін, як «Філософія науки та сучасних інновацій», «Логіка» тощо. Так, предметом вивчення навчальної дисципліни «Філософія науки» є цілісний і ціннісний аналіз науки в її історичному розвитку та соціально-культурному контексті. Звертаючись до логіки, ми, по-перше, прагнемо надати мисленню ясності, дієвості, переконливості. По-друге, ми знаходимо достатні підстави для досягнення істинного знання в процесі професійного міркування.

Основне завдання вивчення даного курсу – з'ясування умов досягнення істинних знань, вивчення основних закономірностей і структури розумового процесу, оволодіння методологією, логічним науковим апаратом та методами пізнання. Реалізація цього завдання сприяє оволодінню практичними навичками правильного мислення майбутніх фахівців. Логічне правильна

форма мислення є суттєвим компонентом і показником інтелектуальної культури людини. Це важливі якості, що відповідають статусу науковця.

У контексті теорії діяльності, прийнявши за єдине підґрунтя структурно-функціонального аналізу системи діяльності особливості взаємозв'язку двох засадничих властивостей діяльності - предметності та рефлективності, уявімо структуру професійної наукової діяльності, що являє собою надскладну систему компонентів родових видів діяльності матеріально-практичної, духовно-теоретичної, соціально-технологічної властивості.

Основні з них – світоглядний, пізнавальний, ціннісний, управлінський, комунікативно-інформаційний, екологічний, технічний тощо. Не маючи такого підґрунтя дослідник не може приступати до підготовки та організації роботи над будь-якими типами наукових досліджень.

Наука - тип діяльності, пов’язаний з перетворенням світу. У XXI столітті здійснюється постійне зближення між фундаментальними та прикладними науками. *«Вертикальна» інтеграція науки - це важливий фактор зближення науки з практикою.* Необхідне підкреслити роль науки в розвитку техніки, що постійно зростає. *Практика* виступає як стимул інтеграції та диференціації науки. Практична реалізація результатів пізнання характеризується як передумова свободи.

Висновки.

Наука як форма світогляду, є не лише інструментом для отримання знань, але й ключем до розширення меж розуміння людини про Всесвіт. Наука слугує важливим фундаментом, що дозволяє рухатися від базових концепцій до складних та глибоких теорій. Наука відображає прогрес людства, перетворюючи прості спостереження в складні теоретичні моделі. Наука є результатом узгоджених зусиль, спрямованих на розкриття закономірностей природи, суспільства або технологій. Неперервний рух від

базових фактів до глибоких уявлень допомагає вирішувати не лише практичні завдання, а й підтримує постійний інтелектуальний розвиток суспільства, забезпечуючи гуманітарну складову розуміння співвідношення таких філософських понять, як *«духовне виробництво»* та *«наукова праця»*.

Теми дослідних робіт:

Теми доповідей

1. Наука та її специфічні риси. Основні риси сучасної науки.
2. Функції науки. Різновиди основ науки.
3. Логічна структура науки та її основні елементи.
4. Переднаука. (Докласичний період).
5. Характеристика класичної науки.
6. Наука в XIX ст. Комплексні революції.

Теми рефератів

1. Особливості наукового пізнання древніх цивілізацій.
2. Епоха середньовіччя: позитивний вклад в наукове пізнання.
3. Специфіка наукової раціональності в кінці XIX - в кінці XX ст.
4. Передумови та основний зміст новітньої революції в науці.
5. Криза науки та світогляду кінця XX ст. Постнекласична наука.
6. Ідеали та норми наукового пізнання.
7. Емпіричний та теоретичний рівні пізнання, їх специфіка та взаємозв’язок.

Теми есе

1. Які завдання філософії техніки?
2. Розкрийте основні етапи розвитку техніки.
3. Яким чином пов’язані між собою техніка і цивілізація?
4. Назвіть технічні науки, покажіть їх специфіку та охарактеризуйте процеси становлення.

5. Які основні риси і соціальні наслідки НТР?

6. Що являє собою інженерія як соціальний інститут і форма діяльності?

7. У чому полягає смисл і джерела наукових революцій?

8. Охарактеризуйте особливості соціальної відповідальності вченого.

Теми індивідуальних завдань

1. Визначити наукові методи емпіричного дослідження.

2. Визначити наукові методи теоретичного дослідження.

3. Охарактеризуйте загальнологічні методи і прийоми дослідження.

4. Розкрийте математичне моделювання як метод наукового пізнання.

5. У чому полягає теоретизація і діалектизація як закономірності розвитку сучасної науки?

6. Охарактеризуйте метод моделювання і принцип системності.

7. Яким чином пов’язані між собою спостереження і науковий факт?

8. Розкрийте поняття «техніка».

9. Охарактеризуйте сучасний етап НТР.

Рекомендовані джерела інформації

Базові

1. Аксьонова В.І., Скловський І.З. Філософія. підручник / за ред. д. філософ. н, проф. Є.Р. Борінштейна. Розділ ІІІ Філософські досягнення людства ; 3.5. Філософія громадянського суспільства Одеса : Університет Ушинського, 2021. С. 186-218. (320с.). З грифом «Рекомендовано Вченою радою ДЗ «ПНПУ ім. К.Д Ушинського». (Протокол № 11 від 29 квітня 2021 року).

2. Культурологія. підручник / за ред. Є.Р. Борінштейна. Аксьонова В.І., Атаманюк З.М. та інші. Одеса : Університет Ушинського, 2023. 433с. (внесок автора 61с.). З грифом «Рекомендовано Вченою радою ДЗ «ПНПУ ім. К.Д Ушинського». (Протокол № 6 від 26 січня 2023 року).

3. Аксьонова В.І. Культура в контексті змін комунікаційного суспільства. підручник / за ред. Є.Р. Борінштейна. Аксьонова В.І., Атаманюк З.М. та інші. Одеса : Університет Ушинського, 2023. С. 325-355.

4. Аксьонова В.І. Культура, антропологія, соціум. Культурологія. підручник / за ред. Є.Р. Борінштейна. Аксьонова В.І., Атаманюк З.М. та інші. Одеса : Університет Ушинського, 2023. С. 154-177.

5. Аксьонова В. Соціокультурні засади трансформацій ціннісної сфери життєдіяльності людства в умовах глобалізації // *Південноукраїнські наукові студії : програма та матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та молодих вчених* (м. Одеса, 04-05 грудня, 2023 р.). Одеса, 2024. С. 41-45.

6. Добронравова І.С. Новітня західна філософія науки : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : ПАРАПАН, 2008. 214 с.

7. Іщенко М.П., Руденко І.І. Філософія науки : питання теорії і методології : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / за ред. М.П. Іщенка. Київ : УБС НБУ, 2010. 442 с.

8. Клименюк О.В. Виклад та оформлення результатів наукового дослідження : авторський підручник. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. 398с.

9. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень : навч. посібн. вид. 2-е, доп. і перероб. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2004. 208 с.

10. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / В.І. Зацерковний, І.В. Тішаєв, В.К. Демидов. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.

11. Сергієнко В.В. Філософські проблеми наукового пізнання : навч. посібник. Кременчук : Кременчуцький національний університет ім. Михайла Остроградського, 2011.103 с.

12. Сидоренко В.К., Дмитренко П.В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. для вищ. пед. закл. освіти. Київ : РННЦ «ДІНІТ», 2000. 260 с.

Додаткові

1. Аксьонова В.І. Видатний український педагог і Дон-Кіхот

Запорожський – Антон Макаренко. Проблеми емпіричних досліджень у психології / наук. ред В.Г. Кремень та ін. Київ : Гнозіс, 2017. С. 260-267. Фахове видання з філософських питань. Категорія Б.

2. Атаманюк З.М. Формування цінності свободи засобами освіти та виховання. Матеріали III Всеукраїнської наукової конференції «Освіта та соціалізація особистості» 13 травня 2016 р. Одеса : ДЗ «ПНПУ ім. К.Д. Ушинського», 2016. С. 137-138.

3. Скловський І.З. Соціальні протиріччя, їх значення в національної ідеї. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Львів : Львівська політехника, 2005. Вип. 18. С. 295-302.

4. Фуко М. Археологія знання. Київ : Ніка-Центр, 1996. 208 с.

Електронні ресурси

1. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL: http://www.nbuv.gov.ua.

2. Національна парламентська бібліотека України. URL: http://www.nplu.kiev.ua.

3. Харківська державна наукова бібліотека ім. Короленка URL: http://korolenko.kharkov.com.

4. Добронравова І. С. Динамічний хаос у соціумі як середовище соціальної самоорганізації. Соціологія : теорія, методи, маркетинг. 2005. № 1. С. 168–180. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

5. Добронравова І. С. Філософія науки : навч. посібник. К., 2002. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

6. Галіченко М. Проблема застосування синергетичної методології в соціально-гуманітарних науках. Південний архів. Іст. Науки : зб. наук. праць. 2010. Вип. 3132. С. 26–34. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pain/2010_31_32/Gal_Pol.pdf.

7. OMD.pdf https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/OMND.pdf

8.Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с. http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

Питання та завдання для обговорювання на філософському диспуті, круглому столі, дискусії, колоквіуму та наукової студентської (курсантської) конференції/платформі

1. Класична наукова картина світу: достоїнства та недоліки.
2. Магдебурзька школа неокантіанства. Г. Коген, П. Наторп, Е. Кассірер, їх вклад в розвиток логічних і гносеологічних ідей Марбурзької школи неокантіанства.
3. Методологія наукового пізнання, її принципи, ієрархія цінностей (Баденська школа).
4. Концепція і теорія як форми наукового пізнання.

Рекомендовані джерела інформації

Базові

1. Бірта Г.О., Бургу Ю.Г. Методологія і організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : центр учб. літ., 2014. 142 с.
2. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Філософія : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2019. 432 с. OMD.pdf https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/OMND.pdf

3. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Організація та методологія наукових досліджень : навч. посіб. / О.Г. Данильян, Харків : Право, 2017. 448 с.

4. Історія науки і техніки України : підруч. для студентів вищ. навч. закл. / Л.Є. Дещинський та ін. ; за наук. ред. Л.Є. Дещинського. Львів : Растр -7, 2011. 327 с.

5. Іщенко М.П., Руденко І.І. Філософія науки : питання теорії і методології : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / за ред. М.П. Іщенка. Київ : УБС НБУ, 2010. 442 с.

6. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Слово, 2009. 240 с.

7. Колесников О.О. Основи наукових досліджень : навч. посіб. 2-ге вид., випр. та допов. Київ : центр учб. літ., 2011. 144 с.

8. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 - Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка»/ автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 45 с.

9. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки та інновацій» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький: ЛА НАУ, 2022 р. 45 с.

10. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 192 с.

11. Мельник В. Філософія. Наука. Техніка : Методолого-світоглядний аналіз : монографія. Львів : вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. 589 с.

12. Основи наукових досліджень : конспект лекцій / уклад. Колісніченко Е.В. Суми : Сум. держ. ун-т, 2012. 83 с.

13. Роджерс Е.М. Дифузія інновацій / Е.М. Роджерс; пер. з англ. В. Старка. Київ : вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2009. 591 с.

14. Семенюк Е., Мельник В. Філософія сучасної науки і техніки : підручник. Вид. 2-ге, випр. та допов. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 305 с.

15. Філософські аспекти наукового пізнання : навч. посіб. / О.Ю. Панфілов, О.П. Дзьобань, М. Будур та ін. ; за заг. ред. О.Ю. Панфілова. Харків : ХіФ КНтеу, 2019. 276 с.

Додаткові

1. Аксьонова В.І. Культура мислення фахівців цивільної авіації України як креативне засвоєння вищих досягнень філософської культури. *Управління високошвидкісними рухомими об'єктами та професійна підготовка операторів складних систем: матеріали XI міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Кропивницький 7 грудня 2022 р.). Кропивницький : ЛА НАУ, 2023. С. 313-316.

2. Aksenova V. PHILOSOPHY OF SCIENCE. Guide for graduate students, distance learning education (seminars, seminars notes, glossary). PART 2. Kropyvnytskiy : Flight Akademy of the National Aviation University, 2016. 46 p.

3. Бичко А.К. Філософія : підручник / А.К. Бичко, І.В. Бичко, В.Г. Табачковський, В.І. Ярошевець. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 648 с.

4. Буслинський В.А. Філософія : навч. посібник для студентів і аспірантів вищ. навч. закладів / В.А. Буслинський, П.І. Скрипка, В.Ю. Алексєєв, Л.М. Кусок. / за ред. В. Буслинського. Київськ. славістич. ун-т. Київ : [б. в.], 2002. 315 с.

5. Горлач М.І. Основи філософських знань : підручник / М.І. Горлач, В.Г. Кремень, С.М. Ніколаєнко, С.М. Требін. Філософія. Київ : Центр учбової літератури, 2008.1028 с.

6. Губерський Л.В. Філософія : навч. посібник / Л.В. Губерський, І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко, В.П. Розумний, В.П. Бойченко. 5-е вид., випр. і доп. Київ : Вікар, 2005. 457 с.

7. Кремень В.Г. Філософія. Мислителі. Ідеї. Концепції : підручник / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн. Київ : Книга, 2005. 528 с.

Електронні ресурси

1. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL: http://www.nbuv.gov.ua.

2. Національна парламентська бібліотека України. URL: http://www.nplu.kiev.ua.

3. Харківська державна наукова бібліотека ім. Короленка URL: http://korolenko.kharkov.com.

4. Добронравова І. С. Динамічний хаос у соціумі як середовище соціальної самоорганізації. Соціологія : теорія, методи, маркетинг. 2005. № 1. С. 168–180. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

5. Добронравова І. С. Філософія науки : навч. посібник. К., 2002. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

6. Галіченко М. Проблема застосування синергетичної методології в соціально-гуманітарних науках. Південний архів. Іст. Науки : зб. наук. праць. 2010. Вип. 3132. С. 26–34.
URL:http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pain/2010_31_32/Gal_Pol.pdf.

7. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с.
http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD

%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

Тема 3. Сучасне розуміння науки та науково-дослідницької діяльності. Філософські проблеми наукового пізнання

КОРОТКИЙ ВИКЛАД ТЕОРЕТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

«Що може вивести на шлях до істини? Ніщо, крім філософії»

Марк Аврелій

Мета: Розкрити наукову картину світу; розглянути проблеми філософії науки та раціональності; висвітлити теоретичну основу наукових досліджень, мету науки та наукової діяльності.

План

Вступ.

1. Наукова картина світу. Проблема раціональності.
2. Мета науки. Теоретична основа наукових досліджень.
3. Філософія науки та науково-дослідницька діяльність.

Висновки.

Рекомендовані джерела інформації

Базові

1. Бірта Г.О., Бургу Ю.Г. Методологія і організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : центр учб. літ., 2014. 142 с.

2. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Філософія : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2019. 432 с.
OMD.pdf https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/OMND.pdf

3. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Організація та методологія наукових досліджень : навч. посіб. / О.Г. Данильян, Харків : Право, 2017. 448 с.

4. Історія науки і техніки України : підруч. для студентів вищ. навч. закл. / Л.Є. Дещинський та ін. ; за наук. ред. Л.Є. Дещинського. Львів : Растр -7, 2011. 327 с.

5. Іщенко М.П., Руденко І.І. Філософія науки : питання теорії і методології : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / за ред. М.П. Іщенка. Київ : УБС НБУ, 2010. 442 с.

6. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Слово, 2009. 240 с.

7. Колесников О.О. Основи наукових досліджень : навч. посіб. 2-ге вид., випр. та допов. Київ : центр учб. літ., 2011. 144 с.

8. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 - Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 45 с.

9. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки та інновацій» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький: ЛА НАУ, 2022 р. 45 с.

10. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 192 с.

11. Мельник В. Філософія. Наука. Техніка : Методолого-світоглядний аналіз : монографія. Львів : вид. центр ЛНУ ім. І Франка, 2010. 589 с.

12. Основи наукових досліджень : конспект лекцій / уклад. Колісніченко Е.В. Суми : Сум. держ. ун-т, 2012. 83 с.

13. Роджерс Е.М. Дифузія інновацій / Е.М. Роджерс; пер. з англ. В. Старка. Київ : вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2009. 591 с.

14. Семенюк Е., Мельник В. Філософія сучасної науки і техніки : підручник. Вид. 2-ге, випр. та допов. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 305 с.

15. Філософські аспекти наукового пізнання : навч. посіб. / О.Ю. Панфілов, О.П. Дзьобань, М. Будур та ін. ; за заг. ред. О.Ю. Панфілова. Харків : ХіФ КНтеу, 2019. 276 с.

Додаткові

1. Аксьонова В.І. Гносеологія як чинник становлення культури особистості майбутнього працівника Національної поліції України. *Методологія та технологія сучасного філософського пізнання: матеріали VII Міжнародної конференції студентів, молодих вчених та науковців* (Одеса, 23-24 травня 2024 р.) Одеса : ДЗ «ПНПУ ім. К.Д. Ушинського», 2024. (181 с.) С. 127-130. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/19424.

2. Аксьонова В., Алєксєєнко А. Вплив комунікативної культури на антропологізацію професійної освіти у контексті суперечливих аспектів техногенної цивілізації. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів :* збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 26 квітня 2024 року). Одеса : «Одеська юридична академія» та Південний регіональний центр Національної академії правових наук України, 2024. С. 740-742. (1000 с.).

3. Алексієнко А., Аксьонова В. Українські жінки у науці проти гендерних стереотипів та гендерно зумовленого насильства під час воєнних дій. *Актуальні аспекти розвитку STEAM-освіти в умовах євроінтеграції :* збірник матеріалів II Міжнародної науково- практичної інтернет-конференції (м. Кропивницький, 26 квітня 2024 року). Кропивницький : ДонДУВС, 2024. С. 307-310.

4. Бичко А.К. Філософія : підручник / А.К. Бичко, І.В. Бичко, В.Г. Табачковський, В.І. Ярошевець. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 648 с.

5. Буслинський В.А. Філософія : навч. посібник для студентів і аспірантів вищ. навч. закладів / В.А. Буслинський, П.І. Скрипка, В.Ю. Алексєєв, Л.М. Кусок. / за ред. В. Буслинського. Київськ. славістич. ун-т. Київ : [б. в.], 2002. 315 с.

6. Горлач М.І. Основи філософських знань : підручник / М.І. Горлач, В.Г. Кремень, С.М. Ніколаєнко, С.М. Требін. Філософія. Київ : Центр учбової літератури, 2008.1028 с.

7. Губерський Л.В. Філософія : навч. посібник / Л.В. Губерський, І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко, В.П. Розумний, В.П. Бойченко. 5-е вид., випр. і доп. Київ : Вікар, 2005. 457 с.

8. Кремень В.Г. Філософія. Мислителі. Ідеї. Концепції : підручник / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн. Київ : Книга, 2005. 528 с.

9. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с.
http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

Ключові поняття: філософія як форма теоретичного знання, проблема раціональності, новий тип наукової раціональності, мета науки, логічна структура науки, види наукового знання, філософія науки, наукова картина світу, основні елементи теорії, порівняльні наукові теорії, аналітичні наукові теорії, синтетичні наукові теорії, функції наукової теорії, теоретична основа наукових досліджень, науково-дослідницька діяльність,

аналітична діяльність, культура техногенної цивілізації, критерії наукового знання, продуктивна сила науки, кризові явища в науці.

Вступ

Пізнання як найбільш соціально-обумовлена діяльність людини, передусім є соціальним продуктом. Сучасні науки змінюють і видозмінюють не тільки інтелектуальний, але і соціокультурний, економічний і політичний світ, що спонукає сучасну філософію дедалі більше залучати у свою сферу не лише когнітивні, але й соціально-економічні, соціально-екологічні та морально-етичні проблеми, що з'являються завдяки конкретним наукам.

1. Наукова картина світу. Проблема раціональності.

На зламі тисячоліть у культурі техногенної цивілізації стрімко змінюється наукова картина світу: здійснюється інтенсивне формування нового типу наукової раціональності, розвиток науки як реальної продуктивної сили, у суспільстві, що трансформується, з’являються нові функції науки, розвивається інноваційний світогляд та мислення.

Наука – форма суспільної свідомості, складний суспільний феномен, соціальний інститут забезпечення вироблення, накопичення знання, використання його у практичній діяльності.

Завдання науки: аналітична діяльність, вироблення уявлення про явища і закони реального світу, що оформлені у вигляді емпіричного та теоретичного знання про предмети навколишнього світу, суспільні процеси, події, закони і принципи вивчення об’єктів, форми та способи їхнього пізнання; узагальнення знання у формі окремих філософських висновків та світогляду.

Функції науки в суспільстві: гносеологічна, практична, культурно-світоглядна, методологічна, критична тощо). *Продуктивна сила науки* –

результат діяльності людства, сума набутих на даний момент знань, що у своїй сукупності створюють цілісну картину світу.

Наука в історії суспільства.

Особливості наукового пізнання стародавніх цивілізацій. Наука античності: переднаука (докласичний період). Класична наукова картина світу. Криза науки в грецькому полісі. «Життя та смерть Сократа» (Платон). Епоха середньовіччя: позитивний вклад в наукове пізнання. «Казус» Дж. Бруно. Віра та розум. Наука Нового часу. Наука XIX ст. Діалектика та метафізика. Наука і криза цивілізації, деструктивні процеси. Специфіка наукової раціональності в кінці XX ст. Комплексні революції. Тоталітаризм, наука та ідеологія. Формування нового типу наукової раціональності. Нові конструктивні форми цивілізаційного і культурного розвитку людства. Труднощі виявлення потреби зміни існуючої ситуації у вирішенні конкретного наукового завдання (знання на рівні локальної теорії за необхідності пояснення емпіричного факту або пророкування результату впливу технічного чи адміністративного протиріччя). Постнекласична наука. Сучасний стан науки - результат її тривалої історії. Передумови та основний зміст новітньої революції в науці. Основні риси сучасної науки. Процеси планування потреби в інноваційному знанні на етапі вирішення конкретного наукового завдання (наприклад, у галузі розроблення військової техніки, авіаційного будівництва, космічного виробництва). Перетворення науки в безпосередню продуктивну силу. Кризові явища в науці впливають на світоглядне самовизначення молодого науковця кінця XX – початку XXI ст.

2. Мета науки. Теоретична основа наукових досліджень.

Мета науки – пізнання законів розвитку природи і суспільства, їх вплив на предмети та явища, їх властивості та відношення, що виконується за допомогою логічного та абстрактного мислення. Наукова діяльність сучасного фахівця об’єктивно вимагає розуміння ним наукової картини світу,

осмислення тих явищ і процесів що відбуваються у реальному швидкоплинному світі, а також вдалого застосування загальних та специфічних наукових методів під час дослідження. Цьому сприяє оволодіння глибокими науковими філософськими знаннями, методами, методикою, загальнонауковою методологією та методологією конкретних наук та уявленнями про сучасні інновації у глобалізованому світі.

Філософські методи: їх поняття та роль в сучасній науці.

Методологічна роль філософії в науковому пізнанні має дуже велике значення. Проблема методу та сучасні методологічні концепції постійно розробляються у філософській і науковій думці. Особлива увага приділяється методам ідеальної і матеріальної діяльності. *Філософські методи: діалектичний, метафізичний, аналітичний, індуктивний* та ін. Основні форми діалектики. Принципи, закони, категорії діалектики. Історичні форми і види метафізики. Софістика. Умоглядно-філософський підхід і позитивізм.

У класифікації наукових теорій визначають: *порівняльні, аналітичні, синтетичні наукові теорії*. Особливе значення має співвідношення емпіричного і теоретичного в формуванні теорії, а також — уявлення, ідеї, поняття, концепції, що обслуговують практичну діяльність людей.

Теорія – це система достовірних знань про дійсність, яка описує, пояснює, передбачає явища конкретної предметної галузі. Критерії наукових теорій та їх сутність.

Основні елементи теорії, їх характеристика:

– Вихідні засади (фундаментальні поняття, принципи, закони, рівняння, аксіоми тощо).

– Ідеалізований об'єкт (абстрактна модель суттєвих властивостей і зв'язків досліджуваних предметів.

– Логіка теорії (сукупність певних правил і способів доведення, спрямованих на пояснення структури і зміну знання).

– Філософські установки і ціннісні фактори.

– Сукупність законів і тверджень. Поняття про ідею як форму відображення зовнішнього світу. Науковий закон, як сформульоване у поняттях знання. Фундаментальний закон.

– Мінімізація теорії.

– Функції наукової теорії.

З огляду на викладене, здобувачам вищої освіти слід розібратися, у таких важливих питаннях, як, що є метод, методологія та методика наукового дослідження. Перш за все, необхідне звернути увагу на те, що ці невід'ємні елементи наукового дослідження суттєво відрізняються.

Метод (з грецької – буквально «шлях до будь-чого», у загальному значенні – спосіб досягнення мети, певним чином, упорядкована діяльність, спосіб побудови і обґрунтування наукового знання. Свідоме використання науково обґрунтованих методів є суттєвою умовою здобуття нових знань. Метод є тісно пов'язаним з теорією, яку використовують для отримання нового наукового знання, відкриття закономірностей, як у природничих, так і в соціально-гуманітарних науках.

Методика – це фіксована сукупність прийомів, практичної діяльності, що призводить до заздалегідь визначеного результату.

На відміну від методу, до завдання *методики* не входить теоретичне обґрунтування здобутого результату. Вона конкретизується на технічному боці експерименту і на регламентації дії дослідника у науковому пізнанні. Методика відіграє важливу роль в емпіричному дослідженні (спостереженні та експерименті).

Методологія (з грецької «як учення про метод – *по-перше,* це сукупність пізнавальних засобів, методів, прийомів, принципів, нормативів, що використовуються даною конкретною наукою. Загальнонаукова методологія спирається на методи (аналізу, синтезу, індукції, дедукції, експерименту та ін.) пізнання, на загальні форми наукового пізнання (наукову ідею, науковий факт, наукову гіпотезу, наукову теорію, наукову концепцію). *По-друге* – це сфера знання, що вивчає засоби, передумови,

принципи організації пізнавальної і практично-перетворюючої діяльності. Методологія конкретних наук виробляє конкретні методики дослідницької діяльності.

Специфічні ознаки, структура, види та рівні наукового пізнання.

Види наукового знання: емпіричне та теоретичне.

Форми наукового знання: аксіома. гіпотеза, закон, теорія. Критерії науковості.

Наука має власну логічну структуру, її основні елементи: основи, закони, основні поняття, теорії, ідеї.

Різновиди основ науки.

Закони виступають фактичною базою науки.

Теорія - це найвищий рівень синтезу знання, її структура та функції.

Поняття ідеї та її структура.

Сутність проблеми та гіпотези, їх роль в теоретичному пізнанні.

Ідеали і норми наукового пізнання.

Принципи наукового дослідження: об’єктивності, сумлінності, всебічності, історизму тощо.

Загальнонаукові підходи і методи дослідження (інформація, модель, ізоморфізм, структура, функція, система, елемент тощо. Частково наукові моделі. Дисциплінарні методи.

Методи міждисциплінарного дослідження. Роль методу сходження від абстрактного до конкретного.

Наукові методи емпіричного дослідження: спостереження порівняння і експеримент.

Наукові методи теоретичного дослідження: формалізація аксіоматичний і гіпотетико-дедуктивний методи.

Загально-логічні методи і способи дослідження: аналіз і синтез, абстрагування, ідеалізація, індукція, аналогія, моделювання, системний підхід.

Сутність критеріїв наукового знання

Під критеріями наукового знання розуміють його обґрунтованість, достовірність, несуперечливість, здатність до емпіричного підтвердження, можливість багатогранного експериментального відтворення, концептуальну зв'язаність, здатність до передбачень тощо.

Зазначені критерії є характерними для всіх наук без винятку – від філософських, математичних, кібернетичних до природничо-наукових, технічних та соціально-гуманітарних.

3. Філософія науки та науково-дослідницька діяльність.

Філософська підготовка здобувачів вищої освіти є важливою складовою їхньої загальної наукової підготовки і має сприяти усвідомленню молодими науковцями світоглядних, гносеологічних, онтологічних, аксіологічних, методологічних та соціокультурних критеріїв науково-дослідницької діяльності. Одним з них є *критерій науковості знання*. На жаль, одним із недоліків світоглядної та методологічної підготовки здобувачів вищої освіти є деякі прояви дилетантизму, часткове ототожнення наукового знання зі знаннями як «певною інформацією». Звідси іноді випливає підміна класичної науки різновидами так званої «альтернативної науки», що «кидає виклик» «офіційній науці» на теренах інтернету. Наприклад, популярні сьогодні у непрофесійному середовищі блоги про «альтернативну історію», оповідання «очевидців», релігійне тлумачення подій, фактів за допомогою містики, езотерики тощо.

Філософія, насамперед, навчає мислити критично, творчо розв'язувати проблеми, різноманітні питання, або здійснювати наукові дослідження, спираючись на сучасні інноваційні здобуття науки і техніки. За влучним висловом Г.-В.-Ф. Гегеля, філософія є живою душею культури. Предмет філософії – це природа, суспільство, мислення, що розглядаються під кутом зору об'єктивно-суб'єктивних відносин. Іншими словами, предмет філософії – це «людина-світ». Філософія – це форма пізнання найзагальніших засад

буття.

Характерними ознаками філософського осмислення буття є *універсалізм і субстанціалізм*. Характерною рисою стилю філософського мислення – є *сумнів.*

Філософія, як форма теоретичного знання, має багато спільного з наукою як системою знань та соціального інституту. Наука є опорою не лише наукової раціональності, а й наукової ірраціональності, до якої належить наукова інтуїція, уява та творчість. Наука отримує знання, в тому числі, зі свого оточення, проте перевіряє їх на істинність лише їй притаманними засобами. Зрозуміло, що на різних етапах становлення та розвитку філософії й науки їх взаємовплив не був лінійним та одновекторним. Відомо, що філософське знання історично виникає першим. І вже цей факт свідчить про концептуальну роль філософії щодо науки як форми суспільної свідомості. Проте, наука також суттєво впливала на філософське осмислення різних видів буття, особливо у різні періоди свого розквіту. Як і наука, філософія прагне теоретично обґрунтувати свої положення і довести їх. Філософія виконує низку пізнавальних функцій, споріднених із функціями науки. Найважливіші з них – це узагальнення, інтеграція, синтез усіляких знань, відкриття найзагальніших закономірностей, зв’язків, взаємодій основних підсистем буття; формування гіпотез про загальні принципи, тенденції розвитку; первинних гіпотез про природу конкретних явищ, ще не оброблених спеціально-науковими методами. У сучасному цивілізованому просторі принципове значення має конвенціанальність (А.Пуанкаре), *продуктивний діалог, інтенсивна взаємодія різних культур, кроскультуралізм та культурна дифузія.* На передній план у цьому діалозі виходять евристичні функції філософії, спрямовані на вирішення нових ідей і категоріальних структур, які могли б стати підвалинами культури майбутнього людського світу.

Філософія поповнює і поглиблює свої уявлення про світ у процесі узагальнення результатів усього комплексу наук, асимілюючи у своєму

понятійно-категоріальному апараті основні досягнення останніх. Виникнення нових наук, парадигм, теорій і понять завжди відображається у філософських концепціях. Зокрема, відбувається перенесення понять – із психології (поняття діяльності), з етнографії (поняття традиції), з літератури (поняття символу), з культурології (поняття архетипу) – у теорію пізнання, для якої вони стали не менш важливими, ніж власні поняття. Тому можна впевнено стверджувати, що не лише філософія «живить» конкретні науки, але й останні суттєве впливають на неї. Про шкоду розриву між наукою і філософією писав А.Уайтхед, застерігаючи, що наука, що позбавлена адекватної собі філософії, втрачає своє коріння в культурі, а філософія відірвана від науки, перетворюється на суб'єктивістський ірраціоналізм.

Філософія, опановуючи досягнення конкретних наук, генерує *нові форми пізнання*, які потім приймаються наукою як методологічне підґрунтя для відкриття досі ще не відомих закономірностей у природі і суспільстві. Водночас, вироблені в науці нові поняття, терміни, теорії істотно впливають на філософське бачення картини світу. Так, з виникненням у 60-70 роках XX століття теорій самоорганізації і не рівноважної термодинаміки, їхні терміни: *«дисипативна структура», «флуктуація», «хаос», «біфуркація», «атрактор», «самоорганізація», «нелінійність», «когерентність»* тощо, глибоко вкоренилися в суть філософського аналізу, особливо в філософію і соціологію науки, рішуче змінивши світоглядні, гносеологічні та методологічні орієнтири різних галузей філософського знання.

Процес сучасного стану пізнання світу характеризується своєю інновацією *органічного поєднання наукової, філософської та ненаукової форм знання*, які на практиці переплітаються у реальній соціокультурній діяльності. Ці складові пізнання завжди мали неабияке значення у розвитку науки, про що свідчить вся історія науки і філософії. Прикладом цього може бути хоча б листування між *Ляйбніцем і Кларком,* яка продовжувалася протягом багатьох років і стосувалося не лише наукових, але й філософських, етичних, теологічних та інших проблем, що надали філософського сенсу

науковим твердженням, а згодом перетворилися на природничо-наукові аргументи. Відома також дискусія між *Ейнштейном і Бором,* про розбіжність позицій щодо положень квантової фізики та їхніх філософських поглядів, яка визначалася відмінністю рівня їх культурного і філософського мислення. Сучасна ж теорія пізнання відрізняється дедалі більшою соціальною спрямованістю. Це означає, що філософський аналіз науки сьогодні орієнтується на більш повну репрезентацію складної організації когнітивного процесу, на який впливають соціально-психологічні, культурно-етичні, етно-релігійні, побутові, навіть містичні погляди, почуття, уявлення окремих вчених, а також відповідні соціокультурні умови їхньої творчої діяльності.

Висновки

На зламі тисячоліть здійснюється перетворення науки у своєрідну індустрію відкриття, коли вона набуває значної перетворювальної сили не тільки у сфері практики, а й у світоглядному просторі людини, філософсько-методологічна підготовка здобувачів вищої освіти стає необхідною потребою. Цього вимагає й усвідомлення негативних наслідків техно-наукового натиску, небезпечних проявів техногенної цивілізації, еволюція якої спрямовувалася світоглядними засадами, сформованими ще за добу Нового часу. Але ж саме той світогляд виражатиме майбутнє людського буття у найближчої перспективі. В основу даного навчального курсу покладено принцип геокультурної цілісності світу, згідно з яким людина і природа постають в органічній єдності як геокультурний суб’єкт, що розвивається на основі пізнаних законів об’єктивно можливого буття, окресленого ціннісними параметрами культури. У цьому контексті більш ніж очевидною стає неспроможність дискурсу про аксіологічну нейтральність науки щодо проблем буття. Сучасний етап її розвитку характеризується процесом набуття наукою людиновимірних параметрів. Це зумовлює потребу людства в розробленні й засвоєнні відповідної методології науки зі

складними мінливими системами, що неминуче призводить до зростаючої ролі філософії науки як дисципліни, що інтегрує природознавство й духовну діяльність у процесі осягнення глобальних проблем соціуму XXI століття у планетарному масштабі, пов'язаних із збереженням фундаментальних першооснов життя.

Теми дослідних робіт:

Теми доповідей

1. Наука та її специфічні риси. Основні риси сучасної науки.
2. Функції науки. Різновиди основ науки.
3. Логічна структура науки та її основні елементи.
4. Переднаука. (Докласичний період).
5. Характеристика класичної науки.
6. Наука в XIX ст. Комплексні революції.
7. Класична наукова картина світу: переваги та недоліки.

Теми рефератів

1. Особливості наукового пізнання стародавніх цивілізацій.
2. Епоха середньовіччя: позитивний внесок у наукове пізнання.
3. Специфіка наукової раціональності в кінці XIX - в кінці XX ст.
4. Передумови та основний зміст новітньої революції в науці.
5. Криза науки та світогляду кінця XX ст. Постнекласична наука.
6. Ідеали та норми наукового пізнання.
7. Емпіричний та теоретичний рівні пізнання, їх специфіка та взаємозв'язок.

Теми есе

1. Специфіка пізнання соціальних явищ.
2. Наука і майбутнє людства.

3. Науково-технічний прогрес і моральна відповідальність працівника науки.

4. Вчений і науковий колектив. Мотивація діяльності вчених.

5. Формування соціальної відповідальності у молодих вчених.

6. Гуманізм і особливості соціальної відповідальності працівників науки.

7. Відповідальність особистості в її науковій творчості.

8. Суспільно-політична відповідальність вченого.

Теми індивідуальних завдань

1. Визначити наукові методи емпіричного дослідження.

2. Визначити наукові методи теоретичного дослідження.

3. Охарактеризуйте загально-логічні методи дослідження.

4. Розкрити роль науки в розвитку техніки.

Питання та завдання для обговорювання на філософському диспуті, круглому столі, дискусії, диспуті, колоквіуму та наукової студентської (курсантської) конференції/платформі

1. «Вертикальна» інтеграція науки як фактор зближення науки з практикою.

2. Зближення між фундаментальними та прикладними науками.

3. Наука як тип діяльності, пов’язаний з перетворенням світу.

4. Практика як стимул інтеграції та диференціації науки.

5. Практична реалізація результатів пізнання як передумова свободи.

Рекомендовані джерела інформації

Базові

1. Аксьонова В.І., Скловський І.З. Філософія. підручник / за ред. д. філософ. н, проф. Є.Р. Борінштейна. Розділ ІІІ Філософські досягнення людства ; 3.5. Філософія громадянського суспільства Одеса : Університет

Ушинського, 2021. С. 186-218. (320с.). З грифом «Рекомендовано Вченою радою ДЗ «ПНПУ ім. К.Д Ушинського». (Протокол № 11 від 29 квітня 2021 року).

2. Культурологія / за ред. Є.Р. Борінштейна. Аксьонова В.І., Атаманюк З.М. та інші. Одеса : Університет Ушинського, 2023. 433с. (внесок автора 61с.). З грифом «Рекомендовано Вченою радою ДЗ «ПНПУ ім. К.Д Ушинського». Протокол № 6 від 26 січня 2023 року.

3. Аксьонова В.І. Культура в контексті змін комунікаційного суспільства. підручник / за ред. Є.Р. Борінштейна. Аксьонова В.І., Атаманюк З.М. та інші. Одеса : Університет Ушинського, 2023. С. 325-355.

4. Аксьонова В.І. Культура, антропологія, соціум. підручник / за ред. Є.Р. Борінштейна. Аксьонова В.І., Атаманюк З.М. та інші. Одеса : Університет Ушинського, 2023. С. 154-177.

5. Добронравова І.С. Новітня західна філософія науки : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : ПАРАПАН, 2008. 214 с.

6. Іщенко М.П., Руденко І.І. Філософія науки : питання теорії і методології : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / за ред. М.П. Іщенка. Київ : УБС НБУ, 2010. 442 с.

7. Клименюк О.В. Виклад та оформлення результатів наукового дослідження : авторський підручник. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. 398с.

8. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / В.І. Зацерковний, І.В. Тішаєв, В.К. Демидов. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.

Додаткові

1. Аксьонова В.І. Видатний український педагог і Дон-Кіхот Запорожський – Антон Макаренко. Проблеми емпіричних досліджень у психології / наук. ред В.Г. Кремень та ін. Київ : Гнозіс, 2017. С.260-267. Фахове видання з філософських питань. Категорія Б.

2. Атаманюк З.М. Формування цінності свободи засобами освіти та виховання. Матеріали ІІІ Всеукраїнської наукової конференції «Освіта та

соціалізація особистості» 13 травня 2016 р. Одеса : ДЗ «ПНПУ ім. К.Д. Ушинського», 2016. С. 137-138.

3. Сергієнко В.В. Філософські проблеми наукового пізнання : навч. посібник. Кременчук : Кременчуцький національний університет ім. Михайла Остроградського, 2011.103 с.

4. Сидоренко В.К., Дмитренко П.В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. для вищ. пед. закл. освіти. Київ : РННЦ «ДІНІТ», 2000. 260 с.

5. Скловський І.З. Соціальні протиріччя, їх значення в національній ідеї. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Львів : Львівська політехника, 2005. Вип. 18. С. 295-302.

6. Фуко М. Археологія знання. Київ : Ніка-Центр, 1996. 208 с.

Електронні ресурси

1. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL: http://www.nbuv.gov.ua.

2. Національна парламентська бібліотека України. URL: http://www.nplu.kiev.ua.

3. Харківська державна наукова бібліотека ім. Короленка URL: http://korolenko.kharkov.com.

4. Добронравова І. С. Динамічний хаос у соціумі як середовище соціальної самоорганізації. Соціологія : теорія, методи, маркетинг. 2005. № 1. С. 168–180. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

5. Добронравова І. С. Філософія науки : навч. посібник. К., 2002. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

7. Галіченко М. Проблема застосування синергетичної методології в соціально-гуманітарних науках. Південний архів. Іст. Науки : зб. наук. праць. 2010. Вип. 3132. С. 26-34.
URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pain/2010_31_32/Gal_Pol.pdf.

8. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна

програма Економічна безпека підприємства /Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с. http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

Тема 4. Методологія наукового пізнання та наукового дослідження. Методи науки та їх роль у процесі пошуку істини.

КОРОТКИЙ ВИКЛАД ТЕОРЕТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

«Істина – велике слово і велике діло… в більшій мірі вона – ставлення до життя, позиція, від самого поступу, самого наближення до якої, якщо дух і душа людини здорові, вище здіймаються груди, глибше дихається».

Г.-В.-Ф. Гегель

Мета: Розглянути методологію наукового пізнання та методологію наукового дослідження; продемонструвати та проаналізувати методи науки та їх роль у процесі пошуку істини.

План

Вступ.

1. Методологія наукового пізнання.

2. Методологія наукового дослідження.

3. Методи науки та їх роль у процесі пошуку істини.

Висновки.

Рекомендовані джерела інформації

Базові

1. Добронравова І.С. Новітня західна філософія науки : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : ПАРАПАН, 2008. 214 с.

2. Іщенко М.П., Руденко І.І. Філософія науки : питання теорії і методології : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / за ред. М.П. Іщенка. Київ : УБС НБУ, 2010. 442 с.

3. Клименюк О.В. Виклад та оформлення результатів наукового дослідження : авторський підручник. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. 398с.

4. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень : навч. посібн. вид. 2-е, доп. і перероб. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2004. 208 с.

5. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / В.І. Зацерковний, І.В. Тішаєв, В.К. Демидов. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.

6. Сергієнко В.В. Філософські проблеми наукового пізнання : навч. посібник. Кременчук : Кременчуцький національний університет ім. Михайла Остроградського, 2011.103 с.

7. Сидоренко В.К., Дмитренко П.В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. для вищ. пед. закл. освіти. Київ : РННЦ «ДІНІТ», 2000. 260 с.

8. Святий Августин. Сповідь / пер. з латин. Ю. Мушака; післям. С. Здіорука. Вид. 4-е. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. 319 с.

Додаткові

1. Аксьонова В.І. Видатний український педагог і Дон-Кіхот Запорожський – Антон Макаренко. Проблеми емпіричних досліджень у психології / наук. ред В.Г. Кремень та ін. Київ : Гнозіс, 2017. С. 260-267. Фахове видання з філософських питань. Категорія Б.

2. Аксьонова В.І. Гносеологія як чинник становлення культури особистості майбутнього працівника Національної поліції України. Методологія та технологія сучасного філософського пізнання: матеріали VII Міжнародної конференції студентів, молодих вчених та науковців (Одеса, 23-

24 травня 2024 р.) Одеса : ДЗ «ПНПУ ім. К.Д. Ушинського», 2024. (181 с.) С. 127–130. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/19424.

3. Аксьонова В., Алєксєєнко А. Вплив комунікативної культури на антропологізацію професійної освіти у контексті суперечливих аспектів техногенної цивілізації. Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 26 квітня 2024 року). Одеса : «Одеська юридична академія» та Південний регіональний центр Національної академії правових наук України, 2024. С. 740-742. (1000 с.).

4. Алексієнко А., Аксьонова В. Українські жінки у науці проти гендерних стереотипів та гендерно зумовленого насильства під час воєнних дій. Актуальні аспекти розвитку STEAM-освіти в умовах євроінтеграції : збірник матеріалів ІІ Міжнародної науково- практичної інтернет-конференції (м. Кропивницький, 26 квітня 2024 року). Кропивницький : ДонДУВС, 2024. С. 307-310.

5. Атаманюк З.М. Формування цінності свободи засобами освіти та виховання. Матеріали ІІІ Всеукраїнської наукової конференції «Освіта та соціалізація особистості» 13 травня 2016 р. Одеса : ДЗ «ПНПУ ім. К.Д. Ушинського», 2016. С. 137-138.

6. Скловський І.З. Соціальні протиріччя, їх значення в національної ідеї. Українська національна ідея : реалії та перспективи розвитку. Львів : Львівська політехніка, 2005. Вип. 18 С. 295-302.

7. Філософські проблеми наукового пізнання: навч пос. / З. В. Стежко, С. П. Римар – Кропивницький: Центральноукраїнський національний технічний університет, 2022 – 141 с.

8. Фуко М. Археологія знання. Київ : Ніка-Центр, 1996. 208 с.

Електронні ресурси

1. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL: http://www.nbuv.gov.ua.

2. Національна парламентська бібліотека України. URL: http://www.nplu.kiev.ua.

3. Харківська державна наукова бібліотека ім. Короленка URL: http://korolenko.kharkov.com.

4. Добронравова І. С. Динамічний хаос у соціумі як середовище соціальної самоорганізації. Соціологія : теорія, методи, маркетинг. 2005. № 1. С. 168–180. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

5. Добронравова І. С. Філософія науки : навч. посібник. К., 2002. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

6. Галіченко М. Проблема застосування синергетичної методології в соціально-гуманітарних науках. Південний архів. Іст. Науки : зб. наук. праць. 2010. Вип. 3132. С. 26-34.

URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pain/2010_31_32/Gal_Pol.pdf.

7. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с.
http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

8. OMD.pdf https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/OMND.pdf

9. https://ua-referat.com/

Ключові поняття: загальнонаукова методологія, часткова методологія науки, функції методології, методологічна основа дослідження, філософська, фундаментальна методологія наукового пізнання, функції філософської методології, ідея, парадигма, діалектика, принцип детермінізму, принцип ізоморфізму, термінологічний принцип, методика, методи, техніка наукового дослідження, структура наукового пізнання, види наукового пізнання, рівні наукового пізнання, система наукової інформації, досвід, факти, практика, методологічні основи кваліфікаційної роботи, класифікація методів дослідження, методи емпіричного дослідження, методи теоретичного дослідження, експеримент, метод діалектики, історичний, метод ідеалізації, метод формалізації, аксіоматичний метод, аналіз і синтез, індукція і дедукція, порівняльно-історичний метод, самоорганізації соціальних систем, синергетичний підхід, логічний метод дослідження, наукові школи

Вступ.

Філософська, або *фундаментальна, методологія* є вищим рівнем методології науки, що визначає загальну стратегію принципів пізнання особливостей явищ, процесів, сфер діяльності. Методологія (гр. methodos – спосіб, метод і logos – наука, знання) – вчення про правила мислення при створенні теорії науки.

Питання методології досить складне, оскільки саме це поняття тлумачиться по-різному. Багато зарубіжних наукових шкіл не розмежовують методологію і методи дослідження. У вітчизняній науковій традиції методологію розглядають як учення про науковий метод пізнання або як систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів дослідження.

Найчастіше методологію тлумачать як *теорію методів дослідження*, створення концепцій, як систему знань про теорію науки або систему методів дослідження. *Методику* розуміють як сукупність прийомів дослідження, включаючи техніку і різноманітні операції з фактичним матеріалом. Методологічна основа дослідження, як правило, не є самостійним розділом дисертації або іншої наукової праці, однак від її чіткого визначення значною мірою залежить досягнення мети і завдань наукового дослідження. Крім того, в розділах основної частини дисертації подають виклад загальної методики і основних методів дослідження, а це потребує визначення *методологічних основ кваліфікаційної роботи.*

1. Методологія наукового пізнання.

Методологія — вчення про систему наукових принципів, форм і способів дослідницької діяльності — має чотирьох-рівневу структуру.

Методологія — це концептуальний виклад мети, змісту, методів наукового дослідження, що забезпечують отримання максимально об’єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища.

Тривалий час проблеми методології не посідали належного місця в науці через механістичність або релігійність тих чи інших поглядів на світ. Зразком пізнання були принципи механіки, розроблені Г. Галілеєм та Р. Декартом. Емпіризм протягом багатьох століть виступав вихідною позицією при розгляді всіх проблем.

Ідеалісти І. Кант і Г.-В.-Ф. Гегель дали новий поштовх розвиткові методології, спробували розглянути закономірності в самому мисленні: сходження від конкретного до абстрактного, суперечності розвитку буття і мислення та ін.

Усі досягнення минулого були опрацьовані у вигляді діалектичного методу пізнання реальної дійсності, в основу якого було покладено зв'язок

теорії і практики, принципи пізнання реального світу, детермінованості явищ, взаємодії зовнішнього і внутрішнього, об’єктивного і суб’єктивного.

Діалектична логіка пізнання стає універсальним інструментом для всіх наук, при вивченні будь-яких проблем пізнання і практики. *Діалектика як метод пізнання природи, суспільства і мислення, розглянута в єдності з логікою і теорією пізнання, є фундаментальним науковим принципом дослідження багатопланової і суперечної дійсності в усіх її проявах.* Діалектичний підхід дає змогу обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки, процеси диференціації та інтеграції, постійну суперечність між сутністю і явищем, змістом і формою, об’єктивність в оцінюванні дійсності.

Нині розрізняють фундаментальні, загальнонаукові принципи, що становлять власне методологію, конкретно наукові принципи, що лежать в основі теорії тієї чи іншої дисципліни або наукової галузі, і систему конкретних методів і технік, що застосовуються для вирішення спеціальних дослідницьких завдань.

Загальнонаукова методологія використовується в усіх сучасних науках, тому що будь-яке наукове відкриття має не лише предметний, але й методологічний зміст, спричиняє критичний перегляд прийнятого досі понятійного апарату, чинників, передумов і підходів до інтерпретації матеріалу, що вивчається. Теоретичне дослідження потребує описування, аналізу, уточнення понятійного апарату конкретної галузі науки, тобто термінів і понять, що їх позначають.

До загальнонаукових принципів дослідження належать: історичний, термінологічний, системний, функціональний, когнітивний, моделювання тощо.

Сучасне науково-теоретичне мислення прагне проникнути у сутність явищ і процесів, що вивчаються дослідником, що можливо за умови цілісного підходу до об’єкта вивчення, розгляду його у виникненні та розвитку, тобто застосування історичного підходу до його вивчення.

Перш ніж вивчати сучасний стан, необхідно вивчити генезис та розвиток певної науки або сфери практичної діяльності.

У цьому зв'язку особливого значення набувають вивчення *історичного* досвіду, аналіз та оцінювання історичних подій, фактів, попередніх теорій у контексті їх виникнення, становлення та розвитку. Отже, *історичний підхід* дає змогу дослідити виникнення, формування і розвиток процесів і подій у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх та зовнішніх зв'язків, закономірностей та суперечностей.

У межах історичного підходу активно застосовується *порівняльно-історичний метод* — сукупність пізнавальних засобів, процедур, які дозволяють виявити схожість і відмінність між явищами, що вивчаються, визначити їхню генетичну спорідненість (зв'язок за походженням), загальне й специфічне в їхньому розвитку.

У кожному *порівняльно-історичному* дослідженні ставляться конкретні пізнавальні цілі, які визначають коло джерел та особливості застосування способів зіставлень і порівнянь об’єктів дослідження і встановлення ознак схожості і відмінності між ними.

За характером схожості порівняння поділяють на *історико-генетичні* та *історико-типологічні*, де схожість є результатом закономірностей, притаманних самим об’єктам, і порівняння, де схожість є наслідком взаємовпливу явищ. На цій основі виділяють два види порівняльно-історичних методів: порівняльно-типологічний, що розкриває схожість генетично не пов'язаних об’єктів, і власне порівняльно-історичний, що фіксує схожість між явищами як свідчення спільності їхнього походження, а розходження між ними — як показник їхнього різного походження.

У соціальному пізнанні широко використовуються цивілізаційний, формаційний та інші підходи до осмислення культурно-історичного процесу

До загальнонаукової методології слід віднести *системний підхід,* застосування якого потребує кожний об’єкт наукового дослідження. Сутність його полягає у комплексному досліджені великих і складних об’єктів

(систем), досліджені їх як єдиного цілого з узгодженим функціюванням усіх елементів і частин.

Згідно з системним підходом, *система — це цілісність, яка становить єдність закономірно розташованих і взаємопов'язаних частин*.

Основними ознаками системи є:

1) наявність найпростіших одиниць — елементів, які її складають;

2) наявність підсистем — результатів взаємодії елементів;

3) наявність компонентів — результатів взаємодії підсистем, які можна розглядати у відносній ізольованості, поза зв'язками з іншими процесами та явищами;

4) наявність внутрішньої структури зв'язків між цими компонентами, а також їхніми підсистемами;

5) наявність певного рівня цілісності, ознакою якої е те, що система завдяки взаємодії компонентів одержує інтегральний результат;

6) наявність у структурі системоутворюючих зв'язків, які об’єднують компоненти і підсистеми як частини в єдину систему;

7) зв'язок з іншими системами зовнішнього середовища.

Кожну конкретну науку, діяльність, об’єкт можна розглядати як певну систему, що має множину взаємопов'язаних елементів, компонентів, підсистем, визначені функції, цілі, склад, структуру.

До загальних характеристик системи відносять цілісність, структурність, функціональність, взаємозв'язок із зовнішнім середовищем, ієрархічність, цілеспрямованість, самоорганізацію.

Згідно з цим сформувалися відповідні *методологічні принципи, які забезпечують системну спрямованість наукового дослідження і практичного пізнання об’єкта:*

1) *принцип цілісності*, за яким досліджуваний об’єкт виступає як щось розчленоване на окремі частини, органічно інтегровані в єдине ціле;

2) *принцип примату* цілого над складовими частинами, який означає, що функції окремих компонентів і підсистем підпорядковані функції системи в цілому її меті;

3) *принцип ієрархічності*, який постулює підпорядкованість компонентів і підсистем системі в цілому, а також супідрядність систем нижчого рівня системам більш високого рівня, внаслідок чого предметна галузь теорії набуває ознак ієрархічної мета системи;

4) *принцип структурності,* який означає спосіб закономірного зв'язку між *виділеними* частинами цілого, що забезпечує єдність системи, зумовлює особливості її внутрішньої будови;

5) *принцип самоорганізації* означає, що динамічна система іманентно здатна самостійно підтримувати, відтворювати або удосконалювати рівень своєї організації при зміні внутрішніх чи зовнішніх умов її існування та функціювання задля підвищення стійкості, збереження цілісності, забезпечення ефективних дій чи розвитку;

6) *принцип взаємозв'язку* із зовнішнім середовищем, за яким жодна із систем не може бути самодостатньою, вона має динамічно змінюватись і вдосконалюватись адекватно до змін зовнішнього середовища.

Виходячи з системного підходу, виділяють декілька типів систем:

1) одно-функціональні і багатофункціональні;

2) матеріальні та ідеальні (концептуальні);

3) відкриті і закриті;

4) невеликі і великі;

5) прості й складні;

6) статичні і динамічні;

7) детерміновані і стохастичні (ймовірнісні);

8) телеологічні (цілеспрямовані) й ненаправлені;

9) регульовані й нерегульовані.

З позицій системного підходу можна розглядати будь-яку сферу. Орієнтація на *системний підхід у дослідженні (структура, взаємозв'язки*

елементів та явищ, їх супідрядність, ієрархія, функціювання, цілісність розвитку, динаміка системи, сутність та особливості, чинники та умови) виправдана тоді, коли ставиться завдання дослідити сутність явища, процесу.

У системному дослідженні об’єкт, що аналізується, розглядається як певна множина елементів, взаємозв'язок яких зумовлює цілісні властивості цієї множини. Основний акцент робиться на виявлення різноманітності зв’язків і відношень, що мають місце як усередині досліджуваного об'єкта, так і у його взаємодії із зовнішнім середовищем. Властивості об'єкта як цілісної системи визначаються не тільки і не стільки сумарними властивостями його окремих елементів чи підсистем, скільки специфікою його структури, особливими системотворчими, інтегральними зв'язками досліджуваного об’єкта.

Системний принцип дає змогу визначити стратегію наукового дослідження. В його межах розрізняють структурно-функціональний, системно-діяльнісний, системно-генетичний та інші підходи.

Сутність *структурно-функціонального підходу* полягає у виділенні в системних об’єктах структурних елементів (компонентів, підсистем) і визначенні їхньої ролі (функцій) у системі. Елементи і зв'язки між ними створюють структуру системи. Кожний елемент виконує свої специфічні функції, що підпорядковані загальносистемним функціям. Структура характеризує систему в статиці, функції — у динаміці; вони е взаємозалежними.

Структуризація об’єкта — необхідна умова його вивчення. Вона дозволяє виділити, а потім описати суттєві складові об’єкта — елементи, підсистеми, компоненти, зв'язки, властивості, функції та ін. Опис структури об’єкта полягає в його поділі на складові та встановленні характеру взаємозв’язків між ними. Аналіз структури здійснюється за допомогою метода класифікації — багатоступінчатого, послідовного поділу досліджуваної системи з метою систематизації, поглиблення й отримання

нових знань щодо її побудови, складу елементів, підсистем, компонентів, особливостей внутрішніх і зовнішніх зв’язків.

Структуризація — засіб пізнання ступеня складності будь-якого об’єкта чи процесу на всіх рівнях (від макро- до мікро-), дослідження структури системи. Сутність процесу чи явища як системи виявляється в їхній структурі, однак реалізується в їхніх функціях (ролях, призначенні). Це дозволяє розглядати систему як структурно-функціональну цілісність, в якій кожний елемент (підсистема, компонент) має певне функціональне призначення, яке має узгоджуватися із загальними цілями системи в цілому. Рівень цілісності системи залежить від рівня відповідності її структури і функцій головній меті системи.

Розрізняють функціональну залежність (у математичному розумінні) і функціональне призначення (у соціальному розумінні) досліджуваних об’єктів. На основі другого аспекту формується уявлення про соціальні функції системи. Функція є конкретизацією призначення системи, доводить доцільність існування об’єкта або процесу в межах цієї системи. Функція — це спосіб практичної реалізації призначення (цілі) системи.

У межах *структурно-функціонального підходу* досліджують сутнісне-функціональну, функціонально-генетичну та функціонально-логічну структуру системи.

Перша з них — виявляє субстанційні елементи, підсистеми та компоненти системи, їх сутнісні зв'язки та основні функції.

Друга — розкриває внутрішні закономірності розвитку і функціювання системи (від простого до складного, від нижчого до вищого, від генетично вихідного до генетично похідного, включаючи у «знятому» вигляді моменти попереднього при відносній самостійності).

Третя — виявляє логічно можливі відношення між функціями системи: відношення переваги, домінування, супідрядності (основна і допоміжні функції); відношення функціональної рівнозначності або еквівалентності; відношення сполучення (поєднання) (комбінована функція) та ін. У

результаті структурно-функціонального підходу створюються моделі (описові, математичні, графічні) досліджуваної системи.

Загальнонауковою методологією вивчення об’єкта дослідження є *системно-діяльнісний підхід*, який набув значного поширення в сучасних наукових розробках. Зазначений підхід указує на певний компонентний склад людської діяльності. Серед найсуттєвіших її компонентів: потреба — суб’єкт — об’єкт — процеси — умови — результат. Це створює можливість комплексно дослідити будь-яку сферу людської діяльності.

Діяльнісний підхід — це методологічний принцип, основою якого е категорія предметної діяльності людини (групи людей, соціуму в цілому). Діяльність — форма активності, що характеризує здатність людини чи пов'язаних з нею систем бути причиною змін у бутті. Діяльність людини може розглядатися в загальному значенні цього слова — як динамічна система взаємодії людини із зовнішнім середовищем, а також у вузькому, конкретному — як специфічна професійна, наукова, навчальна тощо форма активності людини, у якій вона досягає свідомо поставлених цілей, що формуються внаслідок виникнення певних потреб.

У процесі діяльності людина виступає як суб’єкт діяльності, а її дії спрямовані на зміни її діяльності у процесі діяльності. Будь-яка діяльність здійснюється завдяки множині взаємопов’язаних дій — одиниць діяльності, що не розкладаються на простіші, внаслідок якої досягається конкретна мета діяльності. Мета діяльності зумовлена певною потребою, задоволення якої потребує певних дій. Завдання діяльності — це потреба, яка виникає за певних умов і може бути реалізована завдяки визначеній *структурі діяльності*, до якої належать:

1) *предмет діяльності* — елементи навколишнього середовища, які має суб’єкт до початку своєї діяльності і які підлягають трансформації в продукт діяльності;

2) *засіб діяльності* — об’єкт, що опосередковує вплив суб’єкта на предмет діяльності (те, що звичайно називають «знаряддям праці»), і стимули, що використовуються у певному виді діяльності;

3) *процедури діяльності* — технологія (спосіб, метод) одержання бажаного продукту;

4) *умови діяльності* — характеристика оточення суб’єкта в процесі діяльності, соціальні умови, просторові та часові чинники тощо.

5) *продукт діяльності* — те, що е результатом трансформації предмета в процесі діяльності.

Означені системоутворювальні компоненти характерні для будь-якої діяльності — як фізичної, так й інтелектуальної, і визначають її структуру.

Зміст *системно-генетичного підходу* полягає в розкритті умов зародження, розвитку і перетворення системи.

Відносно новим фундаментальним методом пізнання е *синергетичний підхід.*

Сутність синергетичного (синергійного) підходу полягає в дослідженні процесів самоорганізації та становлення нових упорядкованих структур. Він реалізується в дослідженні систем різної природи: фізичних, біологічних, соціальних, когнітивних, інформаційних, екологічних та ін. Предметом синергетики є механізми спонтанного формування і збереження складних систем, зокрема тих, які перебувають у стані стійкої нерівноваги із зовнішнім середовищем. У сферу його вивчення потрапляють нелінійні ефекти еволюції систем будь-якого типу, *кризи і біфуркації* — нестійкої фази існування, які передбачають множинність сценаріїв подальшого розвитку. 3 позицій синергетичного підходу неможливо традиційними детерміністськими методами вивчати розвиток складно організованих систем. Як відомо, нестійкість системи розглядається як перешкода, що потребує обов'язкового подолання. Жорсткі причинно-наслідкові зв'язки поступального розвитку мають лінійний характер. Сучасне визначається минулим, а майбутнє — сьогочасним. Синергетичний же підхід передбачає ймовірне бачення світу,

базується на дослідженні нелінійних систем. Образ світу постає як сукупність нелінійних процесів. *Ідея нелінійності* включає багатоваріантність, альтернативність шляхів еволюції та її незворотність. За допомогою синергетичного підходу вивчають дисипативні (нестійкі, слабоорганізовані) складні системи. Суть *теорії нестабільності (теорії дисипативних структур)* полягає в тому, що стан нерівноваги систем спричинює порядок та безпорядок, які тісно поєднані між собою. Нерівноважні системи забезпечують можливість виникнення унікальних подій, появу історії Універсуму. Час стає невід'ємною константою еволюції, оскільки в нелінійних системах у будь-який момент може виникнути новий тип рішення, який не зводиться до попереднього. Синергетичний підхід демонструє, яким чином і чому хаос може розглядатися як чинник творення, конструктивний механізм еволюції, як з хаосу власними силами може розвиватися нова організація.

Інструментарій синергетичного підходу дає змогу визначити, що:

1) складно організованим системам неможливо нав'язати напрями і шляхи розвитку, можливо лише сприяти (через слабкі впливи) процесу самоорганізації;

2) неможливо досягти одночасного поліпшення відразу всіх важливих показників системи;

3) при кількох станах рівноваги еволюційний розвиток системи відбувається при лінійному зростанні ентропії (невизначеності ситуації);

4) для складних систем існують декілька альтернативних шляхів розвитку;

5) кожний елемент системи несе інформацію про результат майбутньої взаємодії з іншими елементами;

6) складна нелінійна система в процесі розвитку проходить через критичні точки (точки біфуркації), в яких відбувається розгалуження системи через вибір одного з рівнозначних напрямів її подальшої самоорганізації;

7) управляти розвитком складних систем можливо лише в точках їх біфуркації за допомогою легких поштовхів, сума яких має бути достатньою для появи резонансу — достатньої амплітуди коливань як усередині системи, так і відносно впливів зовнішнього середовища. Тобто, чим меншою є сума впливів на більший об'єкт або процес у момент біфуркації складно організованої системи, тим більшим є кінцевий синергетичний ефект.

Фахівець, який мислить «синергетично», не може оцінювати те чи інше рішення через прямолінійне порівняння попереднього та наступного станів, але має порівняти реальний перебіг наступних подій з імовірним ходом подій при альтернативному ключовому рішенні.

Для ефективного використання синергетичного підходу необхідно:

1) виділити та охарактеризувати (у поняттях формальної логіки) складну систему або процес, які потребують синергетичного впливу;

2) дослідити стратегію її розвитку, описати можливі рівні її свободи, тобто рівно можливі напрями і шляхи її розвитку;

3) здійснити факторний аналіз можливих шляхів її самоорганізації;

4) визначити мету або бажаний результат (у яких конкретно аспектах необхідно змінити стан даної системи);

5) розробити номенклатуру (перелік) слабких впливів, що сприятимуть самоорганізації хаотичної системи, а також тактику їх застосування;

6) правильно визначити критичний момент біфуркації досліджуваної системи.

Продуктивним є застосування синергетичного підходу до аналізу *самоорганізації соціальних систем*, узгодження їхніх рушійних сил — мотиваційної спрямованості соціальних об'єктів на основі певних морально-духовних та культурних цінностей задля досягнення екологічної рівноваги між соціоантропосферою та біосферою планети, котрі разом утворюють цілісну систему. Комплекс синергетичних категорій визначає знання про моделі самоорганізації у науках про людину й суспільство й допомагає по-новому осмислити традиційні проблеми антропології, історії, культурології,

соціальної психології та етики, розкриваючи при цьому маловідомі причинні залежності. Синергетика як теорія самоорганізації дає ключ до розуміння не лише механізмів нестабільності, а й механізмів стійкості складних систем.

Останнім часом зростає значення культурологічного підходу, який набуває статусу загальнонаукової методології. *Культурологічний підхід*, завдяки широкій палітрі поняття культура та пізнавальним можливостям культурології — науки, що вивчає культуру як цілісність, дає можливість дослідити безліч природних, соціальних, екологічних, економічних, педагогічних, інформаційних та інших об'єктів та явищ як культурологічного феномену.

Вихідним положенням культурологічного підходу е розгляд сучасного світу як багаторівневої ієрархічної системи «Культура» яка складається з трьох основних відносно самостійних підсистем: системи «*Природа*», системи «*Людина*» і системи «*Суспільство*». Кожна з підсистем може бути досліджена як культурний феномен. Особливе значення має дослідницько-пізнавальний потенціал культури для вивчення людини і суспільства.

Культурологічний підхід інтегрує дослідницький потенціал, накопичений рядом наук, які вивчають культуру (філософією культури, теорією культури, мистецтвознавством, психологією культури, соціологією культури, історією культури та ін.), і реалізує прагнення до аналізу предмета дослідження як культурного феномену. У межах культурологічного підходу культура розглядається як система, що складається і функціює у взаємодії: об'єктивної (будь-які культурні об'єкти) і суб'єктивної («зліпок» культури і свідомості) форм; раціональної й емоційно-чуттєвої її складової; інформаційно-культурних інноваційних механізмів проникнення культури в усі сфери людської діяльності; процесів виробництва, трансляції і адаптації культурних цінностей тощо.

Дослідницький потенціал культурологічного підходу полягає у наступному:

1) обранні для досягнення мети і завдань дослідження найбільш адекватного визначення культури;

2) розгляді процесів та явищ як феноменів культури;

3) використанні найсуттєвіших ознак культури, її субстанціональних елементів, аксіологічних, функціональних, інструментальних та інших можливостей;

4) знанні та використанні теоретичних досягнень культурології та її основних складових: історичної культурології, фундаментальної культурології, антропології, прикладної культурології. Культурологічне пізнання і перетворення процесів та явищ зумовлене об’єктивним поділом культури на матеріальну і духовну, тісним зв'язком з нею особистості та суспільства. Людина не лише розвивається на основі освоєння нею культури, а й поповнює її новими елементами. У зв'язку з цим засвоєння культурних цінностей е розвитком самої людини і становленням її як творчої особистості.

У межах культурологічного підходу розвивається *соціокультурний підхід* — теорія і методологія соціокультурного відтворення (репродукції), що акцентує увагу на єдності культури та соціальності, базується на наукових досягненнях культурології, педагогіки, етнографії, соціології, історичної і психологічної антропології, теорії соціальних комунікацій тощо.

Соціокультурний підхід сконцентрований перш за все: на стратегічних соціальних цілях історичного відтворення суспільства з його національною культурною специфікою і системних характеристиках культурно ціннісних комплексів (як традиційних, так і нових) соціальної адекватності і культурної компетентності нових членів цього суспільства. Його використання забезпечує багатофакторний підхід до вивчення соціокультурного середовища (простору), механізмів зв'язку «соціальної» і «культурної» систем.

Аксіологічний (ціннісний) підхід базується на понятті цінності і дає можливість з'ясувати якості і властивості предметів, явищ, процесів, здатних

задовольнити потреби окремої особистості і певного суспільства, а також ідеї і спонукання у вигляді норми та ідеалу. Цінності — це перевага певних смислів і побудованих на цій основі способів поведінки.

До цінностей суспільства належать лише ті позитивно значимі явища та їхні властивості, що пов'язані з соціальним прогресом. Фундаментальними є гуманістичні або загальнолюдські цінності: життя, здоров'я, любов, освіта, праця, творчість, краса тощо. Системи цінностей є в кожній культурі, суспільстві, державі, професії, особистості. Аксіологічному осмисленню підлягають матеріальні і духовні цінності. Будь-який соціальний інститут, спираючись на цінності більш загального рівня, формує власні специфічні цінності: культурні, педагогічні, професійні та ін. Останні відтворюють смисли професії. Створюється система загальних і спеціальних критеріїв і показників цінності.

Пізнавальний (когнітивний) принцип, пов'язаний із загально філософською теорією пізнання є методологічною базою для багатьох наук; особливо ефективний у вивченні динаміки науки та її співвідношення з суспільством, в обґрунтуванні провідного значення знання в поведінці індивіда. Слід мати на увазі, що для аналізу формування знання необхідне вивчення практичної і теоретичної діяльності людини у співвідношенні з її соціальним аспектом. У центрі досліджуваних проблем знаходиться людина як член соціуму, представник етносу, психологічний суб’єкт, мовна особа, комунікант.

Пізнавальний принцип у методології не має чітко окреслених меж, можливості його використання визначаються специфікою галузі. Особливе місце посідають дослідження рівня когнітивних структур соціальних груп і їхня вмотивованість при визначенні інформаційно-пізнавальних потреб.

Отже, фундаментальні принципи базуються на узагальнюючих, філософських положеннях, що відбивають найсуттєвіші властивості об’єктивної дійсності і свідомості з урахуванням досвіду, набутого в процесі пізнавальної діяльності людини. До них належать принципи *діалектики*, що

відбивають взаємозумовлений і суперечливий розвиток явищ дійсності, *детермінізму* – об’єктивної причинної зумовленості явищ, *ізоморфізму* — відношень об’єктів, що відбивають тотожність їх побудови та ін.

Змістова інтерпретація цих принципів варіюється відповідно до специфіки досліджуваного матеріалу (порівняємо, наприклад, розуміння ізоморфізму в математиці, геохімії і мовознавстві, природничих науках). Від тлумачення філософських принципів залежить обґрунтування методологічного підходу в дослідженні тієї чи іншої галузі.

Філософські вчення, провідними ідеями яких е *філософські концепції наукового пізнання, діалектичний метод і теорія наукової творчості,* визначають загальний підхід до вивчення проблеми, спрямовані на вирішення стратегічних, а не тактичних завдань дослідження і пов'язані з ним опосередковано.

Термінологічний принцип передбачає вивчення історії термінів і позначуваних ними понять, розробку або уточнення змісту та обсягу понять, встановлення взаємозв'язку і субординації понять, їх місця в понятійному апараті теорії, на базі якої базується дослідження. Це завдання допомагає вирішити *метод термінологічного аналізу і метод операціоналізації* понять.

Визначення понять слід формулювати, базуючись на тлумачних та професійних словниках. Визначення обсягу і змісту поняття дають через родову ознаку і найближчу видову відмінність: спочатку називають родове поняття, до якого поняття, що визначається, входить як складова; потім указують на ту ознаку поняття, яка відрізняє його від усіх подібних, причому ця ознака має бути найважливішою і найсуттєвішою.

Є певні правила визначення понять.

Перше правило розмірності вимагає, щоб обсяг поняття, що визначається, відповідав обсягу поняття, яке визначає, тобто ці поняття мають бути тотожними.

Друге: нове поняття не має бути тавтологічним.

Третє: поняття має бути чітким і однозначним. Якщо при визначенні поняття важко зазначити одну ознаку, називають декілька ознак, достатніх для розкриття специфіки його обсягу і змісту.

Але наукове визначення складних явищ і фактів не може обмежуватися формально-логічними вимогами: воно має містити оцінку фактів, об’єктів, явищ, що визначаються, та органічно увійти в чинну терміносистему науки.

Методологія виконує наступні функції:

1) визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динамічні процеси та явища;

2) направляє, передбачає особливий шлях, на якому досягається певна науково-дослідницька мета;

3) забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається;

4) допомагає введенню нової інформації до фонду теорії науки;

5) забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці;

6) створює систему наукової інформації, яка базується на об’єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання.

Досвід і факти є джерелом, основою пізнання дійсності, а *практика* — критерієм істинності теорії. Діалектика як фундаментальний принцип і метод пізнання має величезну пояснювальну силу. Але вона не підмінює конкретно наукові методи, пов'язані зі специфікою досліджуваної сфери. Діалектика виявляється в них і реалізується через них відповідно до вимог спадкоємності і не протиріччя в методології.

Таким чином, визначимо, що *філософська методологія виконує два типи функцій*:

По-перше, вона виявляє смисл наукової діяльності та її взаємозв'язки з іншими сферами діяльності, тобто розглядає науку стосовно практики, суспільства, культури людини. Це — філософська проблематика.

Методологія не е особливим розділом філософії: методологічні функції щодо спеціальних наук виконує філософія в цілому.

По-друге, методологія вирішує завдання вдосконалення, оптимізації наукової діяльності, виходячи за межі філософії, хоча й спирається на розроблені нею світоглядні й загально методологічні орієнтири та постулати.

Отже, виходячи з методологічних основ наукового дослідження, необхідно чітко відповісти на запитання про:

1) передбачувану провідну наукову ідею,

2) сутність явища (об'єкта, предмета дослідження) суперечності, що виникають у процесі чи явищі,

3) стадії, етапи розвитку (або тенденції).

Саме це і становить наукову концепцію дослідження. *Концепція* – це система поглядів, система опису певного предмета або явища, стосовно його побудови, функціювання, що сприяє його розумінню, тлумаченню, вивченню головних ідей. Концепція має надзвичайне значення, оскільки є єдиним, визначальним задумом, головною ідеєю наукового дослідження.

2. Методологія наукового дослідження.

Під методологічною основою дослідження слід розуміти основне, вихідне положення, на якому базується наукове дослідження. Методологічні основи даної науки завжди існують поза цією наукою, за її межами і не виводяться із самого дослідження.

Важливе значення у процесі пізнання має визначення його видів та структури, понятійного апарату, змісту і функцій науки. Наука як система знань, має закономірності власного розвитку. Існує певний взаємозв'язок між трьома розділами наукового знання: природознавством, суспільними (соціальними) науками і філософією. У філософської науці визначають загальну і часткову методологію. Відповідно до цього визначають:

– фундаментальну або філософську методологію,

– *загальнонаукову методологію,*

– конкретно-наукову *методологію.*

У методології наукових досліджень визначають різні *рівні пізнання.* Важливе місце при проведенні наукового дослідження має методика вибору проблеми та теми дослідження, формування ідеї та гіпотези, поняття про ідею та парадигму.

Стадії наукових досліджень: організаційна, дослідна, узагальнення, апробація, реалізація результатів.

3. Методи науки та їх роль у процесі пошуку істини.

Відомо, що нові наукові і накопичені знання перебувають в діалектичній взаємодії. Найкраще і прогресивне зі старого переходить у нове і надає йому сили й дієвості. Інколи забуте старе знову відроджується на новій науковій основі і живе друге життя в іншому, досконалішому вигляді.

Організація наукової діяльності в Україні та в вищих навчальних закладах. Наукові школи, їх головні ознаки. Наукові комунікації. Наукова дослідницька діяльність. Наукові установи. Кадри наукових установ. Наукова продукція.

Існують два шляхи встановлення істини: безпосередній і опосередкований.

Методи та техніка наукових досліджень, їх класифікація:

Метод сходження від абстрактного до конкретного.

Методи емпіричного дослідження.

Методи теоретичного дослідження.

Експеримент та його характерні особливості у процесі дослідження. *Аналіз і синтез, індукція і дедукція, історичний і логічний методи дослідження.*

Гіпотеза, докази та формування теорій у наукових досл1дженнях.

Метод ідеалізації. Метод формалізації. Аксіоматичний метод.

Для вивчення внутрішніх і зовнішніх зв'язків об’єкта дослідження суттєве значення має моделювання. За його допомогою вивчаються ті процеси і явища, що не піддаються безпосередньому вивченню. *Метод моделювання* зарекомендував себе як ефективний засіб виявлення суттєвих ознак явищ та процесів за допомогою моделі (концептуальної, вербальної, математичної, графічної, фізичної тощо).

Під моделлю розуміють уявну або матеріальну систему, яка, відображаючи або відтворюючи об’єкт дослідження, може замінити його так, що її вивчення дає нову інформацію про цей об’єкт.

Метод моделювання має наступну структуру:

1) постановка завдання;

2) визначення аналога;

3) створення або вибір моделі;

4) розробка конструкту;

5) дослідження моделі;

6) переведення знань з моделі на оригінал.

Активно використовуються в наукових дослідженнях *кількісно-якісні методи*, які сьогодні поширені в різних галузях науки. До них належать *наукометрія, бібліометрія, інформетрія.*

Наукометрія є системою вивчення наукового, конструктивного знання за допомогою кількісних методів. Тобто в наукометрії вимірюються тільки ті об’єктивні кількісні закономірності, які справді визначають досягнутий наукою рівень її розвитку.

Бібліометрія — метод кількісного дослідження друкованих документів у вигляді матеріальних об’єктів або бібліографічних одиниць, а також замінників тих чи інших.

Бібліометрія дає змогу простежити динаміку окремих об’єктів науки: публікації авторів, їх розподіл за країнами, рубриками наукових журналів, рівень цитування та ін.

Інформетрія вивчає математичні, статистичні методи і моделі та їхнє використання для кількісного аналізу структури і особливостей наукової інформації, закономірностей процесів наукової комунікації, включаючи виявлення самих цих закономірностей. Характерною особливістю інформетрії є те, що її основна мета — здобуття наукового знання безпосередньо з інформації.

Такими є основні загальнонаукові принципи пізнавальної діяльності людини.

Конкретнонаукова (або частковонаукова) методологія — це сукупність ідей або специфічних методів певної науки, які є базою для розв'язання конкретної дослідницької проблеми; це наукові концепції, на які спирається даний дослідник. Організація та здійснення наукових досліджень, наприклад, у юриспруденції, психології, менеджменті або соціології, а також їх види та функції мають власну специфіку. Рівень конкретнонаукової методології потребує звернення до загальновизнаних концепцій провідних учених у певній галузі науки, а також тих дослідників, досягнення яких є загальновизнаними.

Висновки.

Отже, пошуки методологічних основ дослідження здійснюються за наступними напрямами:

1) вивчення наукових праць відомих вчених, які застосовували загальнонаукову методологію для вивчення конкретної галузі науки;

2) аналіз наукових праць провідних учених, які одночасно із загальними проблемами своєї галузі досліджували питання даної галузі;

3) узагальнення ідей науковців, які безпосередньо вивчали дану проблему;

4) проведення досліджень специфічних підходів для вирішення цієї проблеми професіоналами-практиками, які не лише розробили, а й реалізували на практиці свої ідеї;

5) аналіз концепцій у даній сфері наукової і практичної діяльності українських учених і практиків;

6) вивчення наукових праць зарубіжних учених і практиків.

Стратегічні методологічні положення і принципи знаходять своє тактичне втілення в методах дослідження та тісно пов’язані як з практичною складовою, так і з принципами академічної доброчесності.

Теми дослідних робіт:

Теми доповіді

1. Методологія наукового дослідження.
2. Фундаментальна (філософська) методологія.
3. Загальна характеристика методів науки.
4. Класифікація методів пізнання.

Теми рефератів

1. Конкретно-наукова методологія.
2. Загальнонаукова методологія.
3. Методи і техніка дослідження.
4. Взаємодія методології з іншими дисциплінами.

Теми есе

1. Проблемна ситуація та варіанти її вирішення у науці.
2. Методи і принципи прийняття рішення у галузі економіки.
3. Методи і принципи прийняття рішення у галузі юриспруденції.

Теми індивідуальних завдань

1. Які критерії та норми наукового пізнання?

2. Чим характеризується аналіз дослідження та обґрунтування його результатів?

3. Зробить класифікацію методів пізнання.

4. Визначить предмет методології науки.

5. Охарактеризуйте виникнення проблеми як вираз невідповідності у розвитку наукового знання.

Теми та завдання для обговорювання на філософському диспуті, круглому столі, дискусії, колоквіуму та наукової студентської (курсантської) конференції/платформі

1. Епістемологія в науковому мисленні.

2. Формування цінності свободи засобами участі здобувачів вищої освіти у науково-дослідної діяльності.

3. Проблема застосування синергетичної методології в правових та соціально-гуманітарних науках.

Рекомендовані джерела інформації

Базові

1. Бірта Г.О., Бургу Ю.Г. Методологія і організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : центр учб. літ., 2014. 142 с.

2. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Філософія : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2019. 432 с.
OMD.pdf https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/OMND.pdf

3. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Організація та методологія наукових досліджень : навч. посіб. / О.Г. Данильян, Харків : Право, 2017. 448 с.

4. Історія науки і техніки України : підруч. для студентів вищ. навч. закл. / Л.Є. Дещинський та ін. ; за наук. ред. Л.Є. Дещинського. Львів : Растр -7, 2011. 327 с.

5. Іщенко М.П., Руденко І.І. Філософія науки : питання теорії і методології : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / за ред. М.П. Іщенка. Київ : УБС НБУ, 2010. 442 с.

6. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Слово, 2009. 240 с.

7. Колесников О.О. Основи наукових досліджень : навч. посіб. 2-ге вид., випр. та допов. Київ : центр учб. літ., 2011. 144 с.

8. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 - Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка»/ автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 45 с.

9. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки та інновацій» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький: ЛА НАУ, 2022 р. 45 с.

10. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 192 с.

11. Мельник В. Філософія. Наука. Техніка : Методолого-світоглядний аналіз : монографія. Львів : вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. 589 с.

12. Основи наукових досліджень : конспект лекцій / уклад. Колісніченко Е.В. Суми : Сум. держ. ун-т, 2012. 83 с.

13. Роджерс Е.М. Дифузія інновацій / Е.М. Роджерс; пер. з англ. В. Старка. Київ : вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2009. 591 с.

14. Семенюк Е., Мельник В. Філософія сучасної науки і техніки : підручник. Вид. 2-ге, випр. та допов. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 305 с.

15. Філософські аспекти наукового пізнання : навч. посіб. / О.Ю. Панфілов, О.П. Дзьобань, М. Будур та ін. ; за заг. ред. О.Ю. Панфілова. Харків : ХіФ КНтеу, 2019. 276 с.

16. Філософські проблеми наукового пізнання: навч пос. / З.В. Стежко, С.П. Римар Кропивницький: Центральноукраїнський національний технічний університет, 2022. 141 с.

Додаткові

1. Аксьонова В.І. Гносеологія як чинник становлення культури особистості майбутнього працівника Національної поліції України. *Методологія та технологія сучасного філософського пізнання: матеріали VII Міжнародної конференції студентів, молодих вчених та науковців* (Одеса, 23-24 травня 2024 р.) Одеса : ДЗ «ПНПУ ім. К.Д. Ушинського», 2024. (181 с.) С. 127–130. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/19424.

2. Аксьонова В., Алєксєєнко А. Вплив комунікативної культури на антропологізацію професійної освіти у контексті суперечливих аспектів техногенної цивілізації. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів :* збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 26 квітня 2024 року). Одеса : «Одеська юридична академія» та Південний регіональний центр Національної академії правових наук України, 2024. С. 740-742. (1000 с.).

3. Бичко А.К. Філософія : підручник / А.К. Бичко, І.В. Бичко, В.Г. Табачковський, В.І. Ярошевець. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 648 с.

4. Буслинський В.А. Філософія : навч. посібник для студентів і аспірантів вищ. навч. закладів / В.А. Буслинський, П.І. Скрипка, В.Ю. Алексєєв, Л.М. Кусок. / за ред. В. Буслинського. Київськ. славістич. ун-т. Київ : [б. в.], 2002. 315 с.

5. Горлач М.І. Основи філософських знань : підручник / М.І. Горлач, В.Г. Кремень, С.М. Ніколаєнко, С.М. Требін. Філософія. Київ : Центр учбової літератури, 2008.1028 с.

6. Губерський Л.В. Філософія : навч. посібник / Л.В. Губерський, І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко, В.П. Розумний, В.П. Бойченко. 5-е вид., випр. і доп. Київ : Вікар, 2005. 457 с.

7. Кремень В.Г. Філософія. Мислителі. Ідеї. Концепції : підручник / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн. Київ : Книга, 2005. 528 с.

Електронні ресурси

1. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL: http://www.nbuv.gov.ua.

2. Національна парламентська бібліотека України. URL: http://www.nplu.kiev.ua.

3. Харківська державна наукова бібліотека ім. Короленка URL: http://korolenko.kharkov.com.

4. Добронравова І. С. Динамічний хаос у соціумі як середовище соціальної самоорганізації. Соціологія : теорія, методи, маркетинг. 2005. № 1. С. 168–180. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

5. Добронравова І. С. Філософія науки : навч. посібник. К., 2002. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

7. Галіченко М. Проблема застосування синергетичної методології в соціально-гуманітарних науках. Південний архів. Іст. Науки : зб. наук. праць. 2010. Вип. 3132. С. 26–34.
URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pain/2010_31_32/Gal_Pol.pdf.

8. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с.

http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

Тема 5. Інноваційне мислення наукової інтелігенції за добу соціокультурної трансформації. Академічна доброчесність.

«Філософія або любов до мудрості скеровує усе коло діл своїх до тієї мети, щоб дати життя духу нашому, благородство серцю, світлість думкам, яко голові всього …»

Г.С. Сковорода

КОРОТКИЙ ВИКЛАД ТЕОРЕТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

Мета: Розглянути новий тип наукової раціональності та мораль; проаналізувати сутність й особливості наукового мислення у постнекласичному ракурсі; визначити поняття та принципи академічної доброчесності.

План

Вступ.

1. Новий тип наукової раціональності та мораль.

2. Сутність й особливості наукового мислення: постнекласичний ракурс.

3. Академічна доброчесність.

Висновки.

Рекомендовані джерела інформації

Базові

1. Аксьонова В.І. Гносеологія як чинник становлення культури особистості майбутнього працівника Національної поліції України. *Методологія та технологія сучасного філософського пізнання: матеріали VII Міжнародної конференції студентів, молодих вчених та науковців* (Одеса, 23-24 травня 2024 р.) Одеса : ДЗ «ПНПУ ім. К.Д. Ушинського», 2024. (181 с.) С. 127–130. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/19424.

2. Аксьонова В.І., Скловський І.З. Антропологія через призму освітоцентризму. *Штучний інтелект CONTRA людський мозок: перспективи обдарованості в динаміці інформаційного світу. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (24 жовтня 2018 року, м. Київ). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України,* 2018. (214 с.). С.157-166.

3. Аксьонова В., Алєксєєнко А. Вплив комунікативної культури на антропологізацію професійної освіти у контексті суперечливих аспектів техногенної цивілізації. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів :* збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 26 квітня 2024 року). Одеса : «Одеська юридична академія» та Південний регіональний центр Національної академії правових наук України, 2024. С. 740-742. (1000 с.).

4. Бірта Г.О., Бургу Ю.Г. Методологія і організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : центр учб. літ., 2014. 142 с.

5. Булава Л., Аксьонова В. Перспективи розвитку людства й природи скрізь призму вивчення дисципліни «Основи наукових досліджень та академічна доброчесність». *Актуальні аспекти розвитку STEAM-освіти в умовах євроінтеграції:* збірник матеріалів ІІ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Кропивницький, 26 квітня 2024 року). Кропивницький : ДонДУВС, 2024. С. 71-74.

6. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Філософія : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2019. 432 с.
OMD.pdf https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/OMND.pdf

7. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Організація та методологія наукових досліджень : навч. посіб. / О.Г. Данильян, Харків : Право, 2017. 448 с.

8. Дорул Д., Аксьонова В. Академічна доброчесність як системно-конвенціональне поняття соціологічної етики Е. Дюркгейма. *Актуальні аспекти розвитку STEAM-освіти в умовах євроінтеграції :* збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Кропивницький, 26 квітня 2024 року). Кропивницький : ДонДУВС, 2024. С. 328-331.

9. Історія науки і техніки України : підруч. для студентів вищ. навч. закл. / Л.Є. Дещинський та ін. ; за наук. ред. Л.Є. Дещинського. Львів : Растр -7, 2011. 327 с.

10. Іщенко М.П., Руденко І.І. Філософія науки : питання теорії і методології : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / за ред. М.П. Іщенка. Київ : УБС НБУ, 2010. 442 с.

11. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Слово, 2009. 240 с.

12. Колесников О.О. Основи наукових досліджень : навч. посіб. 2-ге вид., випр. та допов. Київ : центр учб. літ., 2011. 144 с.

13. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 - Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка»/ автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 45 с.

14. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки та інновацій» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні

технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький: ЛА НАУ, 2022 р. 45 с.

15. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 192 с.

16. Мельник В. Філософія. Наука. Техніка : Методолого-світоглядний аналіз : монографія. Львів : вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. 589 с.

Додаткові

1. Аксьонова В.І. Культура мислення фахівців цивільної авіації України як креативне засвоєння вищих досягнень філософської культури. *Управління високошвидкісними рухомими об'єктами та професійна підготовка операторів складних систем: матеріали XI міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Кропивницький 7 грудня 2022 р.). Кропивницький : ЛА НАУ, 2023. С. 313-316.

2. Аксьонова В., Кобзар В. Шляхи подолання стереотипів нетолерантності в освіті в контексті аксіосфери сучасного українського суспільства // Південноукраїнські наукові студії : програма та матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (м. Одеса, 04-05 грудня, 2023 р.). Одеса, 2024. 195 с. С. 38-40.

3. Бичко А.К. Філософія : підручник / А.К. Бичко, І.В. Бичко, В.Г. Табачковський, В.І. Ярошевець. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 648 с.

4. Буслинський В.А. Філософія : навч. посібник для студентів і аспірантів вищ. навч. закладів / В.А. Буслинський, П.І. Скрипка, В.Ю. Алексєєв, Л.М. Кусок. / за ред. В. Буслинського. Київськ. славістич. ун-т. Київ : [б. в.], 2002. 315 с.

5. Горлач М.І. Основи філософських знань : підручник / М.І. Горлач, В.Г. Кремень, С.М. Ніколаєнко, С.М. Требін. Філософія. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 1028 с.

6. Горський В.С. Історія української філософії. Курс лекцій. Київ, 1996. 288 с.

7. Губерський Л.В. Філософія : навч. посібник / Л.В. Губерський, І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко, В.П. Розумний, В.П. Бойченко. 5-е вид., випр. і доп. Київ : Вікар, 2005. 457 с.

8. Дорул Д, Аксьонова В. Академічна доброчесність як системно – конвенціональне поняття соціологічної етики Е. Дюркгейма. Актуальні аспекти розвитку STEAM-освіти в умовах євроінтеграції : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Кропивницький, 26 квітня 2024 року). Кропивницький : ДонДУВС, 2024. С.328-331.

9. Кремень В.Г. Філософія. Мислителі. Ідеї. Концепції : підручник / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн. Київ : Книга, 2005. 528 с.

10. Основи наукових досліджень : конспект лекцій / уклад. Колісніченко Е.В. Суми : Сум. держ. ун-т, 2012. 83 с.

11. Пантілєєва К., Аксьонова В. Критичне мислення як складова інформаційної компетентності та наукової діяльності фахівця у галузі економічної безпеки». *Актуальні аспекти розвитку STEAM-освіти в умовах євроінтеграції :* збірник матеріалів II Міжнародної науково- практичної інтернет-конференції (м. Кропивницький, 26 квітня 2024 року). Кропивницький : ДонДУВС, 2024. С.235-240.

19. Роджерс Е.М. Дифузія інновацій / Е.М. Роджерс; пер. з англ. В. Старка. Київ : вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2009. 591 с.

20. Семенюк Е., Мельник В. Філософія сучасної науки і техніки : підручник. Вид. 2-ге, випр. та допов. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 305 с.

12. Філософські аспекти наукового пізнання : навч. посіб. / О.Ю. Панфілов, О.П. Дзьобань, М. Будур та ін. ; за заг. ред. О.Ю. Панфілова. Харків : ХіФ КНтеу, 2019. 276 с.

Електронні ресурси

1. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL: http://www.nbuv.gov.ua.

2. Національна парламентська бібліотека України. URL: http://www.nplu.kiev.ua.

3. Харківська державна наукова бібліотека ім. Короленка URL: http://korolenko.kharkov.com.

4. Добронравова І. С. Динамічний хаос у соціумі як середовище соціальної самоорганізації. Соціологія : теорія, методи, маркетинг. 2005. № 1. С. 168–180. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

5. Добронравова І. С. Філософія науки : навч. посібник. К., 2002. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

6. Галіченко М. Проблема застосування синергетичної методології в соціально-гуманітарних науках. Південний архів. Іст. Науки : зб. наук. праць. 2010. Вип. 3132. С. 26–34.
URL:http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pain/2010_31_32/Gal_Pol.pdf.

7. https://www.pdaa.edu.ua/content/akademichna-dobrochesnist.

8. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с.
http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

Ключові поняття: людиновимірність, антропоцентризм, наукова інтелігенція, наукова раціональність, мораль, наукове мислення, метафізика

соціокультурної динаміки, методологічне підґрунтя феномену Homo Liber, соціально-етична проблема в академічному середовищі, феномен «неогуманізму», постнекласичний ракурс, футурологія, соціальна відповідальність вченого, академічна доброчесність, обман, академічний плагіат, самоплагіат, хабарництво, необ'єктивне оцінювання, фабрикація, фальсифікація, списування.

Вступ.

Місце і роль *наукової інтелігенції* в сучасному світі постійне зростає. Антропоцентризм та етична проблематика професійної діяльності науковця стає актуальним напрямом філософських досліджень. На зламі тисячоліть серед класичних філософських уявлень про мораль та соціальну відповідальність з'являється поняття «*академічної доброчесності*». Особливості соціальної відповідальності вченого сучасного суспільства: з одного боку - свобода наукового дослідження, з іншого - соціальна відповідальність. Відповідальність за напрямок наукових пошуків, вибір теми і методів дослідження, впровадження наукових результатів у виробництво. Моральні засади наукової діяльності характеризуються як орієнтири на заборону дій, небезпечних для існування людини і природи. Відповідальність вченого у XXI столітті гіперболізується та виступає як соціально-етична проблема.

1. Новий тип наукової раціональності та мораль.

Новий тип наукової раціональності, здобуття нових знань часто-густо призводить до виникнення технологій, які мають значний вплив на суспільство, природу та екосистему. Завдяки цим досягненням, ми отримуємо можливості для лікування хвороби, збереження ресурсів та поліпшення якості життя. Однак це також вимагає усвідомлення можливих

негативних наслідків. Етичні питання використання наукових досягнень стають ключовими у розвитку. Важливо враховувати потенційні моральні, соціальні та екологічні наслідки нових технологій. Наприклад, розвиток штучного інтелекту вимагає уважного розгляду етичних проблем, пов’язаних із приватністю, безпекою та потенційним впливом на ринки праці. У зв’язку з цим зростає значимість місця та ролі моралі в сучасному науковому світі. Сфера діяльності моралі – багатство людських відносин, які можна звести до відносин індивіда і суспільства. Філософія моралі пов'язує історичний шлях виникнення та розвитку моралі, її категорій, принципів та норм з потребами суспільства регулювати поводження людей у різноманітних сферах їхнього життя. Мораль – один із самих доступних шляхів осмислення людьми складних процесів соціального буття. *Головна проблема моралі – регулювання взаємин і інтересів особистості і суспільства.* Моральні ідеали і принципи, що виникли з уявлень людей про *справедливість, гуманність, добро та суспільне благо* тощо пов’язані з філософськими поняттями «*моральний авторитет*», «*морального*» та «*аморального*».

Роль особистості вченого в науці та е*фективність наукової діяльності.*

Ефективність наукової діяльності залежить від моральних, вольових і якісних характеристик працівника, а також його інтелектуального рівня. Останнє особливо важливо у творчій праці науково-дослідної діяльності. Авторитет вченого визначається передусім результатами його праці, які залежать від його інтелекту. *Під інтелектом наукового працівника розуміють захопленість працею, невдоволеність, готовність до самопожертви заради наукової істини.* Захопленість працею формується у дослідника на підставі впевненості в справедливості і важливості справи, якій він віддає свої сили. Впевненість виявляється в таких *особливостях характеру, як цілеспрямованість, принциповість, оптимізм, вимогливість до себе та до інших*. Готовність до самопожертви заради наукової істини є найвищим проявом вольового характеру вченого - рішучості, настирливості,

чесності. У наукового працівника невдоволеність досягнутим виявляється у постійних пошуках кращих шляхів вирішення наукових проблем. Він критично ставиться до власних наукових праць, накреслює шляхи удосконалення їх і висловлює зауваження щодо робіт своїх колег. У кожній науковій праці вчений повинен прагнути зробити хоча б невеликий крок вперед порівняно з досягнутим попередниками. Невдоволеність спонукає вченого до творчої праці, і навпаки, відсутність її свідчить про те, що вчений вичерпав свої ідеї, припинив активне наукове життя. Розвиток колективності праці в наукових дослідженнях пов'язаний з деякими особливостями її активізації, і, насамперед, вільної дискусії в досягненні наукової істини. Є багато різноманітних методик проведення наукових дискусій у пошуках Істини, правильних рішень, але всі вони спрямовані на активізацію «мозкової атаки» учасників дискусії. В її основу покладена гіпотеза про те, що серед великої кількості рішень є принаймні одне оптимальне. На відміну від традиційного способу обговорення наукових проблем *«мозкова атака»* проводиться за певною методикою. Пряма «мозкова атака» (метод комісії) передбачає формулювання проблеми з виділенням її центрального пункту і потім висування і обговорення пропозицій щодо вирішення проблеми. При цьому жодна ідея не може бути оголошена неправильною або відкинута, а, навпаки, розглядається будь-яка пропозиція, у деяких випадках організатори «мозкової атаки» заздалегідь передбачають заходи щодо управління груповою дискусією. У цьому випадку застосовується метод колективної генерації ідей. Серед її учасників призначаються «*аніматори*», що стимулюють процес творчості, «*модератори*», які стежать за тим, щоб полеміка учасників дискусії не виходила за межі прийнятної; «*президент*», що зосереджує увагу учасників на сформульованій проблемі; «*генератори*», в завдання яких входить висування ідей; «*селектори*», які оцінюють і підбирають висунуті «генераторами» пропозиції. Інший різновид «мозкової атаки» - обмін думками, іноді його називають методом «віднесеної оцінки». При цьому ставиться завдання не лише проблеми, а й також досягнення

єдності поглядів з приводу переваг та недоліків висунутих ідей і напрацювання колективних пропозицій. Крім того, є ще один вид «мозкової атаки» стимулювання спостереження, яке полягає у тому, що поставлене завдання вирішується не у загальному вигляді, а переноситься на уявний, іноді реальний об'єкт. Складається «сценарій», за яким «програються» можливі варіанти вирішення проблеми згідно із загальними правилами «мозкової атаки». Застосування організаційних форм «мозкової атаки» у наукових дослідженнях залежить від теми і методики її дослідження, складу виконавців, їх досвіду та компетентності, завдання, виданого замовником, та інших умов. Так, наприклад, проведення наукових дискусій у дослідженнях конкретної економіки пов'язано з моделюванням об'єктів, що вивчаються, коли результати дослідження експериментуються і впроваджуються на виробничих підприємствах і об'єднаннях. При цьому дослідникам у процесі «мозкової атаки» доводиться часто-густо долати психологічний бар'єр інертності окремих працівників, що звикли працювати в умовах затвердженої технології виробництва і критеріїв адміністративно-розподільчої економіки. Особливість творчої праці у дослідженні інженерного напряму полягає у її цільовій функції - перетворенні науки в безпосередню виробничу силу. При цьому слід використовувати ідейну впевненість і високу свідомість щодо розвитку науки та потребу у ній суспільства.

2. Сутність й особливості наукового мислення: постнекласичний ракурс.

У XXI столітті в складних системах науки та технологічної діяльності загострюються проблеми людини в комунікативно-екософському контексті, що обумовлено появою постмодернізаційної особистості. Підґрунтям метафізики соціокультурної динаміки доби постмодерну виступає *Homo Liber*. Постнекласична інтерпретація антропологізації в соціокультурному просторі визначає дух таких соціокультурних змін, як - особистісно-

індивідуальні інтенції феномена деперсоніфікації та ресоціалізації. Феномен *«неогуманізму»,* заснований на інноваційному розумінні сутності людської суб'єктивності, збагачується новітніми досягненнями філософської та природничо-наукової антропології.

Сутність й особливості сучасного наукового мислення обумовлює *людиновимірність,* яка характеризує всі без виключення соціокультурні зміни постнекласичного європейського простору.

Суттєві риси людиновимірності:

1) погляд на природу як цілісний організм у глобальній екосистемі;

2) формування нових системних стратегій пізнання. Синергетичні підходи до несилових сценаріїв самоорганізації складних систем.

Мисленнєві здібності людини та їхня роль в процесі прийняття оптимального рішення.

Прийняття оптимального рішення сучасним фахівцем в умовах соціокультурних трансформацій розглядається нами в контексті поняття *розумової діяльності*. Мисленнєві здібності конкретної людини багато в чому визначаються її культурою мислення, яка значною мірою залежить від осмислення законів і вимог логіки. Культура мислення - логічно правильне мислення людини. Досконале володіння законами та вимогами логіки нагадує фундамент, без якого неможливо починати будувати культуру мислення. Адже здебільшого люди слідують логічним законам, на «автопілоті», не усвідомлюючи й навіть не помічаючи їхнього існування. Природна логіка людини застосовується автоматично, що викликає ілюзії того, що розвиток мислення не потребує аналізу та контролю, як, наприклад, процеси дихання та травлення. Але якщо конкретне завдання фізіології - це «навчити людину, як правильно дихати, їсти, як правильно відпочивати і працювати для того, щоб прожити якісне та довге життя, то завдання логіки полягає у правильному мисленні, яке навчає не робити власних логічних помилок і надати їх, як «паливний» матеріал для міркування іншим людям. «Автопілот», який постійно можна спостерігати в нашому повсякденному

житті, не гарантує правильне, навіть повсякденне мислення, не кажучи вже про мислення наукове. Тільки після того, як людина зможе оволодіти початковими основами формальної логіки, вона буде спроможною свідомо застосовувати логічні закони в розв'язанні конкретних завдань, при цьому правильно організовуючи власну розумову діяльність, підвищуючи рівень культури мислення.

Логічна культура та прийняття фахівцем оптимального рішення. Прояви «емоційного вигорання».

Логічна культура безпосередньо впливає на якість прийняття фахівцем оптимального рішення, що визначає результативність наукового мислення. *Оптимальне рішення* ґрунтується на використанні повної інформації про кожен із можливих варіантів його наслідків. Необхідно ретельно зібрати інформацію і глибоко проаналізувати її. Але, щоб зробити це, необхідно знати, яка інформація необхідна, яка підходить, а яка - ні. Потрібні також і визначені критерії адекватності інформації.

Умови прийняття оптимального рішення:

1. Повнота списку варіантів і всебічний аналіз.

2. Точна і детальна оцінка кожного.

3. Увага до будь-яких, зокрема й негативних висловлювань оточуючих людей з приводу кожного можливого варіанта.

Американські вчені Джаніс і Манн називають *чотири стратегії поведінки фахівця, якій має прийняти важливе рішення:*

1. Зробити вигляд, що нічого не сталося, і немає необхідності ухвалювати рішення і продовжувати жити, не піклуючись про наслідки, до яких призведе розвиток подій.

2. Застосувати стиль поведінки, який завжди виручав у важкій ситуації, не заглиблюючись у тонкі особливості ситуації, і не вирішуючи тих завдань, які відрізняють її від усіх попередніх.

3. Уникаючи рішучих дій, яких вимагає назріла ситуація, в найближчому оточенні, людина «реалізується» в галузях, де від неї нічого не

залежить (наприклад, лежачи з газетою на дивані, критикує дії уряду, ухвалює рішення щодо дій у світовому масштабі, будує плани, які ніколи не можуть бути виконані, висуває вимоги, які ніхто не виконуватиме тощо).

4. Спантеличена ситуацією, людина починає збирати інформацію, необхідну для рішення, але робить це так повно, ґрунтовно і довго, що це стає її новою особливою сферою діяльності. Не наближаючись до вирішального акту, людина перетворюється на колекціонера відомостей. Американські вчені Джаніс і Манн вважають цю ситуацію проявом «емоційного вигорання».

Роль соціокультурної інформації у процесі ухвалювання та прийняття ефективного рішення

Процедура прийняття рішення фахівцем містить процеси пошуку необхідної та корисної інформації та моменти зважування й оцінки результату й величини втрат. Важливе значення мають деякі соціальні моменти: у процесі пошуку інформації фахівцем береться до уваги будь-яка інформація, що її повідомляють експерти, навіть якщо вона знижує «до нуля» значення мети. Ухвалюючи рішення, фахівець повинен врахувати не лише ризик та конкретну вигоду, а й - оцінку його іншими (схвалення чи осуд) та, відповідно, і власну оцінку. Для аналізу джерел інформації та альтернатив дії американські фахівці з проблем прийняття рішення Джаніс і Манн розробили спеціальний бланк, що являє собою гарний засіб для навчання і придатний для аналізу вже прийнятого рішення, або того, що знаходиться у процесі його сприйняття.

У сучасних умовах соціокультурної трансформації важливе місце у системі *наукового мислення у постнекласичному ракурсі* як конкретизація філософської функції прогнозування майбутнього займає *футурологія*. Її можливості та межі. Що є майбутнє? Зміст майбутнього. Розвиток та прогрес. Лінійний та циклічний час. Екстраполяція сучасних технологічних, економічних, соціальних тенденцій і передбачення майбутнього людства.

Основні види соціального прогнозування: пошукові та нормативні. Технологічне передбачення. Прогнозування варіантів майбутнього: оптимістичні та песимістичні, сакральний (томізм та неотомізм) й профанний (мілітарно-апокалептичний) сценарії майбутнього на зламі тисячоліть. Можливі помилки футурологів. Трансгуманістичні прогнози та міфи.

Специфічність моралі науковця визначають норми та принципи академічної доброчесності.

3. Академічна доброчесність.

Академічна доброчесність - це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень. За цим підходом, академічна доброчесність – це відданість академічної спільноти, навіть перед лицем труднощів, шести фундаментальним цінностям: чесності, довірі, справедливості, повазі, відповідальності й мужності.

Чесність	Академічні спільноти доброчесності просувають пошук істини й знання через інтелектуальну та особисту чесність у процесі навчання, викладання, наукових досліджень і надання сервісів по дорученню адміністрації
Довіра	Академічні спільноти доброчесності стимулюють і покладаються на клімат взаємної довіри. Клімат довіри заохочує і підтримує вільний обмін ідеями, який у свою чергу дає можливість науковим

	пошукам реалізуватися найповнішою мірою
Справедливість	Академічні спільноти доброчесності встановлюють чіткі й прозорі очікування, стандарти для підтримання справедливості у стосунках між здобувачами вищої освіти, викладачами та адміністративним персоналом
Повага	Академічні спільноти доброчесності цінують інтерактивну, кооперативну та партисипативну природу навчання і пізнання. Вони поважають та вважають за належне розмаїття думок та ідей
Відповідальність	Академічні спільноти доброчесності покладаються на принципи особистої відповідальності, що підсилюється готовністю окремих осіб і груп подавати приклад відповідальної поведінки. Підтримують взаємно узгоджені стандарти, а також вживають належних заходів у випадку їхнього недотримання
Мужність	Для розбудови й підтримання академічних спільнот доброчесності потрібно більше, ніж просто вірити в фундаментальні цінності. Трансформація цінностей від розмов про них до відповідних дій, їхнє відстоювання в умовах тиску і труднощів потребує рішучості, цілеспрямованості і мужності

Академічній доброчесності протиставляється категорія *академічної недоброчесності* (academic misconduct, dishonesty), основні прояви якої знаходимо у таких видах діяльності:

– *академічний плагіат* – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства;

– *самоплагіат* – оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів;

– *фабрикація* – вигадування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях;

– *фальсифікація* – свідома зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень;

– *списування* – виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема, під час оцінювання результатів навчання;

– *обман* – надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування;

– *хабарництво* – надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі;

– *необ'єктивне оцінювання* – свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів вищої освіти;

– *хибне співавторство* – внесення до списку авторів наукової чи навчально-методичної праці осіб, які не брали участь у створенні продукту.

Вкажемо, що академічний плагіат серед викладачів і керівників університетів набув сьогодні системного характеру, а відсутність дієвих механізмів покарання лише стимулює безкарність. У результаті наукові ступені втрачають авторитет, а справжні дослідники – довіру до системи.

Коли недоброчесність стає нормою для тих, хто має бути прикладом, наука перетворюється у фальш та перестає бути наукою..

Але відучи вищі України приділяють цієї проблемі значну увагу. Наприклад, Кодекс академічної доброчесності розробляється відповідно до міжнародних договорів, Конституції України, законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову та науково-технічну діяльність» та іншого законодавства України, Статуту та внутрішніх нормативно-правових актів Академії та з урахуванням досвіду і зразків провідних українських і закордонних закладів освіти. Наукові, науково-педагогічні, педагогічні працівники, співробітники, здобувачі вищої освіти та інші особи, що беруть участь в освітньому процесі, зобов'язуються дотримуватися правил і норм, спираючись *на принципи:*

1) законності та верховенства права;

2) свободи та людської гідності;

3) патріотизму та служіння українському народові;

4) професіоналізму та компетентності;

5) чесності і порядності;

6) справедливості та толерантності;

7) партнерства і взаємодопомоги;

8) поваги та взаємної довіри;

9) відкритості і прозорості;

10) колегіальності та демократичності;

11) самовдосконалення і саморозвитку;

12) персональної відповідальності та роботи на результат;

13) формування усвідомленої потреби в дотриманні Конституції та законів України, нетерпимості до їх порушення;

14) формування поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, фізичного або психічного насильства, а також до дискримінації за будь-якими ознаками;

15) формування громадянської культури;

16) нетерпимості щодо недотримання правил і норм Кодексу академічної доброчесності.

Бути академічно доброчесним не так складно, як може здаватись. Варто цінувати своїх колег, поважати себе та свій час, а також мати розуміння, що навчання — це перш за все самовдосконалення. Бути чесним, справедливим та відповідальним – риси, що виховуються зі шкільної парти й на все життя.

Дотримання академічної доброчесності здобувачами вищої освіти передбачає:

– самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання, атестації (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей);

– посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;

– дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;

– надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

Для здобувачів вищої освіти та інших осіб, що беруть участь в освітньому процесі є гідним:

1. Поважати честь і гідність інших осіб, навіть, якщо їх погляди відрізняються від ваших.

2. Відповідально ставитись до своїх обов’язків, вчасно та добросовісно виконувати завдання, передбачені навчальними планами.

3. Активно займатись самостійною роботою, використовуючи методичні посібники, рекомендації викладачів, додатково опрацьовуючи нову літературу, використовуючи всі можливості для отримання необхідних знань.

4. Ефективно розподіляти час на пошук і вивчення матеріалів, необхідних для отримання якісної освіти.

5. Чесно та відповідально готуватись до поточного, підсумкового контролю, атестації докладаючи зусиль до своєчасного виконання всіх завдань.

6. Використовувати в освітній або дослідницькій діяльності лише перевірені та достовірні джерела інформації та посилатися на них.

7. Подавати на оцінювання лише самостійно виконану роботу, що не є запозиченою або переробленою з іншої, виконаної третіми особами.

8. У разі виникнення труднощів під час виконання навчальних чи дослідницьких завдань звертатись до інших за допомогою, яка є у межах прийнятного тощо. (https://www.pdau.edu.ua/content/pryncypy-akademichnoyi-dobrochesnosti).

Отже, наука у філософському контексті, підтримуючи постійне прагнення вчених до нових знань, пояснень та розуміння того, що існує (може існувати) за межами сучасного знання, які не обмежуються вже отриманими знаннями, але в той же час, кожен соціально відповідальний науковець повинен мати моральну культуру, що пов'язана з усвідомленням певних обмежень у пізнанні світу. Процес пошуку нових знань і розуміння структури світу здебільшого базується саме на відкритті обмежень нашого поточного розуміння. Кожен новий відкритий факт або теорія дає нову перспективу людству, але в той же час, може викликати нові питання та сумніви, що пов’язане, у тому числі, з питаннями академічної доброчесності.

Висновки

Сучасне суспільство переживає значні трансформаційні процеси під впливом глобалізації, технологічних інновацій та соціокультурних змін. Іманентна реальність людської сутності яскраво розкривається у феноменальній дійсності пост-сингулярних умов. Творча самореалізація молодих науковців та інноваційні моделі успішного професійного самоствердження в умовах соціокультурних трансформацій та

самореферентності обумовлює зростання їхньої суспільно-політичної відповідальності перед суспільством за прийняття професійно-оптимальних рішень. Одним з важливих критеріїв ефективності діяльності науковця за добу соціокультурних змін та інновацій є додержання принципів гуманізму. Так, маючи можливість впливати на природу та суспільство, науковець несе персональну відповідальність за обережне використання подібних можливостей та має активно та наполегливо протистояти будь-якім проявам академічної недоброчесності, профанації філософського пізнання, трансгуманізму, нетолерантності, агресії, неконвенціональної поведінки, некомпетентності та непрофесіоналізму. В умовах постмодернізму та кризи моралі як ніколи раніше важливо розвивати морально-етичні стандарти та розробляти стратегії для контролю та впливу наукових відкрить з метою забезпечення позитивного впливу на життя людства та навколишнє середовище.

Теми дослідних робіт:

Теми доповідей

1. Формування соціальної відповідальності у молодих вчених.
2. Гуманізм і особливості соціальної відповідальності працівників науки.
3. Відповідальність особистості в її науковій творчості.
4. Суспільно-політична відповідальність вченого.
5. Академічна доброчесність як відданість академічної спільноті.

Теми рефератів

1. Ф.А. Ланге і «фізіологічний напрямок» в неокантіанстві.
2. Г. Коген про математичне природознавство.
3. Етика Магдербурзької школи і «етичний оціалізм».
4. П. Наторп про «логіку точних наук».
5. Е. Кассірер як історик-логік науки.

Теми есе

1. Позитивізм, етапи його розвитку.

2. Неопозитивізм, його школи і етапи розвитку.

3. Постпозитивізм про методологію наукового пізнання (К. Поппер, Т. Кун, П. Фейерабенд).

4. Принцип фальсифікації К. Поппера та принцип промферації (розмноження) теорії П. Фейерабенда.

5. Концепція науки в критичному раціоналізмі.

6. «Філософія цінностей» Г. Ріккерта

7. В. Віндельбанд про методи пізнання.

Теми індивідуальних завдань

1. Розкрийте розуміння мови в неопозитивізмі.

2. Охарактеризуйте неопозитивістське тлумачення семантичного визначення істинності загальної семантики.

3. У чому полягає проблема знання і мови в неопозитивізмі?

4. Охарактеризуйте розвиток В. Расселом концепції «логічного атомізму».

5. У чому полягає концепція історичної динаміки наукового знання Т. Куна?

6. Розкрийте теорію розвитку науки І. Лакатоса.

7. Охарактеризуйте структуралізм, його сутність та напрямки.

8. У чому полягає співвідношення мови, мислення і дійсності в гносеології?

9. Охарактеризуйте «лінгвістичну» доктрину Л. Вітгенштейна.

Питання та завдання для круглого столу, дискусії, диспуту, колоквіуму та наукової студентської конференції/платформи

1. «Філософія науки» як одна із течій в сучасній філософії.

2. Неокантіанство, причини його виникнення.

3. Проблема соціальних наук і неокантіанство.

4. Наукова продукція, її головні ознаки.

5. Наукові школи, їх головні ознаки.

Рекомендовані джерела інформації

Базові

1. Бірта Г.О., Бургу Ю.Г. Методологія і організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : центр учб. літ., 2014. 142 с.

2. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Філософія : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2019. 432 с.
OMD.pdf https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/OMND.pdf

3. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Організація та методологія наукових досліджень : навч. посіб. / О.Г. Данильян, Харків : Право, 2017. 448 с.

4. Історія науки і техніки України : підруч. для студентів вищ. навч. закл. / Л.Є. Дещинський та ін. ; за наук. ред. Л.Є. Дещинського. Львів : Растр -7, 2011. 327 с.

5. Іщенко М.П., Руденко І.І. Філософія науки : питання теорії і методології : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / за ред. М.П. Іщенка. Київ : УБС НБУ, 2010. 442 с.

6. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Слово, 2009. 240 с.

7. Колесников О.О. Основи наукових досліджень : навч. посіб. 2-ге вид., випр. та допов. Київ : центр учб. літ., 2011. 144 с.

8. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 - Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка»/ автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 45 с.

9. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки та інновацій» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький: ЛА НАУ, 2022 р. 45 с.

10. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 192 с.

11. Мельник В. Філософія. Наука. Техніка : Методолого-світоглядний аналіз : монографія. Львів : вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. 589 с.

12. Основи наукових досліджень : конспект лекцій / уклад. Колісніченко Е.В. Суми : Сум. держ. ун-т, 2012. 83 с.

13. Роджерс Е.М. Дифузія інновацій / Е.М. Роджерс; пер. з англ. В. Старка. Київ : вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2009. 591 с.

14. Семенюк Е., Мельник В. Філософія сучасної науки і техніки : підручник. Вид. 2-ге, випр. та допов. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 305 с.

15. Філософські аспекти наукового пізнання : навч. посіб. / О.Ю. Панфілов, О.П. Дзьобань, М. Будур та ін. ; за заг. ред. О.Ю. Панфілова. Харків : ХіФ КНтеу, 2019. 276 с.

Додаткові

1. Аксьонова В.І. Гносеологія як чинник становлення культури особистості майбутнього працівника Національної поліції України. Методологія та технологія сучасного філософського пізнання: матеріали VII Міжнародної конференції студентів, молодих вчених та науковців (Одеса, 23-24 травня 2024 р.) Одеса : ДЗ «ПНПУ ім. К.Д. Ушинського», 2024. (181 с.) С. 127–130. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/19424.

2. Аксьонова В. Світоглядні основи української національної ідентичності. Актуальні аспекти розвитку STEAM-освіти в умовах євроінтеграції : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Кропивницький, 26 квітня 2024 року). Кропивницький : ДонДУВС, 2024. С. 32-35.

3. Буслинський В.А. Філософія : навч. посібник для студентів і аспірантів вищ. навч. закладів / В.А. Буслинський, П.І. Скрипка, В.Ю. Алексєєв, Л.М. Кусок. / за ред. В. Буслинського. Київськ. славістич. ун-т. Київ : [б. в.], 2002. 315 с.

4. Горлач М.І. Основи філософських знань : підручник / М.І. Горлач, В.Г. Кремень, С.М. Ніколаєнко, С.М. Требін. Філософія. Київ : Центр учбової літератури, 2008.1028 с.

5. Губерський Л.В. Філософія : навч. посібник / Л.В. Губерський, І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко, В.П. Розумний, В.П. Бойченко. 5-е вид., випр. і доп. Київ : Вікар, 2005. 457 с.

6. Кремень В.Г. Філософія. Мислителі. Ідеї. Концепції : підручник / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн. Київ : Книга, 2005. 528 с.

7. Пантілєєва К., Аксьонова В. Критичне мислення як складова інформаційної компетентності та наукової діяльності фахівця у галузі економічної безпеки». Актуальні аспекти розвитку STEAM-освіти в умовах євроінтеграції *:* збірник матеріалів ІІ Міжнародної науково- практичної інтернет-конференції (м. Кропивницький, 26 квітня 2024 року). Кропивницький : ДонДУВС, 2024. С.235-240.

8. Федоров В. Символ : образ і знак : Simbolarium. Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. 256 с.

9. Феномен інновації : освіта, суспільство, культура : монографія / авт. кол. : В.Г. Кремень, В.В. Ільїн, С.В. Пролеєв ; за ред. В.Г. Кременя ; Ін-т обдар. дитини АПН України. Київ : Пед. думка, 2008. 470 с.

10. Філософські проблеми наукового пізнання: навч пос. / З.В. Стежко, С.П. Римар. Кропивницький: Центральноукраїнський національний технічний університет, 2022. 141 с.

Електронні ресурси

1. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL: http://www.nbuv.gov.ua.

2. Національна парламентська бібліотека України. URL: http://www.nplu.kiev.ua.

3. Харківська державна наукова бібліотека ім. Короленка URL: http://korolenko.kharkov.com.

4. Добронравова І. С. Динамічний хаос у соціумі як середовище соціальної самоорганізації. Соціологія : теорія, методи, маркетинг. 2005. № 1. С. 168–180. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

5. Добронравова І. С. Філософія науки : навч. посібник. К., 2002. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

6. Галіченко М. Проблема застосування синергетичної методології в соціально-гуманітарних науках. Південний архів. Іст. Науки : зб. наук. праць. 2010. Вип. 3132. С. 26–34.
URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pain/2010_31_32/Gal_Pol.pdf.

7.Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с.
http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

Тема 6. Логічна культура мислення - необхідна складова професійної підготовки майбутніх фахівців. Логіка наукового дослідження.

Мета: ознайомити здобувачів та здобувачок вищої освіти з поняттям «логічна культура» - необхідної складової професійної діяльності науковця будь-якої галузі; із загальною схемою наукового дослідження та його

складовими (проблема, тема, мета, предмет та об’єкт, методологія); з особливостями визначення методики наукового дослідження.

КОРОТКИЙ ВИКЛАД ТЕОРЕТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

«Логіка непереможна тому, що здолати її можна тільки за допомогою логіки»

О. Гевісайд

План

Вступ.

1. Логічна культура – необхідна складова професійної діяльності науковця.

2. Загальна схема наукового дослідження та його складові: проблема, тема, мета, предмет та об’єкт, методологія.

3. Визначення методики дослідження.

Висновки.

Рекомендовані джерела інформації

Базові

1. Аксьонова В.І. Логіка : практикум. Кропивницький : ДонДУВС, 2024. 163 с.

2. Аксьонова В.І. Логічна культура – необхідна складова професійної діяльності працівника Національної поліції України. Перспективи. Соціально-політичний журнал. 2024. Вип. №1. С. 18-22. Фахове видання з філософських питань. Категорія Б.

3. Аксьонова В.І., Бурматов І.В. Логіка в екстремальній професії – феномен соціокультурної реалізації потреб молоді. Науковий вісник інноваційних технологій: зб. наук. праць. Київ-Кіровоград : Вид-во «Компринт». 2017. № 1 (13). С.63-71.

4. Аксьонова В.І., Бурматов І.В. Дух логічної культури в екстремальній професії – реалізація професійної комунікації молоді. Науковий вісник Льотної академії Національного авіаційного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. праць. Кропивницький : Вид-во КЛА НАУ, 2017. Вип. 1. С. 309-314.

5. Aksonova V. Possible logical errors (preventive approach) indeductive inferences of pilot's decision. Управління високошвидкісними рухомими об'єктами та професійна підготовка операторів складних систем: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 24-25 листопада 2016 р.). Кропивницький, 2016. С. 213–214.

6. Бондаренко А., Аксьонова В. Логічна культура як підґрунтя професійної діяльності працівника національної поліції України. *Актуальні аспекти розвитку* STEAM-освіти в умовах євроінтеграції *:* збірник матеріалів II Міжнародної науково- практичної інтернет-конференції (м. Кропивницький, 26 квітня 2024 року). Кропивницький : ДонДУВС, 2024. С. 108-110.

7. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Організація та методологія наукових досліджень : навч. посіб. / О.Г. Данильян, Харків : Право, 2017. 448 с.

8. Історія науки і техніки України : підруч. для студентів вищ. навч. закл. / Л.Є. Дещинський та ін. ; за наук. ред. Л.Є. Дещинського. Львів : Растр -7, 2011. 327 с.

9. Іщенко М.П., Руденко І.І. Філософія науки : питання теорії і методології : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / за ред. М.П. Іщенка. Київ : УБС НБУ, 2010. 442 с.

10. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Слово, 2009. 240 с.

11. Колесников О.О. Основи наукових досліджень : навч. посіб. 2-ге вид., випр. та допов. Київ : центр учб. літ., 2011. 144 с.

12. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора

філософії) зі спеціальності 011 - Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка»/ автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 45 с.

13. Федоров В. Символ : образ і знак : Simbolarium. Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. 256 с.

14. Феномен інновації : освіта, суспільство, культура : монографія / авт. кол. : В.Г. Кремень, В.В. Ільїн, С.В. Пролеєв ; за ред. В.Г. Кременя ; Ін-т обдар. дитини АПН України. Київ : Пед. думка, 2008. 470 с.

Додаткові

1. Бичко І.В. Філософія. підручник / І.В. Бичко, І.В. Бойченко, В.Г. Табачковський. Київ : Либідь, 2002. 406 с.

2. Бичко А.К. Філософія : підручник / А.К. Бичко, І.В. Бичко, В.Г. Табачковський, В.І. Ярошевець. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 648 с.

3. Буслинський В.А. Філософія : навч. посібник для студентів і аспірантів вищ. навч. закладів / В.А. Буслинський, П.І. Скрипка, В.Ю. Алексєєв, Л.М. Кусок. / за ред. В. Буслинського. Київськ. славістич. ун-т. Київ : [б. в.], 2002. 315 с.

4. Горлач М.І. Основи філософських знань : підручник / М.І. Горлач, В.Г. Кремень, С.М. Ніколаєнко, С.М. Требін. Філософія. Київ : Центр учбової літератури, 2008.1028 с.

5. Губерський Л.В. Філософія : навч. посібник / Л.В. Губерський, І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко, В.П. Розумний, В.П. Бойченко. 5-е вид., випр. і доп. Київ : Вікар, 2005. 457 с.

6. Кремень В.Г. Філософія. Мислителі. Ідеї. Концепції : підручник / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн. Київ : Книга, 2005. 528 с.

7. Семенюк Е., Мельник В. Філософія сучасної науки і техніки : підручник. Вид. 2-ге, випр. та допов. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 305 с.

8. Філософські проблеми наукового пізнання: навч пос. / З.В. Стежко, С.П. Римар. Кропивницький: Центральноукраїнський національний технічний університет, 2022. 141 с.

Електронні ресурси

1. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL: http://www.nbuv.gov.ua.

2. Національна парламентська бібліотека України. URL: http://www.nplu.kiev.ua.

3. Харківська державна наукова бібліотека ім. Короленка URL: http://korolenko.kharkov.com.

4. Добронравова І. С. Динамічний хаос у соціумі як середовище соціальної самоорганізації. Соціологія : теорія, методи, маркетинг. 2005. № 1. С. 168–180. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

5. Добронравова І. С. Філософія науки : навч. посібник. К., 2002. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

6. Галіченко М. Проблема застосування синергетичної методології в соціально-гуманітарних науках. Південний архів. Іст. Науки : зб. наук. праць. 2010. Вип. 3132. С. 26–34.
URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pain/2010_31_32/Gal_Pol.pdf.

7.Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с.
http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

Ключові поняття: культура людського мислення, сутність наукового мислення, стиль наукового мислення, особливості наукового мислення, логічні методи наукового пізнання, форми наукового пізнання, управління знаннями, інтелектуальний капітал, логічна грамотність наукові комунікації, наукова дослідницька діяльність, наукові установи, кадри наукових установ, наукова продукція

Вступ.

Логіка розглядається нами як невід'ємна частина будь-якої інтелектуальної діяльності, і тому протягом багатьох століть виступає основою раціонального мислення. Культура мислення розглядається нами як процес креативного засвоєння вищих досягнень філософської культури, школу розумного, критичного та конструктивного мислення, де вчителями виступають великі мислителі, інтелектуальна еліта людства, у творчому діалозі з якою формується, поширюється, поглиблюється та розкривається світогляд людини, творча самосвідомість, оригінальність – тобто ті сторони її життя, що визначають не лише освіченість, культуру міркування та дій, але й справжню інтелігентність. Культура (від лат. – «cultura» – оброблення, виховання, утворення, розвиток, шанування) – це певний історичний рівень розвитку суспільства і людини; виражена у типах, формах організації життя й діяльності людей, а також у створюваних ними матеріальних і морально - духовних цінностях. Логіка, як феномен людського мислення, має величезне значення у розвитку культури і цивілізації людства та характеризується поліфункціональністю. Її інтереси звернені до всього різноманіття суспільно-історичного досвіду, що потребує постійного структурно-логічного аналізу. Гносеологічні концепції, що постійно збагачуються разом з людським соціокультурним досвідом суттєво розширюють та поглиблюють поле логічної культури, предмет її світоглядного осмислення (логічного

узагальнення). Свідомість людини нова якість соціокультурної діяльності, за якої дійсність відображається у формах культури, тобто в штучних, неприродних формах, витворених людством у процесі історичного розвитку, практичних настанов, які регулюють ставлення людини до світу. З історичної точки зору, – це не первинна, найпростіша форма свідомості. До моменту її виникнення людство в культурному становленні пройшло великий шлях, акумулювало різноманітний соціокультурний, міжкультурний та кроскультурний досвід (навички дій, знання, що їх супроводжують).

Безумовно, що з урахуванням цього досвіду, сучасний науковець не має приймати доктрини трансгуманізму, волюнтаризму, автократизму, тоталітаризму, що заперечують свободу іншим, принижують гідність людини та несуть насіння варварства (Міжнародний симпозіум ЮНЕСКО «Філософія і демократія у світі»). Він має прагнути дослідження істини, вільного соціокультурного та міжкультурного спілкування, дотримуватися до культури дискусії, толерантних методів переконання людини та не може ні при яких обставинах, розглядати будь-яку істину, як кінцеву, інакше ризикує перестати вважатися справжнім професіоналом.

Логічна грамотність - необхідна риса освіченості людини.

Знання логіки:

1) урізноманітнює світоглядні цінності,

2) ознайомлює з логічними законами та правилами,

3) дає можливість орієнтації в сучасному суперечливому світі,

4) сприяє розвитку раціональних культурних зв’язків,

5) допомагає становленню самосвідомості та інтелектуального розвитку.

1. Логічна культура – необхідна складова професійної діяльності науковця.

Здатність мислити людина має від природи. Але й цю здатність, як будь-яку іншу, треба розвивати. Важливість знання та використання молодим вченим законів та принципів логіки у організації та проведенні наукового дослідження обумовлена наступними чинниками:

1) Знання логіки як науки багато в чому зумовлює уміння міркувати не стихійно, а свідомо застосовуючи логічні закони і правила отже, стимулює інтелектуальний розвиток людини в цілому.

2) Засвоєння цієї науки – основа успішного практичного застосування творчого потенціалу курсанта/студента, а пізніше – фахівця як під час навчання, так і в його безпосередній фаховій діяльності.

3) Вивчення навчальної дисципліни «логіка» передбачає поєднання засобів традиційної логіки з окремими результатами і досягненнями символічної логіки і здійснюється у тісному зв'язку з іншими загальноосвітніми, суспільними та гуманітарними дисциплінами (філософія, історія України, правознавство, соціологія, математика та ін.).

Вплив логіки на процес пізнання наукової істини, культуру мислення, розвиток критичного мислення до своїх суджень та толерантне відношення до чужих думок є дуже вагомим. Саме тому підвищення логічної культури дослідника виступає необхідною умовою підвищення ефективності наукових досліджень, навчання та практичній діяльності. Свідоме використання законів логіки дисциплінує мислення дослідника, робить його мовлення більш аргументованим, допомагає досягненню наукових та життєвих цілей.

Логічна культура мислення – це необхідна складова професійної підготовки магістрів будь-якої галузі. Логічна культура, здатність до абстрактно-логічного мислення висвітлюється, з одного боку, в адекватному відображенні зовнішнього світу в його мисленні, а, з іншого – в правильній логічній структурі процесу міркування. Рівень логічної культури характеризується сукупністю логічних засобів, прийомів, способів міркувань, якими володіє дослідник, а також ефективним використанням у професійній діяльності його складових (знання, розуміння, аналітичного мислення,

вміння, що існують як автономно, так і відокремлено). Людина може знати, не розуміючи, розуміти, не вміючи, і вміти, не знаючи та не розуміючи. Але ці процеси взаємообумовлюють один одного, тому працівник поліції має дотримуватися основних норм і принципів правильного, логічного мислення (ясність, точність, послідовність і доказовість) з тим, щоб ефективно вирішувати професійні завдання. Для досягнення цієї мети науковець у своїй діяльності широко користується такими категоріями формальної логіки, як «поняття», «судження», «умовивід», «дедукція», «індукція», «аналогія», «версія», «доказ», «заперечення» тощо. Знання їх логічної структури підвищує професійний рівень науковця. потрібна особлива точність мислення, оскільки навіть найменша логічна помилка може призвести до драматичних або, навіть, трагічних наслідків. Хаотичність мислення негативно позначається на аналітико-синтетичній діяльності науковця, заважає глибоко проникати в сутність суспільних процесів, знаходити в них суперечності, а також побудові істинних суджень та обґрунтованих умовиводів наукових досліджень.

Використання науковцем законів логіки не зводиться до засвоєння теорії, головним є застосування отриманих знань та умінь на практиці, більше того, уміння вирішувати логічні завдання сприяє глибшому та ґрунтовнішому оволодінню логічними знаннями у процесі організації та проведення наукових досліджень. Логічних законів нескінченно багато. У цьому відмінність логіки від більшості наук. Правильне або логічне мислення – це мислення відповідно до законів логіки, за тими абстрактними схемами, нормами, що їх виражають. Закони логіки становлять той невидимий каркас, на якому тримається послідовне міркування, без якого воно перетворюється на незв'язне мовлення. Правильне, логічне мислення вирізняється такими рисами, як визначеність, несуперечливість, послідовність і доказовість. Визначеність - це властивість правильного мислення відтворювати у своїй структурі якісну визначеність самих предметів і явищ, їхню відносну стійкість. Вона знаходить своє вираження в точності думки, її однозначності,

відсутності плутанини в поняттях. Послідовність - це властивість мислення відтворювати структурою думки ті структурні зв'язки і відношення, які притаманні самій дійсності. Вона виявляється в несуперечливості думки самій собі, виведенні всіх необхідних наслідків із прийнятого положення. Доказовість є властивістю правильного мислення відображати об'єктивні підстави явищ навколишнього світу. Вона виявляється в обґрунтованості думки, встановленні її логічності або істинності на основі інших уже декларативності. обґрунтованих думок, неприйняття голослівності, Ці найважливіші властивості правильного мислення в логіці виражають закони, які в загальній формальній логіці називають основними: закон тотожності, закон суперечності, закон виключеного третього і закон достатньої підстави. Їх називають основними, по-перше, тому, що вони мають місце у функціюванні мислення, в якій би логічній формі воно не відбувалося і яку б логічну операцію не виконувало; і по-друге, вони визначають собою дії інших, так званих, неосновних законів. Неосновні закони - це закони, пов'язані лише з певною логічною формою. Але без дії цих законів не можна з'ясувати ні зв'язок суджень, ні логічного слідування, ні доказу. Вони формулюються в логіці у вигляді правил, схем побудови думки.

2. Загальна схема наукового дослідження, та його складові та його складові: проблема, тема, мета, предмет та об’єкт, методологія.

Загальна схема наукового дослідження. Будь-яке наукове дослідження від творчого задуму до остаточного оформлення наукової праці здійснюється досить індивідуально. Однак можна виявити і деякі загальні підходи до його проведення, які відбивають хід і послідовність процесу.

Перший етап включає вибір теми, обґрунтування її актуальності та визначення рівня її розробленості; вибір об’єкта, предмета, визначення мети і завдань дослідження.

Другий етап передбачає накопичення необхідної наукової інформації, пошук літературних та інших джерел з теми дослідження, їх вивчення та аналіз; вибір напрямів дослідження під кутом зору його мети.

Третій етап включає відпрацювання гіпотези та теоретичних передумов дослідження, визначення наукової задачі.

Четвертий етап передбачає вибір методів дослідження, які складають інструмент в добуванні фактичного матеріалу і виступають необхідною умовою досягнення поставленої в науковій роботі мети.

П'ятий етап включає обробку та аналіз результатів експериментального дослідження, яке проводилося згідно з розробленою програмою і методикою.

Шостий етап — написання тексту роботи оформлення вступу і висновків, опис використаних джерел і створення додатків.

Сьомий етап – підготовка до захисту і захист наукового дослідження. При виборі теми основними критеріями повинні бути актуальність, новизна і перспективність.

Стадії дослідження:

1. ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ: Вибір теми дослідження.

2. ВИЗНАЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ*:* ознайомлення з існуючими дослідженнями за обраною темою.

3. ФОРМУВАННЯ ГІПОТЕЗ: Що ви маєте намір перевірити? Який взаємозв'язок між змінними?

4. ВИБІР МЕТОДУ ДОСЛІДЖЕННЯ: Вибір одного чи більше методів дослідження: експеримент; опитування.

5. ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ: збір даних, занотування інформації.

6. ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ: оцінка значення зібраних даних.

7. ОПРИЛЮДНЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ: вказання на те «Яка їхня значимість?», «Як вони співвідносяться з попередніми результатами спостереження».

8. Використання існуючих джерел.

Роздуми Р. Декарта про специфіку пізнання (на прикладі фрагментів з праці «Роздуми про метод»)

Логіка Декарта (картезіанська логіка) містить чотири правила.

Перше. Ніколи не вважати істиною те, що не можна визнати очевидним, тобто ретельно запобігати поспіху та упередженості і включати до своїх суджень лише те, що постає в розумі так ясно і чітко, що жодним чином не може викликати сумніву.

Друге. Поділити кожну річ на стільки часток, скільки потрібно, щоб краще її вивчити.

Третє. Будувати свої думки у певному порядку, розпочинаючи з предметів найпростіших і легко пізнаваних, та підніматись поступово до пізнання найбільш складних.

Четверте. Робити завжди переліки повні і огляди всеохоплюючі, щоб бути впевненим, що нічого не пропущено.

Правила Декарта відповідають таким логічним операціям: визначення, аналіз, синтез, енумерація (перелік).

Наукове дослідження здійснюється за такою логічною схемою:

Вибір (постановка) теми або проблеми дослідження. Вдале і обґрунтоване вирішення цього питання значною мірою визначає доцільність і результативність всього дослідження.

Тема наукового дослідження може бути складовою частиною наукової проблеми, так само як і проблема може входити до складу наукового напряму.

Науковий напрямок являє собою сферу наукових досліджень наукового колективу, спрямованих на вирішення значних задач у повній галузі науки. Структурними одиницями напряму можуть стати проблеми (у тому числі й комплексні), теми і питання. Комплексна проблема об’єднує декілька проблем.

Наукова проблема — це конкретне питання, яке виникає тоді, коли наявних знань недостатньо для вирішення якоїсь задачі і невідомий спосіб, за допомогою якого можна здобути відсутні знання. Проблема об'єднує кілька тем.

Тема може розглядатись як наукова задача, що охоплює цілком конкретну галузь наукового дослідження.

Результатом цього етапу дослідження повинен стати бібліографічний список опрацьованих літературних джерел, виписки із опрацьованих матеріалів, конспект опрацьованих матеріалів чи реферат.

Результати ознайомлення зі станом проблеми можуть показати, що обрана для дослідження проблема вже вивчена, описана і знайшла широке практичне застосування.

Уточнення проблеми (теми) і складання програми дослідження. Попереднє формулювання проблеми наукового дослідження ще не завжди є остаточним. Вивчення стану обраної для дослідження проблеми визначає ті її аспекти, які вже вирішені раніше, і дає можливість чітко окреслити ті питання, які ще потребують свого вирішення. Відповідно до цього формулювання проблеми може дещо звужуватись (чи навпаки, розширюватись), а її назва відповідним чином уточнюватись.

Обґрунтування теми дослідження має на меті показати, з яких міркувань було обрано для дослідження вказану проблему.

Актуальність дослідження визначається тим, наскільки його результати будуть сприяти вирішенню конкретних практичних задач або сприятимуть усуненню існуючих протиріч у суспільному, житті, у виробництві, в освіті тощо.

Формулювання мети дослідження конкретизується в його завданнях.

Мета дослідження вже закладена у самій назві обраної для дослідження теми. Чітке уявлення мети дослідження сприяє цілеспрямованій діяльності дослідника, активізує його творчий потенціал.

Наявність мети та завдань стає передумовою для обґрунтованого вибору методів дослідження, потрібних для дослідження засобів (анкет, тестів, приладів тощо), методів обробки результатів дослідження і, нарешті, способів, за допомогою яких результати дослідження будуть інтерпретовані і відповідним чином оформлені. У програмі робіт також відображають шляхи впровадження результатів дослідження (усні виступи, публікації тощо).

Календарний план робіт, включений до програми, сприяє чіткому визначенню розподілу часу на кожний етап дослідження.

Важливим є розроблення *гіпотези дослідження* – можливої (передбачуваної) відповіді на поставлені запитання, які ставить перед собою дослідник. Гіпотези поділяються на індуктивні та дедуктивні.

Необхідність наявності гіпотези у науковому дослідженні визначається трьома суттєвими причинами:

1) гіпотеза являє собою свого роду компас, який визначає напрямок діяльності дослідника;

2) вдало сформульована гіпотеза попереджує деяку невизначеність майбутніх результатів дослідження;

3) гіпотеза спрямовує думки дослідника і чітко визначає ті матеріали, які повинні бути зібрані у процесі дослідження.

Систематичне накопичення дослідних матеріалів Щоб зібрати потрібні матеріали, застосовують різноманітні методи наукового дослідження, про які вже йшлося раніше. Вибір методів дослідження визначається його метою та завданнями. Але в першу чергу всі вони повинні бути спрямовані на перевірку переконливості висунутих в гіпотезі передбачень.

Зведення (опрацювання) результатів дослідження. На цьому етапі зібрані матеріали відповідним чином упорядковуються і систематизуються, перевіряється їх достовірність або дається статистична оцінка. Далі одержаним даним надають вигляду, зручного для наступного аналізу (це можуть бути, наприклад, табличні чи графічні матеріали, математичні формули чи рівняння).

Теоретичний аналіз результатів дослідження. Зведені результати дослідження піддаються всебічному вивченню і аналізу. Головна увага у цьому приділяється усвідомленню і встановленню сутності і зв'язків між досліджуваними факторами, процесами чи явищами. Головними засобами обробки результатів дослідження виступають методи аналізу і синтезу, індукції й дедукції. Причому, кожний з цих методів знаходить своє окреме застосування тільки тоді, коли вивчаються якісь поодинокі явища чи процеси. Для аналізу чисельних результатів, пов'язаних із складними процесами чи явищами ці методи застосовують комбіновано у тісній взаємодії між собою.

Літературне оформлення результатів дослідження. Всі матеріали дослідження систематизують і готують для їх подальшого узагальнення і літературного оформлення.

Упровадження результатів дослідження у практику. Результати дослідження стають науковою продукцією тільки з того часу, коли їх починають застосовувати на практиці. Початок застосування результатів дослідження у реальних практичних умовах (в освіті, на виробництві, в державному управлінні, в охороні здоров'я і т. ін.) називають їх упровадженням.

Упровадження класифікують за двома ознаками:

– формою матеріального втілення;

– робочою функцією впроваджуваних результатів.

Оцінювання значущості результатів дослідження. Наслідки упровадження результатів дослідження у практику можуть бути найрізноманітнішими, і при цьому забезпечувати економічний (скорочення витрат на виробництво продукції) чи соціальний ефект (зростання продуктивності праці, підвищення рівня освіченості, покращення умов навчання чи праці, підвищення працездатності і збереження здоров'я людей). Оцінюють ефективність результатів наукових досліджень на основі

спеціальних методик, які дають можливість визначати існуючи для цього показники.

3. Визначення методики дослідження.

Методика (давнгр. methodike) — сукупність методів, прийомів проведення будь-якої роботи. Методика дослідження — це система правил використання методів, прийомів та операцій.

Метод (давнгр. methodos) – спосіб пізнання, дослідження явищ природи і суспільного життя. Це також сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих вивченню конкретного завдання. Різниця між методом та теорією має функціональний характер: оформлюючись як теоретичний результат попереднього дослідження, метод виступає як вихідний пункт та умова майбутніх досліджень.

У найбільш загальному розумінні метод – це шлях, спосіб досягнення поставленої мети і завдань дослідження. Він відповідає на запитання: як пізнавати.

У науковому дослідженні часто застосовують метод критичного аналізу наукової і методичної літератури, практичного досвіду, як того потребує рівень методики і техніки дослідження. У подальшій роботі широко використовуються такі методи: спостереження, бесіда, анкетування, рейтинг, моделювання, контент-аналіз, експеримент та ін.

Вибір конкретних методів дослідження диктується характером фактичного матеріалу, умовами і метою конкретного дослідження. Методи с упорядкованою системою, в якій визначається їх місце відповідно до конкретного етапу дослідження, використання технічних прийомів і проведення операцій з теоретичним і фактичним матеріалом у заданій послідовності.

В одній і тій же науковій галузі може бути кілька методик (комплексів методів), які постійно вдосконалюються під час наукової роботи. Найскладнішою е методика експериментальних досліджень, як лабораторних, так і польових. У різних наукових галузях використовуються методи, що збігаються за назвою, наприклад, анкетування, тестування, шкалювання, однак цілі і методика їх реалізації різні.

Досить поширеним є поділ основних типів методів за двома ознаками: *мети і способу реалізації*.

За першою ознакою виділяються так звані *первинні методи,* що використовуються з метою збору інформації, вивчення джерел, спостереження, опитування та ін. Вторинні методи використовуються з метою обробки та аналізу отриманих даних — кількісний та якісний аналіз даних, їх систематизація, шкалювання та ін. Третій тип представлений верифікаційними методами і прийомами, що дають змогу перевірити отримані результати. Вони зводяться також до кількісного та якісного аналізу даних на основі виміру співвіднесення постійних і змінних чинників.

За ознакою способу реалізації розрізняють *логіко-аналітичні, візуальні та експериментально-ігрові методи*. До перших належать *традиційні методи дедукції та індукції,* що різняться вихідним етапом аналізу. Вони доповнюють один одного і можуть використовуватися з метою верифікації — перевірки істинності гіпотез і висновків.

Візуальні, або графічні, методи — графи, схеми, діаграми, картограми та ін. дають змогу отримати синтезоване уявлення про досліджуваний об’єкт і водночас наочно показати його складові, їхню питому вагу, причинно-наслідкові зв'язки, інтенсивність розподілу компонентів у заданому об’ємі. Ці методи тісно пов'язані з комп'ютерними технологіями.

Експериментально-ігрові методи безпосередньо стосуються реальних об’єктів, які функціюють у конкретній ситуації, і призначаються для прогнозування результатів. З ними пов'язаний цілий розділ математики — «теорія ігор»; з їх допомогою вивчаються ситуації в політичних,

економічних, воєнних питаннях. Вони використовуються у психології («трансакційний аналіз»), соціології («управління враженнями», «соціальна інженерія»), в методиці нетрадиційного навчання.

У прикладних аспектах гуманітарних наук доцільно використовувати математичні методи. Математичний апарат теорії ймовірностей дає можливість вивчати масові явища в соціології, лінгвістиці. Математичні методи відіграють важливу роль при обробці статистичних даних, моделюванні. Однак при цьому слід зважати на різницю в природі об'єктів і категорій гуманітарних, природничих і математичних наук. Проблема полягає у визначенні конкретної гуманітарної сфери, в якій застосування математичних методів дає результати.

Інколи методи поділяють на групи відповідно до їх функціональних можливостей: етапні, тобто пов'язані з певними етапами дослідження, й універсальні, які використовують на всіх етапах. До першої групи відносять спостереження, експеримент, а до другої — абстрагування, узагальнення, дедукцію та індукцію та ін.

Розрізняють методи теоретичних та емпіричних досліджень. Такий розподіл методів завжди умовний, оскільки з розвитком пізнання один науковий метод може переходити з однієї категорії в іншу.

Висновки.

Роль логіки в сучасному світі науки надзвичайно важлива і багатопланова. Основне призначення вивчення логіки – підвищення ефективності людського мислення. Необхідність вивчення логіки майбутніми науковцями зумовлена тим, що їхня діяльність пов'язана з істотними потребами та інтересами суспільства, безпекою української держави. Культура мислення дослідника – необхідна умова культури проведення наукового дослідження у будь-якої галузі, обґрунтування здобутих висновків, висунутих гіпотез та припущень. яка визначається вдалим

використанням наукового апарату, тобто таких категорій логіки, як «поняття», «судження», «умовивід», «дедукція», «індукція», «аналогія», «версія», «гіпотеза», «доказ», «заперечення», «аналіз», «синтез», «наукова теорія», «знання» тощо. Мислити логічно означає мислити точно, послідовно, не допускаючи протиріч у своїх міркуваннях, викривати логічні помилки. Навіть невелика логічна помилка, що зумовлена нерозвиненістю логічного мислення людини (ознаками його є непослідовність, непереконливість, декларативність, безапеляційність), тягне за собою серйозні негативні наслідки у прийнятті оптимального рішення.

Теми дослідних робіт:

Теми доповіді

1. Логічна характеристика версії як форма гіпотетичного знання.
2. Індуктивні методи встановлення причинних зв’язків у наукової діяльності.
3. Визначення набору версій через приведення до диз’юнктивної нормальної форми.

Теми рефератів

1. Логічні аспекти наукового пізнання.
2. Специфіка оволодіння логічними знаннями молодого вченого у процесі організації та проведення наукових досліджень.
3. Верифікація та фальсифікація версій: логічна спільність з аргументацією наукових гіпотез і особливості наукового доведення.

Теми есе

1. Логіка в екстремальній професії – феномен соціокультурної реалізації потреб молоді.
2. Дух логічної культури в екстремальній професії – реалізація професійної комунікації молоді.

Теми індивідуальних завдань

1. Розгляньте поняття «культура мислення» як процес креативного засвоєння вищих досягнень філософської культури.

2. Визначте «поняття» як основну форму раціонального пізнання.

3. Охарактеризуйте проблему інтуїції в логіці та математиці.

4. Охарактеризуйте чуттєве та раціональне пізнання соціокомунікативних процесів в Україні та визначите їх форми.

5. Охарактеризуйте поняття «логічна культура» як підґрунтя професійної діяльності працівника національної поліції України.

Питання та завдання для круглого столу, дискусії, диспуту, колоквіуму та наукової студентської та курсантської конференції/платформи

1. Логічна культура – необхідна складова професійної діяльності науковця.

2. Культура мислення науковця: основні риси та специфіка.

Рекомендовані джерела інформації

Базові

1. Аксьонова В.І. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки та інновацій» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті». Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 45 с.

2. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 192 с.

3. Мельник В. Філософія. Наука. Техніка : Методолого-світоглядний аналіз : монографія. Львів : вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. 589 с.

4. Святий Августин. Сповідь / пер. з латин. Ю. Мушака ; післям. С. Здіорука. вид. 4-е. Київ : вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. 319 с.

5. Філософські аспекти наукового пізнання : навч. посіб. / О.Ю. Панфілов, О.П. Дзьобань, М. Будур та ін. ; за заг. ред. О.Ю. Панфілова. Харків : ХіФ КНтеу, 2019. 276 с.

6. Філософські проблеми наукового пізнання: навч пос. / З. В. Стежко, С. П. Римар. Кропивницький: Центральноукраїнський національний технічний університет, 2022. 141 с.

Додаткові

1. Аксьонова В.І. Культура мислення фахівців цивільної авіації України як креативне засвоєння вищих досягнень філософської культури. *Управління високошвидкісними рухомими об'єктами та професійна підготовка операторів складних систем: матеріали XI міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Кропивницький 7 грудня 2022 р.). Кропивницький : ЛА НАУ, 2023. С. 313-316.

2. Аксьонова В.І., Сидорова А.О. Гуманістичні обрії європейського простору у контексті проблем соціалізації особистості сучасного соціокультурного простору України. *Освіта та соціалізація особистості. Всеукраїнська Інтернет-конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених*. Одеса : ДЗ «ПНПУ ім. К.Д. Ушинського», 2023.С.13-15.

3. Aksonova V. PHILOSOPHY. Guide for students, graduate students and distance learning education (Lectures, lectures notes, lectures video ppt, lectures audio). Ministry of education and science of Ukraine flight academy of the national aviation University.-Kropyvnytskyi : FA NAU, 2018. Part III. 24 p.

4. Основи наукових досліджень : конспект лекцій / уклад. Колісніченко Е.В. Суми : Сум. держ. ун-т, 2012. 83 с.

5. Роджерс Е.М. Дифузія інновацій / Е.М. Роджерс; пер. з англ. В. Старка. Київ : вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2009. 591 с.

6. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с. http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

Тема 7. Комунікаційна єдність світу – суттєва ознака науки за добу глобалізації. Комунікативна культура науковця в умовах соціокультурної трансформації та інновацій.

Мета: сформувати у здобувачів та здобвачок здатність до організації ділової комунікації; вміння аналізувати комунікативні проблеми, що пов'язані з логічними помилками та прийомами сприяти трансформації особистості від мовленнєвої до соціокомунікативної як умови становлення ефективної культури наукової діяльності.

КОРОТКИЙ ВИКЛАД ТЕОРЕТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

План

Вступ.

1. Соціокультурна комунікація як фактор формування глобального інформаційно-комунікативного простору: теоретико-методологічний аспект.

2. Аксіологія міжкультурної комунікації. Постмодернізаційна особистість дослідника в гуманітарному комплексі соціокультурного простору.

3. Онтологічний аспект соціокультурної комунікації як фактор формування інформаційно - наукового простору постмодерну.

Висновки.

Рекомендовані джерела інформації

Базові

1. Аксьонова В.І. Детермінанти оптимізації міжкультурної комунікації в умова сучасного глобалізованого соціуму. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії* : *зб. наук. праць.* Запоріжжя : вид-во ЗДІА, 2012. Випуск 50. С. 220-230. Фахове видання з філософських наук.

2. Аксьонова В.І. Криза соціокультурної ідентичності особистості як наслідок соціокультурної дезінтеграції суспільства: соціально-філософський аналіз. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : зб. наук. праць.* Запоріжжя : вид-во ЗДІА, 2013. Вип. 55. С. 179-193. Фахове видання з філософських наук.

3. Аксьонова В.І. Культура толерантності: витоки метафізичних сенсів. *Науково-теоретичний альманах Грані.* Том 21. № 9, 2018. Дніпро. С. 118-123. Фахове наукометричне (Index Copernicus) видання з філософських питань. Категорія Б.

4. Аксьонова В.І. Міжкультурна комунікація як фактор формування глобального інформаційно-комунікативного простору : монографія. Кіровоград : КЛА НАУ, 2016. 228 с.

5. Аксьонова В.І. Методологічні засади міжкультурної комунікації в контексті сучасного інформаційного суспільства. *Гілея: науковий вісник. Зб. наук. праць.* Київ : 2011. Вип. №49(7). С. 311-319. Фахове видання з філософських наук.

6. Аксьонова В.І. Наукові підходи до вивчення феномена міжкультурної комунікації в контексті розвитку глобального комунікативного суспільства // *Наукові записки Київського університету*

туризму, економіки і права. Серія : Філософські науки. Київ : КУТЕП, 2012. Випуск 12. С. 202-220. Фахове видання з філософських наук.

7. Аксьонова В.І. Соціокультурний контекст інформаційного суспільства – феномен соціальної активності особистості. *Наукове пізнання: Методологія та технологія. Науковий журнал. Філософія*. Вип.1(45). 2020. Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»: Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 11-19. Фахове видання з філософських питань. Категорія Б.

8. Аксьонова В.І. Формування комунікативної культури особистості в умовах глобалізації та інформаційного суспільства. *Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права.* Серія : Філософські науки. Київ : КУТЕП, 2011. Вип. 2. С. 121-128. Фахове видання з філософських наук.

Додаткові

1. Основи наукових досліджень : конспект лекцій / уклад. Колісніченко Е.В. Суми : Сум. держ. ун-т, 2012. 83 с.

3. Роджерс Е.М. Дифузія інновацій / Е.М. Роджерс; пер. з англ. В. Старка. Київ : вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2009. 591 с.

2. Святий Августин. Сповідь / пер. з латин. Ю. Мушака ; післям. С. Здіорука. вид. 4-е. Київ : вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. 319 с.

3. Семенюк Е., Мельник В. Філософія сучасної науки і техніки : підручник. Вид. 2-ге, випр. та допов. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 305 с.

4. Філософські аспекти наукового пізнання : навч. посіб. / О.Ю. Панфілов, О.П. Дзьобань, М. Будур та ін. ; за заг. ред. О.Ю. Панфілова. Харків : ХіФ КНтеу, 2019. 276 с.

5. Geels, F. W. (2018). Socio-Technical Transitions to Sustainability : A Review of Criticisms and Elaborations of the Multi-Level Perspective. Current Opinion in Environmental Sustainability, P. 39-49.

6. Ellul J. Propaganda : The Formation of Men's Attitudes. New York : Knopf Doubleday Publishing Group, 2021. 310 pages.

7. Stovpets O. The end of Humanism? Reflections on AI development. Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції «Історико-філософські, політико-правові та соціальні засади трансформації України та держав європейської спільноти» (м. Одеса, 19 квітня 2024 р.). Одеса : Одеський національний морський університет, 2024. С. 148-155.

Електронні ресурси

1. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL: http://www.nbuv.gov.ua.

2. Національна парламентська бібліотека України. URL: http://www.nplu.kiev.ua.

3. Харківська державна наукова бібліотека ім. Короленка URL: http://korolenko.kharkov.com.

4. Добронравова І. С. Динамічний хаос у соціумі як середовище соціальної самоорганізації. Соціологія : теорія, методи, маркетинг. 2005. № 1. С. 168–180. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

5. Добронравова І. С. Філософія науки : навч. посібник. К., 2002. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

7. Галіченко М. Проблема застосування синергетичної методології в соціально-гуманітарних науках. Південний архів. Іст. Науки : зб. наук. праць. 2010. Вип. 3132. С. 26–34.
URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pain/2010_31_32/Gal_Pol.pdf/

8. http://www.enpuir.npu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/41475/Aksonova_dis.pdf.pdf?isAllowed=y&sequence=3

9. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Аксьонова В.І., професор

кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с. http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

Ключові поняття: *філософський плюралізм, наукові комунікації, комунікативна парадигма, теоретико-методологічні засади соціокультурної та міжкультурної комунікації, специфіка ціннісних орієнтацій, прагматичний підхід, аксіологічний підхід, компаративістсько-аксіологічний аналіз, нелінійне мислення, комунікативна особистість дослідника, «культурал», комунікативний потенціал дослідника, комунікативної практики, «комунікативний поворот», інформаційно-комунікативний простір доби постмодерну, інформаційно-комунікативні технології, трансформація сучасного українського суспільства; постнекласичніні наукові підходи до вивчення феномена міжкультурної комунікації, «загальне поле аргументації», «Договір»: особистісна та віртуальна комунікації.*

Вступ.

Розвиток соціокультурної комунікації є закономірним процесом, зумовленим низкою чинників, зокрема, об’єктивно-цивілізаційними (розвиток матеріальної цивілізації), суб’єктивно-цивілізаційними (переосмислення відношення до «чужого» й «чужих») у філософії, об’єктивно-науковими *(«комунікативний поворот»)* у мовознавстві. У цьому процесі формується конгломерат різноманітних культурних соціумів, що, відповідно до своєї історії, традицій, цінностей, мови, релігії, взаємодіють і впливають один на одного на основі соціокультурної та міжкультурної

комунікації, які є відносно самостійними, проте стикаються в єдиному соціально-інформаційному просторі (К.-О. Апель), часто-густо використуючі «Договір»: особистісна та віртуальна комунікації.

Соціокультурна комунікація як головний атрибут життєдіяльності особистості в умовах трансформації та глобалізації, породжує безліч комунікаційних проблем у сучасному українському суспільстві, що викликані суперечностями між глобальним і локальним, універсальним та індивідуальним тощо. У зв'язку з цим, у онтологічному й аксіологічному аспектах соціокультурної комунікації у тому числі, у академічному середовищі, стає дотримання етики міжособистісних відносин, у межах якої можуть бути виділені певні принципи, максими, правила її раціонального обґрунтування та практичного використання.

1. Соціокультурна комунікація як фактор формування глобального інформаційно-комунікативного простору*: *теоретико-методологічний аспект.

Комунікативна парадигма формується безпосередньо в умовах інформаційного суспільства, коли інформаційно-комунікативні технології визначають найважливіші грані цивілізації. Онтологічні й аксіологічні засади в контексті соціокультурної комунікації дослідника в умовах трансформації інформаційного суспільства спрямовані на формування загальних компетентностей професійної культури, зокрема, здатності бути критичним і самокритичним, до адаптації та дії в новій або невизначеній ситуації, працювати в команді науковців, уміння виявляти, ставити та вирішувати наукові проблеми, формувати навички міжособистісної взаємодії. Комунікація як цілісне утворення, несе в собі сукупність базових якісних характеристик, причетна до будь-яких процесів інформаційно-глобального соціуму, що відбуваються в суспільному бутті, і має місце там, де діє людина як *комунікативна особистість*.

«Культурал» - еволюційована людина в еволюційованої реальності.

За добу трансформації глобального соціально-інформаційного простору виникає новий тип особистості дослідника, який можна охарактеризувати як «*культурала*». Це новий тип особистості у науковій діяльності, який має розвинуті комунікативні здібності, в умовах необхідності може адекватно орієнтуватися, наприклад, в невизначеної ситуації до звернення колективної уваги до нових наукових фактів та їх ретельному вивченню й обговорюванні не тільки в академічному середовищі, але і популярному роз'ясненню результатів своїй роботи, звертаючісь до широкої аудиторії, що формується навколо засобів масової інформації, медіа та *блогерських* каналів, забезпечуючи тим самим інформаційну безпеку, особливо в умовах воєнної агресії та повоєнного врегулювання. *«Культурал»* як новий тип особистості глобально-інформаційного суспільства, що трансформується, може, на наш погляд, успішно конкурувати з «*інтелектуалом*». Тому слід виділити такі необхідні якості професійної комунікації особистості науковця, як *1) контактність, 2) комунікативна сумісність, 3) адаптивність, 4) самоконтроль, 5) самосвідомість особистості, 6) комунікативне розуміння, 7) товариськість, 8) толерантність, 9) етична поведінка*.

В умовах глобального інформаційно-комунікативного суспільства професійні якості соціокультурної комунікації науковця висуваються на передній план, що зумовлено формуванням нового інформаційно-наукового простору глобалізованого суспільства, який базується на широкому доступі до комп'ютеру, Інтернету, соціальних мереж і можливостей вільного обміну науковою інформацією.

Зростає потреба у філософському осмисленні іманентної сутності соціокультурної комунікації та поглиблення знання про її природу, динаміку та структуру, що обумовлено:

1) актуалізацією міжкультурної комунікації в умовах посилення еміграційних та іммиграційних тенденцій у науковому середовищі як у світі,

так і в Україні, пов'язаних з глобалізацією, воєнною агресією, інтеграцією науки, вестернізацією культури, що потребує адаптації людини до конкретного соціуму та формування відповідної соціокомунікативної культури на принципах гуманізму, толерантності, професійної етики та конвенціональності;

2) важливістю соціокультурної комунікації у розвитку інтеграційних процесів в Україні та світі й пов'язаного з ними діалогу (полілогу) культур, який виступає гарантом існування сучасної цивілізації, що потребує самоорганізації аутопоезисних (віртуальних) самореферентних систем;

3) невизначеністю перспектив безпечного існування людини в інформаційному суспільстві, що залежить від рівня толерантності її взаємодії з середовищем, консенсусної взаємодії суб'єктів комунікації та здатності системи до самовідтворення у єдиному глобальному просторі.

У сучасних філософських дискурсах найважливіше місце займають онтологічні, гносеологічні й аксіологічні чинники соціокультурної комунікації, а також перспективи розвитку наукових, кроскультурних і мультикультурних комунікацій за добу трансформацій. У глобальному інформаційно-комунікативному просторі світ і суспільство розгортаються через призму комунікації, що потребує адекватного аналізу цього феномена. Це вже призвело до виникнення нового явища у світовому розвитку, що отримало назву «*глобальна революція у спілкуванні*». Отже, актуальність зумовлена необхідністю аналізу моделей функціонування суспільства в нових умовах, що є логічним розвитком теорій «мережевого суспільства», «нетократії», в основі яких – володарі інформаційних мереж, що пронизують постіндустріальні цивілізації (А. Бард, Я. Зодерквіст).

Термін «соціокультурна комунікація» з'явився у 70-х роках XX століття, коли вийшла книга Є. Хола і Д. Трагера «Культура як комунікація», де вперше було запропоновано терміни «соціокультурна» і визначено тісний зв'язок між культурою і комунікацією. У 1970-х роках термін «соціокультурна комунікація» розглянуто у вузькому значенні у праці

Л. Самовара і Р. Портера «Комунікація між культурами». Термін «соціокультурної комунікації» досліджували також К. Бергер, Е. Гірш, Е. Голл, С. Даль, К. Клакхон, Д. Трагер, С. Хантінгтон, Г. Хофстеде. Сьогодні термін «міжкультурна комунікація» базується на класичній позитивістській методології, системному та діалектико-синергетичному методах і підходах. Важливе місце відіграє концепція комунікативного дискурсу Ю. Габермаса, у тлумаченні якого *дискурс означає довершену мовну ситуацію, коли зовнішні обставини не впливають на аргументи, що використовуються для пояснення явищ соціального буття*. Вирішенням проблем людського життя у соціальних вимірах, висвітлених через призму соціокультурної та міжкультурної комунікації, займаються такі філософи, як К.-О. Апель, О.-Ф. Больнов, М. Бубер, Д. Бьоглер, Л. Вітгенштайн, Ю. Габермас, Х.Г. Гадамер, І. Гофман, Е. Гуссерль, В. Дальмаєр, Г. Дебор, В. Кульман, Н. Луман, Г.М. Маклюен, М. Рідель, П. Ульріх, В. Хьосле, К. Ясперс. Істотний внесок у розробку глобального інформаційно-комунікативного простору роблять Р. Арон, Д. Белл, З. Бжезинський, І. Валлерстайн, С. Гантінгтон, Е. Гідденс, М. Кастельс, Р. Робертсон, О. Тоффлер, М. Уотерс, Ф. Фукуяма; а також українські вчені – В. Андрущенко, О. Базалук, В. Бех, Є. Бистрицький, І. Бондаревич, В. Волинка, В. Воронкова, С. Кримський, В. Лях, М. Попович, В. Пазенок, І.Скловський, М.Степик та інші. В їх доробках *суспільство розглядається як мережа комунікацій, що створюють можливість самовідтворення суспільства (Н. Луман), оскільки комунікація представляється як активне середовище, що самоорганізується.* На думку сучасних вчених, комунікація відображає сутність людини та визначає характер її взаємодії з іншими людьми і тому є найважливішим явищем глобально-інформаційного суспільства. Важливою особливістю інформаціоналізму є створення нового вільного інформаційного простору, що веде до *інформаційної єдності людства*. Для характеристики сучасного комунікативного простору використовуються категорії «свій» та «чужий», «революції у комунікації», що знайшли своє відтворення у доробках

М. Бубера, Б. Вальденфельса, Е.Левінаса, у яких увага акцентується на онто-аксіологічних аспектах життєдіяльності людини [http://www.enpuir.npu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/41475/Aksonova_dis.pdf.pdf?isAllowed=y&sequence=3].

Специфіка ціннісних орієнтацій комунікативної практики глобального комунікативно-інформаційного суспільства виходить з методологічних здобутків декількох парадигм, методів і підходів, що є основою філософського плюралізму:

1) компаративно-аксіологічної для вирішення задач міжособистісного, мікро- і макрогрупового спілкування;

2) синергетичної, яка дозволяє проаналізувати глобальне комунікативне суспільство у якості нелінійної системи, що розвивається у нелінійному просторі;

3) системної та структурної, що дозволяє розглянути глобальне комунікативне суспільство як складну соціальну систему, що включає декілька підсистем, які постійно взаємодіють з навколишнім середовищем;

4) синергетично-системної, що дозволяє пояснити особливості розвитку соціальної системи в нормальному і екстремально-катастрофічному режимах;

5) структурно-функціональної та інституціональної, що дозволяють розкрити зміст інформаційних зрушень у суспільстві;

6) антропологічної та соціоаксіологічної, що дозволяє проаналізувати соціоантропологічні, соціоекономічні та соціокультурні виміри сучасного українського суспільства в умовах трансформації;

7) онтологічної й аксіологічної, в центрі аналізу яких є соціокультурна комунікація як соціальний і культурний феномен.

Безперечно, що всі методології є важливими для аналізу соціокультурної комунікації, проте ми обираємо онто-аксіологічну

методологію, в контексті якої можливо проаналізувати специфіку ціннісних орієнтацій соціокультурної комунікації.

Онто-аксіологічна методологія реалізується в контексті особистісного розвитку та допомагає виявити специфіку ціннісних орієнтацій комунікативної практики на чотирьох рівнях:

1) глобальному, чи загальнолюдському;

2) етнокультурному (на рівні визначення культур);

3) рівні самих соціальних спільнот – соціальних суб'єктів, що вибудовують внутрішні і зовнішні комунікації;

4) на рівні особистості – (особистісного спілкування).

У процесі моделювання на кожному етапі вибудовуються системи цінностей та аксіологічні принципи, що забезпечують реалізацію цих систем та узгодження систем цінностей різних рівнів як у внутрішніх, так і у зовнішніх комунікаціях. На рівні особистості дослідника вони проявляються на основі принципів відкритості внутрішніх і зовнішніх комунікацій та їх сприяння формуванню духовної цілісності особистості, що є підґрунтям гуманізму, толерантності, конвенціональності та професійної етики.

У сучасних наукових дослідженнях соціокультурної комунікації існує велика кількість:

– *підходів* (наприклад, загальноконцептуальні, міждисциплінарні, дисциплінарні);

– *парадигм* (функціоналістська і соціокультурна, західна і східна, екзистенціально-феноменологічна та інструментально-прагматична, медіа-центрована і людино-центрована);

– *напрямів* (неовеберіанський, неомарксистський, неодюркгеймianський, раціоналістський та ірраціоналістський).

Проте у контексті аксіологічного аналізу соціокультурної комунікації, для якого актуальними є ціннісні засади, існуючі методи типологізації мають істотні обмеження, оскільки, з аксіологічної точки зору, їх основи неоднорідні. Виходячи з цього, ми пропонуємо розрізнення двох сторін

соціокультурної комунікації у професійній діяльності дослідника – техніко-технологічної (комунікаційної) і змістовної (комунікативної). Ці сторони комунікації не протиставляються одна одній, оскільки без техніко-технологічної складової комунікація не може відбутися, а без змістовної – вона не має сенсу. У своїх роботах такі українські вчені, як О. Базалук, В. Воронкова, І. Скловський відмічають, що дослідження комунікаційної сторони соціальних комунікацій спрямовані на отримання достовірного знання про функціонування комунікаційних процесів, що становлять сутність людського життя. Вони представляють наукову цінність для розвитку теорії комунікації, оскільки вивчення комунікаційних каналів і бар'єрів, різноманітних засобів і форм комунікації, наукових систем, що здійснюються в межах різних наук, а також в міждисциплінарних дослідженнях, є необхідним для розуміння технології комунікаційного процесу. Саме у цьому просторі проявляються різні підходи до визначення соціальної ролі, місця, сутності соціокультурних комунікацій, основаних, з одного боку на відмінностях у поглядах на ціннісний статус самих комунікацій, з іншого боку, на суспільно-інтеграційних аспектах, визначаючих їх ціннісно-смисловий зміст. Аналіз соціально-філософського знання про ціннісне дозволяє говорити про *два антиномічних підходи до їх комунікативної складової – аксіологічний і прагматичний.*

2. Аксіологія міжкультурної комунікації. Постмодернізаційна особистість дослідника в гуманітарному комплексі соціокультурного простору.

Аксіологічний (від давн. грец. – ахіа – цінність і logos – вчення про цінності) підхід до соціокультурної комунікації виступає в якості принципово важливої складової орієнтацій розуміння комунікації у професійній діяльності науковця. *Аксіологічний підхід до аналізу соціокультурної комунікації* – це підхід, що виник під впливом праць

німецьких філософів і культурологів кінця XVIII – початку XIX століття, коли поняття «культура» ототожнюється в першу чергу з духовною культурою. Еволюція людства, з цієї точки зору, визначається тим, яким чином і в яких формах революціонізують релігійні, моральні, правові, філософські і політичні норми суспільства, естетичні погляди та цінності. *Аксіологічний підхід* базується на осмисленні цінностей у соціокультурній комунікації. Основи цього підходу закладені в сократичній традиції і збагачені осмисленням ціннісного феномена у християнстві, працях мислителів Відродження, Просвітництва, гуманістичній філософії Нового часу, класичних аксіологічних ученнях і працях сучасних зарубіжних і вітчизняних мислителів. Аксіологічний підхід виступає як стратегічний, оскільки передбачає розкриття потенціалу постійно плинних форм, засобів соціокультурних комунікацій у збереженні та розвитку людського в людині у контексті раціоналізації людського буття.

Прагматичний підхід веде свій початок з софістичної традиції, відбувається переважно у напрямку розширення спектру технологій психологічного впливу і способів психологічної маніпуляції за допомогою засобів масової інформації і комунікації. Цей підхід конституюється як тактичний, оскільки він зумовлений прагматичними цілями і приватними інтересами та не націлений на розвиток комунікативних зв’язків учасників комунікативного процесу. Робота Д. фон Гільдебранда «Метафізика комунікацій» висуває ідею констатуючої і консолідуючої функції цінностей, що сприяють об’єднанню спільнот.

Компаративістський (компаративно-аксіологічний) підхід, що формується у рамках аксіологічного, супроводжується не тільки проникненням комунікації в усі сфери життєдіяльності суспільства, виникненням і розвитком якісно нового типу комунікативних структур і процесів, але й глибоким переосмисленням комунікативної природи соціальної реальності, сучасних змін у соціально-комунікативній сфері, місця

і ролі комунікацій у розвитку суспільства, виявленням суперечностей у цій сфері.

Використання компаративно-аксіологічного методу для вирішення задач міжособистісного, мікро- і макрогрупового спілкування зумовлено фактором росту частоти, регулярності і швидкості комунікативних транзакцій внаслідок розгортання інформаційної революції, детермінованої глобалізацією на зламі тисячоліть. Названі вище процеси створюють єдину взаємопов'язану і взаємозалежну мережу соціально-економічних, морально-правових, політичних, культурних зв'язків і відносин в умовах сучасної трансформації доби постмодерну. При цьому спостерігається посилення питомої ваги таких комунікативних цінностей, як толерантність, конвенціоналізм і діалогізм, що проявляється у підтримці цієї психологічної установки агентів і контрагентів комунікативної практики сучасної культури – від економіки та права до політики і PR, а також інформаційно-комунікаційного менеджменту. *Діалог* виступає регулятивним принципом, що детермінує певний напрямок бажаної активності партнерів, але власні інтереси країни не можуть бути виключені з системи ціннісних орієнтацій, тому діалог не завжди спрацьовує, якщо відсутні зворотні зв'язки між різними віковими, професійними, етнокультурними та соціокультурними групами суспільства. Діалог як регулятивний (методологічно значущий) принцип взаємодії різних соціокультурних груп, з точки зору відмінностей їх ціннісних систем (і відповідних цим системам ціннісних орієнтацій їх носіїв), передбачає взаємні мутації систем цінностей, моделей поведінки всіх сторін-учасників. З іншого боку, аналогічна ситуація відображає специфіку «розгортання цінностей» у просторі соціально-психологічної взаємодії. Вони детермінують висхідні цілі діяльності і методи вирішення поставлених задач, модулюють поведінку на глибинному особистісному і соціально значущому рівні. Слід відмітити, що ціннісні орієнтації є суперечливими та неоднорідними за природою та складом: у них за принципом доповнюваності об'єднані емоційні і раціональні шари. Отже, специфіка ціннісних орієнтацій

соціокультурної комунікації проявляється за допомогою знако-символічних систем, забезпечуючи морфологізацію соціозв'язків, тим самим сприяючи регуляції діяльності й онтологізації суб'єктів, а також подоланню суперечностей та об'єднанню людства на основі принципів гуманізму, толерантності, конвенціоналізму та інформаційної взаємодії.

Поряд з цим, цілий ряд цінностей сприймаються суб'єктом соціокультурної комунікації на рівні емоційного стану. При цьому деякі з них можуть бути «виведені» на рівень логічного обґрунтування, раціоналізованими, але деякі залишаються «непрозорими» для розуму. Емоційний шар ціннісних орієнтацій є активно затребуваним на рівні інтеріоризації ідентифікованих програм (наприклад, урочиста мелодія гімну рідної країни апелює безпосередньо до почуттів). На рівні глибинних ідентифікацій обидва компоненти – раціональний та емоційний – знаходяться у «зрощеному» вигляді. Виділяючи принципи, що характеризують специфіку аксіологічного компаративізму у наукової діяльності, необхідно звернути увагу на особливості методу компаративно-аксіологічного аналізу. По-перше, цей метод потребує врахування специфіки цінностей всіх акторів соціокультурної комунікації. По-друге, врахування даної специфіки необхідно збалансувати за рахунок виявлення загальної для всіх акторів «системи відліку».

Пошук цінності, що претендує стати «загальним знаменником» для створення платформи інформаційної взаємодії, взаєморозуміння, толерантності та конвенціональної поведінки у світі, продовжується протягом останніх років, але на даний час її як єдиної платформи, не існує. Креативний пошук ідеї «загального дискурсу» суспільного діалогу, шляхів подолання локальної замкнутості, що гальмує процеси інтеграції, інформаційної взаємодії, не втрачає своєї актуальності та значущості. *Відмітимо, що на шляху цього пошуку можна визначити характерні особливості компаративістського підходу до специфіки ціннісних орієнтацій*

в соціокультурній комунікації суспільства доби постмодерну, що трансформується на зламі тисячоліть:

1) компаративістсько-аксіологічний метод потребує врахування балансу між цивілізаційним (теорія локальних цивілізацій) і формаційним (маса суперечностей) підходами;

2) цінності розглядаються як «культурні коди», розшифрування яких дозволяє здійснювати соціокультурний вплив у «цивілізаційних формах» з максимальною ефективністю;

3) підвищена увага приділяється соціальному і психологічному рівням виявлення ціннісних орієнтацій у сучасному українському суспільстві, а також контексту їх вираження;

4) з онтологічної точки зору, цінності розглядаються у контексті лінгвістичного детермінізму, що дозволяє їх описувати, а не пояснювати;

5) компаративно-аксіологічний аналіз сприяє виробленню низки прогностичних моделей, що дозволяють оцінити перспективи тих чи інших тенденцій соціокультурної динаміки сучасного українського суспільства та ролі у ньому інституту науки та окремих науковців.

Аксіологія соціокультурної комунікації включає систему цінностей, що значною мірою задає людині шанс пристосувати свою поведінку до нових соціокультурних обставин, адже кожна людина гідна стати творцем цінностей громадянського суспільства. Цінності і соціальні норми соціокультурної комунікації як соціальні і культурні регулятори взаємопов’язані: чим повніше соціальні і культурні норми спілкування відповідають духовним цінностям, тим ефективніше вони виконують регулятивну функцію, тим сильніше впливають на правову свідомість і поведінку особистості у соціумі.

Відмітимо, що взагалі не існує чіткої структури та вичерпного переліку цінностей як колективної волі (народу, нації, суспільної, або професійної групи, наприклад, правоохоронців), що існувала б у будь-якому суспільстві, мабуть, хоча б тому, що різні соціальні групи, навіть у межах однієї держави,

мають різні ціннісні орієнтації та пріоритети. Внаслідок цього, пануючі в суспільстві цінності є певною мірою сукупним результатом суперництва та компромісу між окремими соціальними групами, стратами (П. Сорокін), титульною нацією і національними меншинами (І. Скловський) тощо. Але існують базові, загальнолюдські цінності, до яких належать цінності добра (блага), свободи, користі, істини, правди, творчості, краси, віри, справедливості. Вищі цінності соціокультурної комунікації – це місткі, емоційно-образні узагальнення провідних соціокультурних орієнтацій, що визначають усі сфери життя людини, зокрема сенс її існування.

Головна мета аксіології соціокультурної комунікації – засвідчити, яким чином виникає та чи інша цінність в загальній структурі буття і яке має відношення до «фактів» реальності. Ціннісні орієнтації розглядаються нами як сукупність особистісних якостей індивіда, що визначають їх життєві цілі і способи її досягнення, які виступають основою для оцінок оточуючої дійсності і як таких, що детермінують їх спрямованість на той чи інший вид діяльності чи тип поведінки людини. *Система ціннісних орієнтацій* має складну структуру, у якій відносини між окремими ціннісними орієнтаціями визначаються їх порівняльною значущістю, що детермінує ієрархічність їх розташування. У відповідності зі структурою суспільного життя виділяють три основних групи ціннісних орієнтацій: вітальні, соціальні і культурні.

Різні види культурних цінностей пронизують практично всі сфери людської життєдіяльності, спектр яких є достатньо широким в умовах «зіткнення цивілізацій». Концепція «культурної сумісності» соціокультурної комунікації пов’язана з концепцією «зіткнення цивілізацій», згідно з якою світові конфлікти пов’язані з нездатністю 7-8 наявних цивілізацій співіснувати у світі; вони постійно стикаються, що пов’язано переважно із світовими релігіями. Кордони зіткнення, за концепцією С. Хантінгтона, співпадають з «православно-слов’янської», «західної», «ісламської» та «буддистської» цивілізаціями.

Аксіологія соціокультурної комунікації включає загальнолюдські, індивідуальні і національні цінності, що є спільними для всіх людей, незалежно від будь-яких відмінностей. *Аксіологія соціокультурної комунікації має такі головні положення:*

1) цінності й інтереси кожної людини, родини, страти, етносу, нації, людства є однаково важливими і мають бути збалансованими, а в ідеалі – гармонізованими;

2) цінності культури існують не розрізнено, а повинні бути пов'язані між собою в єдине гармонійне ціле – культурний космос. Цей світ – особлива нормативно-ціннісна реальність, всередині якої людина живе як духовна істота.

Особливе значення у професійної діяльності й інформаційної взаємодії постмодернізаційної особистості дослідника у ціннісно-гуманітарному комплексі соціокультурного простору має створення «*загального поля аргументації*» з позиції діалогу культур, що спирається на врахуванні аксіологічної складової такого діалогу. У професійної діяльності дослідника діалектика взаємозв'язку абсолютного і відносного, загального і одиничного дозволяє проєктувати аксіологічну компоненту соціокультурного простору на вирішення практичних – ділових та комунікативних задач, приймаючи до уваги взаємозв'язок вербальних і невербальних контекстів толерантно спрямованого спілкування. У контексті здійснення соціокультурних транзакцій розрізняють транскультурну і полікультурну взаємодію як форми виявлення соціокультурної комунікації. Транскультурна взаємодія умовно може бути зведена до спілкування між дослідником та представниками різних наукових національно-державних утворень. Задачі вирішення означеної проблеми висунули на перший план таку аксіологічну стратегію соціокультурної комунікації, як превентивне формування поняття і образа національної цивільної ідентичності. Ця ситуація з успіхом прогнозується на можливість полікультурної взаємодії між представниками різних наукових шкіл та дослідних інститутів, з представниками політичних, національно-

державних та етнонаціональних культурних традицій, що супроводжується комунікативною практикою, на принципах гуманізму, толерантності, професійної етики та інформаційної взаємодії.

У професійної діяльності дослідника існує ціннісна специфіка засад міжкультурної комунікації, в основі яких: історичний, соціокультурний (економіка, політика, стратифікація), етичний, естетичний, релігійний та соціально-політичний аспекти. Слід розрізняти стратегії засад таких основ (загальних і периферійних типів) для наступних рівнів:

1) глобального;

2) регіонального;

3) локальної взаємодії.

Основним «механізмом», що приводить у дію аксіологічну складову міжкультурної взаємодії на рівні ситуативного спілкування у професійної діяльності науковця, являються ціннісні орієнтації. У різних культурах світу їх етичні, соціально-психологічні, етикетні наслідки та їх прояви не співпадають повністю і навіть часто-густо вступають у відносини конфронтації. Сучасна аксіологія у самому загальному вигляді розділяє базові культурні моделі на гедонізм і анти-гедонізм, проте віднесення конкретних етнокультурних матриць до одного з цих типів ще не гарантує оптимізації міжкультурної взаємодії. З точки зору проблем міжособистісного спілкування особливе місце займає вихідна установка: 1) орієнтація на толерантний діалог та інформаційну взаємодію; 2) орієнтація на конфронтацію. При чому анти-діалогічна установка часто може бути присутня в соціокультурній комунікації латентно, через «мімікрію», коли під виглядом допущення деяких уступок, наприклад, у професійно-комунікативному спілкуванні здійснюється нетолерантне, безкомпромісне проведення «власної лінії». Реалії доби постмодерну вимушують громадянське суспільство, вітчизняних політиків, науковців розширяти арсенал ціннісних пріоритетів за рахунок включення в них, наряду з *толерантністю, конвенціоналізмом*, такої домінуючої, особливо в умовах

воєнної агресії, цінності як *патріотизм,* з метою збереження «*екології культури*», направленої на самозбереження, національну самоідентифікацію і розвиток локальних культур.

3. Онтологічний та аксіологічний аспект соціокультурної комунікації як фактор формування інформаційно - наукового простору постмодерну.

Аналіз онтологічних аспектів соціокультурної комунікації у професійній діяльності дослідника потребує визначення поняття «онтологія». Онтологія (від давн. грец. ontos – буття і logos – вчення, слово) – вчення про буття, фундаментальні принципи, найбільш загальні категорії і визначення сутнісного; вихідна категорія аналізу світу, в якій фіксується переконання про існування оточуючого світу, самої людини з її свідомістю. Повсякденне мислення сприймає терміни «бути», «існувати», «перебувати в готівці» як синоніми, тобто близькі за значенням. Філософія використовує поняття «бути», «буття» для позначення не просто існування, але того, що його гарантує. Тому слово «буття» має у філософії особливий зміст, зрозуміти який можна тільки звернувшись до аналізу філософської проблематики буття. Уперше цей термін у філософію ввів Парменід для позначення й одночасно вирішення однієї реальної проблеми. За часи Парменіду люди почали зневірятися в традиційних богів Олімпу. Всесвіт, Космос вже не здавалися їм, як раніше, міцними, надійними, навпаки, усе стало хитким, нестабільним й неоформленим. Людина втрачала життєву опору, потрібна була віра в нову силу; необхідно було знайти вихід у чомусь міцному та надійному. Філософія в особі Парменіда усвідомила ситуацію, що склалася: він як би сповістив людей про відкриття їм нової сили, сили Абсолютної думки, яка забезпечила світу стабільність і надійність. Отже, людина знову набула впевненості в тім, що «все у світі за необхідністю» буде підлягати «вищому порядку», якій Парменід називав «Божеством», «Правдою»,

«Провидінням», «Долею», «Вічним і незнищенним». «Усе за необхідністю» означало, що заведений у світобудові хід речей не може раптово, з вол випадку, змінитися: день завжди прийде на зміну ночі, Сонце раптово не потухне, люди одного дня не вимруть всі до одного тощо. Парменід заявив про наявність за речами предметно-почуттєвого світу чогось того, що виконувало б роль гаранта його існування. А це означало, що в людей зникла причина для розпачу. Для позначення описаної життєвої ситуації й способів її подолання Парменід ввів у філософію поняття й проблему «буття». Буття, за Парменідом, – це те, що є за світом чуттєвих речей, думка, логос – космічний розум, через який розкривається зміст світу безпосередньо для людини, тобто не людина відкриває істину буття, а, навпаки; істина буття безпосередньо відкривається людині. Тому, процес логічного доказу не має вирішального значення ані для самої людини, ані для оцінки істинності її знань.

Таким чином, *онтологія як наука (метод, принцип) про буття* визначає *його форми, фундаментальні принципи улаштування всього сущого; ототожнюється з метафізикою, що включає природне, соціальне буття і буття людини.* Буття – інваріантне, порівнюється з такими категоріями, як реальність, дійсність, існування; інтегральна характеристика світу в його цілісності. Онтологія соціокультурної комунікації залежить від історичних і культурних вимірів, частково співпадає з поняттям універсуму, космосу, природи, життя, Всесвіту. В контексті логіко-гносеологічного і онтологічного поєднання двох протилежних понять – об’єктивного і суб’єктивного – вводиться поняття «мезореальності», що допомагає виявити об’єктивність та суб’єктивність. Мезореальність трансцендує фрагменти об’єктивної реальності, що виявляє онтологічні умови свого існування, і суб’єктивну реальність, що продукує умови існування особистості. Буття – це все, що реально існує, матеріальні явища, соціальні процеси, творчі акти, які відбуваються у свідомості людини. Саме тут закладене протиріччя, для вирішення якого філософи зі всього світу шукають механізми його

розв’язання. Сутність комунікативного буття отримує в філософії комунікативістики багато характеристик: «буття-в-собі», «буття-для-себе», «поза-собою-направлене-буття», «буття-в-другому», «буття-для-інших».

Розгорнуту концепцію онтології комунікації вперше створюють М. Гайдеггер у праці «Буття і час», де був розроблений проєкт вчення про буття, К. Ясперс, якій пропонує вчення про буття, Ж.-П. Сартр, який створює оновлену концепцію буття в доробку «Буття і ніщо», Е. Гуссерль – пропонує некласичний варіант онтології; проблеми буття розробляють засновник релігійної (католицької) антропології М. Шелер та «критичної онтології» – Н. Гартман, М. Мерло-Понті та інші. Центром комунікативних напрямків ХХ століття стає онтологія, де духовно не ізольована свідомість людини, розглядається в нерозривній єдності з людським буттям. Цей новий сенс вкладається в традиційне поняття Dasein – наявне буття, тут-буття. Згідно з М. Гайдеггером, Dasein тлумачиться як особливе людське буття, особливість якого в тому, що воно здатне «запитувати» про самого себе і буття взагалі. Світ уявляється як дійсність через категорію «буття», через єдність природи і людини, матеріального і духовного, об’єктивного і суб’єктивного, які діалектично пов’язані у загальній теорії систем. Фундаментальні визначення простору і часу виявляються базовими формами перетворення дійсності, спілкування і діяльності, формами відтворення і оновлення буття і життєдіяльності людей. Вони складають підґрунтя для нормативної регуляції людської взаємодії у комунікативно-інформаційному суспільстві, що зумовлює ритм пізнавальної і праксіологічної діяльності, утримує в собі важливе когнітивно-теоретичне і соціально-ціннісне навантаження в умовах трансформації сучасних соціокультурних відносин в Україні на принципах толерантності та інформаційної безпеки та взаємодії.

У сучасному світі створився єдиний соціокультурний простір – глобальна мережа Інтернет, в Україні все більше зростає роль засобів теле- і радіокомунікацій, що сприяє розвитку мережевого та онлайнового суспільства (особливо з 2020 року – в період «пандемії» та в умовах воєнної

агресії – з 24 лютого 2022 року), знаходження у якому є необхідною умовою професійних якостей дослідника. Науковець – його активний діючій суб'єкт.

Не випадково новим концептом соціокультурної комунікації в умовах глобального інформаційного суспільства стає *освітосфера.* Термін «*комунікативно-інформаційне суспільство*» включає в себе глобальну уніфіковану інформаційну індустрію, для розвитку якої необхідний розвиток освітосфери (*сфери освітоцентризму*). Наше визначення соціокультурної комунікації академічного середовища в онтологічному аспекті зводиться до сукупності різноманітних форм відносин і спілкування між науковцями та індивідами, які належать до різних наукових шкіл та осередків, соціальних груп, страт, культур. Цей культурно-комунікативний процес являє собою соціально зумовлений процес передачі і сприйняття інформації як на рівні міжособистісного, так і масового спілкування на принципах академічної доброчесності, гуманізму, конвенціональності та толерантності, що здійснюється за допомогою різних каналів і засобів спілкування. Він є базовим елементом формування, відтворення, збереження, трансляції логічної та наукової культури як системи соціокомунікативних відносин, що взаємопов'язані та представляють собою певну цілісність, яка закріплюється у вигляді системи певних символів, знаків, ритуалів, що виступають найважливішою умовою суспільної діяльності людей та їх взаємодії в академічному середовищі.

У змістовному відношенні відносини соціокультурної комунікації дослідника можуть бути диференційовані на основні інформаційні напрями:

1) *інноваційний* (спонукає до нових знань про властивості і атрибути явищ, об'єктів і процесів, про технології і норми здійснення правоохоронної діяльності, актів поведінки і взаємодії, про мови, знаки і засоби соціокультурної комунікації, що сприяють досягненню толерантності у засвоєнні соціального досвіду товариства (спільноти) чи людства в цілому;

2) *орієнтаційний*, що допомагає досліднику як споживачу інформації, орієнтуватися у структурі соціального простору, ієрархічній співвіднесеності

його елементів, що сприяє соціалізації та інкультурації індивіда та формує ціннісні орієнтації, детермінуючи критерії оціночних суджень та пріоритетів вибору;

3) *стимулюючий* (вплив на мотиваційні засади соціальної активності дослідника, актуалізація його знання про оточуючу дійсність і технології його професійної діяльності, а також намагання отримати знання заради вирішення соціальних запитів;

4) *кореляційний* (сприяє уточненню чи поновленню окремих параметрів вище перерахованих видів знання, орієнтації і стимулів). Власне культурної специфіки ця інформація набуває тоді, коли регулює уявлення дослідника про рівень соціальної доцільності тих чи інших способів здійснення наукової діяльності.

Необхідними умовами і структурними компонентами соціокультурної комунікації, що формується в українському соціокультурному просторі, за добу постмодерну є наявність у суб'єктів комунікації загального мовленнєвого дискурсу, тезаурусу, каналів передачі інформації, правил здійснення комунікації (семіотичних, етичних). У певному плані будь-яка соціальна дія працівника поліції може бути розглянута як комунікативна, що включає і виражає певну інформацію. Проте комунікативними являються лише ті дії працівника поліції, що здійснюються з спеціальною метою комунікації, мають мотиваційні засади, орієнтацію на передачу інформації, з використанням адекватної для цієї цілі знакової системи. Аналіз подібних типів соціальних дій розкривається в роботах А. Шюця: оскільки, з культурно-семантичної точки зору, будь-який культурний об'єкт чи процес має символічні властивості і тому є культурним текстом, що несе інформацію про власні атрибутивні ознаки, функціональне навантаження, структурно-ієрархічний статус у системі тощо, це означає, що засобом міжкультурної комунікації виступає вся культура, як системна сукупність різних культурних феноменів та процесів, а також – кожний її феномен і процес зокрема. Безпосереднім носієм такого роду інформації є культурна форма

відповідного об’єкта, явища чи процесу, а елементами більш елементарного порядку – риси цієї форми. Соціокультурна комунікація представляє собою явище системного порядку з вираженою ієрархічністю структури самих засобів комунікування:

1) семантема, повідомлення, текст, спеціалізована культурно-семантична підсистема;

2) локальна культурно-семантична система (етнічна культура, національна мова);

3) глобальна (міжнародна) семантична система (інтернаціональна, спеціалізована мова) [http://www.enpuir.npu.edu.ua:8080/bitstream /handle/ 123456789/41475/Aksonova_dis.pdf.pdf?isAllowed=y&sequence=3].

В українському суспільстві мова виступає як засіб соціокультурної самоідентифікації особистості, особливо під час воєнних дій.

Міжкультурна комунікація закріплює соціокультурне значення інформації у вигляді системи символів і знаків мовленнєвого вираження і створює особливий семіотичний простір, що виступає найважливішою умовою свідомої суспільної діяльності науковців, їх взаємодії з громадянським суспільством, а також пропонує не спрощене сприйняття зафіксованих культурних феноменів, але – проникнення на всі рівні культури. Тому в онтологічному аспекті соціокультурної комунікації у професійній діяльності науковця доби постмодерну слід орієнтуватися на цілісний підхід як до культури уцілому, так і до культури наукових досліджень, як єдності всезагальної сутності специфічних модифікацій і нашарувань. Головний смисл соціокультурної комунікації полягає в тому, щоб допомогти членам суспільства доби постмодерну, що постійно трансформується, у адаптації по відношенню до інших і взаємодії з ними. Соціокультурна комунікація зумовлює можливості з боку пізнання не тільки іншого у якості носія культури, але і пізнання самого себе як суб’єкта і носія культури.

Таким чином, *соціокультурна комунікація* - це системоутворюючий фактор науково-інформаційної культури доби постмодерну зазнала суттєвих змін, в основі яких знаходиться ідеологія мультикультуралізму як прийняття необхідності толерантного визнання паритетності різних культур і культурних дискурсів. *Етнічна толерантність* виступає як необхідність позитивного сприйняття європейських цінностей.

Аксіологія міжкультурної комунікації – це вчення про цінності етнокультурного буття, аксіоми і постулати. Етнокультурна палітра суспільного розвитку засвідчує, що національно-етнічне є індивідуальним буттям людства, вічною онтологічною основою та вічною ціннісною метою комунікативного процесу. Національними культурними цінностями, за визначенням ЮНЕСКО, можна вважати символічні взаємовідносини, на яких тримається кожна окрема етнічна група, що спілкується на засадах культури спілкування. *Етнічна культура* розглядається нами як генеральний простір виявлення специфіки міжкультурної комунікації, своєрідний «життєвий світ», що сприяє формуванню ідентичності людини і суспільства, процес, що розгортається як співпереживання особистістю вкоріненості в цю спільність. Необхідно враховувати специфіку комунікації доби постмодерну, яка полягає в тому, що вона виступає засобом зв’язку будь-яких об’єктів і набуває соціокультурного смислу, пов’язаного зі специфікою обміну науковою інформацією у соціумі.

За умов сучасного розвитку соціально-економічних, етнополітичних, світоглядно-духовних засад Української держави особливого значення набувають ментально-психологічні та ціннісно-нормативні ідеї. Так, наприклад, Т. Парсонс розумів цінності як уявлення про бажане, як регулятори людської стабільності та інтеграції систем суспільства різних рівнів – від малих груп до суспільства в цілому. Цінності міжкультурної комунікації у професійній діяльності науковця в умовах етнонаціонального буття у суспільстві, що трансформується, акумулюють в собі потреби, інтереси, емоційні переживання суб’єктів соціокультурного спілкування. Це

означає, що головною системною функцією професійній діяльності науковця є соціальна функція – допомагати вибору дій та рішень урядових органів, представників громадянського суспільства, а також окремих соціальних та національних груп з метою найскоріший адаптації до нових умов соціокультурного середовища та їх безболісної інтеграції, що потребує системного формування етнічної культури всіх верств суспільства доби постмодерну.

Висновки.

Комунікаційна єдність світу за добу постмодерну є наслідоком інформаційно-комунікаційної революції – поєднання комп'ютерних технологій з телекомунікаційними мережами, що визначає певну специфіку ціннісних орієнтацій міжкультурної комунікації в контексті онтологічних та аксіологічних засад. Міжкультурна комунікація виступає як системоутворюючий фактор сучасної інформаційної культури, а також певним чинником формування інформаційно - комунікативного простору доби постмодерну, якій характеризується динамічним розвитоком кроскультурних комунікацій, культурною дифузією і акультурацією та потребує методологічної розоробки спеціальної соціодіагностики деформацій міжкультурної комунікації в умовах розгортання культурної глобалізації. За добу постмодерну здійснюється трансформація особистості науковця від мовленнєвої до соціокомунікативної, яка виступає умовою становлення ефективної культури міжкультурної комунікації. Детермінанти оптимізації міжкультурної комунікації в умовах трансформації сучасного українського суспільства визначені тим, що соціокомунікативні відносини інтелектуальної еліти в академічному середовищі науково-інформаційного простору, що самоорганізується, мають будуватися виключно на принципах гуманізму, антропоцентризму, самореферентності, толерантності, конвенціональності професійної етики та інформаційної безпеки.

Теми дослідних робіт:

Теми рефератів

1. Методологічні засади міжкультурної комунікації в контексті сучасного інформаційного суспільства.

2. Соціокультурний контекст інформаційного суспільства – феномен соціальної активності особистості науковця.

Теми доповідей

1. Культура толерантності: витоки метафізичних сенсів.

2. Міжкультурна комунікація як фактор формування глобального інформаційно-комунікативного простору.

Теми есе

1. Формування комунікативної культури особистості в умовах глобалізації та інформаційного суспільства.

2. Феноменологія софійності в українській культурі. Запити філософських смислів міжкультурних аспектів.

Теми індивідуальних завдань

1. Розкрийте процес формування міжкультурної комунікації як «дому буття» в умовах культурної глобалізації.

2. Як Ви розумієте феномен соціокомунікативної культури?

Питання та завдання для круглого столу, дискусії, диспуту, колоквіуму та наукової студентської та курсантської конференції/платформи

1. Наукові школи, їх головні ознаки.

2. Наукові комунікації.

3. Наукова дослідницька діяльність.

4. Наукові установи. Кадри наукових установ.

Рекомендовані джерела інформації

Базові

1. Аксьонова В.І. Міжкультурна комунікація як фактор формування глобального інформаційно-комунікативного простору : монографія. Кіровоград : КЛА НАУ, 2016. 228 с. http://www.enpuir.npu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/41475/Aksonova_dis.pdf.pdf?isAllowed=y&sequence=3

2. Аксьонова В.І. Соціокультурний контекст інформаційного суспільства – феномен соціальної активності особистості. Наукове пізнання : Методологія та технологія. Науковий журнал. Філософія. Вип. 1 (45). 2020. Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 11-19. Фахове видання з філософських питань. Категорія Б.

3. Аксьонова В.І. Культура толерантності: витоки метафізичних сенсів. *Науково-теоретичний альманах Грані.* Том 21. № 9, 2018. Дніпро. С. 118-123. Фахове наукометричне (Index Copernicus) видання з філософських питань. Категорія Б.

4. Аксьонова В.І. Методологічні засади міжкультурної комунікації в контексті сучасного інформаційного суспільства. Гілея : науковий вісник. зб. наук. пр. Київ : 2011. Вип. №49 (7). С. 311-319. Фахове видання з філософських наук.

5. Аксьонова В.І. Формування комунікативної культури особистості в умовах глобалізації та інформаційного суспільства. Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія : Філософські науки. Київ : КУТЕП, 2011. Вип. 2. С. 121-128. Фахове видання з філософських наук.

6. Аксьонова В.І. Формування міжкультурної комунікації як «дому буття» в умовах культурної глобалізації. Вісник Чернігівського

національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка [Текст]. Вип. 95 / Треті Всеукраїнські Кулішеві читання з філософії етнокультури, присвячені пам'яті С.Б. Кримського : «Феноменологія софійності в українській культурі. Запити філософських смислів у мові, мистецтві, літературі». / за ред. д. філос. н. В.А. Личковаха. Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка; гол. ред. Носко М.О. Чернігів :ЧНПУ, 2011. С. 203-206. (Серія : філософські науки).

7. Аксьонова В.І. Інфосфера як новий соціальний концепт міжкультурної комунікації в умовах сучасного українського цивілізаційного простору. «Зародження та розвиток українського цивілізаційного простору : проблеми національного державотворення, духовної та культурної самобутності українського народу» : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції УУБА, КаУ, 11-12 листопада 2011 року. м. Ужгород, збірник наукових праць. Ужгород : Інформаційно-видавничий центр УУБА – КаУ, 2012. С. 152-166.

8. Аксьонова В.І. Міжкультурна комунікація особистості як процес взаємного обміну цінностями в умовах інтеркультурного діалогу. «Євроінтеграційна політика України в умовах глобалізації» : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 21-23 листопада 2011 року / за ред. д. філос. н. Воронкової В.Г. Запоріжжя : ЗДІА, 2011. С. 54-56.

9. Аксьонова В.І. Культура в контексті змін комунікаційного суспільства. Культурологія. підручник / за ред. Є.Р. Борінштейна. Аксьонова В.І., Атаманюк З.М. та інші. Одеса : Університет Ушинського, 2023. С. 325-355.

10. Аксьонова В.І Формування комунікативної особистості в умовах глобалізації суспільства. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : зб. наук. праць. Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2012. Випуск 49. С. 63-77.

11. Аксьонова В., Алєксєєнко А. Вплив комунікативної культури на антропологізацію професійної освіти у контексті суперечливих аспектів

техногенної цивілізації. Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 26 квітня 2024 року). Одеса : «Одеська юридична академія» та Південний регіональний центр Національної академії правових наук України, 2024. С. 740-742. (1000 с.).

12. Аксьонова В.І., Скловський І.З. Феномен освітоцентризму як формування цивілізованої особистості у XXI сторіччі. *Наукові записки* / ред. кол. : В.Ф. Черкасов, В.В. Радул, Н.С Савченко та ін. Вип. 174. Серія : Педагогічні науки. Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2019. С. 59 – 65. Фахове наукометричне (Index Copernicus) видання. Категорія Б.

13. Аксьонова В.І., Скловський І.З. Комунікативно-соціокультурний простір – феномен Європейської парадигми суспільства нескореної України. *Наукові записки* / ред. кол. : В.Ф. Черкасов, В.В. Радул, Н.С. Савченко та ін. Випуск 167. Серія : «Педагогічні науки». Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2018. С. 41-45. Фахове наукометричне видання (Index Copernicus). Категорія Б.

14. Бірта Г.О., Бургу Ю.Г. Методологія і організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : центр учб. літ., 2014. 142 с.

15. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Філософія : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2019. 432 с.
OMD.pdf https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/OMND.pdf

16. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Організація та методологія наукових досліджень : навч. посіб. / О.Г. Данильян, Харків : Право, 2017. 448 с.

Додаткові

1. Аксьонова В.І. Культура мислення фахівців цивільної авіації України як креативне засвоєння вищих досягнень філософської культури. Управління високошвидкісними рухомими об’єктами та професійна підготовка операторів складних систем: матеріали XI міжнар. наук.-практ. конф. (м.

Кропивницький 7 грудня 2022 р.). Кропивницький : ЛА НАУ, 2023. С. 313-316.

2. Аксьонова В. Світоглядні основи української національної ідентичності. Актуальні аспекти розвитку STEAM-освіти в умовах євроінтеграції : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Кропивницький, 26 квітня 2024 року). Кропивницький : ДонДУВС, 2024. С. 32-35.

3. Арендт Г. Банальність зла. Київ : Дух і Літера, 2021. 424 с.

4. Грица Я. Українська історія і пам'ять. Харків : Фоліо, 2023. 352 с.

5. Горський В.С. Історія української філософії. Курс лекцій. Київ, 1996. 288 с.

6. Іщенко М.П., Руденко І.І. Філософія науки : питання теорії і методології : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / за ред. М.П. Іщенка. Київ : УБС НБУ, 2010. 442 с.

8. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Слово, 2009. 240 с.

9. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 - Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка»/ автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 45 с.

10. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки та інновацій» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький: ЛА НАУ, 2022 р. 45 с.

11. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 192 с.

12. Снайдер Т. Криваві землі : Європа між Гітлером і Сталіним. Київ : Грані-Т, 2022. 816 с.

13. Снайдер Т. Про тиранію : двадцять уроків двадцятого століття. Київ : Наш Формат, 2021. 128 с.

14. Чалюк Ю.О. Глобальний соціально-економічний розвиток в умовах VUCA, SPOD, DEST та BANI світу. Економіка і суспільство, 2022. № 36.

Електронні ресурси

1. konspekt_lec.dok http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRNsoc_gum/vkp/2009_11/V_11/st7.pdf

2. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с. http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

3. http://www.enpuir.npu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/41475/Aksonova_dis.pdf.pdf?isAllowed=y&sequence=3

4. http://www.enpuir.npu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/41475/Aksonova_dis.pdf.pdf?isAllowed=y&sequence=3

Тема 8. Інформаційне забезпечення наукових досліджень.

КОРОТКИЙ ВИКЛАД ТЕОРЕТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

Мета: ознайомити здобувачів та здобувачок з технікою роботи з науковою літературою, сформулювати поняття, терміни та визначити роль інформації в проведенні та забезпеченні наукових досліджень; сформувати уявлення про поняття інтелектуальної власності.

План

Вступ.

1. Поняття, терміни та роль інформації в проведенні наукових досліджень.

2. «Інформаційне обслуговування» та «інформаційне забезпечення». Техніка роботи з науковою літературою.

3. Поняття про інтелектуальну власність.

Висновки

Рекомендовані джерела інформації

Базові

1. Аксьонова В.І. Культура в контексті змін комунікаційного суспільства. підручник / за ред. Є.Р. Борінштейна. Аксьонова В.І., Атаманюк З.М. та інші. Одеса : Університет Ушинського, 2023. С. 325-355.

2. Аксьонова В.І. Культура, антропологія, соціум. підручник / за ред. Є.Р. Борінштейна. Аксьонова В.І., Атаманюк З.М. та інші. Одеса : Університет Ушинського, 2023. С. 154-177.

3. Аксьонова В.І., Скловський І.З. Філософія. підручник / за ред. д. філософ. н, проф. Є.Р. Борінштейна. Розділ ІІІ Філософські досягнення людства; 3.5. Філософія громадянського суспільства Одеса : Університет Ушинського, 2021. С. 186-218. (320с.). З грифом «Рекомендовано Вченою радою ДЗ «ПНПУ ім. К.Д Ушинського». (Протокол № 11 від 29 квітня 2021 року).

4. Базилевич В.Д., Ільїн В.В. Інтелектуальна власність: креативи метафізичного пошуку : Монографія. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ : Знання, 2008. 687 с.

5. Законодавство України про охорону інтелектуальної власності (Офіційне видання). Київ : Парламентське видавництво, 2007. 208 с.

6. Інтелектуальна власність в галузі комп'ютингу : підручник / О.Б. Вовк, В.В. Пасічник, Н.Б. Шаховська, В.С. Якушев / за наук. ред. В.В. Пасічника. Львів : Новий Світ-2000, 2013. 317 с.

7. Інтелектуальна власність : підруч. для студентів неюрид. ф-тів / В.О. Семків, Р.С. Шандра ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів : Галиц. друкар, 2015. 278 с.

8. Іщенко М.П., Руденко І.І. Філософія науки : питання теорії і методології : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / за ред. М.П. Іщенка. Київ : УБС НБУ, 2010. 442 с.

9. Клименюк О.В. Виклад та оформлення результатів наукового дослідження : авторський підручник. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. 398с.

10. Кузнєцов Ю.М. Патентознавство та авторське право : підручник. Київ : Кондор, 2005. 428 с.

11. Культурологія / за ред. Є.Р. Борінштейна. Аксьонова В.І., Атаманюк З.М. та інші. Одеса : Університет Ушинського, 2023. 433с. З грифом «Рекомендовано Вченою радою ДЗ «ПНПУ ім. К.Д Ушинського». Протокол № 6 від 26 січня 2023 року.

12. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / В.І. Зацерковний, І.В. Тішаєв, В.К. Демидов. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.

13. Ходаківський Є.І. Інтелектуальна власність : економіко-правові аспекти [Текст] навч.посіб. / Є.І. Ходаківський, В.П Якобчук, І.Л. Литвинчук. Київ : «Центр учбової літератури», 2014. 276 с.

14. Цивільний кодекс України. Кн. 1- 4, Коментар основних положень / упоряд. І.В. Зуб. Київ : Літера ЛТД, 2006. 208 с.

Додаткові

1. Аксьонова В.І. Видатний український педагог і Дон-Кіхот Запорожський – Антон Макаренко. Проблеми емпіричних досліджень у психології / наук. ред В.Г. Кремень та ін. Київ : Гнозіс, 2017. С.260-267. Фахове видання з філософських питань. Категорія Б.

2. Атаманюк З.М. Формування цінності свободи засобами освіти та виховання. Матеріали ІІІ Всеукраїнської наукової конференції «Освіта та соціалізація особистості» 13 травня 2016 р. Одеса : ДЗ «ПНПУ ім. К.Д. Ушинського», 2016. С. 137-138.

3. Борінштейн Є.Р., Городнюк Л.С. Філософсько-антропологічний феномен Homo Digitalis як онтологічної системи «людина – гаджет». – Дослідження з науки і техніки, № 1 (33), 2024. С. 15-21

4. Бугайова Н.М (2010). Віртуалізація особистості: етичні та юридичні аспекти цифровізації свідомості // Розвиток медичного права України в контексті євроінтеграційних та глобалізаційних процесів: матер. IV Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. уч. (м. Київ 10 грудня 2020 р.). Київ, 2020. С. 61-66.

5. Данильян О.Г, Дзьобань О.П., Жданенко С.Б. Сучасне суспільство, людина, право в умовах глобальних трансформацій : монографія. Харків, 2020. 344 с.

7. Дзьобань О.П. Цифрова людина як філософська проблема. Інформація і право, 2021. № 2 (37). С. 9-19.

8. Краус К.М. (2023). Освіта та суспільство : цифрова ідентифікація людини : монографія. Київ, 2023. 209 с.

9. Култаєва М.Д. Homo digitalis, дигітальна культура і дигітальна освіта : філософсько-антропологічні і філософсько-освітні розвідки. Філософія освіти. Philosophy of Education. 2020. № 1 (26).

10. Орешич В. Феномен віртуальної (цифрової) особистості у розумінні цивільного права. Law and International Law № 144. Tokyo, Japan. P. 293-296.

11. Скловський І.З. Соціальні протиріччя, їх значення в національної ідеї. Українська національна ідея : реалії та перспективи розвитку. Львів : Львівська політехника, 2005. Вип. 18. С. 295-302.

12. Стовпець О.В. Онтологічні засади інтелектуальної власності. Наукове пізнання : методологія та технологія. Науковий журнал № 1 (34), 2015. Одеса : Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського». С. 179-186.

13. Стовпець О.В. Інститут інтелектуальної власності в епоху інформації й постмодерну : соціально-філософський ракурс : Монографія. Одеса : Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», 2016. 245 с.

14. Струтинська О.В. Особливості сучасного покоління учнів і студентів в умовах розвитку цифрового суспільства. Open educational e-environment of modern University, 2020. № 9.

15. Фуко М. Археологія знання. Київ : Ніка-Центр, 1996. 208 с.

16. Цибульов П.М. та ін. Управління інтелектуальною власністю / за ред. П.М. Цибульов : монографія. Київ : «К. І. С.», 2005. 448с.

Електронні ресурси

1. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL: http://www.nbuv.gov.ua.

2. Національна парламентська бібліотека України. URL: http://www.nplu.kiev.ua.

3. Харківська державна наукова бібліотека ім. Короленка URL: http://korolenko.kharkov.com.

4. Добронравова І. С. Динамічний хаос у соціумі як середовище соціальної самоорганізації. Соціологія : теорія, методи, маркетинг. 2005. № 1. С. 168–180. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

5. Добронравова І. С. Філософія науки : навч. посібник. К., 2002. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

6. Галіченко М. Проблема застосування синергетичної методології в соціально-гуманітарних науках. Південний архів. Іст. Науки : зб. наук. праць. 2010. Вип. 3132. С. 26-34.
URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pain/2010_31_32/Gal_Pol.pdf.

7.konspekt_lec.dokhttp://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRNsoc_gum/vkp/2009_11/V_11/st7.pdf

8.Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с.
http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

Ключові поняття: інформаційно-комунікативні технології, інформаційне обслуговування, інформаційне забезпечення наукових досліджень, інформаційний пошук, інформації в проведенні наукових досліджень за принципами академічної доброчесності, техніка роботи з науковою літературою, первинна інформація, вторинна інформація, стандарти бібліографічного опису, каталоги, «інформаційна діагностика, інтелектуальна власність.

Вступ.

Інформаційно-комунікативні технології у професійній діяльності сучасного науковця спрямовані на поглиблення професійних знань, умінь, навичок на підґрунті духовних цінностей, що відображається у культурі його мислення, умінні аналізувати, порівнювати, узагальнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, аргументовано проводити міркування, логічно будувати висновок. Сучасний дослідник є особистістю комунікативною. *Комунікативна особистість дослідника* – особистість, яка має сукупність індивідуальних властивостей і характеристик, що забезпечують професійне вміння обирати схему передачі інформації в конкретній ситуації й адекватно сприймати інформацію, тобто має комунікативний потенціал. *Комунікативний потенціал* – це система соціально-психологічних властивостей дослідника, що забезпечують характер професійного спілкування, який є динамічним, збагачуючим і розвиваючим процесом в умовах *нелінійного мислення,* завдяки, наприклад, інформаційному підходу [http://www.enpuir.npu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/41475/Aksonova_dis.pdf.pdf?isAllowed=y&sequence=3].

Інформаційний підхід – є відносно новим загальнонауковим методом, суть якого полягає в тому, що при вивченні будь-якого об'єкта, процесу чи явища в природі або суспільстві, перш за все, виявляються найхарактерніші для нього інформаційні аспекти.

В основі інформаційного підходу лежить *принцип інформаційності*, згідно з яким:

1) інформація є універсальною, фундаментальною категорією;

2) практично всі процеси та явища мають інформаційну основу;

3) інформація є носієм смислу (змісту) всіх процесів, що відбуваються в природі та суспільстві;

4) всі існуючи в природі та суспільстві взаємозв'язки мають інформаційний характер;

Усвідомлення всеосяжності інформації в природі та суспільних явищах стало об’єктивним чинником виникнення *нового фундаментального методу наукового пізнання — інформаційного підходу,* що дає змогу дослідити об’єкти, процеси та явища з інформаційного погляду, виявити нові якості, важливі для розуміння їх сутності та можливих напрямів розвитку на основі знання загальних властивостей та закономірностей інформаційних процесів.

Інформаційний підхід тісно пов'язаний із системним, що дає змогу уявити сучасний світ як складну глобальну багаторівневу інформаційну систему, яку утворюють три взаємопов’язані системи нижчого рівня: *система «Природа», система «Людина» і система «Суспільство».* Кожна з цих підсистем є, по суті, інформаційною. Інформаційна система «Людина» посідає головне місце в інформаційній моделі сучасного світу, оскільки саме через неї здійснюється взаємодія інформаційних систем «Природа» і «Суспільство», що зумовлено двоїстою сутністю людини, яка одночасно є природним і соціальним організмом. Це створює методологічну базу для дослідження проблем людини і суспільства як цілісних багаторівневих, багатофункціональних інформаційних систем.

Теорія енергоінформаційного обміну в системі ноосфери відкриває нові можливості для наукового пізнання, нову інформаційну картину світу, що якісно відрізняється від традиційної речовоенергетичної картини, яка до цього часу домінувала у фундаментальній науці. Особливо плідним інформаційний підхід виявляється при дослідженні сучасної людини і суспільства.

Інформаційний підхід як фундаментальна методологія, набуває все більшого поширення через об’єктивні чинники:

– «наскрізний» характер інформації, яка проникає практично в усі галузі та сфери людської діяльності і супроводжує їх, стає однією з найважливіших категорій соціального розвитку;

– зростання обсягів інформації, вирішення проблем її доступності та ефективного використання;

– інформатизація суспільства;

– розвиток інформаційної техніки і технології;

– становлення інформаційного суспільства, основним інтелектуальним продуктом якого є документи, інформація, знання. Останній чинник став імпульсом для обґрунтування документної, інформаційної та когнітивної парадигм дослідження.

Пізнавальні можливості інформаційного підходу полягають у тому, що предмет дослідження вивчається у контексті інформації, її численних виявів. Він передбачає використання пізнавальних можливостей інформаційної теорії, методів, засобів, організаційних форм і технологій, вироблених інформатикою, для визначення специфічних рис предмета дослідження.

Основний дослідницький актив інформаційного підходу полягає в тому, що всі об’єкти, процеси та явища е по суті інформаційними, оскільки пов'язані зі створенням, накопиченням, обміном або використанням інформації (відомостей, знання) задля здійснення *соціальної комунікації*.

У більш вузькому значенні інформаційний підхід означає ефективне використання пізнавального потенціалу інформаційної діяльності, що розглядаються як сукупність процесів одержання, збирання, аналітико-синтетичної переробки, зберігання, пошуку та розповсюдження інформації (а також інших допоміжних процесів, які забезпечують ці основні процеси), що використовується комунікаційними посередниками (соціальними інститутами або людьми, які виконують посередницькі функції між джерелом інформації (автором твору чи документом) та його споживачами.

Інформаційний підхід має великі евристичні можливості щодо дослідження специфіки інформаційних потоків (масивів, ресурсів, продуктів і послуг) та інформаційних потреб досліджуваної предметної галузі через знання законів, функцій, ознак, властивостей, методів і засобів інформації як змісту повідомлень чи засобу *соціальної комунікації (документної, інформаційної, когнітивної)*.

Для вчених, науковців інформаційна діяльність є невід'ємною складовою творчого процесу, одним із важливих обов'язкових елементів наукового дослідження будь-то огляд літератури з теми дослідження, спостереження, експеримент чи теоретичний умовивід, одним із основних засобів досягнення мети і завдань наукового дослідження, забезпечення достовірності його наукових положень, висновків і рекомендацій.

1. Поняття, терміни та роль інформації в проведенні наукових досліджень.

Значення та роль інформації полягають у тому, що без оперативної, повної та якісної інформації не може бути проведене будь-яке наукове дослідження. Особливо підкреслимо надзвичайну важливість для дослідника можливості максимально швидкого й повного ознайомлення з джерелами необхідної інформації, що зумовлено її старінням унаслідок появи нових матеріалів або зниження потреби в ній. Інформація для розробників наукової проблеми зростає під час наукових досліджень, коли вони осмислюють і творчо переробляють цю інформацію. *Як результат наукової праці виникає специфічний продукт — якісно нова інформація, яка водночас є і предметом, і результатом праці.*

Пошук, накопичення та обробка наукової інформації з теми курсової, дипломної роботи, дисертаційного дослідження: первинна, вторинна інформація, проблема достовірності інформації.

Для успішного виконання наукової роботи потрібно здійснювати пошук необхідної інформації. *Інформаційний пошук* — це вияв, відбір та аналіз книг, статей та інших матеріалів за певними ознаками. У сучасному світі з будь-якої науки, галузі знання чи проблеми випускається незліченна кількість видань, інформація в яких часто-густо дублюється. Завдання дослідника полягає в тому, щоб у цьому потоці виявити оригінальну найбільш цінну, актуальну на даний момент інформацію, яка подається у

книзі, статті, будь-якому іншому джерелі в компактному вигляді та носить узагальнюючий характер, тобто містить максимум необхідних відомостей, має високий ступінь повноти.

У період навчання формується індивідуальна система пошуку, яка включає різні способи й прийоми. Така система визначається культурою читання, також рівнем загальноосвітньої та професійної підготовки. Відпрацьована система пошуку дозволяє досліднику з найменшими витратами сил і часу стежити за надходженням нової літератури, швидко й раціонально відбирати книги, статті та інші матеріали з конкретної теми, оперативно й повно вилучати з них необхідні відомості.

Процес збору та аналізу наукової інформації. Вивчення й узагальнення наукової інформації. Ознаки наукової інформації.

Потреба в інформаційному пошуку виникає при: вивченні теми, підготовці до семінарського заняття, контрольної роботи, до заліків та іспитів; написанні дисертації, рефератів, курсових, наукових, кваліфікаційних робіт, при підготовці доповіді для читання на науковій конференції чи на засіданні наукового гуртка. Усі ці форми навчання стимулюють до пошуку, до самостійного поглибленого вивчення проблеми.

Види інформації. Отримання і аналіз первинної інформації. Інформація в інформаційно-пошукових системах бібліотек та установах науково-технічної інформації. Пошук вторинної документальної інформації з теми дослідження, бібліографічні видання.

Наукова діяльність, як правило, значною мірою базується на аналізі літературних документальних джерел. Будь-яка бібліотека, її книжковий фонд, читальна зала мають стати справжньою науково-дослідною лабораторією. Наукова діяльність визначається науково-дослідним процесом, тобто навчально-науковим планом здобувача вищої освіти. Саме тут окреслено коло тих проблем, які мають стати предметом постійної уваги, зумовлюють потребу в інформації для закріплення й розширення знань.

Пошук інформації для навчальної та наукової діяльності проходить такі два етапи: *перший етап* — визначення теми пошуку і складання списку літератури для її вивчення; *другий етап* — пошук самих джерел для безпосереднього їх читання (перегляду) і вилучення потрібної інформації. Такий *пошук* називають *повним*. Проте часто при підготовці до семінарського заняття, заліку чи іспиту здобувач/здобувачка здійснює так званий *частковий пошук* за вже готовими списками літератури, які наведено у підручниках, методичних та навчальних посібниках, програмах, які складають викладачі спеціальних і загальнонаукових кафедр.

Щоб інформаційний пошук був ефективним, слід насамперед чітко визначити тему, за якою добирається література, а також хронологічні, мовні, географічні межі, за якими вестиметься пошук інформації.

Хронологічні межі передбачають чітке уявлення про те, джерела яких років видання необхідні (це хронологічна глибина пошуку). Мовні межі виникають при пошуку літератури іноземними мовами (книги невідомою мовою виявляться недоступними, і в такому разі говорять про *мовний бар'єр пошуку).* Географічні межі визначаються за місцем, в якому видано чи якому присвячено книгу.

Інформаційні ресурси науково-технічної інформації. Бібліотечно-бібліографічні джерела інформації та автоматизовані системи обробки інформації на ЕОМ. Каталоги, їх види та характеристика.

Усі існуючі джерела поділяються за змістом і характером подання інформації на дві групи: документальні, які дають інформацію за суттю теми (питання): монографії, підручники, навчальні посібники, наукові журнали, довідкові видання тощо; бібліографічні покажчики, списки, огляди монографій, підручників, наукових статей та інших документальних джерел.

Інформацію за суттю теми — первинну інформацію — складають факти, ідеї, концепції, проблеми в різних поєднаннях і формах викладу. Вони знаходять відображення в науковій, навчальній, довідковій літературі, що випускається у вигляді книг, брошур, журналів, бюлетенів, газет тощо. Разом

з тим, існує така інформація, яку іноді неможливо знайти у книгах чи журналах. Вона міститься у так званих спеціальних видах літератури: стандартах, описах винаходів і патентів тощо. До джерел вторинної інформації відносять бібліографічні джерела — покажчики, списки, огляди літератури, бібліотечні каталоги. Бібліографічні джерела не дають безпосередньої інформації щодо суті питання, теми, але вказують документальне джерело, де ця інформація міститься. Цілеспрямовано підібрані фонди документальних і бібліографічних джерел мають бібліотеки, служби наукової інформації, архіви, музеї.

2. Інформаційні технології. Поняття «Інформаційне обслуговування», «інформаційне забезпечення» та «інформаційний супровід».

Наукова діяльність суспільства спрямована на постійне виробництво знань, які матеріалізуються в наукових документах та інших джерелах наукової інформації. Інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань і наукової інформації, є науковою діяльністю, яка сформувалася як усталена тенденція функціонального розділення праці в науці. Єдності теорії і практики як двох сторін наукової діяльності відповідає розділення кожної науки на теоретичну і прикладну. Іншими словами, основними формами наукової діяльності є фундаментальні та прикладні наукові дослідження, тобто науково-дослідні роботи (НДР). Створення передумов збагачення учених новими знаннями, виконання НДР та управління пріоритетними напрямами науково-технічного розвитку потребує відповідної інформаційної підтримки наукової діяльності, тобто розповсюдження наукових досягнень й ідей для їхнього подальшого використання. Для успішної наукової праці потрібне своєчасне отримання інформації для виконання дослідження на високому науковому рівні та її передання для впровадження отриманих результатів у загальносвітовий

науково-комунікаційний обіг і практичне застосування. Тобто результативність наукових досліджень значною мірою залежить від ефективності їхнього інформаційного забезпечення, від того наскільки повно і своєчасно задовольняються інформаційні потреби учених, до чого безпосередньо причетні й бібліотеки Саме для цього і була створена система доведення інформації завдяки науково-інформаційній діяльності (НІД). НІД трактується як сукупність дій, спрямованих на задоволення потреб громадян, юридичних осіб і держави у науково-технічній інформації, що полягає в її збиранні, аналітично-синтетичному опрацюванні, фіксації, зберіганні, пошуку і розповсюдженні. НІД пройшла декілька етапів розвитку, які позначають як видання, сповіщення, обслуговування і забезпечення. Сучасні умови глобалізації інформаційного середовища впливають на всі аспекти науково-інформаційної діяльності в цілому, зокрема й на форми, способи та засоби інформаційного обслуговування і забезпечення. Формуються нові напрями інформаційної роботи, які вже не можна визначити тільки як «*інформаційне обслуговування*» або «*інформаційне забезпечення*». Виникає необхідність уточнення та переосмислення цих понять, а також – у змістовному аналізі форм і напрямів інформаційного забезпечення науки та визначення особливостей їхньої реалізації в сфері науки.

Уперше термін «*інформаційне забезпечення науково-технічних розроблень*» було введено у 1980 р. та визначено як сукупність процесів з підготовки і представлення спеціально підготовленої науково-технічної інформації для вирішення управлінських і науково-технічних завдань відповідно до етапів їхнього виконання. *Термін «довідково-інформаційне обслуговування» визначався як сукупність процесів із задоволення інформаційних запитів користувачів науково-технічної інформації.* Донедавна в публікаціях з питань організації інформаційної роботи використовуються різні, але сталі та загальноприйняті терміни «*інформаційне забезпечення*» й «*інформаційне обслуговування*» в різних смислових словосполученнях: довідково-інформаційне обслуговування,

довідково-інформаційне забезпечення, бібліотечно-бібліографічне обслуговування, бібліотечно-інформаційне обслуговування, інформаційне забезпечення та ін. Причому при вживанні їх у науково-інформаційній діяльності не уточнюється значення понять: інформаційне обслуговування або інформаційне забезпечення, які є відповідно функціями діяльності органів наукової інформації або наукових бібліотек. Визначення поняття «інформаційне обслуговування» залишається традиційним — це виконання усіх заходів щодо обслуговування користувачів інформації відповідно до їхніх постійних і разових запитів (бібліотечно-бібліографічне обслуговування, вибіркове, диференційоване, за разовими запитами, масове, групове та ін.). Довідково-інформаційне обслуговування, яке відноситься до напряму інформаційного обслуговування, з'явилося зі створенням перших бібліотек і було спрямоване на задоволення інформаційних потреб читачів через виконання різних довідок у відповідь на їхні разові запити («запит-відповідь»). До виникнення широкої мережі органів і служб науково-технічної інформації (НТІ), фахівці користувалися послугами науково-технічних бібліотек (НТБ), які у відповідь на запити своїх абонентів знаходили необхідні релевантні документи у своїх фондах. У 50-ті роки XX століття в усіх розвинених країнах стали створювати служби (системи) науково-технічної інформації, завданням яких було здійснення комунікаційного обслуговування різних категорій фахівців. Через інформаційний підхід, поширений тоді, комунікаційні потреби були перейменовані в інформаційні, реципієнти — у користувачів інформації, комунікаційні повідомлення — в інформацію, а комунікаційна діяльність — в інформаційну діяльність. Відповідно, комунікаційне обслуговування — в інформаційне. Інформаційне обслуговування реалізується за допомогою використання різних напрямів (режимів) інформаційного забезпечення і задоволення інформаційних потреб фахівців. Кожен напрям (режим) інформаційного забезпечення був результатом розвитку та удосконалення попереднього, але всі вони характеризувалися пасивністю, малим ступенем

дії на процеси досліджень, розроблень і виробництва. Незважаючи на це, етап інформаційного обслуговування мав важливі наслідки для подальшого вдосконалення НІД: виявились певні категорії користувачів інформації, посилились контакти інформаційних працівників з колективами розробників, створилась інформаційна база для розвитку їхньої тісної співпраці і взаємодії при проведенні НІОКР. На цьому етапі НТБ стають важливими структурними підрозділами органів НТІ підприємств і організацій, надаючи комплекс інформаційних послуг. Зазначимо, традиційні форми інформаційного обслуговування не втратили свого значення і сьогодні. Для раціональної й ефективної організації інформаційної діяльності інформаційні працівники зосередили свою увагу у наступне десятиріччя на дослідженнях попиту на інформацію. Звичним методом «вивчення попиту» стало анкетування, доповнене інтерв'ю та аналізом бібліотечної статистики. Були зібрані й оприлюднені важливі факти, що характеризують інформаційну поведінку різних груп фахівців. Виявилося, що керівники якнайбільше цінують оперативність доставляння і зручність сприйняття інформації, довіряючи інформаційним службам відбір і перероблення поточних повідомлень. Інформаційне забезпечення як вид НІД з'явилося з моменту переходу ініціативи від користувачів інформації до фахівців інформаційних служб і створення сумісної відповідальності за своєчасне та успішне виконання досліджень. Потреба в комплексному, багатобічному і цілеспрямованому задоволенні інформаційних потреб науки і техніки призвела свого часу до відмови від суто бібліотечно-бібліографічних методів обслуговування і спричинила системи органів науково-технічної інформації. Головним принципом, який уможливлює відмежовування інформаційного обслуговування від інших інформаційних процесів, зокрема інформаційного забезпечення, у системі наукової комунікації є спрямованість ініціативи користувача інформації. Тобто, коли ініціатива належить користувачеві і він самотужки звертається до послуг інформаційної служби або бібліотеки, то процес задоволення його потреб визначено як «інформаційне

обслуговування», а коли ініціатива переходить до фахівців інформаційних служб, то це є «інформаційне забезпечення». Інформаційне забезпечення НДР трактується як сукупність інформаційних процесів з підготовки і надання наукової інформації користувачу для вирішення наукових завдань відповідно до етапів їхнього виконання. Тобто суть інформаційного забезпечення полягає в регулярному наданні інформації службою НТІ, що відповідає потребам науковців і розробників, при цьому основні його форми (інформаційний супровід, інформаційне опанування, інформаційна діагностика, патентне забезпечення, аналітичне забезпечення та ін.) здійснюються з ініціативи і при активній участі інформаційної служби. *Особливо слід зазначити зростаючу роль інформаційної служби установи у забезпеченні такими видами інформаційних продуктів, як аналітичні огляди, зокрема прогнозного характеру, із віддзеркаленням випереджаючої інформації, висвітлюючи основні наукові досягнення в суміжних тематичних галузях.*

До системи інформаційного забезпечення учених висувається багато вимог, обумовлених специфікою науково-дослідної діяльності.

Характер інформації, необхідної дослідникам, умовно можна поділити на такі групи:

1. Інформація щодо сучасних досягнень за профілем діяльності науковця має бути найбільш оперативною, ретельно відібраною. Форма надання інформації: «оперативна інформація», тобто зміст нових номерів профільних наукових журналів; реферативні тематичні списки та повнотекстова інформація. Інформація повинна бути за поточний рік.

2. Інформація щодо обґрунтування нового наукового напряму має охоплювати публікації за останні 5 років, носити оглядовий характер з тенденціями розвитку наукового напряму.

3. Інформація щодо встановлення науково-технічного рівня, актуальності, новизни НДР, виключення дублювання та оцінки доцільності її планування у Службу НТІ або бібліотеку Служби НТІ, НМІ, поділяється

залежно від виду передбачуваної НДР (плануванні та проведенні) на: не охоронноспроможної роботи — інформаційні дослідження з охопленням публікацій за останні десять років (статті, тези, автореферати дисертацій, монографії та ін.); охоронноспроможної роботи — патентні дослідження з обґрунтуванням патентоспроможності очікуваних результатів. Ця інформація більше стосується відбору патентної документації за останні десять років й відбирається по Україні та провідних країнах світу (США, Великобританія, Японія, Німеччина, Франція, Швейцарія та ін.).

4. Інформація пов’язана з вирішенням завдань практичної діяльності має бути оперативною для негайного її використання при прийнятті управлінського рішення. Інформація цього роду та її часовий інтервал залежить від його складності та оперативності.

5. Інформація перспективна щодо питань, які представляють для користувача інтерес у майбутньому — це інформація із суміжних наукових напрямів, яку можна використати при удосконаленні або створенні нових технологій чи прогностична.

Згадані основні інформаційні потоки, з якими стикається дослідник, пов’язані з формуванням інформаційної потреби та запитів на інформацію. Аналіз функцій служб наукової інформації наукових установ дає змогу уточнити визначення поняття «інформаційне забезпечення» як напрям науково-інформаційної діяльності, що увібрав сукупність інформаційних процесів, спрямованих на організацію науково-інформаційного супроводження дослідження на етапах планування, виконання та закінчення як єдиної логічно послідовної цілеспрямованої системи. При цьому не виключається використання традиційних форм обслуговування користувачів інформації: довідкове (або «запит-відповідь»), вибіркове розповсюдження інформації (ВРІ), диференційоване обслуговування керівників (ДОК) та інші, які мають підвищити ефективність інформаційної праці. Проте слід зауважити, що ці форми органічно входять у систему і виконують допоміжні функції в процесі інформаційного забезпечення конкретних наукових

проблем і напрямів. Виходячи з практичного досвіду інформаційної та бібліотечної діяльності, можна розподілити інформаційні послуги, зорієнтовані на задоволення інформаційних потреб користувачів. Види інформаційних послуг як комунікаційних каналів передавання та розповсюдження інформації користувачам, залежно від функцій підрозділів НМІ й наукових бібліотек (НБ), та на основні види інформаційних послуг, які становлять основу інформаційного обслуговування та інформаційного забезпечення і здійснюються НБ та підрозділами НМІ послуг інформаційного обслуговування (наукові бібліотеки та інформаційні служби) інформаційного забезпечення (інформаційні підрозділи наукових установ):

– Виставки.

– Звіти за результатами проведення інформаційних та патентних досліджень.

– Дні інформації.

– Реферативні конференції.

– Дні фахівця.

– Семінари для науковців установ щодо методології проведення пошуку інформації в Інтернеті.

– Усні відповіді на запити користувачів.

– Семінари для науковців установ щодо методології проведення інформаційних та патентних досліджень.

– Доступ до фондів бібліотеки та світових інформаційних електронних ресурсів.

– Пошук інформації в світових інформаційних електронних ресурсах зі складанням тематичних добірок літератури.

– Реферативно-бібліографічні огляди.

– Аналітичні огляди.

– Тематичні списки літератури.

– Реферативні та бібліографічні покажчики наукової літератури. Бібліографічні покажчики літератури.

– Електронні тематичні добірки літератури

– Бази даних, електронні каталоги, інші електронні ресурси.

– Створення та підтримка баз даних та веб-сайту установи.

– Надання копій первинних документів, зокрема електронних ВРІ, ДОК — диференційовані засоби обслуговування керівників та провідних фахівців Видання довідкових інформаційних матеріалів («запит-відповідь»).

– Визначення науково-технічного рівня розроблень та наукових тем.

Найрозповсюдженішими серед інформаційних послуг як при інформаційному обслуговуванні, так і при інформаційному забезпеченні визнаються традиційні напрями НІД — вибіркове розповсюдження інформації та диференційоване забезпечення керівництва (ДЗК). Основними принципами побудови ВРІ є системний підхід і функціонування в комплексі з іншими формами інформаційного забезпечення користувачів. Ця підсистема інформаційного забезпечення уможливлює вивчення ефективності доведення інформації до індивідуального і колективного споживача і здійснює комунікаційну функцію між інформаційними відділами та користувачами. ДЗК також побудовано на принципі ВРІ й розглядається як його підвид. В основі ДЗК — принцип пріоритетності в обслуговуванні керівництва і специфікації інформації, що надається, з орієнтацією на забезпечення ухвалення управлінських рішень. Суть підсистеми полягає в безперервному інформуванні керівника установи або НДР про факти, дані та відомості, запозичені з нових надходжень і викладених у реферативному огляді або іншій його формі, а також у формі окремого реферативного повідомлення. Завдяки розповсюдженню сучасних технологій, зокрема Інтернет-технологій, у зазначених напрямах НІД інформація передається через електронну пошту (e-mail) та блоки сповіщення, уміщується на веб-сайтах, дошках оголошень, дискусії можна здійснювати через форуми та чати. Вибіркове інформування передбачає інтерактивні форми обміну інформацією, тобто з наявністю зворотного зв’язку. Серед інших форм інформаційного забезпечення слід назвати такі, як «інформаційне

опанування» досліджень, «інформаційний моніторинг», «інформаційна діагностика», «інформаційний супровід» тощо. Доцільно зауважити, що існують неоднозначні тлумачення цих понять та багато різних думок щодо їхнього значення і суті. Зупинимось на найбільш поширених та визнаних у середовищі науковців. *Інформаційне опанування розуміється як сукупність робіт, спрямованих на визначення відповідності наукових напрямів діяльності, результатів планованих досліджень, об'єктивним тенденціям і сучасному рівню науки.* Інакше кажучи, підсистема інформаційного опанування НДР орієнтована на зіставлення результатів робіт на кожному етапі з досягнутим світовим рівнем з метою ухвалення управлінських рішень з координації процесу дослідження щодо забезпечення високого науково-технічного рівня створюваних об'єктів техніки (способів, матеріалів, речовин) та їхньої патентоспроможності. *Суть підсистеми інформаційного опанування полягає в проведенні патентно-інформаційного аналізу показників, що характеризують об'єкт (спосіб, технологічний процес, матеріал, речовина та ін.), що розробляється, зіставлення їх з показниками кращих вітчизняних і зарубіжних аналогів і підготовка пропозицій з їхнього поліпшення.* У результаті аналізу та узагальнення інформації готуються оглядово-аналітичні матеріали, які призначаються для керівництва НДР або рецензентів для проведення науково обґрунтованої оцінки досліджень. Інформаційне опанування здійснюється підрозділами, що виконують інформаційні функції: органом НМІ та патентноліцензійного відділу. При формуванні перспективних і поточних планів НДР інформаційне опанування проводять для обґрунтування актуальності та перспективності наукових досліджень, а також для включення у план НДР додаткових робіт, доцільність проведення яких виявилася у процесі аналізу поточної інформації. Інформаційне опанування НДР, що знаходяться на стадії виконання, дає змогу своєчасно припинити малоефективні роботи і скоректувати технічне завдання відповідно до підвищених вимог до кінцевого результату. На завершальному етапі наукового дослідження

опанування використовується для зіставлення технічного рівня одержаних результатів з вітчизняними і зарубіжними аналогами, для підтвердження їхніх переваг, виявлення недоліків і визначення патентоспроможності створених об'єктів. На цьому етапі готуються пропозиції та рекомендації з подальшого розвитку роботи щодо можливостей зарубіжного патентування і продажу ліцензії. Результати представляються у формі порівняльних оглядів, ситуативних довідок, звітів про патентні дослідження. *Інформаційний моніторинг* – це технологія безперервного інформаційного спостереження за об'єктом у фіксованому інформаційному полі по вибраних індикаторах для діагностики і прогнозу розвитку об'єкта. Спочатку цей термін передбачав й інформаційну діагностику. Ще одна форма інформаційного забезпечення — *інформаційна діагностика,* яка трактується як цілеспрямована науково-практична діяльність за оцінкою стану і перспектив розвитку об'єкта на основі його спеціально сформованої епізодичної або динамічної інформаційної моделі із заданими критеріями подібності. Це і комплекс методів, що дає змогу визначити стан наукової галузі, й оптимальні шляхи його подальшого розвитку. Порівняно з бібліометричними дослідженнями в інформаційній діагностиці необмежений набір методів суто кількісних, але значно ускладнилася кінцева мета — повна діагностика об'єкта. Зміст терміна *«інформаційна діагностика*» об'єднує і спрямовує всі аналітичні розроблення в інформаційному циклі наук, зорієнтовані на отримання нового знання. В основі інформаційної діагностики покладено процеси інформаційного моделювання об'єкта — цілеспрямованого збирання, систематизації відомих даних про об'єкт з умовою збереження певного ступеня подібності між моделлю і об'єктом. Вони здійснюються для отримання нового знання, а базуються на системній природі документального потоку і процесів. Діагностувати об'єкт можна в різних часових режимах: ретроспективний аналіз припускає виявлення тенденцій розвитку за попередній період часу; оперативний експрес-аналіз характеризує стани об'єкта в певний момент його розвитку; моніторинговий

аналіз передбачає безперервне спостереження за розвитком об’єкта (або знання про нього) через певні часові проміжки. О. Лаврік й Л. Шевченко, які здійснювали аналіз значення і різницю між поняттями «*інформаційне забезпечення*» та «*інформаційне обслуговування*», запропонували ще одне поняття «*інформаційний супровід*». На їхню думку, саме воно відображає якісно новий етап розвитку інформаційної діяльності з урахуванням можливостей сучасних інформаційно-комунікаційних технологій щодо надання інформації та інформаційних послуг ученим і фахівцям. Сучасний етап розвитку інформаційного забезпечення доцільно назвати як «*електронно-інформаційне забезпечення*», яке тоді можна трактувати як якісно нову форму інформаційного забезпечення, що містить сукупність інформаційних процесів щодо регулярної підготовки та надання наукової інформації користувачеві шляхом використання інформаційно-комунікаційних технологій, що здійснюються за ініціативою та при активній участі інформаційної служби, для сприяння науковій роботі (навчальному процесу), підвищення рівня професійних знань та науково-інформаційної підготовки науковців. Основні види електронних інформаційних послуг, які становлять основу електронно-інформаційного обслуговування та електронно-інформаційного забезпечення і здійснюються інформаційними підрозділами та бібліотеками:

– Послуги електронно-інформаційного обслуговування.

– Послуги електронно-інформаційного забезпечення.

– Електронний каталог бібліотеки, наукових журналів та ін.

– Складання електронного тематичного списку та надання повних текстів за темою доповіді на реферативну конференцію.

– Доступ у читальних залах бібліотеки до електронних видань, БД, інформаційних ресурсів Інтернету та ін.

– Щотижневе надання користувачам електронного змісту наукових журналів, із послідовним вибірковим представленням повних електронних версій статей.

– Доступ до зовнішніх повнотекстових БД у режимі он-лайн.

– Проведення пошуку в БД та інших ресурсах Інтернету співробітниками інформаційного підрозділу за окремими НДР.

– Доступ до електронних каталогів інших бібліотек у режимі он-лайн.

– Проведення моніторингового пошуку патентів у вітчизняної та світових БД патентних відомств щодо тематики наукової установи та формування окремих їхніх архівів.

– Пошук необхідної інформації в довідково-бібліографічному фонді, в електронному каталозі бібліотеки.

– Проведення відбору із спеціалізованих ресурсів інформації за суміжними питаннями та доведення її до керівництва НДР та установи.

– Пошук в Інтернеті співробітником бібліотеки.

– Здійснення електронного моніторингу інформації та її систематизації з метою аналітичного опрацювання інформації за окремим питанням.

– Семінари для науковців установ щодо методології проведення пошуку інформації в Інтернеті Бібліографічні довідки, зокрема для віддалених користувачів.

– Створення та підтримка баз даних установи, зокрема винаходів, НДР, публікацій фахівців.

– Виконання тематичних, адресно-бібліографічних, фактографічних, уточнюючих довідок.

– Підтримка веб-сайту установи з постійним оновленням інформації, зокрема електронного журналу.

– Складання тематичних списків літератури за результатами пошуку БД Інтернету Електронні звіти за результатами проведення інформаційних досліджень.

– Бази даних, електронні каталоги, інші електронні ресурси.

– Електронні звіти за результатами проведення патентних досліджень.

– Семінари для користувачів щодо роботи в Інтернеті.

– Електронні тематичні добірки літератури.

Виходячи з досвіду роботи інформаційних служб та бібліотек з електронними ресурсами Інтернету, можна розподілити електронні інформаційні послуги відповідно за функціями електронно-інформаційного обслуговування та електронно-інформаційного забезпечення. Основні види інформаційних послуг як комунікаційних каналів передавання користувачам та розповсюдження інформації, залежать від функцій підрозділів НМІ й наукових бібліотек (НБ). Сьогодні, на жаль, в Україні не має чіткої системи управління НТІ, підтвердженням чому є відсутність типового положення на державному рівні про діяльність служб НТІ. Інформаційне і патентне опрацьовування тем НДР для комплексних науково-технічних програм потрібно виконувати ще на попередньому етапі.

Інформація має сприяти ефективному використовуванню наукових досягнень при здійсненні робіт з таких напрямів:

– розроблення технічного рішення на рівні винаходу;

– охорона пріоритету і новизни результату, одержаного в ході виконання НДР;

– підготовка пропозицій щодо патентування технології за кордоном проведення експертизи на патентну чистоту, новизну тощо.

Саме тому функції служб патентно-ліцензійної роботи (тепер служби з інтелектуальної власності), що регламентуються Типовим положенням (Типове Положення про структурний підрозділ з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, Національної та галузевих академій наук: затв. Постановою Кабінету Міністрів України № 995 від 1 серпня 2007 р.), різноманітні й увібрали всі напрями науково-інформаційної діяльності.

Техніка роботи з науковою літературою.

Оформлення бібліографічного опису літератури та списку використаних джерел в процесі наукового дослідження. Стандарти бібліографічного опису.

Бібліографічний опис — це сукупність бібліографічних відомостей про документ, його складову частину чи групу документів, які наведені за певними правилами, необхідні та достатні для характеристики твору та визначення його відмінностей від інших, та які одержують у результаті аналітико-синтетичної переробки інформації[1]. Процес складання бібліографічного опису передбачає виявлення та формування за певною методикою множини бібліографічних даних про окремий документ або його частину, чи групу документів[1].

Міжнародний стандартний бібліографічний опис або ISBD — це набір правил опису, складений Міжнародною федерацією бібліотечних асоціацій та установ (IFLA) для опису широкого спектра бібліотечних матеріалів. Зведене видання ISBD було опубліковано в 2007 році[2], перевидано 2011 року[3]. Воно замінило більш ранні окремі міжнародні стандартні бібліографічні описи, які були видані для монографій, старих монографічних публікацій, картографічних матеріалів, серіальних та інших триваючих ресурсів, електронних ресурсів, неосвічених матеріалів, і нотних записів.

3. Поняття про інтелектуальну власність.

Форми інтелектуальної власності: винахід, відкриття. Особливості оформлення та використання документів інтелектуальної власності.

Інтелектуальна власність є невід'ємною частиною сучасного суспільства, що охоплює права на винаходи, авторські твори, торгові марки, дизайни та інші інтелектуальні надбання. Ця сфера відіграє важливу роль у захисті інновацій, творчості та конкурентоспроможності національних та міжнародних рівнів. Форми інтелектуальної власності: винахід, відкриття. Інтелектуальна власність забезпечує винагороду для творців та винахідників, стимулює їхню креативність та інноваційний потенціал. Крім того, це сприяє розвитку науки, технологій, мистецтва та культури, сприяючи тим самим загальному прогресу суспільства.

Вивчення інтелектуальної власності надає можливість зрозуміти складні аспекти правового захисту інтелектуальних надбань, а також сприяє

вдосконаленню законодавства у цій сфері. Актуальність цієї теми зростає в умовах швидкого розвитку технологій та глобалізації, де інновації стають ключовим фактором конкурентоспроможності країн та компаній. Отже, розуміння важливості інтелектуальної власності є надзвичайно важливим для всіх сфер суспільства, починаючи від бізнесу та науки і закінчуючи культурною сферою.

Особливості оформлення та використання документів інтелектуальної власності.

Для реалізації інноваційної політики і норм законодавства щодо державного регулювання діяльності у сфері трансферу технологій Кабінетом Міністрів України (Постанова Кабінету Міністрів України № 995 від 1 серпня 2007 р. «Деякі питання реалізації Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua. — Назва з домашньої сторінки Інтернету) розроблено нове Типове положення про структурний підрозділ з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності, основними завданнями якого є забезпечення виконання функцій, пов'язаних з розробленням технологій, набуттям, ліцензуванням і захистом прав інтелектуальної власності на них, трансфером і використанням нових технологій. Успіх реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності залежить від інформаційного забезпечення вчених держави науковою інформацією. Адже саме правильно організоване інформаційне забезпечення наукової діяльності сприяє підвищенню ефективності наукових досліджень, створенню потужної системи НТІ.

Аналіз функцій інформаційних служб НДІ довів, що більшість з них відноситься до забезпечуючих функцій НІД:

– участь у формуванні основних напрямів наукової політики установи та пошуку форм і методів її реалізації;

– робота з формування науково-інформаційних ресурсів в установі;

– організація науково-інформаційного супроводження науково-дослідних робіт на етапах планування, виконання та закінчення;

– сприяння підвищенню ефективності використання науково-інформаційних ресурсів установи в практичній роботі;

– проведення науково-дослідної роботи з проблем наукової медичної інформації та інформаційного забезпечення профільних досліджень;

– сприяння здійсненню пошуку та розповсюдженню нововведень, узагальнення матеріалів щодо формування галузевих нововведень Реєстрів України на основі аналізу результатів пошукової роботи установи;

– участь у реалізації інноваційних процесів в установі, підготовці інформаційних тематичних добірок та аналітичних оглядів з окремих наукових проблем;

– удосконалення існуючих та створення нових науково-інформаційних технологій, зокрема із застосуванням комп'ютерної техніки, з метою підвищення ефективності використання науково-інформаційних ресурсів установи та інших науково-інформаційних центрів.

Проте слід зазначити, що в Положенні про патентноліцензійну службу не знайшли відображення такі її основні функції, як:

– вивчення й аналіз передового досвіду з видів продукції і процесів, що розробляються, для забезпечення розробників інформацією про їхній технічний рівень і якість у порівнянні з кращими вітчизняними і зарубіжними аналогами;

– планове патентноінформаційне забезпечення усіх етапів НДР;

– науково-дослідні роботи в галузі патентної та науково-технічної інформації, спрямовані на удосконалення окремих напрямів патентно-інформаційного забезпечення, узагальнення передового досвіду інформаційної роботи, а також участь у розробленні нормативно-методичних документів.

Ці розроблені раніше положення вже не відповідають сучасним умовам розвитку інформаційного суспільства та не враховують необхідність

реалізації інноваційної політики держави, потрібні нові види інформаційного забезпечення пріоритетних напрямів інноваційної діяльності.

Висновок.

Таким чином, проведення змістового аналізу форм та напрямів інформаційного забезпечення науки дало підстави для таких узагальнених результатів:

– поняття «інформаційне забезпечення» зазнало еволюційних змін у процесі розвитку організації інформаційної праці в науці як за змістом, так і за формами його реалізації;

– для задоволення інформаційних потреб науковців створено систему доведення інформації завдяки науково-інформаційної діяльності (НІД), що трактується як сукупність дій, спрямованих на задоволення потреб досів у науковій медичній інформації: пошук, збирання, фіксація, зберігання, аналітично-синтетичне опрацювання й розповсюдження; одним з напрямів НІД визначено «інформаційне забезпечення»;

– підкреслено значення головного принципу — спрямованість ініціативи користувача інформації, який уможливлює відмежування інформаційного обслуговування від інформаційного забезпечення в системі наукової комунікації. Тобто, коли ініціатива належить користувачеві, і він самотужки звертається до послуг інформаційної служби або бібліотеки, то процес задоволення його потреб визначено як «інформаційне обслуговування», а коли ініціатива переходить до фахівців інформаційних служб, то це є «інформаційне забезпечення».

Саме на сучасному етапі розвитку інформаційної діяльності особливого значення набуває відмежування понять «інформаційне забезпечення» та «інформаційне обслуговування», які найчастіше використовують інформаційні служби та бібліотеки для позначення зовсім різних

інформаційних послуг. За допомогою філософських методів структурно-логічногу та системно-функціонального аналізу

– виявлено характер інформації (за різними критеріями), яка відповідає вимогам, обумовленим специфікою науково-дослідної діяльності та становить основу системи інформаційного забезпечення учених;

– наведено порівняльну характеристику основних видів інформаційних послуг як комунікаційних каналів передавання та розповсюдження інформації користувачам, залежно від функцій підрозділів НМІ й наукових бібліотек. Найрозповсюдженішими серед інформаційних послуг як при інформаційному обслуговуванні, так і при інформаційному забезпеченні визнаються традиційні напрями НІД — вибіркове розповсюдження інформації (ВРІ) та диференційоване забезпечення керівництва (ДЗК), із залученням сучасних інтерактивних комунікаційних засобів Інтернет-технологій;

– визначено основні форми «інформаційного забезпечення»: інформаційний супровід, інформаційне опанування, інформаційний моніторинг, інформаційна діагностика, патентне забезпечення, аналітичне забезпечення та ін., які використовують інформаційні служби та підрозділи з інтелектуальної власності.

За умови існування неоднозначних тлумачень цих понять розглянуто найпоширеніші в середовищі науковців їхні змістовні трактування, а саме

– до наукового обігу в сфері НІД уведено поняття «електронно-інформаційне забезпечення», яке пропонується трактувати як якісно нову форму інформаційного забезпечення, що містить сукупність інформаційних процесів щодо регулярної підготовки та надання наукової інформації користувачу шляхом використання інформаційно-комунікаційних технологій, що здійснюються за ініціативою та при активній участі інформаційної служби, для сприяння науковій роботі, підвищення рівня професійних знань та науково-інформаційної підготовки фахівців установи.

Теми дослідних робіт:

Теми доповіді

1. Поняття та форми інтелектуальної власності.
2. Що означає бути «академічно доброчесним»?

Теми рефератів

1. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку наукових досліджень з цієї проблематики.
2. Проблема застосування синергетичної методології в управлінських та соціально-гуманітарних науках.
3. Формування цінності свободи засобами освіти та наукової діяльності.

Теми есе

1. Як Ви розумієте самовдосконалення і саморозвиток у процеси наукової діяльності?
2. Чи можна дотримуватися принципів толерантності та конвенціоналізму у наукової діяльності?
3. Що, на Ваш особистій погляд, означає наукова робота «на результат»?
4. Чи можливі відношення доброчесного партнерства у науковому колективі?

Теми індивідуальних завдань

1. Як ви розумієте принципи дотримання академічної доброчесності здобувачами вищої освіти?
2. Чи існує персональна відповідальність та роботи дослідника «на результат»?

Питання та завдання для круглого столу, дискусії, диспуту, колоквіуму та наукової студентської та курсантської конференції/платформи

1. Форми та напрями інформаційного забезпечення науки.
2. Особливості оформлення та використання документів інтелектуальної власності.
3. Роль інформації та інформаційного підходу в проведенні наукових досліджень.

Рекомендовані джерела інформації

Базові

1. Бірта Г.О., Бургу Ю.Г. Методологія і організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : центр учб. літ., 2014. 142 с.
2. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Філософія : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2019. 432 с.
OMD.pdf https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/OMND.pdf
3. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Організація та методологія наукових досліджень : навч. посіб. / О.Г. Данильян, Харків : Право, 2017. 448 с.
4. Історія науки і техніки України : підруч. для студентів вищ. навч. закл. / Л.Є. Дещинський та ін. ; за наук. ред. Л.Є. Дещинського. Львів : Растр -7, 2011. 327 с.
5. Іщенко М.П., Руденко І.І. Філософія науки : питання теорії і методології : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / за ред. М.П. Іщенка. Київ : УБС НБУ, 2010. 442 с.
6. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Слово, 2009. 240 с.
7. Колесников О.О. Основи наукових досліджень : навч. посіб. 2-ге вид., випр. та допов. Київ : центр учб. літ., 2011. 144 с.
8. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора

філософії) зі спеціальності 011 - Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка»/ автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 45 с.

9. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки та інновацій» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький: ЛА НАУ, 2022 р. 45 с.

10. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 192 с.

11. Мельник В. Філософія. Наука. Техніка : Методолого-світоглядний аналіз : монографія. Львів : вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. 589 с.

12. Основи наукових досліджень : конспект лекцій / уклад. Колісніченко Е.В. Суми : Сум. держ. ун-т, 2012. 83 с.

13. Роджерс Е.М. Дифузія інновацій / Е.М. Роджерс; пер. з англ. В. Старка. Київ : вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2009. 591 с.

14. Семенюк Е., Мельник В. Філософія сучасної науки і техніки : підручник. Вид. 2-ге, випр. та допов. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 305 с.

15. Філософські аспекти наукового пізнання : навч. посіб. / О.Ю. Панфілов, О.П. Дзьобань, М. Будур та ін. ; за заг. ред. О.Ю. Панфілова. Харків : ХіФ КНтеу, 2019. 276 с.

Додаткові

1. Аксьонова В.І. Соціокультурний контекст інформаційного суспільства – феномен соціальної активності особистості. *Наукове пізнання : Методологія та технологія. Науковий журнал. Філософія.* Вип. 1 (45). 2020. Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 11-19. Фахове видання з філософських питань. Категорія Б.

2. Аксьонова В.І. Культура толерантності: витоки метафізичних сенсів. *Науково-теоретичний альманах Грані.* Том 21. № 9, 2018. Дніпро. С. 118-123. Фахове наукометричне (Index Copernicus) видання з філософських питань. Категорія Б.

3. Аксьонова В.І., Скловський І.З. Феномен освітоцентризму як формування цивілізованої особистості у XXI сторіччі. *Наукові записки* / ред. кол. : В.Ф. Черкасов, В.В. Радул, Н.С Савченко та ін. Вип. 174. Серія : Педагогічні науки. Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2019. С. 59 – 65. Фахове наукометричне (Index Copernicus) видання. Категорія Б.

4. Аксьонова В.І., Скловський І.З. Комунікативно-соціокультурний простір – феномен Європейської парадигми суспільства нескореної України. *Наукові записки* / ред. кол. : В.Ф. Черкасов, В.В. Радул, Н.С. Савченко та ін. Випуск 167. Серія : «Педагогічні науки». Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2018. С. 41-45. Фахове наукометричне видання (Index Copernicus). Категорія Б.

5. Аксьонова В.І., Скловський І.З. Пошук цивілізаційного сенсу метафізики соціокультури громади в європейському просторі. Наукові записки / ред. кол. : В.Ф. Черкасов, В.В. Радул, Н.С. Савченко та ін. Вип.185. Серія : Педагогічні науки. Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2020. С.59-63. Категорія Б.

6. Аксьонова В.І., Скловський І.З. Комунікативно-соціокультурний простір – феномен Європейської парадигми суспільства нескореної України. *Наукові записки* / ред. кол. : В.Ф. Черкасов, В.В. Радул, Н.С. Савченко та ін. Випуск 167. Серія : «Педагогічні науки». Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2018. С. 41-45. Фахове наукометричне видання (Index Copernicus). Категорія Б.

7. Аксьонова В.І. Philosophy of sociocultural meanings in the information system yesterday and today. Науково-теоретичний альманах Грані. Том 21. № 6, 2018. Дніпро. Р. 39-45. Фахове наукометричне (Index Copernicus) видання з філософських питань. Категорія Б.

8. Булава Л., Аксьонова В. Перспективи розвитку людства й природи скрізь призму вивчення дисципліни «Основи наукових досліджень та академічна доброчесність». Актуальні аспекти розвитку STEAM-освіти в умовах євроінтеграції : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Кропивницький, 26 квітня 2024 року). Кропивницький : ДонДУВС, 2024. С. 71-74.

9. Дорул Д, Аксьонова В. Академічна доброчесність як системно – конвенціональне поняття соціологічної етики Е. Дюркгейма. Актуальні аспекти розвитку STEAM-освіти в умовах євроінтеграції : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Кропивницький, 26 квітня 2024 року). Кропивницький : ДонДУВС, 2024. С. 328-331.

Електронні ресурси

1. Постанова Кабінету Міністрів України № 995 від 1 серпня 2007 р. «Деякі питання реалізації Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua. — Назва з домашньої сторінки Інтернету)

2. konspekt_lec.dok http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRNsoc_gum/vkp/2009_11/V_11/st7.pdf

3. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с. http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD

%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

Тема 9. Методологія та технологія організації наукової роботи.

«Щоб щось зрозуміти, треба це зробити»

Софокл

КОРОТКИЙ ВИКЛАД ТЕОРЕТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

Мета: *полягає у підготовці фахівців до науково-дослідної діяльності, роботи у галузі наукомістких технологій; формуванні системних компетенцій, що забезпечується поєднанням загально-фундаментальної наукової підготовки з темами наукових досліджень з спеціальних дисциплін, науковою практикою, а також проведенням наукових досліджень і підготовці рефератів, курсових, доповідей на наукові конференції та платформи (можливо, у майбутньому - наукової роботи у формі, наприклад, магістерської дисертації).*

У результаті засвоєння змісту навчального матеріалу здобувач вищої освіти формує здатність комплексно поєднувати дослідницьку, проектну і виробничу діяльність, орієнтовану на стимуляцію розвитку різних сфер соціально-культурної діяльності; сформувати уявлення про апробацію та оприлюднення результатів наукового дослідження; впровадження результатів та ефективність наукового дослідження; розкрити етапи підготовки до апробації та оприлюднення результатів наукового дослідження, публічного виступу та захисту науково-дослідної роботи.

План

Вступ.

1. Ефективність наукової творчості. Оптимальне використання потенційних можливостей науковця.

2. Раціональна організація праці. Елементи самоорганізації та їх розкриття.

3. Апробація результатів наукового дослідження: обговорення, оприлюднення, впровадження.

Висновки

Рекомендовані джерела інформації

Базові

1. Аксьонова В.І. Логіка : практикум. Кропивницький : ДонДУВС, 2024. 161 с.

2. Бакуменко В.Д. Поради здобувачу наукового ступеня : нотатки експерта. Публічне управління : теорія та практика.2 010. № 2. С. 5-10.

3. Експертна оцінка основних положень дисертації / П.Д. Фомін, В.С. Пономарчук, В.Д. Бондаренко, О.В. Поживілова // Освіта України. 2014. С. 4-10.

4. Зосимов А. Дисертаційні помилки : монографія / А. Зосимов, В. Голік. 3-тє вид., доп. і випр. Харків : ІНЖЕК, 2005. 216 с.

5. Пономаренко Л. Як підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня. Методичні поради / автор-упор. Л. Пономаренко. Київ : Редакція «Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України» ; Толока, 2010. 80 с.

6. Як правильно оформити дисертацію та документи атестаційної справи // зб. нормат. док. з питань атестації наук, кадрів вищої кваліфікації / упоряд. Л. Мірошніченко. Київ : Редакція «Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України» ; Толока, 2012. 56 с.

7. Як правильно оформити дисертацію та документи атестаційної справи / упоряд. Ю.І. Цеков. Київ : Редакція «Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України» ; Толока, 2004. 79 с.

Додаткові

1. Аксьонова В.І. Культура мислення фахівців цивільної авіації України як креативне засвоєння вищих досягнень філософської культури. *Управління високошвидкісними рухомими об'єктами та професійна підготовка операторів складних систем: матеріали XI міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Кропивницький 7 грудня 2022 р.). Кропивницький : ЛА НАУ, 2023. С. 313-316.

2. Основи наукових досліджень : конспект лекцій / уклад. Колісніченко Е.В. Суми : Сум. держ. ун-т, 2012. 83 с.

3. Роджерс Е.М. Дифузія інновацій / Е.М. Роджерс; пер. з англ. В. Старка. Київ : вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2009. 591 с.

4. Семенюк Е., Мельник В. Філософія сучасної науки і техніки : підручник. Вид. 2-ге, випр. та допов. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 305 с.

5. Філософські аспекти наукового пізнання : навч. посіб. / О.Ю. Панфілов, О.П. Дзьобань, М. Будур та ін. ; за заг. ред. О.Ю. Панфілова. Харків : ХіФ КНтеу, 2019. 276 с.

Електронні ресурси

1. Гончаренко С.У. Про критерії оцінювання педагогічних досліджень. – Режим доступу : lib.npu.edu.ua/full_txt/S0630401002.rtf .

2. Діденко О.В. Науковий апарат педагогічного дослідження : рекомендації здобувачам наукового ступеня. – Режим доступу : irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?…

3. konspekt_lec.dok http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRNsoc_gum/vkp/2009_11/V_11/st7.pdf

4. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с. http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

Ключові поняття: світоглядні, гносеологічні, онтологічні, аксіологічні, методологічні, соціокультурні критерії науково-дослідницької діяльності; основні риси правильного мислення дослідника; процес організації наукової діяльності, методологія та технологія організації наукової роботи; ефективність наукової творчості; оптимальне використання потенційних можливостей науковця, наукова стаття.

Вступ.

Творчість - це процес вирішення проблем у науці. Найважливішими особливостями творчої праці, що впливають на ефективність наукової діяльності, є такі:

– імовірний характер їх результатів, тому дослідник повинен мати моральні, і вольові якості (організованість, наполегливість, твердість);

– унікальність, яка обмежує застосування типових методик і рішень; це має місце у матеріальному виробництві;

– складність і комплексність, які підвищують вимоги до наукових працівників при кооперації праці, насамперед це стосується фахових аспектів проблеми, що вивчається. Це потребує не тільки розширення фахових

особливостей світогляду дослідника, а й залучення професійних фахівців галузі;

– масштабність і трудомісткість, які ґрунтуються на вивченні великої кількості об'єктів та експериментальній перевірці добутих результатів;

– зв'язок досліджень з практикою, що закріплюється у міру перетворення науки у безпосередню виробничу силу.

Основні якості, що відповідають статусу науковця та принципи, які сприяють ефективності наукової роботі:

творчий підхід, мислення, плановість, динамічність, колективність, самоорганізація, економічність, критичність і самокритичність, робота над собою, діловитість, енергійність, практичність.

1. Оптимальне використання потенційних можливостей науковця. Елементи самоорганізації та їх розкриття.

Поняття наукової організації праці Наукова організація праці (НОП) – система заходів по вдосконаленню методів і умов інтелектуальної праці, збереження здоров'я працівників на основі освітніх досягнень науки і техніки, що забезпечують найвищу ефективність розумової праці. Основними завданнями НОП є поєднання у єдиному процесі техніки та інтелектуальних можливостей науковців, забезпечення найбільшої ефективності використання трудових, матеріальних та інтелектуальних ресурсів з метою підвищення ефективності їхньої праці, тобто активного впливу на розвиток бізнесу, ринкових відносин, підвищення підприємницької діяльності і поліпшення добробуту кожної людини зокрема. Тому НОП має сприяти створенню таких умов праці, які забезпечували б збереження здоров'я і працездатності людини.

Наукова організація праці, як система, складається із таких взаємопов'язаних елементів: організації трудових процесів і робочих місць, забезпечення сприятливих умов праці, організації праці з функціонального

обслуговування робочих місць, нормування і матеріального стимулювання, розвитку творчих здібностей і підприємницької активності працівників.

Оскільки рівень виробничих сил і завдань, що стоять перед матеріальним виробництвом в умовах технічного прогресу і ринкових відносин, потребує, щоб управління підприємством було економним, оптимальним і оперативним, то зазначені елементи НОП щодо науково-дослідних робіт повинні ґрунтуватися на технічній базі ПК і наукових методиках з питань бізнесу і менеджменту. Наука при цьому має сприяти управлінню підприємницькою діяльністю при мінімальних витратах живої і матеріалізованої праці, забезпечити вибір найкращого варіанта рішень і давати змогу своєчасно приймати рішення з метою оперативного впливу на хід виробничого процесу, що можливо за умови раціонально організованого науково-дослідного процесу. Наукова організація праці у науково-дослідному процесі передбачає застосування інформаційно-довідкових посібників, класифікаторів інформації, цінників і класифікаторів, розрахункових таблиць для обчислення оплати праці. Крім того, НОП неможливе без забезпечення їх пакетами прикладних і сервісних програм роботи ПК, що застосовуються на підприємствах, діяльність яких досліджується. Без узагальнення заходів НОП неможливо правильно вирішувати питання структури і чисельності наукового персоналу, планування роботи їх, ритмічного завантаження працівників. Тривалий час вважали, що інтелектуальна праця науковців не підлягає нормуванню, а використовувати персональні електронні-обчислювальні машини (ПК) недоцільно. Справді, критерії нормування праці науковців мають свої особливості. Продуктивність праці цієї категорії спеціалістів в умовах вільного економічного підприємництва не залежить від кількості проведених досліджень, виявлених порушень нормативних актів та виданих наказів щодо осіб, винних у цих порушеннях, заподіяних збитків тощо. При цьому не враховували інтелектуальних здібностей конкретного науковця, а відповідно і оплату праці їх визначали за суб'єктивними оцінками керівника підрозділу.

Критеріями ефективності праці науковців, а отже, і нормування їхньої праці, є рекомендації і пропозиції, вироблені за результатами досліджень та використання їх у підприємницькій діяльності для підвищення якості продукції (робіт, послуг), її конкурентоспроможності на внутрішньому і міжнародному ринках, зниження собівартості, підвищення прибутковості. За такими критеріями оцінки роботи науковців можна нормувати їхню працю, планувати завдання кожному працівникові окремо. Особливо це важливо для наукових досліджень, які провадяться на замовлення підприємців, що самостійно вибирають не лише наукову організацію, а й конкретного науковця. Отже, нормування праці науковців полягає у вивченні способів інтелектуальної праці і умов їхньої роботи, за яких у підприємницькій діяльності можна мати найбільшу ефективність. Нормування інтелектуальної праці науковців передбачає вивчення мети і об'єктів нормування, способів роботи і умов праці, класифікацію витрат часу і операцій, вибір об'єктів і методу спостереження, проведення спостережень і обробки даних, визначення трудомісткості праці окремого фахівця. Розвиток творчих здібностей і підприємницької активності працівників передбачає систематичну роботу науковців з вивчення передового досвіду фінансово-господарської діяльності, проведення науково-практичних семінарів, популяризації праці науковців, обов'язкове підвищення кваліфікації їх через кожні п'ять років і одержання ліцензії на право виконання науково-дослідних робіт. Організація обслуговування науково-дослідного процесу включає технічну оснащеність засобами праці, створення умов НОП на робочих місцях, обслуговування робочих місць, забезпеченість засобами зв'язку для збирання інформації, модернізацію засобів обробки інформації, технічну безпеку і професіонально технічну санітарію науковців. Отже, організація науково-дослідного процесу ґрунтується на системному підході до інтелектуальної праці науковців. Вона спрямована на активний вплив науки до пошуку оптимальних шляхів ефективного господарювання в умовах ринкової економіки.

Ефективність наукової творчості залежить як від усвідомлення ним поняття, змісту, структури і функцій науки, від оптимального використання потенційних можливостей науковця, його творчого стилю мислення, здібності дослідника до креативного вирішення наукових проблем, так і від раціональної організації процесу науково-дослідної роботи - розуміння сутності наукового дослідження, знання його видів.

Дослідник має знати:

– структурні одиниці наукового дослідження (мета і завдання, предмет і об'єкти дослідження);

– наукові підходи в методології наукового дослідження;

– загальнонаукові методи дослідження: емпірико–теоретичні методи, логіко–теоретичні методи, думково–теоретичні методи;

– розуміти діалектику як філософський метод наукового пізнання; методологію та технологію організації наукової роботи. Структурні складові програми. Планування програми досліджень Типова структура наукового дослідження. Основні форми організації наукового дослідження.

Елементи самоорганізації та їх розкриття:

– організація робочого місця; додержання дисципліни праці;

– послідовність у накопиченні знань протягом творчого життя;

– систематичність у дотриманні єдиної методики і технології при виконанні одноразової роботи.

Принципи організації праці у науковій діяльності.

Організаційні принципи в сфері наукової праці протягом тривалого часу ґрунтувалися на практичному досвіді дослідника. Поява наукової організації творчої праці зумовлена потребою координації і взаємозв'язку цілого ряду однорідних за технічним характером процесів колективної праці. Слід зазначити, що методи організації, які ґрунтуються на практичному досвіді окремого дослідника, не забезпечують оптимальності творчого процесу в умовах технічного прогресу. Підвищення рівня використання наукового потенціалу є найважливішим напрямом підвищення ефективності

науки, який залежить від організації праці наукових працівників. Раціональна організація праці забезпечує зниження трудових витрат на науку. Найважливішими принципами організації праці у науковій діяльності є наступність, колективність, динамічність, мобільність, самоорганізація, творчий підхід. Наступність – взаємозв'язок між живою і матеріалізованою працею у раніше виконаних наукових дослідженнях. Наука не змогла б розвиватися, якби кожний дослідник починав «з нуля». Тому в організації праці в наукових дослідженнях велику роль відіграє вивчення спадщини попередників. Колективність праці у наукових дослідженнях зумовлена зростанням спеціалізації працівників, масштабами і складністю досліджень, розвитком матеріально-технічної бази науки. У сфері розумової праці, особливо творчої, спілкування між її учасниками опосередковується усною мовою і письмово, що не завжди дає змогу досягти швидкості і точності взаєморозуміння. Тому виникла потреба згуртування сил багатьох працівників, хоча безпосередній процес творчості має індивідуальний характер. Ця суперечність усувається координуючими впливами управління науковими дослідженнями (консультаціями, колективними обговореннями програм робіт, координаційними нарадами та ін.). Колективізм, що застосовується у більшості галузей науки, ґрунтується на функціональному розподілі праці, при якому окремі функції закріплюються за різними працівниками (організаторами, координаторами, інформаторами, експериментаторами). Оптимальна організація колективної праці включає також кооперування – поєднання різноманітних демографічних і психологічних типів, «генераторів» ідей з виконавцями, сміливих – з обережними, ініціативних-з більш самокритичними тощо: При цьому необхідно враховувати психологічну сумісність працівників. Динамічність організаційних форм праці у наукових дослідженнях визначається тим, що в умовах прискорення темпів розвитку науки змінюються форми розподілу і кооперації праці (розміщення кадрів, рівень колективності праці, розподіл роботи на етапи, організація робочого місця тощо). Вона зумовлює потребу в

оперативному забезпеченні координації дій працівників у процесі досліджень. На основі добутих результатів у робочі плани і методику виконання робіт вносяться корективи, спрямовані на успішне завершення досліджень у регламентовані терміни. Мобільність професійної підготовки кадрів полягає в адаптації працівників до зміни функцій, спеціалізації, місця роботи, що значною мірою впливає на організацію праці. Особливо необхідна вона в економічних дослідженнях, оскільки галузева підготовка економістів (промисловість, будівництво, транспорт, торгівля) обмежує можливості вивчення міжгалузевих зв'язків. Тому виникає потреба в адаптації спеціалістів до спрямованості явищ, що вивчаються. Самоорганізація передбачає комплекс заходів соціологічного і психофізіологічного характеру, що виконуються працівником з метою підвищення ефективності досліджень. Оскільки дослідження економічних процесів пов'язано з обробкою великих масивів цифрової інформації, то дослідник повинен виробити в собі такі риси характеру, як зосередженість, уважність, аналітичність мислення, що дає змогу критично оцінювати результати виконаних розрахунків і згрупованих даних. В економічних дослідженнях не можна приймати жоден висновок на підставі твердження авторитетів або неперевірених даних. У дослідника завжди має бути сумнів, що неперевірений ним висновок за допомогою збирання, групування і обробки інформації про об'єкт дослідження не є достовірним. При цьому має виконуватися самонормування праці, яке полягає у визначенні щоденної норми, яку дослідник встановлює для себе особисто. Так може бути встановлена норма написання текстового матеріалу (8-10 сторінок, складання 4-5 аналітичних таблиць, реферування 70-80 сторінок літературних джерел тощо). Творча активність ґрунтується на вивченні й узагальненні досягнень, що є в цій галузі знань, критичному осмисленні їх і створенні нових концепцій. Спрямована вона на виробництво нових знань і, зокрема, на пізнання об'єктивних законів і тенденцій розвитку явищ, що дають змогу вирішувати нові науково-теоретичні і науково-практичні проблеми. У

економічних дослідженнях творчий підхід застосовується при вивченні передового досвіду роботи підприємств і об'єднань, узагальненні даних з літературних джерел про об'єкт дослідження. При цьому за допомогою різноманітних методів дослідження і визначення тенденцій, явищ, що вивчаються, дослідник робить висновок про творче застосування добутих результатів у подальшому вдосконаленні явищ, що вивчаються.

Планування і раціональна організація праці науковця.

Організація, як змістове поняття, передбачає упорядкованість, взаємодію окремих елементів, що перебувають у функціональній залежності. Організаційні принципи науково-дослідного процесу тривалий час ґрунтувалися на практичному досвіді працівників, зайнятих виконанням наукових досліджень. Наукова організація науково-дослідного процесу виникла в зв'язку з потребою координації і взаємозв'язку дослідної роботи великими колективами з використанням автоматизованих систем обробки інформації на швидкодіючих ЕОМ. Організаційні принципи в сфері наукової праці протягом тривалого часу ґрунтувалися на практичному досвіді дослідника. Поява наукової організації творчої праці зумовлена потребою координації і взаємозв'язку цілого ряду однорідних за технічним характером процесів колективної праці. Слід зазначити, що методи організації, які ґрунтуються на практичному досвіді окремого дослідника, не забезпечують оптимальності творчого процесу в умовах технічного прогресу. Підвищення рівня використання наукового потенціалу є найважливішим напрямом підвищення ефективності науки, який залежить від організації праці наукових працівників. Раціональна організація праці забезпечує зниження трудових витрат на науку. Найважливішими принципами організації праці у науковій діяльності є наступність, колективність, динамічність, мобільність, самоорганізація, творчий підхід. Вони розглянуті у минулій лекції. Їх варто пам’ятати, оскільки вони є запорукою раціональної організації праці науковця. Організація колективної праці в дослідженнях, що провадяться в науково-дослідних установах, науково-виробничих організаціях,

лабораторіях, пов'язана з впорядкуванням трудових процесів і впровадженням планів НОП. Плани НОП в колективах, зайнятих дослідницькою діяльністю, включають в себе організацію трудових процесів і робочих місць; забезпечення сприятливих умов праці; організацію праці за функціональним обслуговуванням робочих місць; нормування і матеріальне стимулювання, розвиток творчих здібностей і суспільної активності працівників. В колективах, зайнятих науковими дослідженнями, є багато спільного з організацією будь-якої суспільної праці. Разом з тим існують деякі особливості його інтенсифікації, які полягають в нормуванні праці працівників, зайнятих дослідницькою діяльністю. Вивчення практики роботи НДІ та інших підрозділів, зайнятих науковими дослідженнями, показує, що «генератори» наукових ідей в колективах не перевищують 20 % і їх праця, поки що, не підлягає нормуванню. Праця решти працівників, зайнятих дослідницькою діяльністю, підлягає кількісному вимірюванню, що враховується при плануванні чисельності їх. Раціональна організація праці в наукових дослідженнях ґрунтується на її плановості, яка втілюється в програмах, попередніх і робочих планах досліджень, індивідуальних планах і графіках виконання роботи. Програма дослідження визначає його завдання, загальний зміст і загальнодержавне значення, задум, принцип вирішення, методику, обсяг робіт і терміни виконання. Попередній план дослідження є конкретизацією робіт за обраною темою. У ньому вказуються період виконання робіт, витрати і джерела їх фінансування, результати дослідження, місце впровадження і передбачувана ефективність. Робочий план складають після того, як дослідник добре оволодів темою, уточнив її теоретичні передумови, ознайомився з історією питання, вивчив літературу і практику. В ньому знаходять відображення висування і обґрунтування робочої гіпотези, перевірка і розвиток якої є основним змістом наступної роботи. В робочому плані вказується не тільки те, що потрібно зробити, а й якими шляхами деталізується виконання роботи на підставі розподілу її на етапи, визначаються періоди завершення їх і конкретні виконавці. Індивідуальний

план складається кожним виконавцем на ту частину роботи, яка визначена йому в робочому плані. У ньому відображається взаємозв'язок робіт, що виконуються іншими виконавцями, визначаються передбачуваний результат та його реалізація, термін виконання роботи. Цей план затверджує керівник теми або підрозділу. Графік виконання роботи складається на підставі робочого плану з урахуванням індивідуальних планів конкретних виконавців. У ньому вказуються терміни завершення робіт з кожного етапу, впровадження результатів і особи, що відповідають за додержання цих термінів. Його затверджує керівник наукового підрозділу, відповідальний за виконання теми або проблеми в цілому. Отже, організація праці у наукових дослідженнях ґрунтуються на принципах наступності, колективізму, динамічності, мобільності, самоорганізації та творчій активності, втілених у планах НОТ, що забезпечує достовірність результатів досліджень, їх наукову новизну та економічну ефективність.

Раціональний трудовий режим дослідника і організація робочого місця. Раціональний трудовий режим дослідника ґрунтується на поєднанні психофізичних функцій людини розумової праці та трудових навичок у пізнавальній діяльності. Прищеплення трудових навичок у проведенні наукових досліджень забезпечує необхідну ефективність від роботи дослідника. Відомо, що ефективність будь-якої праці, утому числі й розумової, залежить від працездатності, ставлення людини до праці з визначеним ступенем обережності. В розумовій праці вона залежить від таких факторів:

– внутрішніх - інтелектуальних здібностей, особливостей волі, стану здоров'я, ступеня тренування в цій праці;

– зовнішніх - стану зовнішнього середовища, організації робочого місця, режиму праці і відпочинку;

– організації праці;

– розумового навантаження.

Протягом дня працездатність змінюється. Найбільш плідним є так званий ранковий пояс (з 8 до 15 год.), причому максимальна працездатність з 10 до 13 год., потім післяобідній (з 16 до 19 год.) і вечірній (з 20 до 22 год.). Ступінь уваги і ефективності запам'ятовування змінюється у бік зменшення і уповільнення на кінець кожного пояса. Тому дуже важкий для запам'ятовування матеріал необхідно вивчати на початку кожного пояса. На початковій стадії процесу є період настроювання, входження в роботу. Саме в цей період встановлюються асоціативні зв'язки з раніше виконаними роботами за темою. Чим більшою є звичка до систематичної розумової праці, тим коротший період опрацьовування, тим скоріше настане найпродуктивніший період – «робоча установка». На продуктивність розумової праці впливають такі фактори: шум, розмови, переміщення сторонніх осіб, невміння дослідника довго концентрувати увагу на об'єкті дослідження. Ці фактори слід враховувати при організації праці дослідника. Велике значення має також умовний «рефлекс на час». Тому, приступаючи до роботи, слід якомога точніше визначити мету роботи, її обсяг і термін виконання. Для вироблення «рефлексу на час» необхідно систематично працювати, не чекати, коли виникне бажання трудитись, з'явиться натхнення. Досліднику необхідно встановити самоконтроль не тільки за обсягом виконуваної роботи, а й за її новизною. Наприкінці робочого дня слід аналізувати зроблене за день у плані дослідження, які нові наукові знання здобуто, з якими теоріями, концепціями, аксіомами, гіпотезами ознайомлено. У подальшому їх кількість повинна переходити у якість знань з досліджуваної проблеми - наукову новизну виконаної роботи. Таким чином відпрацьовуються дисципліна і самодисципліна праці, що є гарантією виконання робіт у встановлений термін. Велику роль у продуктивності розумової праці відіграє звичка до місця роботи, робоча обстановка. Поняття робочої обстановки включає в себе робоче приміщення (кімната, кабінет, лабораторія, бібліотека); робочу зону (письмовий стіл, стілець, шафа, стелаж) і розміщення предметів у ній, температура і вологість повітря навколишнього

середовища, освітлення (природне, штучне); звукове поле (шум, вібрація). Для забезпечення стійкої продуктивності розумової праці необхідно чергувати її з виробничими паузами. Не можна працювати довго без перерви, оскільки це знижує інтерес, веде до сильної перевтоми. Перерви слід робити через кожні 1-1,5 год. роботи на 10-15 хв, а через 3-4 год. роботи відпочинок повинен бути більш тривалим – 0,5-1 год. Відпочинок буває пасивним і активним. Для працівників розумової праці важливо, щоб відпочивала центральна нервова система (мозок) і органи чуттів. Мозок краще відпочиває, коли немає зовнішніх подразників, тобто коли людина спить. Тільки сон є повним відпочинком. Згідно з гігієною сну слід лягати і вставати у чітко визначений час; припиняти напружену розумову працю не менше ніж за 1,5-2 год. до сну. Для активного відпочинку при розумовій праці необхідне фізичне навантаження, оскільки розумова праця майже виключає фізичне навантаження, тому фізична культура і спорт покликані відігравати значну роль у боротьбі з втомою при розумовій праці. Ранкова гімнастика, ходіння пішки, обов'язкові прогулянки перед сном, фізкультпаузи протягом робочого дня - все це сприяє високопродуктивній праці наукового працівника. Кожному працівникові, зайнятому розумовою працею, необхідно організувати робоче місце - закріпити за працівником частину виробничої площі, забезпечити згідно з вимогами технологічного процесу обладнанням, інструментами, пристосуваннями та іншими засобами праці. Організація робочого місця тісно пов'язана з формами і методами організованої праці. Цей взаємозв'язок виражений в організації трудового процесу, бо виконуючи раціоналізацію прийомів праці, можна ліквідувати надмірне фізичне навантаження наукового працівника, досягти скорочення і уповільнення рухів, а також визначити потребу в оснащенні робочого місця пристроями і пристосуваннями, що сприяють економії робочого часу. Правильно організувати робоче місце - це означає забезпечити його згідно з спеціалізацією і технологічним призначенням, а також з урахуванням існуючого рівня технічного прогресу - обладнання, інвентарем і

виробничими меблями, засобами зв'язку і оргтехніки; налагодити безперебійне і ритмічне обслуговування робочого місця іншими службами, матеріальним та інформаційним забезпеченням; створити сприятливі умови для виконання трудових процесів. При цьому матеріально-технічні засоби повинні бути розміщені в зоні робочого місця згідно із змістом виконуваної роботи і вимогами раціональних трудових прийомів. Забезпечення сприятливих умов праці передбачає створення фізіолого-гігієнічного комфорту для виконання науково-дослідних процедур. Дослідники протягом 7-8 год. на добу працюють, сидячи за столом. Тому дуже важливо, щоб габаритні розміри його відповідали вимогам НОП. Дослідження показують, що висота конторського стола має відповідати висоті ліктів людини у положенні сидячи, висота стільця - висоті колінного суглоба над підлогою, беручи до уваги висоту каблука. Сидіння стільця не повинно бути плоским. Незначне заглиблення створює зручність для робочої пози дослідника. Більш зручні та гігієнічні стільці з м'яким сидінням. Спинка стільця має бути широкою і вигнутою, за формою спини людини. На столі не повинно бути нічого зайвого. Оскільки погляд працюючого здебільшого спрямований на лівий бік стола, то на ньому розміщують ще не виконані документи, праворуч - виконані. Розташовуючи столи у робочому приміщенні дослідника, слід виходити із цілей підвищення продуктивності праці при мінімумі витрат енергії. Одночасно беруть до уваги фізіолого-гігієнічні фактори - кубатуру, площу, напрям денного світла і штучного освітлення, що падає на стіл. Освітлення є важливим фактором, що впливає на продуктивність праці дослідника. Добре освітлення дає змогу виконувати роботу, не напружуючи зір, створює відчуття бадьорості, посилює зорове сприймання. І навпаки, при поганому освітленні розвивається стан пригніченості, з'являється роздратованість і знижується увага, що призводить до помилок у виконанні науково-дослідних процедур. Для працівників, зайнятих дослідженням, найсприятливішим є природне освітлення. Фізіологи стверджують, що при природному освітленні продуктивність праці на 10%

вища, ніж при штучному. У робочих приміщеннях освітлення може бути бічним, верхнім і комбінованим. Для забезпечення рівномірного постійного освітлення робочих місць часто використовують штучне освітлення. Як джерела штучного освітлення застосовують електричні лампи розжарювання і люмінесцентні. Для достатнього освітлення робочого місця площа його повинна становити не менш як 33% загальної площі зовнішніх стін. На якість штучного освітлення впливають розташовані поряд будинки, ступінь забрудненості вікон та інші причини. Освітлення має бути достатнім і не мигтіти, забезпечувати захист очей від прямого потрапляння світлових променів. Не повинно бути різких переходів від світла до тіні. Досить, якщо стіл 1,5 м завдовжки освітлюється однією настільною лампою напругою 60 Вт, розташованою над ним на висоті 35см. Настільну лампу ставлять зліва і трохи попереду від працюючого, у противному разі тінь від правої руки погіршує видимість і перешкоджає працювати. Світло має бути м'яким і не осліплювати. Щоб запобігти осліпленню яскравим світлом, лампу прикривають зеленим або білим матовим абажуром. У сучасних умовах широко застосовують люмінесцентні лампи, відомі під назвою «лампи денного світла». При цих лампах стомлення очей настає пізніше, ніж при звичайних лампах розжарювання, а продуктивність підвищується. Краща гострота зору буває при білому освітленні, гірша - при голубому. Колір освітлення впливає не лише на зір, а й на загальне самопочуття і працездатність. Для більшої ефективності як природного, так і штучного освітлення приміщення робочої кімнати рекомендується фарбувати у світлі тони. При цьому, чим світліше пофарбування стін, тим вища ефективність відбиття світла. Наприклад, коефіцієнт відбиття світла, що падає на поверхню білого кольору, – 0,9, світло-жовтого – 0,75, салатного – 0,7, червоного – 0,29, темно-синього – 0,09 і чорного – 0,04. Температурний режим за інших однакових умов також впливає на продуктивність праці. При низькій температурі у людини, що працює сидячи, німіють кінцівки, зменшується швидкість рухів. Теплий одяг, хоч і знижує втрату

внутрішнього тепла, створює незручність і загальмовує рухи, прискорює стомлення. Підвищена температура також негативно позначається на продуктивності праці - прискорюється дихання, збільшується потовиділення, що призводить до втрати солі в організмі, з'являється відчуття слабості і кволості. У дорослої людини при температурі навколишнього повітря 20°С у стані відпочинку виділяється близько 0,9 л, а в разі особливо тяжкої роботи - 7-8 л води на добу. Важливим заходом, що запобігає втраті вологи організмом, є встановлення питного режиму. Так, для однієї людини за зміну потрібно 1,5-2 л води при температурі до 30°С і 3-3,5 л при температурі понад 30°С. Питну воду рекомендується газувати з додаванням 0,2-0,5% кухонної солі. Оптимальним температурним режимом у робочих приміщеннях дослідників є 18-20°С. У приміщеннях, де роботи виконують на обчислювальних машинах, при обмуровуванні стін і стелі використовують звукопоглинаючі матеріали – перфоровані конструкції, акустичну штукатурку та ін. Для забезпечення сприятливих умов праці на робочому місці дослідника необхідно, щоб повітря в кімнаті задовольняло вимоги гігієни. Від розмірів приміщення залежить чистота повітря. Незадовільним вважають повітря, яке містить 0,07% вуглекислоти. Для притоку свіжого повітря робоче приміщення рекомендується провітрювати через кожну, годину роботи. Праця науковця потребує напруження нервів, що спричинює втому, яку ліквідують виробничою паузою. Робоча поза є важливою передумовою правильної організації праці. Від неї залежить максимальна економія сил науковця. Фізіологи стверджують, що тривале щоденне повторення робочої пози працівника може бути причиною появи різних патологічних змін в організмі людини. Багаторічні спостереження дають підставу зробити висновок, що неправильний вибір робочої пози призводить до розвитку у науковців кособокості. У переважної більшості їх після багаторічної праці праве плече вище від лівого. Під час роботи необхідно стежити за правильним положенням корпуса тіла і ніг. Є певні рекомендації фізіологів щодо робочої пози науковців, яких слід додержувати. Робочу позу

науковця вважають правильною, якщо коліна в положенні сидячи знаходяться під робочою площиною (столом). З віком еластичність кришталика ока зменшується і до 40-45 років настільки слабне, що виконувати роботи на нормальній відстані від очей (30-35 см) стає неможливо. Тому при перших ознаках вікової далекозорості необхідно звертатися до лікаря. Дослідження показують, що чим раніше науковець почне працювати в окулярах, тим краще зберігається зір. Правильний вибір робочої пози не дасть бажаних наслідків, якщо науковці не виконуватимуть під час виробничої паузи фізичні вправи. Експерименти показують, що протягом робочого дня всі працівники повинні двічі робити виробничу гімнастику з одночасною вентиляцією приміщення. Одночасно з підвищенням продуктивності праці виробнича гімнастика сприяє поліпшенню загального стану організму і підвищує його опірність інфекційним захворюванням. Заходи НОП на робочому місці науковця включають в себе не лише санітарно-гігієнічні умови (розмір робочої зони, чистота повітря, освітлення, температура, шум, вібрація), а й харчування, яке не повинно бути надмірним і відповідати витратам енергії працівника. До найважливіших заходів НОП на робочому місці відносять також виробничу естетику і культуру праці, тобто раціональне поєднання кольору устаткування і робочої зони, чистоту на робочому місці, естетичне оформлення робочого місця, одягу, позу і культуру праці. Отже, комплекс заходів НОП на робочому місці працівника, зайнятого науково-дослідною роботою, забезпечує збереження здоров'я і виконання досліджень з найбільшою ефективністю.

3. Апробація результатів наукового дослідження: обговорення, оприлюднення, впровадження.

Апробація та оприлюднення результатів наукового дослідження. Впровадження результатів та ефективність наукового дослідження.

Підготовка до публічного виступу. Підготовка до захисту та публічний захист науково-дослідної роботи.

Результати тієї чи іншої наукової діяльності дослідника тільки тоді мають практичну цінність і значущість, коли вони доведені до відому членів суспільства. Однією із найпоширеніших форм такої діяльності є наукові публікації, які виконують наступні функції:

– оприлюднюють результати наукової роботи автора і сприяють встановленню його пріоритету;

– свідчать про відповідний особистий внесок дослідника в розробку наукової проблеми;

– підтверджують достовірність основних результатів і висновків, новизни і наукового рівня досліджень;

– підтверджують факт апробації та впровадження результатів і висновків наукової роботи;

– відбивають основний зміст наукової роботи;

– фіксують завершення певного етапу дослідження або роботи в цілому; забезпечують первинною науковою інформацією суспільство, сповіщають наукове співтовариство про появу нового наукового знання, передають індивідуальний результат у загальне надбання тощо.

Одним із різновидів публікації є *наукова стаття*. Вона відображає проміжні або кінцеві результати наукового дослідження, висвітлює конкретне окреме питання за темою наукової роботи, фіксує науковий пріоритет автора, робить її матеріал надбанням науковців і практиків. Рукопис статті, як правило, має починатися із зазначення індексу універсального десяткового класифікатора (УДК). Він широко використовується у всьому світі для систематизації різноманітної друкованої продукції із занесенням її у відповідні картотеки. Тому, якщо автор наукової публікації має бажання, аби його твір був затребуваний (цитований, передрукований тощо), до питання коректного визначення індексу УДК слід відноситися досить відповідально. Усю необхідну інформацію щодо цього

питання можна отримати на сайті www.teacode.com. Жанр наукової статті вимагає дотримання певних правил. Назва статті повинна стисло відбивати її головну ідею, думку і має бути якомога коротшою. Іншим важливим кроком при оформленні наукової статті є формулювання анотації. Загальний її обсяг має становити 120…200 слів. Згідно із вимогами багатьох закордонних видань бажано, щоб текст анотації мав свої рубрики. Кожна стаття починається із вступу, у якому висвітлюється постановка наукової проблеми, її актуальність, зв'язок з найважливішими завданнями державного та регіонального рівнів, значення для розвитку певної галузі науки або практичної діяльності. Бажано, щоб у вступній частині автор привів короткий аналіз результатів наукових досліджень попередників, які розглядували подібну проблему. Особливу увагу слід звернути на ті невирішені ними питання, які складають основу власних наукових напрацювань. Після висвітлення суті проблеми автор у стислій формі формулює мету статті. Її зміст повинен розкривати головну ідею даної публікації, яка доповнює або поглиблює вже відомі підходи. При цьому бажано звернути увагу на уведення до наукового обігу нових рекомендацій, закономірностей або уточнення відомих раніше, але недостатньо вивчених. Читач зможе краще оцінити докази, які будуть викладені автором у науковій статті, якщо він знатиме на досягнення якої мети вони направлені. Дуже важливою частиною наукового твору є виклад методики досліджень. Причому, як експериментальних, так і теоретичних. Достатня повнота матеріалу цієї рубрики дозволяє читачеві оцінити науково-методичний рівень наукового пошуку і достовірність його результатів. Більше того, повнота інформації методичного характеру дає можливість іншим дослідникам порівнювати їх результати із тими, які викладені у науковій статті. У більшості видань вони подаються під рубрикою «Результати і обговорення». Водночас, багато науковців-початківців основну увагу приділяють лише висвітленню результатів досліджень. При цьому поза їх увагою проходить той факт, що читача найбільше цікавить саме аналіз (тобто обговорення) отриманих даних.

Тим більше, коли встановлюються такі нові закономірності, природа яких не є тривіальною і для повного її розуміння потребує від автора ґрунтовного, змістовного пояснення. Квінтесенцією наукової статті є висновки, у яких формулюються основні умовиводи автора, зміст пропозицій і рекомендацій, їх значення для теорії і практики, суспільна значущість. У цій рубриці можуть коротко окреслюватися перспективи подальшої наукової роботи у напрямку вирішення розглядуваної проблеми. Бажано чітко уявляти потенційного читача статті, у зв'язку з чим писати слід спеціального для нього у манері не занадто технічній, але і не абсолютно тривіальній. Краще вживати ординарні слова і прості конструкції. Писати бажано відносно короткими реченнями з урахуванням досить розповсюдженого правила: «Одне-два речення на одну ідею». Етика наукового спілкування вимагає, аби автор при використанні математичних формул здійснював обов'язкове розшифровування усіх їх складових. У по-деяких випадках - з обов'язковим зазначенням розмірностей. Нумерацію здійснюють лише тих формул, на які є відповідні посилання у тексті статті. Особливу увагу слід приділяти тому факту, що представлення того чи іншого математичного виразу, результатів дослідження, рекомендацій, цитат тощо без посилання на літературне джерело автоматично декларує пріоритет на них автора наукового твору. Навіть несвідоме запозичення чужих результатів фактично є науковим плагіатом, якого жоден науковець допускати не має права. Завершує наукову статтю список використаних джерел (література). Більшість вітчизняних видавництв відслідковують наявність у ньому сучасних наукових робіт. Редакції закордонних журналів, збірників наукових праць тощо особливу увагу звертають на ступінь обізнаності автора статті із результатами досліджень іноземних науковців. Цілком зрозуміло, що таке питання не може бути проблемним за наявності у науковця відповідної постійно поновлюваної бази даних літературних джерел. Практично кожне наукове видавництво встановлює певний обсяг публікації наукової статті. Найчастіше він обмежується кількістю друкованих сторінок формату А4. Водночас, певні

труднощі у авторів виникають при визначенні обсягу праць у таких одиницях обчислення, до яких належать авторський і умовний друкований аркуші. Авторський аркуш - одиниця обліку друкованого твору, що береться для обрахунку праці авторів, перекладачів, редакторів тощо. Він дорівнює: - 40 000 друкованих знаків звичайного (прозового) тексту (букв, цифр, розділових знаків тощо); - приблизно 24 сторінкам машинописного тексту формату А4 з міжстроковим інтервалом 1,5; – приблизно 16 сторінкам машинописного формату А4 з міжстроковим інтервалом 1,0; - 3000 $см^2$ ілюстрованого чи рекламного матеріалу. У основі умовного друкованого аркушу (умов. др. арк.) лежить аркуш, отриманий на папері розміром 60х90 см (5400 $см^2$). Якщо авторський аркуш друкується на папері саме такого розміру, то він автоматично дорівнює 1 умов. друк. арк. Наприклад, автореферат дисертації обсягом 20 сторінок з міжстроковим інтервалом 1,0 і шрифтом кеглем 14 віддруковано на папері форматом 60х90/16. У цьому випадку обсяг вказаного документу становитиме 20 с./16 с. = 1,25 умовних друкованих аркушів Якби вказаний автореферат був віддрукований на 24 с. з міжстроковим інтервалом 1,5 (кегль шрифту – той же), то його обсяг становив би 20/24 = 0,83 умов. друк. арк.

Структура наукового реферату і наукових тез.

Дослідник часто стикається з необхідністю написання *реферату – короткого викладу змісту одного або декількох документів з певної тематики.* Обсяг реферату визначається специфікою теми і змістом документів, кількістю відомостей, їх науковою цінністю або практичним значенням. Його обсяг коливається від 500...2500 знаків до 20…24 сторінок. Є кілька видів рефератів. Науковці найчастіше мають справу з інформативними і розширеними або зведеними рефератами.

Інформативний реферат найповніше розкриває зміст документа, містить основні фактичні та теоретичні відомості. В такому рефераті як правило зазначають: - мету роботи, об’єкт і предмет дослідження; - основні результати роботи; - дані щодо методів і умов дослідження; - пропозиції

автора щодо застосування результатів дослідження; - основні характеристики нових технологічних процесів, технічних виробів, нова інформація про відомі явища, предмети та ін. Інформаційний реферат найчастіше розміщують у таких первинних документах, як книги, журнали, збірники наукових праць, звіти про науководослідну роботу та ін. Розширений, або зведений реферат містить відомості про певну кількість опублікованих і неопублікованих документів з однієї теми, викладені у вигляді зв'язного тексту. Приблизною структурою такого реферату є:

ВСТУП.

РОЗДІЛ І Аналіз стану проблеми.

РОЗДІЛ ІІ Перспективи розв’язку проблеми в сучасних умовах.

ВИСНОВКИ.

ЛІТЕРАТУРА.

ДОДАТКИ.

У вступі обґрунтовуються актуальність теми, її особливості, значущість з огляду на соціальні потреби суспільства та розвиток конкретної галузі науки або практичної діяльності. У розділі І наводяться основні теоретичні і експериментальні дослідження з теми, зазначається, хто з науковців минулого вивчав дану проблему, які ідеї висловлював. Визначаються сутність (основний зміст) проблеми, основні чинники (фактори, обставини), що зумовлюють розвиток явища або процесу, який вивчається. Наводиться перелік основних змістових аспектів проблеми, які розглядалися вченими. Визначаються недостатньо досліджені питання, з'ясовуються причини їх слабкої розробленості. У розділі ІІ дається поглиблений аналіз сучасного стану процесу або явища, тлумачення основних поглядів і позицій щодо проблеми. Особлива увага приділяється виявленню нових ідей та гіпотез, експериментальним даним, новим методикам, оригінальним підходам до вивчення проблеми. У цьому розділі подається аналіз практичних питань, висловлюються власні думки щодо перспектив розвитку проблеми. У висновках подаються узагальнені умовиводи, ідеї, думки, оцінки, пропозиції

науковця. До списку літератури включають публікації переважно останніх 5 - 10 років. Особливу цінність мають роботи останнього року. У додатках наводяться формули, таблиці, схеми, якщо вони суттєво полегшують розуміння роботи. Обсяг розширеного реферату – 20...25 сторінок.

Тези

Тезами називають послідовно сформульовані дослідником (або групою дослідників) основні ідеї, думки та положення наукової доповіді, повідомлення, статті або іншої наукової праці (додаток Л). Рекомендований обсяг тез наукової доповіді – 1…3 сторінки формату А4 машинописного тексту через 1,0-1,5 інтервали. теза (її суть); Схематично структура тез наукової доповіді може мати такий вигляд:

– обґрунтування;

– доказ;

– аргумент;

– результат;

– перспективи.

Посилання на джерела, цитати в тезах доповіді використовуються рідко. Допускається опускати цифровий, фактичний матеріал. Проте іноді саме його наявність дозволяє значно краще розкрити суть того проблемного питання, яке розглядається у тезах. Формулювання кожної тези починається з нового рядка. Кожна теза містить самостійну думку, що висловлюється в одному або кількох реченнях. Виклад суті ідеї чи положення може здійснюватися без наведення конкретних прикладів.

Доповідь на науковій конференції.

Найбільш поширеною формою усного оприлюднення наукових результатів є доповідь – виступ науковця, у якому викладаються певні питання, даються висновки, пропозиції. Структура тексту доповіді практично аналогічна плану наукової статті. Але є і свої особливості. По-перше, доповідач, як правило, обмежений у часі. Зазвичай він не перевищує 30 хвилин. У зв’язку з цим науковець повинен так побудувати свій виступ, щоб

за тривалістю він не виходив за межі регламенту. Більше того, краще викласти матеріал так оперативно, щоб залишилося кілька хвилин на непередбачені запитання збоку аудиторії. Для кращої побудови доповідь доцільно викласти її зміст на папері. При цьому слід мати на увазі, що за 10 хвилин людина може у середньому прочитати матеріал, надрукований на чотирьох – п’яти сторінках машинописного тексту. По-друге, під час доповіді бажано використовувати мультимедійний супровід. Краще, коли він створений у загальновідомому і популярному програмному середовищі PowerPoint. При розробленні електронної версії доповіді слід уникати використання таблиць із великою кількістю даних. В цьому випадку слайд із-за малого шрифту тексту практично не сприймається візуально. Рисунки чи схеми повинні бути змістовними, але не перенасичені дрібними деталями. По-третє, практично кожен слайд доповіді повинен ґрунтовно коментуватися доповідачем. Просте демонстрування отриманих результатів наукових досліджень без їх інтерпретування – ознака непідготовленості науковця. Якість коментування слайдів доповіді залежить від уміння доповідача чітко і професійно правильно будувати свої речення. Говорити слід голосно і не поспішаючи. Одним із варіантів практичного відпрацювання цього питання є прослуховування науковцем своєї доповіді, записаної на диктофон. Завершуватися доповідь має конкретними і лаконічно сформульованими висновками.

*Структура звіту про результати наукових досліджень***.**

Звіти про науково-дослідну роботу оформляються згідно ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки». Звіт умовно поділяють на: - вступну частину; - основну частину; - додатки. Вступна частина включає: - титульний аркуш; - список авторів; - реферат; - зміст; - перелік умовних позначень (за потреби); - вступ. Особливу увагу слід приділяти списку авторів. По великому рахунку цей аркуш носить юридично-правовий підтекст, оскільки він встановлює права кожного із виконавців на відповідний результат роботи. Саме тому за кожним із авторів треба

обов’язково зазначити виконаний ним об’єм роботи. Обмежуватися одним лише списком виконавців, що останнім часом досить часто має місце на практиці, – не можна.

Реферат звіту.

Він має бути стислим, водночас із цим – інформативним і містити відомості, які дозволяють прийняти рішення про доцільність читання всього звіту. Бажано, щоб реферат уміщався на одні сторінці формату А4. Основна частина звіту повинна починатися з викладення програмних питань досліджень. Формулюватися вони повинні у вигляді задач дослідження, а не носити форму пунктів календарного плану роботи. Далі може викладатися мета, об’єкт і процес дослідження. Тут же бажано привести опис тих фізичних об’єктів, які використовуються у дослідженнях. Особливо відповідально слід віднестися до викладання методики дослідження. Остання приводиться окремо для кожного пункту програми досліджень і інформує читача про використовувані прилади і обладнання, вимірні параметри, методику здійснення того чи іншого виміру, методику оброблення даних і їх відображення у звіті. Закінчується основна частина звіту висновками, які ні в якому разі не повинні носити анотаційну форму. За наявності і потреби в кінці звіту розміщують додатки, вимоги до оформлення яких викладено в ДСТУ 3008-95.

Структура звіту про патентні дослідження

З 1 січня 1998 р. в Україні набув чинності державний стандарт ДСТУ 357597 «Патентні дослідження. Основні положення та порядок проведення», який установлює основні вимоги до проведення й форми звіту про патентний пошук. Проведення таких досліджень здійснюється на основі отриманого завдання, регламенту і довідки про пошук. Основна задача, на вирішення якої направлений патентний пошук – це визначення об’єкта господарської діяльності (ОГД). Ним можуть бути технічні рішення, способи тощо. У цілому звіт включає 2 розділи. Перший із них направлений на визначення патентоспроможності ОГД. В ньому викладається патентна інформація,

відібрана для подальшого аналізу. Другий розділ присвячується аналізу документів-аналогів щодо можливості промислового застосування ОГД. Завершується звіт висновками і пропозиціями, які враховуються при визначенні подальших напрямків проведення наукових досліджень.

Висновки.

Досвід показує, що не кожний фахівець, навіть висококваліфікований, має нахил до виконання наукових досліджень. Важливу роль має знання нейрофізіологічніих механізмів забезпечення розумової праці, специфіки психології наукової творчості, індивідуальних особливостей входження в роботу, знання норм та цінностей професійної етики, академічної доброчесності та володіння навичками ділового спілкування і соціокультурних комунікацій. Для ефективності наукової діяльності конче потрібними є творчий стиль мислення особистості, її самореалізація та раціональна організація творчої діяльності (організація робочого дня науковця; ведення щоденника; організація робочого місця науковця; технічні засоби наукової діяльності.

Теми дослідних робіт:

Теми доповіді

1. Принципи формування громадянської культури в Україні та значення наукових досягнень на цьому шляху.
2. Принципи персональної відповідальності та наукової роботи на результат.
3. Толерантність та конвенціональність в академічному середовищі.

Теми рефератів

1. Академічна доброчесність та її основні принципи.
2. Академічна недоброчесність (academic misconduct, dishonesty).

3. Значення наукових досліджень у процесах формування поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, фізичного або психічного насильства, а також до дискримінації за будь-якими ознаками.

Теми есе

1. Методи та принципи творчої діяльності.

2. Творчість і свобода у наукової діяльності.

3. Психологічні особливості творчої особистості.

4. Проблема творчості в праці І.Я.Франка «Із секретів поетичної творчості».

5. Технічна творчість та її основні форми.

Теми індивідуальних завдань

1. Що відноситься до академічної доброчесності?

2. Як бути академічно доброчесним?

3. Що, на Ваш погляд, передбачає дотримання академічної доброчесності здобувачами вищої освіти?

4. Яке Ваше особистісне відношення до академічного плагіату?

5. Як Ви розумійте раціональну організацію наукової праці?

6. Розкрийте елементи системи Вашої самоорганізації.

7. Яким чином відображається на наукової роботі зв'язок інтуїції з неусвідомленими психічними процесами?

8. Розкажіть, які функції виконують наукові публікації?

9. З якою метою у статті проставляється індекс УДК? Для чого він потрібен і як його визначити?

10. Наявність яких рубрик бажана у науковій статті?

11. З якою метою у науковій статті подається анотація та ключові слова?

12. Розкрийте приблизну структуру інформативного реферату, для чого він потрібен і коли вживається?

13. Як має бути побудована доповідь на науковій конференції?

14. Якою має бути структура звіту про наукові дослідження?

15. Для чого проводиться патентний пошук?

Питання та завдання для круглого столу, дискусії, диспуту, колоквіуму та наукової студентської та курсантської конференції/платформи

1. Творчість як конструктивний принцип пізнання.

2. Творчість та інтуїція.

3. Пояснення та розуміння.

4. Творчість і світогляд.

Рекомендовані джерела інформації

Базові

1. Аксьонова В.І. Онтологічні та аксеологічні засади міжкультурної комунікації в умовах формування та розвитку інформаційного суспільства // Соціальні технології. Актуальні проблеми теорії та практики. [збірник наукових праць] Класич. приват. ун-т. Запоріжжя : Вид-во КПУ, 2011. Вип. 51. С. 340-351.

2. Аксьонова В.І. Методологічні засади міжкультурної комунікації в контексті сучасного інформаційного суспільства // Гілея (науковий вісник): зб. наук. пр. Київ: Вид-во УАН ТОВ «НВП» «ВІР», 2011. Вип. № 49. С.215-228.

3. Аксьонова В.І. Гносеологія як чинник становлення культури особистості майбутнього працівника Національної поліції України. Методологія та технологія сучасного філософського пізнання: матеріали VII Міжнародної конференції студентів, молодих вчених та науковців (Одеса, 23-

24 травня 2024 р.) Одеса : ДЗ «ПНПУ ім. К.Д. Ушинського», 2024. (181 с.) С. 127–130. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/19424.

4. Бірта Г.О., Бургу Ю.Г. Методологія і організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : центр учб. літ., 2014. 142 с.

5. Булава Л., Аксьонова В. Перспективи розвитку людства й природи скрізь призму вивчення дисципліни «Основи наукових досліджень та академічна доброчесність». Актуальні аспекти розвитку STEAM-освіти в умовах євроінтеграції : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Кропивницький, 26 квітня 2024 року). Кропивницький : ДонДУВС, 2024. С. 71-74.

6. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Філософія : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2019. 432 с.
OMD.pdf https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/OMND.pdf

7. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Організація та методологія наукових досліджень : навч. посіб. / О.Г. Данильян, Харків : Право, 2017. 448 с.

8. Дорул Д, Аксьонова В. Академічна доброчесність як системно – конвенціональне поняття соціологічної етики Е. Дюркгейма. Актуальні аспекти розвитку STEAM-освіти в умовах євроінтеграції : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Кропивницький, 26 квітня 2024 року). Кропивницький : ДонДУВС, 2024. С. 328-331.

9. Історія науки і техніки України : підруч. для студентів вищ. навч. закл. / Л.Є. Дещинський та ін. ; за наук. ред. Л.Є. Дещинського. Львів : Растр -7, 2011. 327 с.

10. Іщенко М.П., Руденко І.І. Філософія науки : питання теорії і методології : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / за ред. М.П. Іщенка. Київ : УБС НБУ, 2010. 442 с.

11. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Слово, 2009. 240 с.

12. Колесников О.О. Основи наукових досліджень : навч. посіб. 2-ге вид., випр. та допов. Київ : центр учб. літ., 2011. 144 с.

13. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 - Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка»/ автор-укладач : Аксьонова В.І., професор каф. права та соціально-гуманітарних дисциплін, доцент, д. філософ. н. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 45 с.

14. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки та інновацій» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький: ЛА НАУ, 2022 р. 45 с.

15. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 192 с.

16. Мельник В. Філософія. Наука. Техніка : Методолого-світоглядний аналіз : монографія. Львів : вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. 589 с.

17. Основи наукових досліджень : конспект лекцій / уклад. Колісніченко Е.В. Суми : Сум. держ. ун-т, 2012. 83 с.

18. Пролеєв С.В. Гетерономність сучасного мислення // Евристичний потенціал мислення людини в інформаційному світі. Київ : Інститут обдарованої дитини, 2013. С. 18-21.

19. Роджерс Е.М. Дифузія інновацій / Е.М. Роджерс; пер. з англ. В. Старка. Київ : вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2009. 591 с.

20. Філософські аспекти наукового пізнання : навч. посіб. / О.Ю. Панфілов, О.П. Дзьобань, М. Будур та ін. ; за заг. ред. О.Ю. Панфілова. Харків : ХіФ КНтеу, 2019. 276 с.

Додаткові

1. Ананьєва О.П. Зміни суспільної свідомості в глобалізованому соціокультурному просторі // Інновації в сучасній науці: матер. заочної міжнар. наук.-практ. конфер. Київ, 2015. С. 38-41.

2. Аксьонова В., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с. http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

3. Бичко А.К. Філософія : підручник / А.К. Бичко, І.В. Бичко, В.Г. Табачковський, В.І. Ярошевець. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 648 с.

4. Буслинський В.А. Філософія : навч. посібник для студентів і аспірантів вищ. навч. закладів / В.А. Буслинський, П.І. Скрипка, В.Ю. Алексєєв, Л.М. Кусок. / за ред. В. Буслинського. Київськ. славістич. ун-т. Київ : [б. в.], 2002. 315 с.

5. Горлач М.І. Основи філософських знань : підручник / М.І. Горлач, В.Г. Кремень, С.М. Ніколаєнко, С.М. Требін. Філософія. Київ : Центр учбової літератури, 2008.1028 с.

6. Кремень В.Г. Філософія. Мислителі. Ідеї. Концепції : підручник / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн. Київ : Книга, 2005. 528 с.

7. Основи наукових досліджень : конспект лекцій / уклад. Колісніченко Е.В. Суми : Сум. держ. ун-т, 2012. 83 с.

8. П'ятницька-Позднякова І.С. Основи науковик досліджень у вищій школі : Навч. Посібник. Київ, 2003. 116 с.

9. Роджерс Е.М. Дифузія інновацій / Е.М. Роджерс; пер. з англ. В. Старка. Київ : вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2009. 591 с.

10. Семенюк Е., Мельник В. Філософія сучасної науки і техніки : підручник. Вид. 2-ге, випр. та допов. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 305 с.

11. Філософські аспекти наукового пізнання : навч. посіб. / О.Ю. Панфілов, О.П. Дзьобань, М. Будур та ін. ; за заг. ред. О.Ю. Панфілова. Харків : ХіФ КНтеу, 2019. 276 с.

12. Юринець В.Є. Методологія наукових досліджень : навч. посібник Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 178 с.

Електронні ресурси

1. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL: http://www.nbuv.gov.ua.

2. Національна парламентська бібліотека України. URL: http://www.nplu.kiev.ua.

3. Харківська державна наукова бібліотека ім. Короленка URL: http://korolenko.kharkov.com.

4. Добронравова І. С. Динамічний хаос у соціумі як середовище соціальної самоорганізації. Соціологія : теорія, методи, маркетинг. 2005. № 1. С. 168–180. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

5. Добронравова І. С. Філософія науки : навч. посібник. К., 2002. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

6. Галіченко М. Проблема застосування синергетичної методології в соціально-гуманітарних науках. Південний архів. Іст. Науки : зб. наук. праць. 2010. Вип. 3132. С. 26-34.
URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pain/2010_31_32/Gal_Pol.pdf.

7. Державний університет "Житомирська політехніка" – Освітній портал https://learn.ztu.edu.ua › mod › resource › view

8. Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного http://www.tsatu.edu.ua › mvz › uploads › sites › t... PDF.

9. Що таке штучний інтелект: історія, види та складові. Gigacloud. 2023. URL: https://gigacloud.ua/blog/navchannja/scho-take-shtuchnij-intelekt-istorija-vidi-ta-skladovi PDF.

10. Проблема штучного інтелекту в сучасній філософії. І.О. Головашенко, Ю.П. Носковенко. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/7596-27083-1-PB.pdf.

11. Проблема штучного інтелекту в сучасній філософії. В.Є. Карпенко. URL: https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/13-4.pdf#page=159.

12. Штучний інтелект: загрози і можливості. Epam. 2023. URL: https://careers.epam.ua/blog/artificial-intelligence-threats-and-opportunities.

13. Філософія штучного інтелекту. І. Купратий, В. Ніконенко. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/29802/5/Zbirnyk_2019.pdf#page=23.

14. Філософія штучного інтелекту — філософія майбутнього. Слободяник К.В., 2020.

URL: https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/article/view/7664/7645.

http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21

15. COM=F&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRNsoc_gum/vkp/2009_11/V_11/st7.pdf

16. http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

Тема 10. Підготовка та організація роботи над різними типами наукових робіт

КОРОТКИЙ ВИКЛАД ТЕОРЕТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

Мета: підготовити здобувачів вищої освіти до роботи над різними типами наукових досліджень. Ознайомити з правилами та принципами організації наукових досліджень, а також формами завершення наукових досліджень у вищих навчальних закладах освіти.

План

Вступ.

1. Підготовка та організація роботи над різними типами наукових досліджень. Форми завершення наукових досліджень у вищих навчальних закладах освіти.

2. Курсова (дипломна) робота: загальна характеристика.

3. Магістерська (дипломна) робота як кваліфікаційне дослідження.

Висновки.

Рекомендовані джерела інформації

Базові

1. Аксьонова В.І. Онтологічні та аксеологічні засади міжкультурної комунікації в умовах формування та розвитку інформаційного суспільства // Соціальні технології. Актуальні проблеми теорії та практики. [збірник наукових праць] Класич. приват. ун-т. Запоріжжя : Вид-во КПУ, 2011. Вип. 51. С. 340-351.

2. Аксьонова В.І. Методологічні засади міжкультурної комунікації в контексті сучасного інформаційного суспільства/ / Гілея (науковий вісник) : зб. наук. пр. Київ : Вид-во УАН ТОВ «НВП» «ВІР», 2011. Вип. № 49.

3. Бірта Г.О., Бургу Ю.Г. Методологія і організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : центр учб. літ., 2014. 142 с.

4. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Філософія : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2019. 432 с.
OMD.pdf https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/OMND.pdf

5. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Організація та методологія наукових досліджень : навч. посіб. / О.Г. Данильян, Харків : Право, 2017. 448 с.

6. Основи наукових досліджень : конспект лекцій / уклад. Колісніченко Е.В. Суми : Сум. держ. ун-т, 2012. 83 с.

7. П'ятницька-Позднякова І.С. Основи науковик досліджень у вищій школі : Навч. Посібник. Київ, 2003. 116 с.

8. Роджерс Е.М. Дифузія інновацій / Е.М. Роджерс; пер. з англ. В. Старка. Київ : вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2009. 591 с.

9. Семенюк Е., Мельник В. Філософія сучасної науки і техніки : підручник. Вид. 2-ге, випр. та допов. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 305 с.

10. Філософські аспекти наукового пізнання : навч. посіб. / О.Ю. Панфілов, О.П. Дзьобань, М. Будур та ін. ; за заг. ред. О.Ю. Панфілова. Харків : ХіФ КНтеу, 2019. 276 с.

Додаткові

1. Історія науки і техніки України : підруч. для студентів вищ. навч. закл. / Л.Є. Дещинський та ін. ; за наук. ред. Л.Є. Дещинського. Львів : Растр -7, 2011. 327 с.

2. Іщенко М.П., Руденко І.І. Філософія науки : питання теорії і методології : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / за ред. М.П. Іщенка. Київ : УБС НБУ, 2010. 442 с.

3. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Слово, 2009. 240 с.

4. Колесников О.О. Основи наукових досліджень : навч. посіб. 2-ге вид., випр. та допов. Київ : центр учб. літ., 2011. 144 с.

5. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 192 с.

6. Мельник В. Філософія. Наука. Техніка : Методолого-світоглядний аналіз : монографія. Львів : вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. 589 с.

7. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Розробник: Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с. http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

Електронні ресурси

1. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL: http://www.nbuv.gov.ua.

2. Національна парламентська бібліотека України. URL: http://www.nplu.kiev.ua.

3. Харківська державна наукова бібліотека ім. Короленка URL: http://korolenko.kharkov.com.

4. Добронравова І. С. Динамічний хаос у соціумі як середовище соціальної самоорганізації. Соціологія : теорія, методи, маркетинг. 2005. № 1. С. 168–180. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

5. Добронравова І. С. Філософія науки : навч. посібник. К., 2002. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

6. Бевзенко Л. Д. Соціальна самоорганизація. Київ : Інститут соціології НАНУ, 2002. 436 с. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua

7. Галіченко М. Проблема застосування синергетичної методології в соціально-гуманітарних науках. Південний архів. Іст. Науки : зб. наук. праць. 2010. Вип. 3132. С. 26-34.
URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pain/2010_31_32/Gal_Pol.pdf.

Ключові поняття: типи наукових досліджень, кваліфікаційне дослідження, форми завершення наукових досліджень, курсова робота, дипломна робота, магістерська робота, організація наукового дослідження, планування наукового дослідження.

Вступ.

В умовах соціокультурної трансформації на зламі тисячоліть специфіка, роль та місце навчальної дисципліни визначають актуальність філософської підготовки здобувачів та здобувачок вищої освіти, яка є важливою складовою їхньої загальної наукової підготовки і має сприяти усвідомленню світоглядних, гносеологічних, онтологічних, аксіологічних, методологічних та соціокультурних критеріїв науково - дослідницької діяльності та формуванню певних уявлень про світ сучасних інновацій.

Наукова діяльність сучасного фахівця у будь-якої галузі об’єктивно вимагає розуміння ним наукової картини світу, осмислення тих явищ і процесів що відбуваються у реальному швидкоплинному світі, самореалізації, а також вдалого застосування загальних та специфічних наукових методів під час дослідження. Цьому сприяє оволодіння глибокими науковими філософськими знаннями та уявленнями про сучасні інновації у глобалізованому світі. *Сутність критеріїв наукового знання визначає така галузь як філософія науки.* У вищих навчальних закладах у навчальних планах з цією метою передбачають вивчення таких навчальних дисциплін, як «Філософія науки та сучасних інновацій», логіка тощо. Так, наприклад, предметом вивчення навчальної дисципліни «Філософія науки та інновацій»

є цілісний і ціннісний аналіз науки в її історичному розвитку та соціально-культурному контексті. Логічне правильна форма мислення є суттєвим компонентом і показником інтелектуальної культури людини. Тому, звертаючись до логіки, ми, по-перше, прагнемо надати мисленню якості ясності, дієвості, переконливості. По-друге, ми знаходимо достатні підстави для досягнення істинного знання в процесі наукового міркування. По третє, реалізація основного завдання - з'ясування умов досягнення істинних знань, вивчення основних закономірностей і структури розумового процесу, оволодіння логічним апаратом та методами наукового пізнання, що сприяє оволодінню практичними навичками правильного мислення та відповідає статусу науковця.

Велике значення у науковій діяльності має культура мислення дослідника. Правильне або логічне мислення - це мислення відповідно до законів логіки, за тими абстрактними схемами, нормами, що їх виражають. Логічних законів нескінченно багато. У цьому відмінність логіки від більшості наук. Закони логіки становлять той невидимий каркас, на якому тримається послідовне міркування, без якого воно перетворюється на незв'язне мовлення.

1. Підготовка та організація роботи над різними типами наукових робіт. Форми завершення наукових досліджень у вищих навчальних закладах освіти.

Ефективність наукової творчості передбачає оптимальне використання потенційних можливостей науковця, раціональну організація праці.

Принципи наукової роботи: творчий підхід, мислення, плановість, динамічність, колективність, самоорганізація, економічність, критичність і самокритичність, робота над собою, діловитість, енергійність, практичність. елементи самоорганізації та їх розкриття.

Елементи самоорганізації: організація робочого місця; додержання дисципліни праці; послідовність у накопиченні знань протягом творчого життя; систематичність у дотриманні єдиної методики і технології при виконанні одноразової роботи.

Організація та планування наукового дослідження

Яким же чином організується та планується наукове дослідження? Перш за все визначається тема та план роботи. Важливими є наступні моменти:

1) Накопичення наукової інформації з теми. Бажано, щоб література з теми була вивчена якомога найширше.

2) Оволодіння методами дослідження.

3) Написання перших частин роботи.

4) Організація власного науково-довідкового апарату. Вже на перших етапах роботи слід потурбуватись про організацію та збереження наукової інформації та первинної документації. Дуже важливим є підготовка та виконання наукових рефератів з теми. Необхідно систематично обговорювати їх в колі спеціалістів та зацікавлених осіб з метою узагальнення накопиченого матеріалу з проблематики, що цікавить, виявлення суперечливих моментів, нових аспектів та перспектив наукового дослідження.

5) Робота над рукописом наукового твору. Робота над оформленням результатів наукового дослідження (реферат, доповідь, курсова робота, дипломний твір та інші види) проходить ряд стадій:

– накопичення інформації;

– систематизація та узагальнення первинних матеріалів;

– підготовка чорнового варіанту рукопису;

– редагування рукопису;

– відбір та оформлення таблиць, схем, малюнків, графіків;

– підготовка остаточного варіанту рукопису;

– консультації зі спеціалістами (науковими керівниками);

– оформлення на комп’ютері остаточного варіанту рукопису.

Оцінка й вибір теми дослідження. Існують такі види тем дослідження:

– теми досі невідомі та незбагнені, які співвідносяться з відкриттям нових знань;

– теми пов’язані з теоретичними та методологічними цілями, які мають на меті пояснення явищ і чинників;

– теми пов’язані з проблемами з емпіричної області, завданням яких є вирішення конкретної проблеми.

На вибір теми впливають наступні чинники: компетенції, суттєва підготовка, освіта, а також конкретна сфера інтересів дослідників.

Важливий фактор пов’язаний з програмами фінансування й потребами в дослідженнях.

Третій чинник – пов’язаний з реалізацією досліджень.

Наступний чинник відноситься до стратегії вибору проблеми дослідження.

На вибір теми дослідження впливає також престиж і ранг вченого або колективу вчених, а також слава і надбання, які можуть бути наслідком проведених праць.

Вибір (постановка) теми або проблеми дослідження. Вдале і обґрунтоване вирішення цього питання значною мірою визначає доцільність і результативність всього дослідження.

Тема наукового дослідження може бути складовою частиною наукової проблеми, так само як і проблема може входити до складу наукового напряму.

Якщо студентам дати сім правил для трактування притч, п’ять правил для трактування алегорій і вісім правил для трактування пророцтв, вони можуть вивчити їх до випускного іспиту, але не в змозі утримати їх у пам’яті на більш тривалий період часу.

Дипломні роботи. Загальні вимоги.

За весь період навчання у вузі або в середньому спеціальному навчальному закладі студент зустрічається з різними формами звітності та контролю. Реферати, доповіді, контрольні та курсові роботи – невід'ємна частина студентського життя. Дипломна робота є заключним етапом освіти випускника.

Написання дипломних робіт має за мету:

– систематизація, закріплення, розширення теоретичних та практичних знань зі спеціальності застосування цих знань при вирішенні конкретних наукових та педагогічних задач;

– розвиток навичок самостійної роботи та опанування методикою дослідження та експериментування;

– з'ясування підготовленості студентів для самостійної роботи в умовах сучасного виробництва, прогресу науки.

До дипломних робіт висувається ряд вимог, найважливішими з яких є наступні:

– актуальність та новизна тематики, відповідність сучасному стану та перспективам розвитку філологічної та методичної наук, практичним задачам та загальним цілям дипломної роботи;

– вивчення та критичний аналіз монографічної та періодичної літератури з теми дипломної роботи;

– вивчення та характеристика історії проблематики, що досліджується та її практичного стану, а також передового педагогічного досвіду та особистого досвіду автора;

– чітка характеристика предмету, цілей та методів дослідження, опис та аналіз проведених автором експериментів;

– узагальнення результатів, обгрунтованість висновків та практичних рекомендацій.

Структурні особливості дипломної роботи.

План роботи

До безпосереднього написання роботи можна приступати лише після того, як було підібрано та вивчено фактичний матеріал, що дозволить вирішити поставлену проблему. Значний за обсягом і різноманітний за змістом матеріал має бути суворо систематизований, викладений у відповідній послідовності. Необхідно врахувати як рішення основних питань, так і окремі деталі.

У вступі визначається ціль та завдання, об’єкт та предмет дослідження, обґрунтовується вибір теми та її актуальність, відмічається новизна, теоретична цінність і практична значимість роботи, наводиться опис принципів, методів та прийомів дослідження, композиції наданої наукової роботи, характеризуються матеріал та джерела дослідження. Тут можуть бути надані дані про апробацію проблеми.

Перша глава найчастіше буває оглядовою, в ній подається історія питання. Тут міститься реферативний виклад (оціночного характеру) наукових досліджень в даній області, визначається коло невирішених проблем, межі явища, яке досліджує автор цієї роботи, розкриваються теоретичні передумови вивчення даної проблеми.

У другій главі (і в наступних главах, якщо вони є) міститься опис процесу дослідження, освітлюється методика і техніка дослідження, досягнутий результат.

У завершенні підбиваються підсумки дослідження: формулюються висновки, плануються перспективи подальшої роботи в межах зазначених проблем.

Загальна схема наукового дослідження, та його складові:

1) Ознайомлення зі станом проблеми, вибір теми, обґрунтування її актуальності і визначення рівня її розробленості; вибір об'єкта, предмета, окреслення мети і завдань дослідження.

2) Накопичення необхідної наукової інформації, пошук, вивчення й аналіз літературних та інших джерел з теми дослідження; вибір напрямів дослідження з огляду на його мету.

3) Відпрацювання гіпотези й теоретичних передумов дослідження, визначення наукового завдання.

4) Вибір методів дослідження, які є інструментом здобуття фактичного матеріалу, необхідною умовою досягнення поставленої мети.

5) Оброблення й аналіз результатів експериментального дослідження.

6) Написання тексту роботи, оформлення її вступу і висновків, опис використаних джерел і створення додатків.

7) Підготовка до захисту і захист наукового дослідження.

2. Курсова (дипломна) робота: загальна характеристика.

Курсова робота (Курсовий проєкт) — вид самостійної навчально-наукової роботи з елементами дослідження, що виконується здобувачами закладів вищої освіти протягом семестру з метою закріплення, поглиблення й узагальнення знань, здобутих за час навчання, та їхнього застосування до комплексного вирішення конкретного фахового завдання.

Тематика курсової роботи зазвичай є частиною наукового пошуку відповідної кафедри факультету. Проблеми наукового пошуку, зображені в курсових роботах студентів, можуть знайти своє продовження в дипломних роботах. Цим забезпечується послідовність науково-дослідницької діяльності студентів від попередніх курсів до наступних, послідовність засобів і форм її проведення відповідно до логіки навчального процесу.

Підготовчий етап: визначення об’єкта, предмета, мети та завдань роботи. Методичні та методологічні підходи до виконання наукової роботи. Послідовність виконання, робота з текстом, оформлення роботи, зокрема списку літературних посилань. Керівництво курсовою (дипломною) роботою, рецензування та захист.

Метою написання курсової роботи є:

- поглиблення знань студентів з актуальних проблем окремої галузі науки;

- систематизація отриманих теоретичних знань з певної навчальної дисципліни;
- розвиток умінь самостійного критичного опрацювання наукових джерел;
- формування дослідницьких умінь студентів;
- стимулювання студентів до самостійного наукового пошуку;
- розвиток уміння аналізувати передовий досвід та узагальнювати власні спостереження;
- формування вміння практичної реалізації результатів дослідження проблеми в самостійно виконаних розробках.

Курсова робота має таку структуру:

- вступ;
- розділи теоретичної частини;
- розділи практичної частини;
- висновки;
- додатки;
- список використаної літератури.

– На сторінці плану вказуються номери сторінок кожного розділу та параграфа. Обсяг курсової роботи 10-15 сторінок (для природничо-математичних наук) або 10-15 сторінок, якщо дослідження здійснюється з гуманітарних дисциплін.

– У *вступі* потрібно довести актуальність певної проблеми для даної галузі науки і практики, визначити об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження.

– Основна частина курсової роботи складається з теоретичної та практичної, де розкривається зміст дослідження. Зокрема, у першій частині (теоретичній) подається аналіз наукової літератури, а також авторські розробки і висновки. Друга (практична) частина містить опис виконаного дослідницького завдання та розробки навчально-методичних матеріалів.

– Кожен розділ необхідно завершувати лаконічними висновками, що логічно узагальнюють викладене. При цьому потрібно пам'ятати, що дослівне запозичення чужого тексту, яке не супроводжується посиланням на джерело, називається плагіатом і суворо карається в науковому середовищі. На основі висновків до розділів виконується загальний висновок до курсової роботи.

– Список використаної літератури складається студентом як результат перегляду наукових джерел з теми дослідження. Це 20-25 джерел. До бібліографічного списку вноситься тільки та література, що використовувалася в роботі, на яку є посилання в тексті. Переваги повинні надаватися новітнім виданням. При складанні тез, конспектуванні потрібного матеріалу вже на початковому етапі потрібно записувати літературу, це полегшить її систематизацію. Список наукових джерел подається в алфавітному порядку, оформлюється з урахуванням сучасних вимог до бібліографічного опису.

– Додатки до курсової роботи розміщуються в кінці роботи, проте, до списку використаної літератури. Вони можуть включати: таблиці, схеми, малюнки, зразки планів-конспектів уроків, розробленого дидактичного матеріалу, робіт учнів, анкети, тести тощо.

Підготовчі дії

До початку написання курсової роботи студент має виконати:

- обрати тему роботи;
- з'ясувати об'єкт та предмет дослідження;
- визначити мету та завдання дослідження;
- скласти попередній план роботи та узгодити його з керівником;
- скласти перелік джерел з теми роботи;
- відповідно до переліку отримати доступ до джерел;
- вивчити джерела та законспектувати їх;
- вивчити досвід роботи, провести експеримент або анкетування;
- написати текст роботи відповідно до її структури.

Для написання роботи з психології, педагогіки та деяких інших дисциплін проводять ще й анкетування, опитування й обробку отриманих даних.

Оформлення роботи

Коли накопичено основний матеріал для курсової роботи, відбувається:

- написання вступу;
- формування висновків та рекомендацій;
- оформлення списку використаної літератури та додатків;
- подання чорнового варіанту роботи науковому керівникові;
- усунення зауважень, урахування рекомендацій наукового керівника;
- доопрацювання роботи з урахуванням рекомендацій, остаточне редагування тексту
- підготовка до захисту.

3. Магістерська (дипломна) робота як кваліфікаційне дослідження.

Дипломна робота (дипломний проєкт) — кваліфікаційна робота, призначена для об'єктивного контролю ступеня сформованості умінь та знань розв'язувати типові завдання діяльності, які, в основному, віднесені в освітньо-кваліфікаційних характеристиках до організаційної, управлінської і виконавчої (технологічної, операторської) робочих функцій.

Дипломні (кваліфікаційні) проєкти (роботи) виконуються на завершальному етапі навчання здобувачів вищої освіти і передбачають:

- систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань зі спеціальності та застосування їх при розв'язанні конкретних наукових, технічних, економічних виробничих й інших завдань;
- розвиток навичок самостійної роботи й оволодіння методикою дослідження та експерименту, пов'язаних з темою проєкту (роботи).

Оформлення документів на магістерську дипломну роботу. Етапи написання. Структура кваліфікаційної роботи, послідовність її виконання.

Оформлення у відповідності до вимог Державного стандарту. Підготовка до захисту дипломної роботи, повідомлення про основні результати наукового дослідження. Характерні недоліки при виконанні дипломної роботи.

Структура дипломної роботи

Кожна з робіт включає такі структурні елементи (у порядку їхнього представлення в роботі):

1. титульний лист;
2. завдання на дипломну роботу;
3. реферат;
4. зміст;
5. вступ;
6. основну частину (три розділи);
7. висновки;
8. список літератури;
9. додатки.

Мета дипломної роботи

Магістерська дипломна робота повинна показати:

– знання дипломника з сучасної теорії;

– вміння використовувати придбані знання в практичній роботі;

– уміння й здатність:

– ставити проблеми й обґрунтовувати їх актуальність;

– формулювати мету й завдання дослідження;

– розробити логіко-структурну схему роботи;

– працювати з літературними джерелами та фактичним матеріалом;

– глибоко аналізувати й оцінювати різні аспекти діяльності з урахуванням світового досвіду;

– обґрунтовувати власні узагальнення, висновки і пропозиції.

Захист

Після отримання відгуку від наукового керівника про дипломну роботу, двох рецензій на закінчену дипломну роботу від двох спеціалістів

відповідної кваліфікації і затвердження її завідувачем кафедри випускник має переконливо захистити на відкритому засіданні державної екзаменаційної комісії за участю не менше половини її складу при обов'язковій присутності голови комісії основні положення магістерської дипломної роботи.

Висновки.

Важливою рисою ефективної діяльності сучасного науковця є його професійна надійність (професійна працездатність, професійна готовність, мотиваційна сфера), що включає такі загальнолюдські та професійні якості, як світогляд, інтелект, критичне мислення, креативність, культура мислення, рівень духовно-морального розвитку, тощо. Турбота про стан перелічених компонентів професійної надійності має стати основною метою в забезпеченні *національної безпеки в українському суспільстві*, тому що саме від них залежить грамотне прийняття оптимального рішення фахівця у його професійної діяльності, у власному житті та ефективному функціюванні громадянського суспільства. Безпека в українському суспільстві не виникає тільки за рахунок появи нових наказів та розпоряджень, у яких часто-густо йдеться про необхідність «підвищити» або «посилити». У нашому розумінні, безпеку громадянського суспільстві може забезпечити культура мислення кожного фахівця, що працює у національної економіці. Культура мислення фахівця - це одна з головних складових загальної культури людини. А культура, як відомо, будується на нормах, цінностях, досвіді, традиціях, життєвих прикладах, які можуть бути як позитивними, так і негативними. Виховання культури забезпечення управлінської, економічної, воєнної та ін. безпеки на позитивних прикладах дає певне розуміння, чому слід чинити в тій чи іншій ситуації саме так, а не інакше. Однак, якщо не наводити прикладів негативних, то людина не зможе усвідомити, до чого можуть призвести непрофесійні дії працівника. Культура мислення фахівця - це одна з головних складових загальної культури людини. Культуру мислення не

можна віднести до вроджених якостей. Вона не дається людині в готовому вигляді при народженні, а лише починає поступово формуватися і розвиватися в результаті набуття знань та освоєння навколишньої дійсності. Культура мислення нагадує дзеркало, в якому відображається рівень розвитку здібностей людини або деяких розумових форм власного існування.

Особливості культури мислення рельєфно відображаються у процесі реалізації патріотичних думок, соціокультурної активності наукових працівників, іх громадянської позиції.

Теми дослідних робіт:

Теми рефератів

1. Пізнання як вид духовної діяльності і феномен культури.
2. Діалектика суб'єкта і об'єкта як проблема сучасної філософії.
3. Проблема гносеологічного образу в сучасній теорії пізнання.
4. Знання, відображення, інформація.
5. Категоріальний зміст поняття «практика».
6. Характеристика взаємозв’язку практичної і теоретичної діяльності.
7. Практика в системі категорій сучасної філософії.

Теми доповідей

1. Проблема істини в філософії.
2. Основні властивості, ознаки істини.
3. Істина і помилка. Форми помилок: наукові і ненаукові, емпіричні і теоретичні, релігійні і філософські.
4. Істина і неправда. Знання і віра.

Теми рефератів

1. Істина як процес.
2. Істина та її елементарні форми.
3. Діалектика відносної і абсолютної істини.

4. Істина, оцінка, цінності.

5. Фактори, які стимулюють і спотворюють істину.

6. Факт, істина, віра.

7. Проблема віри і знання у філософії М.О. Бердяєва.

8. Проблема критеріїв істини в філософії.

Теми есе

1. Творчість як конструктивний принцип пізнання.

2. Творчість та інтуїція.

3. Пояснення та розуміння.

4. Творчість і світогляд.

5. Методи творчої діяльності.

6. Творчість і свобода.

7. Психологічні особливості творчої особистості.

8. Проблема творчості в праці І.Я.Франка «Із секретів поетичної творчості».

9. Технічна творчість та її основні форми.

10. Зв'язок інтуїції з неусвідомленими психічними процесами.

Теми індивідуальних завдань

1. Як Ви розумієте поняття «суттєве відображення» і яка його роль в пізнанні?

2. Визначте «поняття» як основну форму раціонального пізнання.

3. Охарактеризуйте проблему інтуїції в логіці та математиці.

4. Охарактеризуйте чуттєве та раціональне пізнання та їх форми.

5. Охарактеризуйте сенсуалізм і раціоналізм. Чи існує єдність чуттєвого і раціонального в пізнанні.

Питання та завдання для круглого столу, дискусії, колоквіуму та наукової студентської/курсантської конференції/платформи

1. Магдебурзька школа неокантіанства. Г. Коген, П. Наторп, Е. Кассірер, їх вклад в розвиток логічних і гносеологічних ідей Марбурзької школи неокантіанства.

2. Методологія наукового пізнання, її принципи, ієрархія цінностей (Баденська школа).

Рекомендовані джерела інформації

Базові

1. Бірта Г.О., Бургу Ю.Г. Методологія і організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : центр учб. літ., 2014. 142 с.

2. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Філософія : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2019. 432 с.
OMD.pdf https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/OMND.pdf

3. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Організація та методологія наукових досліджень : навч. посіб. / О.Г. Данильян, Харків : Право, 2017. 448 с.

4. Історія науки і техніки України : підруч. для студентів вищ. навч. закл. / Л.Є. Дещинський та ін. ; за наук. ред. Л.Є. Дещинського. Львів : Растр -7, 2011. 327 с.

5. Іщенко М.П., Руденко І.І. Філософія науки : питання теорії і методології : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / за ред. М.П. Іщенка. Київ : УБС НБУ, 2010. 442 с.

6. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Слово, 2009. 240 с.

7. Колесников О.О. Основи наукових досліджень : навч. посіб. 2-ге вид., випр. та допов. Київ : центр учб. літ., 2011. 144 с.

8. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 - Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка»/ автор-укладач :

Аксьонова В.І., професор каф. права та соціально-гуманітарних дисциплін, доцент, д. філософ. н. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 45 с.

9. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки та інновацій» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький: ЛА НАУ, 2022 р. 45 с.

10. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 192 с.

11. Мельник В. Філософія. Наука. Техніка : Методолого-світоглядний аналіз : монографія. Львів : вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. 589 с.

12. Основи наукових досліджень : конспект лекцій / уклад. Колісніченко Е.В. Суми : Сум. держ. ун-т, 2012. 83 с.

13. Роджерс Е.М. Дифузія інновацій / Е.М. Роджерс; пер. з англ. В. Старка. Київ : вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2009. 591 с.

14. Семенюк Е., Мельник В. Філософія сучасної науки і техніки : підручник. Вид. 2-ге, випр. та допов. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 305 с.

15. Філософські аспекти наукового пізнання : навч. посіб. / О.Ю. Панфілов, О.П. Дзьобань, М. Будур та ін. ; за заг. ред. О.Ю. Панфілова. Харків : ХіФ КНтеу, 2019. 276 с.

Додаткові

1. Aksenova V. PHILOSOPHY OF SCIENCE. Guide for graduate students, distance learning education. (Lectures, lectures notes, lectures video ppt, lectures audio). Part1. Philosophy of science. Graduate student’s workbook. Kropyvnytskiy : FA NAU, 2016.

2. Аксенова В.І. Курс лекцій з філософії науки. Навчально-методичний посібник для аспірантів. Кропивницький : ЛА НАУ, 2016. 52 с.

3. Бичко А.К. Філософія : підручник / А.К. Бичко, І.В. Бичко, В.Г. Табачковський, В.І. Ярошевець. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 648 с.

4. Буслинський В.А. Філософія : навч. посібник для студентів і аспірантів вищ. навч. закладів / В.А. Буслинський, П.І. Скрипка, В.Ю. Алексєєв, Л.М. Кусок. / за ред. В. Буслинського. Київськ. славістич. ун-т. Київ : [б. в.], 2002. 315 с.

5. Горлач М.І. Основи філософських знань : підручник / М.І. Горлач, В.Г. Кремень, С.М. Ніколаєнко, С.М. Требін. Філософія. Київ : Центр учбової літератури, 2008.1028 с.

6. Губерський Л.В. Філософія : навч. посібник / Л.В. Губерський, І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко, В.П. Розумний, В.П. Бойченко. 5-е вид., випр. і доп. Київ : Вікар, 2005. 457 с.

7. Кремень В.Г. Філософія. Мислителі. Ідеї. Концепції : підручник / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн. Київ : Книга, 2005. 528 с.

8. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Розробник: Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с.
http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

Електронні ресурси

1. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL: http://www.nbuv.gov.ua.

2. Національна парламентська бібліотека України. URL: http://www.nplu.kiev.ua.

3. Харківська державна наукова бібліотека ім. Короленка URL: http://korolenko.kharkov.com.

4. Добронравова І. С. Динамічний хаос у соціумі як середовище соціальної самоорганізації. Соціологія : теорія, методи, маркетинг. 2005. № 1. С. 168–180. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

5. Добронравова І. С. Філософія науки : навч. посібник. К., 2002. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

6. Бевзенко Л.Д. Соціальна самоорганизація. Київ : Інститут соціології НАНУ, 2002. 436 с. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

7. Галіченко М. Проблема застосування синергетичної методології в соціально-гуманітарних науках. Південний архів. Іст. Науки : зб. наук. праць. 2010. Вип. 3132. С. 26-34.
URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pain/2010_31_32/Gal_Pol.pdf.

8. Небава М. І. Навчально-методичний комплекс з підготовки курсової роботи [Архівовано 26 березня 2013 у Wayback Machine.] Вимоги до курсової роботи [Архівовано 1 квітня 2022 у Wayback Machine.]

9. http://web.znu.edu.ua/lab/fordep/oformlenie/diplom_specialista.htm
[Архівовано 15 листопада 2015 у Wayback Machine.]

10. Дипломна, магістерська робота: написання, оформлення, захист. *Pidruchniki*. Архів оригіналу за 19 листопада 2016. Процитовано 21 червня 2019.

11. Еко, Умберто (2007). Як написати дипломну роботу. Мандрівець. *ISBN 978-966-643-317-1*.

12. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B8%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%BC%D0%BD%D0%B0_%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0.

IV. ГЛОСАРІЙ

Абстрактне поняття — це поняття, елементом обсягу якого є властивості предметів або відношення між ними.

Аксіоматичне визначення — це вид неявного визначення, в якому контекстом є сукупність аксіом деякої теорії.

Аналогія відношень — це міркування за аналогією, в якому об'єктом уподібнювання є два схожі відношення між предметами, а ознакою, що переноситься, — властивості цих відношень.

Аналогія властивостей — це міркування за аналогією, в якому об'єктом уподібнювання є два схожих предмета, а ознакою, що переноситься, — властивості цих предметів.

Аргументація — це процес обґрунтування певного положення (твердження, гіпотези, концепції) з метою переконання в його істинності, слушності.

Аргумент — це твердження, за допомогою яких обґрунтовують або критикують тезу.

Атрибутивно-реляційне визначення — це вид явного визначення, в якому видовою ознакою є властивості визначуваного предмета або його відношення до інших предметів.

Аудиторія — це колективний суб'єкт суперечки, який має свої переконання, свої позиції з приводу обговорюваного питання.

Безвідносні поняття — це поняття, у змісті яких відсутні ознаки, які вказують на відношення з іншими поняттями.

Безпосереднє міркування — це міркування, в якому висновок отримують з одного засновку. І засновок, і висновок в такому міркуванні — категоричні судження.

Визначення (дефініція) — це логічна операція, за допомогою якої розкривають зміст поняття.

Відкрите запитання — це запитання, яке передбачає можливість необмеженої кількості відповідей.

Відношення логічного слідування — це відношення, яке існує між засновками та висновком міркування. Якщо засновки подати у вигляді формули А, а висновок — у вигляді формули В, тоді можна стверджувати, що з формули А логічно випливає формула В, коли імплікація А —> В є логічним законом.

Відношення логічної рівносильності — це відношення між висловлюваннями. Рівносильні висловлювання — висловлювання, які є істинними або хибними при однакових наборах логічних значень простих висловлювань, що їх складають.

Відношення логічної сумісності— це відношення між висловлюваннями. Розрізняють відношення логічної сумісності за істинністю та відношення логічної сумісності за хибністю.

Відношення логічної сумісності за істинністю — це відношення між висловлюваннями, які можуть бути істинними при однакових наборах логічних значень простих висловлювань, що їх складають. У протилежних випадках ці висловлювання є несумісними за істинністю.

Відношення логічної сумісності за хибністю — це відношення між висловлюваннями, які можуть бути хибними при однакових наборах логічних значень простих висловлювань, що їх складають. У протилежних випадках ці висловлювання будуть несумісними за хибністю.

Відношення перетину — це відношення, яке існує між поняттями, обсяги яких частково збігаються. Маються на увазі такі поняття, до обсягів яких включені спільні елементи, проте обсяг кожного з цих понять включає також предмети, які не є елементами обсягу іншого поняття.

Відношення підпорядкування — це відношення, яке існує між родовим поняттям та поняттям, що виражає один з видів цього роду. Маються на увазі такі поняття, обсяг одного з яких становить частину обсягу

другого поняття (включається до обсягу другого поняття, але не вичерпує його).

Відношення протилежності — це відношення, яке існує між поняттями, зміст яких відрізняється найвищою мірою, тобто:

– сума їхніх обсягів не вичерпує обсягу родового поняття;

– обсяги таких понять є крайніми видами у межах одного роду;

– одне з таких понять містить в собі ознаки, які не просто заперечують ознаки іншого поняття, але й замінюють їх на протилежні.

Відношення протиріччя — це відношення, яке існує між поняттями, які є видами одного роду, але, на відміну від відношення протилежності, сума їхніх обсягів повністю вичерпує обсяг родового поняття, а зміст одного з них просто заперечує зміст іншого.

Відношення співпідпорядкування — це відношення, яке існує між поняттями, що є різними видами одного роду. У цьому випадку обсяги видових понять не збігаються і повністю включаються до обсягу родового поняття.

Відношення тотожності — це відношення, яке існує між поняттями, що мають різний зміст, але їхні обсяги повністю збігаються.

Всесвіт – це широкий інформаційний простір, в якому функціонують і взаємодіють інформаційні системи різного рівня.

Генетичне визначення — це вид явного визначення, в якому видовою ознакою є спосіб походження, створення, конструювання предметів.

Дебати — це суперечки, які виникають при обговоренні доповідей, виступів на зборах, засіданнях, конференціях тощо.

Дедукція (від лат. deduction – виведення) – метод логічного висновку від загального до часткового, тобто спочатку досліджують стан об’єкта в цілому, а потім його складових елементів. Метод дедукції є зворотним у відношенні до індуктивного методу: рух пізнання відбувається від загального до часткового. Цей метод часто використовується для удосконалення конкретних рішень на основі загальних.

Дедуктивна аргументація — це аргументація, яку будують за формами (схемами) дедуктивних міркувань.

Дедуктивне міркування — це міркування, в якому між засновками та висновком існує відношення логічного слідування.

Дескриптивна семіотика — це семіотика, яка вивчає конкретні знакові системи.

Дескриптивне висловлювання — це висловлювання, в якому стверджують або заперечують наявність певних ситуацій фактичного, реального характеру.

Дефінієндум — це поняття, зміст якого розкривають у визначенні.

Дефінієнс — це поняття, за допомогою якого розкривають зміст дефінієндуму у визначенні.

Дискусія — це публічна суперечка, мета якої полягає у з'ясуванні та порівнянні різних точок зору, у знаходженні правильного розв'язання спірного питання.

Диспут — це публічна суперечка з приводу наукового або суспільно важливого питания.

Дихотомічний поділ — це вид поділу, в якому підставою є ознака, притаманна лише частині предметів, що входять до обсягу подільного поняття. Дихотомічний поділ здійснюють виходячи з наявності або відсутності цієї ознаки у предметів. У результаті такого поділу отримуємо лише два члени поділу, які знаходяться у відношенні протиріччя.

Доведения — це встановлення істинності якогось положення з використанням логічних засобів та положень, істинність яких доведено заздалегідь.

«Доведення від протилежного» — це непряме дедуктивне міркування, в якому істинність деякого висловлювання обґрунтовують на підставі того, що із заперечення цього висловлювання за допомогою інших міркувань виводять протиріччя.

Визначення (дефініція) — це логічна операція, за допомогою якої розкривають зміст поняття.

Висновок— це висловлювання, в якому міститься нове знання і яке отримують логічним шляхом із засновків.

Відносні поняття — це поняття, у змісті яких наявні ознаки, які вказують на відношення з іншими поняттями.

Відповідь — це висловлювання, в якому людина, яку запитують, надає певну інформацію.

Гіпостазування — це логічна помилка, яка полягає в опредметненні абстрактних сутностей, у приписуванні їм реального, предметного існування.

Гносеологія (грец. gnosis - пізнання і logos - вчення) - галузь філософії, яка вивчає сутність пізнавального процесу, його закономірності та принципи, форми і типи одержання знання про світ в усьому його багатоманітні.

Еквіваленція — це логічний сполучник, який є істинним у тих випадках, коли логічні значення його складників збігаються. Цей логічний сполучник хибний, коли логічні значения його складників не збігаються.

Еквівокація — це логічна помилка, яка має місце тоді, коли у міркуваннях не виконують вимогу заборони зміни значень мовних виразів, хоч би скільки разів їх не повторювали.

Експеримент – (від лат. experimentum – проба, дослід) – науково поставлений дослід відповідно до мети дослідження для перевірки результатів теоретичних досліджень. Цей метод передбачає втручання в природні умови існування предметів та явищ або відтворення окремих аспектів предметів та явищ у спеціально створених умовах з метою вивчення їх без ускладнюючих процес супутніх обставин.

Екстенсійний контекст — це контекст, в якому не порушено принцип взаємозамінюваності.

Загальне поняття — це поняття, обсягом якого є клас однорідних предметів.

Загальне судження — це судження в якому стверджують або заперечують наявність ознаки у всього класу предметів.

Закон виключеного третього — це закон логіки, який формулюють так: з двох висловлювань, в одному з яких стверджують те, що заперечують у другому, одне є неодмінно істинним, тобто істинне або саме висловлювання, або його заперечення. Схема цього закону: A V ~ A.

Закон протиріччя — це закон логіки, який формулюють так: ніяке висловлювання не може бути істинним одночасно із своїм запереченням. Схема цього закону: ~ (A л ~A).

Закон тотожності — це закон логіки, який формулюють так: будь-яке висловлювання є тотожним саме собі. Схема цього закону: A —> A, або A <-» A.

Закрите запитання — це запитання, на яке можна дати обмежену кількість відповідей.

Заперечення — це логічний сполучник, який творить з істинного висловлювання хибне, а з хибного — істинне.

Заперечувальне судження — це судження, в якому заперечують наявність ознаки у предмета.

Запитання — це висловлювання, в якому міститься вимога певної інформації від людини, до якої звертаються.

Засновки — це висловлювання, в яких міститься вихідне, відоме знання.

Збірне поняття — це поняття, елементами обсягу якого є класи предметів.

«Зведення до абсурду» — це непряме дедуктивне міркування, в якому хибність деякого висловлювання обгрунтовують на підставі того, що з цього висловлювання за допомогою інших міркувань виводять протиріччя.

Звичайне контекстуальне визначення — це вид неявного визначення, в яких контекстом є звичайний уривок будь-якого тексту.

Зв'язка — це частина судження, яка вказує на відношення між суб'єктом та предикатом.

Зміст поняття — це сукупність суттєвих ознак предметів, на підставі яких їх узагальнюють та виокремлюють у класи.

Знак — це матеріальний об'єкт, яким у процесі спілкування та мислення людей заміщують інший об'єкт, який позначають.

Знаки-індекси — це знаки, значення яких повністю визначене тим контекстом, в якому їх застосовують.

Знаки-символи — це знаки, які фізично ніяк не пов'язані з предметами, що їх вони позначають. їхні значення встановлюють переважно за умовною згодою. У зв'язку з цим вони набувають статусу умовного позначення та всезагального правила.

Знаковий процес (семіозис) — це процес, в якому щось функціонує як знак.

Іконічні знаки — це знаки, значення яких повністю визначене тим предметом, якому вони відповідають.

Імплікація — це логічний сполучник, який є хибним лише в одному випадку, коли перше висловлювання (антецедент) істинне, а друге висловлювання (консеквент) — хибне. У всіх інших випадках імплікація істинна.

Ім'я — це мовний знак, що позначає предмет.

Індуктивне міркування — це правдоподібне міркування, в якому здійснюється перехід від знання про окремі предмети або частину предметів певного класу до загального знання про весь клас предметів.

Інтенсійний контекст — це контекст, в якому порушено принцип взаємозамінюваності.

Класифікація — це багаторівневий, послідовний поділ обсягу поняття з метою систематизації, поглиблення та отримання нових знань стосовно членів поділу.

«Коло у визначенні» — це логічна помилка, яка має місце, коли дефінієндум визначають через дефінієнс, а останній, у свою чергу, визначають через дефінієндум.

Конкретне поняття — це поняття, елементом обсягу якого є предмет або клас предметів.

Контекст промовляння запитання — це місце, час та інші умови, за яких відбувається діалог.

Концепція – це система поглядів, система опису певного предмета або явища, стосовно його побудови, функціювання, що сприяє його розумінню, тлумаченню, вивченню головних ідей. Концепція має надзвичайне значення, оскільки є єдиним, визначальним задумом, головною ідеєю наукового дослідження.

Кон'юнкція — це логічний сполучник, який є істинним лише в тому випадку, коли всі його складники є істинними. В усіх інших випадках цей логічний сполучник хибний.

Критика — це обґрунтування безпідставності процесу аргументації, який відбувся раніше.

Критика аргументів — це вид критики, спрямований на обґрунтування безпідставності (хибності або низького рівня правдоподібності) аргументів пропонента.

Критика тези — це вид критики, спрямований на обґрунтування безпідставності (хибності або низького рівня правдоподібності) тези пропонента.

Критика форми — це вид критики, спрямований на обгрунтування безпідставності форми (схеми) аргументації пропонента.

Логіка — це наука, яка вивчає форми (схеми, структури) міркувань людей.

Логічна форма міркування — це спосіб зв'язку висловлювань, які входять до його складу.

Логічна прагматика — це розділ логічної семіотики, який вивчає відношення мовних знаків до носіїв мови у структурі логічної теорії.

Логічна семантика — це розділ логічної семіотики, який вивчає відношення мовних знаків до їхніх значень у структурі логічної теорії. Логічний синтаксис — це розділ логічної семіотики, який вивчає відношення між мовними знаками в структурі логічної теорії.

Логічно коректне запитання — це запитання, на яке можна дати правильну відповідь, завдяки якій зникає пізнавальна невизначеність запитання. На логічно некоректне запитання такі відповіді дати неможливо.

Метамова — це мова, засобами якої описують та досліджують властивості та відношення об'єктної мови.

Мета методології — вивчення засобів, методів і прийомів дослідження, за допомогою яких нове знання тримається в науці.

Методологія у перекладі з грецької – це вчення про систему методів, теорія методів. Слово «методологія» складається зі слів «метод» і «логія». Останнє, перебуваючи в кінці складного слова, означає «вчення», тому в буквальному розумінні методологія – це вчення про метод.

Методологія наукового дослідження – це теорія пізнання, орієнтована на конкретні етапи розвитку наукового знання. Вона досліджує пізнавальні процеси, що відбуваються в науці, методи і форми наукового пізнання.

Метод наукового дослідження – це прийом або система способів пізнання певного суб’єкта чи явища. Метод повинен відповідати своєму предмету, при зміні предмета має змінитися і метод.

Методи – загальні це система принципів, прийомів, що носять всезагальний, універсальний характер, є абстрактними, не піддаються формалізації та математизації; загальні методи визначають загальні регулятиви дослідження, його стратегію і не замінюють спеціальних методів (методів окремих наук); суворо не регламентовані.

Метод абстрагування – (від лат. abstrahere – відволікати) – метод, який дає змогу переходити від конкретних питань до загальних понять і

законів розвитку. Абстрагування носить універсальний характер, так як сама думка науковця пов’язана з цим процесом або з використанням одержаних результатів. Зміст цього методу полягає в суттєвому відволіканні від несуттєвих властивостей, зв’язків, відносин, предметів та в одночасному виділенні, фіксуванні певних сторін цих предметів, що цікавлять дослідника.

Метод аналізу – (від грец. – розклад, розчленування) – метод дослідження, що полягає в мисленому або практичному розчленуванні цілого на складові частини, (протилежне – синтез), кожна з виділених частин аналізується окремо у межах єдиного цілого; уточнення логічної форми (будови, структури) міркування засобами формальної логіки.

Метод аналогії – (від грец. analogia) – відповідність, схожість або пропорція між двома величинами за визначеними ознаками, метод наукового дослідження, завдяки якому досягається пізнання одних предметів і явищ на основі їх подібності з іншими.

Метод вимірювання **–** це метод дослідження, за допомогою якого визначаються числове значення деякої величини з використанням одиниці вимірювання об’єкта.

Метод індукції – (від латинського induction – виведення, спонукання) – метод дослідження, при якому загальний висновок про ознаки множини елементів виводиться на основі вивчення цих ознак у частини елементів однієї множини.

Метод моделювання – метод наукового пізнання, що ґрунтується на заміні предмета або явища, що досліджуються, на їх аналог, модель, що містить істотні риси оригіналу.

Методи окремих наук – це сукупність способів та принципів пізнання, прийомів і процедур дослідження, що застосовуються в тій чи іншій науці.

Метод порівняння – один із найбільш розповсюджених методів пізнання, яке дозволяє встановити подібність та розбіжність предметів та явищ.

Метод синтезу – (від грец. sythesis – поєднання, з'єднання, складання) – метод вивчення об'єкту у його цілісності, у єдиному і взаємному зв'язку його частин. У процесі наукових досліджень синтез пов'язаний з аналізом, оскільки дає змогу поєднати частини предмету (об'єкту чи явища), розчленованого в процесі аналізу, встановити їх зв'язок і пізнати предмет (об'єкт чи явище) як єдине ціле.

Метод спостереження є активним первинним та елементарним пізнавальним процесом емпіричного рівня наукового пізнання, який ґрунтується, насамперед, на роботі органів чуття людини та його предметній і матеріальній діяльності, завдяки чому людина отримує первинну інформацію про навколишнє середовище; виступає в якості одного із елементів в складі інших емпіричних методів і дає первинну інформацію про світ.

Міркування — це розумовий процес, у ході якого на підставі наявних, відомих знань отримують нове знання.

Міркування за аналогією — це правдоподібне міркування, в якому висновок про наявність ознаки в предмета роблять на підставі його подібності в суттєвих рисах з іншим предметом.

Модальна логіка — це розділ сучасної логіки, де вивчають модальні висловлювання та їхні відношення в структурі міркувань.

Модальне висловлювання — це висловлювання, до складу якого входять модальні поняття (модальності).

Модальність — це характеристика або оцінка висловлювання, яку дають з тієї чи іншої точки зору. Це певний спосіб ставлення людини до висловлювання, яке вона виголошує.

Модуси простого категоричного силогізму — це його різновиди, які різняться кількістю та якістю засновків.

«Надто вузьке визначення» — це логічна помилка, яка має місце, коли обсяг дефінієнсу є вужчим, ніж обсяг дефінієндуму.

«Надто широке визначення» — це логічна помилка, яка виникає у випадку, коли обсяг дефінієнсу є ширшим, ніж обсяг дефінієндуму.

Негативні поняття — це поняття, у змісті яких фіксують відсутність певних ознак.

Наукова індукція — це індуктивне міркування, в якому висновок роблять на підставі відбору необхідних та виключення випадкових обставин.

Наукова теорія – система наукових достовірних знань у формі тверджень і доведень.

Незбірне поняття — це поняття, елементами обсягу якого є окремі предмета.

Неповна індукція — це індуктивне міркування, в якому на підставі наявності ознаки в частини предметів певного класу роблять висновок про її наявність у всього класу предметів.

«Неповний поділ» — це логічна помилка, яка має місце тоді, коли сума обсягів членів поділу не вичерпує повністю обсяг подільного поняття.

Непорівнянні поняття — це поняття, які не мають спільних родових ознак.

Неправильна відповідь — це відповідь, яка не надає нової інформації стосовно проблеми, якою цікавиться той, хто запитує. Неправильна відповідь може бути тавтологічною або нерелевантною.

Неправильне міркування — це міркування в якому припущено логічних помилок унаслідок порушення правил або законів логіки.

Непряма аргументація — це обґрунтування, в якому істинність (або великий рівень правдоподібності) тези обґрунтовують шляхом встановлення хибності (або низького рівня правдоподібності) антитези.

Непряме дедуктивне міркування — це міркування, в якому висновок випливає із засновків опосередковано за допомогою додаткових міркувань.

Нерелевантна відповідь — це відповідь, яка не стосується поставленого запитання.

Несумісні поняття — це поняття, які не мають спільних елементів обсягу, тобто їхні обсяги не збігаються.

Неявне визначення — це визначення, яке не має форми тотожності дефінієндуму та дефінієнсу.

Об'єктна мова — це мова, за допомогою якої фіксують, описують предметну (позамовну) дійсність.

Обмеження — це логічна операція, в результаті якої здійснюють перехід від деякого поняття до поняття з меншим обсягом, але більшим змістом.

Обсяг поняття — це клас предметів, які узагальнюють у понятті, і кожному з яких притаманні ознаки, що складають зміст поняття.

Одиничне поняття — це поняття, обсягом якого є один елемент.

Одиничне судження — це судження, в якому стверджують або заперечують наявність ознаки у одного предмета певного класу.

Опис — це прийом, який полягає в перерахуванні низки ознак предмета з метою нестрогого виділення його з ряду схожих на нього предметів.

Операційне визначення — це вид явного визначення, в якому видовою ознакою є вказівка на операцію, за допомогою якої можна розпізнати ті чи інші предмети.

Опонент — це той, хто заперечує, піддає сумніву істинність або слушність тези, яку висунув пропонент.

Остенсивне визначення — це вид неявного визначення, яке здійснюють за допомогою демонстрування предмета. Контекстом такого визначення є ситуація, в якій зустрічається предмет.

Паралогізми — це логічні помилки, яких припускаються в міркуваннях ненавмисно (через незнання).

«Підміна підстави поділу» — це логічна помилка, яка має місце тоді, коли в рамках одного поділу застосовують різні підстави, за якими отримують члени поділу.

Підстава поділу — це ознака, за якою обсяг родового поняття поділяють на обсяги видових понять.

«Після цього, отже, з цієї причини» — це логічна помилка, яка виникає в індуктивних міркуваннях, коли просту послідовність подій приймають за їхній причинний зв'язок.

Повна індукція — це індуктивне міркування, в якому на підставі наявності ознаки у кожного предмета певного класу роблять висновок про її наявність у всього класу предметів.

Поділ за видозміною ознаки — це вид поділу, в якому підставою є ознака, притаманна всім предметам, що входять до обсягу подільного поняття. З кожним членом поділу ця ознака змінюється, тому її називають видостворюючою ознакою.

«Поділ із зайвими членами» — це логічна помилка, яка має місце тоді, коли до членів поділу відносять поняття, обсяги яких не входять до обсягу подільного поняття.

Подільне поняття — це поняття, обсяг якого підлягає поділу.

Позитивні поняття — це поняття, у змісті яких фіксують наявність певних ознак.

Полеміка — це суперечка, де є конфронтація, протистояння, протиборство сторін, ідей, думок. У зв'язку з цим ЇЇ можна визначити як боротьбу принципово протилежних думок з якогось питання, як публічну суперечку з метою захисту, відстоювання своєї точки зору та критики протилежної.

Поняття — це думка, яка шляхом указівки на деяку ознаку виокремлює з універсуму й узагальнює в клас предмети, яким притаманна ця ознака.

Популярна індукція — це індуктивне міркування, в якому шляхом переліку встановлюється наявність ознаки у деяких предметів певного класу і на цій підставі роблять висновок про її наявність у всього класу предметів.

Порівнянні поняття — це поняття, які мають спільні родові ознаки.

Порівняння — це прийом, який застосовують для образної характеристики предмета.

«Поспішне узагальнення» — це логічна помилка, яка виникає в індуктивних міркуваннях при узагальненні без достатніх на це підстав.

Правдоподібна аргументація — це аргументація, яку будують за формами (схемами) правдоподібних міркувань.

Правдоподібне міркування — це міркування, в якому між засновками і висновком не існує відношення логічного слідування, а наявне відношення підтвердження.

Правильна відповідь — це відповідь, яка повністю або частково усуває пізнавальну невизначеність, наявну у запитанні. Правильна відповідь буває сильною та слабкою.

Правильне міркування — це міркування, в якому дотримано усіх правил та законів логіки.

Прагматичний вимір — це вимір, який фіксує відношення між знаком та його інтерпретатором у структурі знакового процесу.

Предикат — це частина судження, яка вказує на ознаки (властивості або відношення), що їх приписують суб'єкту.

Передумова запитання — це вихідне знання, яке міститься у запитанні.

Предметне значення (денотат) знака — це предмет, позначений знаком.

Предмет вивчення методології – це поняття і методи самої науки, їх сфера застосування, обґрунтованість наукових результатів, осмислення досягнень науки з точки зору філософської та суспільної культури.

Принцип взаємозамінюваності — це принцип відношення іменування, який стверджує, що якщо два імені мають одне й те саме предметне значення, то їх можна замінити у висловлюванні, причому значення істинності висловлювання не зміниться.

Принцип однозначності — це принцип відношення іменування, який стверджує, що ім'я має позначати лише один предмет або клас предметів.

Принцип предметності — це принцип відношення іменування, який стверджує, що будь-яке висловлювання говорить про денотати імен, що входять до нього.

Природна класифікація — це класифікація, яку здійснюють на підставі суттєвих ознак досліджуваних об'єктів.

Пропонент — це той, хто висуває, обстоює деяку тезу.

Простий категоричний силогізм — це дедуктивне міркування про відношення двох крайніх термінів на підставі їхнього відношення до середнього терміну.

Пряма аргументація — це обгрунтування, безпосередньо спрямоване від аргументів до тези.

Пряме дедуктивне міркування — це міркування, в якому висновок безпосередньо випливає із засновків.

Пусте поняття — це поняття, обсяг якого не містить жодного елемента.

Розділово-категоричне міркування — це пряме дедуктивне міркування, один із засновків якого є диз’юнктивним висловлюванням, а другий засновок і висновок — це складники диз’юнктивного висловлювання або їхні заперечення.

Розрізнення — це прийом, який встановлює ознаки, що відрізняють один предмет від іншого (подібного до нього) предмета.

Семантичний вимір — це вимір, який фіксує відношення між знаком та його значенням у структурі знакового процесу.

Семіотика — це наука, яка вивчає знаки та знакові процеси.

Сильна відповідь — це відповідь, яка надає повну інформацію стосовно певного запитання.

Сильна (строга) диз’юнкція — це логічний сполучник, який є істинним у тих випадках, коли логічні значення його складників не

збігаються. Цей логічний сполучник хибний, коли логічні значення його складників збігаються.

Синтаксичний вимір — це вимір, який фіксує відношення між знаками в структурі знакового процесу.

Слабка відповідь — це відповідь, яка лише частково усуває незнання: інформація, що надана такою відповіддю, неповна.

Слабка (нестрога) диз'юнкція — це логічний сполучник, який є хибним лише в одному випадку, коли логічні значення його складників хибні. В усіх інших випадках цей логічний сполучник істинний.

Смислове значення (смисл) знака — це зміст знака, який засвоюють у процесі його розуміння. Смисл знака— це сукупність суттєвих рим, властивостей, характеристик предмета, позначеного цим знаком.

Софізми — це логічні помилки, яких припускаються в міркуваннях навмисно з метою введення в оману опонента, обгрунтуваня неправдивого твердження, якоїсь нісенітниці тощо.

Спростування — це встановлення хибності якогось положення з використанням логічних засобів та положень, істинність яких доведено заздалегідь.

Стверджувальне судження — це судження, в якому стверджують наявність ознаки у предмета.

«Стрибок у поділі» — це логічна помилка, яка має місце тоді, коли члени поділу не є одно порядковими видами.

Суб'єкт — це частина судження, яка вказує на предмет думки.

Судження — це думка, яка розкриває зв'язок між предметами та їхніми ознаками через ствердження або заперечення.

Сумісні поняття — це поняття, які мають спільні елементи обсягу, тобто їхні обсяги повністю або частково збігаються. Суперечка — це процес обміну протилежними думками.

Суто умовне міркування — це пряме дедуктивне міркування, засновки та висновок якого є імплікативними висловлюваннями.

Тавтологічна відповідь — це відповідь, яка містить інформацію, наявну в запитанні.

«Тавтологія» — це логічна помилка, яка має місце, коли дефінієндум і дефінієнс виражено однаковими словами.

Теза — це положення, істинність або високий рівень правдоподібності якого необхідно обґрунтувати в процесі аргументації, чи хибність або низький рівень правдоподібності якого необхідно обґрунтувати в процесі критики.

Теоретична семіотика — це семіотика, яка вивчає найзагальніші властивості та відношення, притаманні будь-яким знаковим системам, незалежно від їхнього матеріального втілення.

Узагальнення понять — це логічна операція, в результаті якої здійснюють перехід від деякого поняття до поняття з більшим обсягом, але меншим змістом.

Умовно-категоричне міркування — це пряме дедуктивне міркування, один із засновків якого — це імплікативне висловлювання, а другий засновок та висновок — це складники імплікативного висловлювання або їхні заперечення.

Умовно-розділове міркування— це пряме дедуктивне міркування з кількома імплікативними засновками та одним диз'юнктивним засновком.

Фігури простого категоричного силогізму — це його різновиди, які різняться положенням середнього терміну.

Форма (схема) аргументації/критики — це спосіб, який застосовують для аргументації/критики тези.

Формалізація — це побудова моделі, в якій змістовним міркуванням відповідають їхні формальні аналоги. Формалізована мова — це спеціальна штучна мова, в якій вирази природної мови замінюють на спеціальні символи, за якими закріплюють певні значення.

«Хибна аналогія» — це помилка, яка має місце в суперечці, коли сперечальник для захисту своєї точки зору застосовує аналогію, порівнюючи

предмета, в яких практично відсутні спільні ознаки.

Часткове судження — це судження, в якому стверджують або заперечують наявність ознаки у деяких предметів певного класу.

Члени поділу — це видові поняття, які отримують унаслідок поділу.

Штучна класифікація — це класифікація, яку здійснюють на підставі несуттєвих ознак досліджуваних об’єктів.

Явне визначення — це визначення, яке має форму тотожності дефінієндуму та дефінієнсу.

V. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарські заняття проводяться з основних, найбільш складних тем навчальної дисципліни.

Метою семінарських та практичних занять є: перевірка, поглиблення і закріплення теоретичних знань отриманих здобувачами та здобувачками вищої освіти на лекціях і в ході самостійних занять, надання допомоги в самостійному оволодінні матеріалом, вдосконалення навичок усної подачі матеріалів, ведення полеміки.

Участь здобувачів та здобувачок вищої освіти у семінарських заняттях є обов'язковою умовою успішного виконання навчального плану. Якщо здобувач/здобувачка вищої освіти з яких-небудь поважних причин не змогли бути присутнім/присутньою на семінарському або практичному занятті, він/вона зобов’язаний/зобов’язана провести індивідуальну співбесіду з викладачем за пропущеною темою та її відпрацювати.

Кожному здобувачу та здобувачці вищої освіти бажано завести накопичувальну папку, яка необхідна для зосередження нормативно-правових актів та документів, що знадобляться для проведення занять.

Підготовку до заняття варто починати з вивчення вимог навчально-методичних матеріалів. Здобувачу/здобувачці вищої освіти необхідно

з'ясувати:

1. Вид заняття: семінарське заняття чи самостійна робота.

2. Залежно від виду заняття здобувачем/здобувачкою вищої освіти виконуються такі завдання: семінарське заняття передбачає підготовку відповідей на питання семінарського заняття, письмові відповіді на питання для самостійної роботи, виконання завдань;

3. Для підготовки до занять здобувачі і здобувачки вищої освіти повинні використовувати рекомендовану літературу, яка знаходиться у бібліотечному фонді університету та у кафедральному літературному фонді. Також допускається використання інформації, яка знаходиться в мережі Інтернет, з зазначенням певного режиму доступу (адреси).

Семінарські заняття викладач/викладачка проводить у такій послідовності:

– викладач може проводити письмове контрольне опитування. Для цього на кожне заняття здобувачі і здобувачки повинні мати чистий аркуш паперу для виконання контрольного опитування;

– в ході заняття проводиться обговорення питань, які винесені на вивчення певної теми заняття, заслуховуються підготовлені реферати;

– в ході заняття вирішуються практичні завдання, додатково задаються питання теоретичної частини;

– на завершення заняття викладач може проводити роз'яснення характерних помилок при виконанні самостійної роботи.

4. За кожне окреме семінарське заняття здобувачі та здобувачки вищої освіти можуть отримати оцінку від 5, 4, 3, 0.

Робочою програмою навчальної дисципліни передбачено одна контрольна модульна робота у вигляді письмової роботи на закінчення вивчення змістового модуля, за підсумками якого можливе отримання до 20 балів.

Семінари з курсу «Університетські студії. Основи наукових досліджень та академічна доброчесність» – один з основних видів групових навчально-

теоретичних та практичних занять здобувачів та здобувачок вищої освіти, що передбачає доповіді із подальшим обговоренням у групі за заздалегідь запропонованим планом. Саме на семінарах систематизуються, розширюються й поглиблюються знання з основних питань курсу, формуються вміння самостійно мислити, аналізувати, виступати публічно, вести дискусію, переконувати аудиторію.

Ефективність, корисність семінару як для кожного його учасника/учасниці, так для групи в цілому залежить від ретельності самостійної роботи.

Найпродуктивнішою вона є за такої послідовності:

1. Ознайомлення з темою та питаннями плану семінарського заняття.

2. Опрацювання навчального матеріалу теми за конспектом лекції та літературою, рекомендованою для підготовки до семінарського заняття.

3. Виконання індивідуальних практичних завдань.

Самостійна робота з літературою при підготовці до семінарського заняття передбачає ведення записів, що розкривають зміст питань плану заняття. За формою вони можуть бути такими:

Розгорнутий план. Кожен з пунктів плану розкриває одну із сторін обраної теми, а всі пункти в сукупності охоплюють її в цілому.

Виписки. Ця форма використовується при читанні навчальної та наукової літератури. Її суть полягає в тому, щоб на основі прочитаного виділити найбільш суттєве у вигляді цитати (або її приблизного викладу). Виписки варто використовувати при необхідності прямого цитування першоджерела.

Тези. Це стислий виклад основних положень тексту в формі твердження або заперечення. Тези складають після попереднього ознайомлення з текстом, при повторному читанні. Тези, як правило, близькі до тексту, але не повторюють його, поруч з висновками та узагальненнями в них можуть міститися також докази, ілюстрації, пояснення. В тезах можуть бути відбиті деякі характерні особливості та логіка тексту, що обробляється.

Конспект. Одна із найпоширеніших форм записів. В конспекті співіснують, доповнюють одна одну дві сторони:

1) документальність, близькість до слів лектора чи тексту джерела, що вивчається;

2) запис власних думок, творчі висновки, узагальнення.

Конспект може бути текстуальним або тематичним. Різниця полягає в тому, що перший присвячений конкретній лекції, певному джерелу, а другий – проблемі, що розробляється за кількома джерелами. Текстуальний конспект будується послідовно, відповідно до структури лекції, твору, а в тематичному основою є зміст проблеми, що вивчається. Варто зазначити, що тематичний конспект може бути складений і при вивченні однієї роботи, зокрема, якщо проблема, що вивчається, розглядається в різних главах, розділах, місцях книги. Позитивною рисою такого конспекту є те, що весь матеріал, який стосується проблеми, зосереджений в одному місці.

Індивідуальні практичні завдання. Оскільки «Основи наукових досліджень та академічна доброчесність» як наука та навчальна дисципліна має головним чином інструментальний характер та покликана сформувати у здобувачів/здобувачок вищої освіти навички раціонального мислення, виконання операцій аналізу та синтезу, до кожного семінарського заняття, починаючи з теми № 2, передбачено індивідуальні практичні завдання. Їх виконання є обов’язковим, оскільки демонструє рівень володіння засвоєним матеріалом та здатність до його практичного застосування. Починати виконання практичних завдань варто лише після сумлінного ознайомлення з рекомендованою навчальною літературою з теми, що розглядається (конспекту лекції у цьому випадку зазвичай недостатньо). У разі виникнення проблем варто звернутися за допомогою до викладача у визначений для проведення консультацій час. Індивідуальне завдання обирається у відповідності до номеру здобувача/здобувачки у списку журналу взводу. Пропонуються також проблемні запитання і теми науково-дослідних робіт: доповідей, рефератів, есе для виступу та обговорювання на семінарських

заняттях, дискусіях, диспутах, студентських та курсантських наукових конференціях, філософських форумах та платформах. У разі виникнення проблем варто звернутися до допомогою до викладача у визначений для проведення консультацій час.

ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

ТЕМА 1. Гносеологія як предмет філософського аналізу

Семінарське заняття – 2 години

При вивченні даної теми здобувачі/здобувачки вищої освіти повинні:

Знати: основні положення гносеології, понятійний апарат філософської теорії пізнання; методи науки та їх роль у процесі пошуку істини; основні етапи розробки проблеми пізнання в історії філософії.

Вміти: використовувати методи науки та усвідомлювати їх роль у процесі наукового дослідження.

ПИТАННЯ ДО СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 1

1. Філософська теорія пізнання (гносеологія). Предмет, структура та рівні наукового пізнання.
2. Суб’єкт і проблема істини в філософії.
3. Основні етапи розробки проблеми пізнання в історії філософії.

Рекомендовані джерела інформації

Базові

1. Aksyonova V. PHILOSOPHY. Guide for students, graduate students and distance learning education (Lectures, lectures notes, lectures video ppt, lectures audio). Ministry of education and science of Ukraine flight academy of the national aviation University. Kropyvnytskyi : FA NAU, 2018. Part III. 24 p.

2. Конверський А.С. Традиційна логіка. підручник. Київ : Центр

навчальної літератури, 2020. 425 с.

3. Конверський А. Критичне мислення : підручник для студентів навчальних закладів вищої освіти усіх спеціальностей. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 340 с.

4. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 - Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка»/ автор-укладач : Аксьонова В.І., професор каф. права та соціально-гуманітарних дисциплін, доцент, д. філософ. н. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 45 с.

5. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки та інновацій» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький: ЛА НАУ, 2022 р. 45 с.

6. Ряшко В. Логіка. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 328 с.

7. Сардак С.Е. Основи наукових досліджень : навч. Посібник : Дніпро : ДГУ, 2018. 103 с.

8. Сінчук О.М. Методологія та організація наукових досліджень. 2-е вид., змін. та доп. Вінниця : ВНТУ, 2022. 317 с.

9. Філософія науки та інновацій. Методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 23 с.

10. Філософія науки. Методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 – «Освітні, педагогічні науки» за освітньо-науковою програмою

«Професійна педагогіка» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ. 23 с.

11. Філософія науки. Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 - Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 86 с.

12. Філософія науки та інновацій. Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ 2022. 86 с.

13. Філософія. Навчальний посібник для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня бакалавра для усіх спеціальностей / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 415 с.

14. Шарпан О.Б. Основи наукових досліджень. Курс лекцій. [Електронний ресурс] : навч. посіб. для здобувачів ступеня магістра за спеціальністю 172 Електронні комунікації та радіотехніка. КПІ ім. Ігоря Сікорського. Електронні текстові дані (1 файл 348 Кбайт, 4.58 авт. аркушів). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. 89 с.

Допоміжні

1. Aksonova V. Possible logical errors (preventive approach) indeductive inferences of pilot’s decision // Управління високошвидкісними рухомими об’єктами та професійна підготовка операторів складних систем: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 24-25 листопада 2016 р.). Кропивницький, 2016. С. 213–214.

2. Аксьонова В.І., Бурматов І.В. Логіка в екстремальній професії – феномен соціокультурної реалізації потреб молоді // Науковий вісник інноваційних технологій : зб. наук. праць. Київ-Кіровоград : Вид-во «Компринт». 2017. № 1 (13). С. 63-71.

3. Аксьонова В.І., Бурматов І.В. Дух логічної культури в екстремальній професії – реалізація професійної комунікації молоді // Науковий вісник Льотної академії Національного авіаційного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. праць. Кропивницький : Вид-во КЛА НАУ, 2017. Вип. 1. С. 309-314.

4. Аксьонова В.І. Криза соціокультурної ідентичності особистості як наслідок соціокультурної дезінтеграції суспільства : соціально-філософський аналіз. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : зб. наук. праць. Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2013. Вип. 55. С. 179-193.

5. Аксьонова В.І. Патріотизм – феномен парадигми комунікативного суспільства. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2016. Вип. 10. С. 7-9.

6. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Розробник: Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с. http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

7. Хоменко І.В. Логіка : теорія та практика. Київ : Центр навчальної літератури, 2018. 400 с.

Теми дослідних робіт до заняття № 1

Теми доповідей

1. «Філософія науки» як одна із течій в сучасній філософії.

2. Неокантіанство, причини його виникнення. Філософські ніколи неокантіанства: Марбурзька і Баденська.

Теми рефератів

1. Ф.А. Ланге і «фізіологічний напрямок» в неокантіанстві.
2. Г. Коген про математичне природознавство.
3. Етика Марбурзької школи і «етичний оціалізм».
4. П. Наторп про «логіку точних наук».
5. Е. Кассірер як історик-логік науки.
6. Проблема соціальних наук і неокантіанство.

Теми есе

1. Позитивізм, етапи його розвитку.
2. Неопозитивізм, його школи і етапи розвитку.
3. Постпозитивізм про методологію наукового пізнання (К. Поппер, Т. Кун, П. Фейерабенд).
4. Принцип фальсифікації К. Поппера та принцип промферації (розмноження) теорії П. Фейерабенда.
5. Концепція науки в критичному раціоналізмі.
6. «Філософія цінностей» Г. Ріккерта
7. В. Віндельбанд про методи пізнання.

Теми індивідуальних завдань

1. Розкрийте розуміння мови в неопозитивізмі.
2. Охарактеризуйте неопозитивістське тлумачення семантичного визначення істинності загальної семантики.
3. У чому полягає проблема знання і мови в неопозитивізмі?
4. Охарактеризуйте розвиток В. Расселом концепції «логічного атомізму».

5. У чому полягає концепція історичної динаміки наукового знання Т. Куна?

6. Розкрийте теорію розвитку науки І. Лакатоса.

7.Охарактеризуйте структуралізм, його сутність та напрямки.

8. У чому полягає співвідношення мови, мислення і дійсності в гносеології?

9. Охарактеризуйте «лінгвістичну» доктрину Л. Вітгенштейна.

Практичні завдання

1. Визначити основні проблеми пізнання у філософії.

2. Охарактеризуйте пізнання як вид духовної діяльності і феномен культури.

3. Що представляє собою розробка пізнавальної методики в «Органоні» Арістотеля.

4. Розкриті вчення І. Канта про антиномії.

5. Що ви можете розповісти про обмеженість уявлень Л. Фейєрбаха в розумінні пізнання.

6. Що писав Ф. Бекон про значення експериментального дослідження природи. Охарактеризуйте індуктивний метод.

7. Охарактеризуйте раціоналізм Р. Декарта. Які основні правила дедуктивного методу?

8. Охарактеризуйте гносеологію і методологію І. Канта.

9. Яка роль Гегеля в розробці проблем теорії пізнання?

10. Охарактеризуйте діалектико-матеріалістичну гносеологію.

ТЕМА 2. Наука як особлива сфера людської діяльності, наукових знань та пізнання. Гуманістичні тенденції розвитку сучасної філософії науки

Семінарське заняття – 2 години

При вивченні даної теми здобувачі/здобувачки вищої освіти повинні:

Знати: гуманістичні тенденції розвитку сучасної філософії науки; основні етапи розробки проблеми пізнання в історії філософії.

Вміти: характеризувати феномен науки у філософському контексті; визначати сторичний характер науки.

ПИТАННЯ ДО СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 2

1. Феномен науки у філософському контексті.
2. Гуманістичні тенденції розвитку сучасної філософії науки.
3. Взаємодія наукової теорії та практики.

Рекомендовані джерела інформації

Базові

1. Aksyonova V. PHILOSOPHY. Guide for students, graduate students and distance learning education (Lectures, lectures notes, lectures video ppt, lectures audio). Ministry of education and science of Ukraine flight academy of the national aviation University. Kropyvnytskyi : FA NAU, 2018. Part III. 24 p.

2. Конверський А.С. Традиційна логіка. підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 425 с.

3. Конверський А. Критичне мислення : підручник для студентів навчальних закладів вищої освіти усіх спеціальностей. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 340 с.

4. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 - Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка»/ автор-укладач : Аксьонова В.І., професор каф. права та соціально-гуманітарних дисциплін, доцент, д. філософ. н. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 45 с.

5. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки та інновацій» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022 р. 45 с.

6. Ряшко В. Логіка. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 328 с.

7. Сардак С.Е. Основи наукових досліджень : навч. Посібник : Дніпро : ДГУ, 2018. 103 с.

8. Сінчук О.М. Методологія та організація наукових досліджень. 2-е вид., змін. та доп. Вінниця : ВНТУ, 2022. 317 с.

9. Філософія науки та інновацій. Методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 23 с.

10. Філософія науки. Методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 – «Освітні, педагогічні науки» за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ. 23 с.

11. Філософія науки. Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 - Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 86 с.

12. Філософія науки та інновацій. Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи для здобувачів третього (освітньо-наукового)

рівня вищої освіти зі спеціальності / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ 2022. 86 с.

13. Філософія. Навчальний посібник для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня бакалавра для усіх спеціальностей / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 415 с.

14. Шарпан О.Б. Основи наукових досліджень. Курс лекцій. [Електронний ресурс] : навч. посіб. для здобувачів ступеня магістра за спеціальністю 172 Електронні комунікації та радіотехніка. КПІ ім. Ігоря Сікорського. Електронні текстові дані (1 файл 348 Кбайт, 4.58 авт. аркушів). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. 89 с.

Допоміжні

1. Aksonova V. Possible logical errors (preventive approach) indeductive inferences of pilot’s decision // Управління високошвидкісними рухомими об’єктами та професійна підготовка операторів складних систем: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 24-25 листопада 2016 р.). Кропивницький, 2016. С. 213–214.

2. Аксьонова В.І., Бурматов І.В. Логіка в екстремальній професії – феномен соціокультурної реалізації потреб молоді // Науковий вісник інноваційних технологій : зб. наук. праць. Київ-Кіровоград : Вид-во «Компринт». 2017. № 1 (13). С. 63-71.

3. Аксьонова В.І., Бурматов І.В. Дух логічної культури в екстремальній професії – реалізація професійної комунікації молоді // Науковий вісник Льотної академії Національного авіаційного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. праць. Кропивницький : Вид-во КЛА НАУ, 2017. Вип. 1. С. 309-314.

4. Аксьонова В.І. Криза соціокультурної ідентичності особистості як наслідок соціокультурної дезінтеграції суспільства: соціально-філософський аналіз. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : зб. наук. праць. Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2013. Вип. 55. С. 179-193.

5. Аксьонова В.І. Патріотизм – феномен парадигми комунікативного суспільства. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2016. Вип. 10. С. 7-9.

6. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Розробник: Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с. http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream /123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

7. Хоменко І.В. Логіка : теорія та практика. Київ : Центр навчальної літератури, 2018. 400 с.

Нормативно-правові акти

1. Конституція України. Прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (з наступними змінами та доповненнями).

Інформаційні ресурси

1. Інформаційно-телекомунікаційна система «MIA:Освіта». URL: https://osvita.dnuvs.ukr.education/md/course/view.php?id=14.

2. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://www.rada.gov.ua/.

3. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: https://www.kmu.gov.ua/.

4. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL:

https://www.president.gov.ua/.

5. Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України. URL: https://mvs.gov.ua/.

Теми дослідних робіт до заняття № 2

Теми доповідей

1. Сократівський метод досягнення істини та його компоненти.
2. Теорія пізнання Платона.
3. Ф. Бекон про три основні шляхи пізнання.

Теми рефератів

1. Основні принципи сучасної наукової теорії.
2. Функції наукового пізнання та актуальність його вивчення у вищої школі.
3. Онтологічний і гносеологічний сенс апорій Зенона.
4. Проблема пізнання в філософії Платона («Теетет»), міф про печеру.
5. Гносеологія Арістотеля.
6. Теорія пізнання, поняття вченого «незнання» у філософії М. Кузанського.
7. Теорія пізнання Дж. Бруно.
8. Обґрунтування Гегелем положення про єдність діалектики, логіки і теорії пізнання.

Теми есе

1. Гносеологія в Києво-Могилянській академії.
2. Проблеми пізнання в українській філософі XIX-XX ст.
3. Розробка проблем теорії пізнання в Україні.

Індивідуальні завдання

1. Охарактеризувати наукове пізнання та його специфічні ознаки.

2. Визначити види пізнавальної діяльності.

3. Продемонструвати зародження гносеологічної проблематики в античній філософії.

4. Розкрити погляди Емпедокла, Анаксагора, Демокрита щодо процесу пізнання.

5. Визначити актуальність вивчення філософських проблем наукового пізнання.

Практичні завдання

1. Проаналізувати вчення І. Канта про антиномії.

2. Розкрити поняття «наука» і «псевдонаука».

3. Охарактеризувати сенсуалізм Л. Фейєрбаха.

4. Визначити принцип універсального сумніву Р. Декарта.

ТЕМА 3. Сучасне розуміння науки та науково-дослідницької діяльності. Філософські проблеми наукового пізнання.

Семінарське заняття – 2 години

При вивченні даної теми здобувачі/здобувачки вищої освіти повинні:

Знати: теоретичну основу наукових досліджень; мету науки та наукової діяльності; мати уявлення про наукову картину світу та основні проблеми філософії науки та раціональності.

Вміти: формулювати та аргументувати мету власного наукового дослідження.

ПИТАННЯ ДО СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 3

1. Наукова картина світу. Проблема раціональності.

2. Мета науки. Теоретична основа наукових досліджень.

3. Філософія науки та науково-дослідницька діяльність.

Рекомендовані джерела інформації:

Базові

1. Aksyonova V. PHILOSOPHY. Guide for students, graduate students and distance learning education (Lectures, lectures notes, lectures video ppt, lectures audio). Ministry of education and science of Ukraine flight academy of the national aviation University. Kropyvnytskyi : FA NAU, 2018. Part III. 24 p.

2. Конверський А.С. Традиційна логіка. підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 425 с.

3. Конверський А. Критичне мислення: підручник для студентів навчальних закладів вищої освіти усіх спеціальностей. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 340 с.

4. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 - Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка»/ автор-укладач : Аксьонова В.І., професор каф. права та соціально-гуманітарних дисциплін, доцент, д. філософ. н. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 45 с.

5. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки та інновацій» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький: ЛА НАУ, 2022 р. 45 с.

6. Ряшко В. Логіка. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 328 с.

7. Сардак С.Е. Основи наукових досліджень : навч. Посібник : Дніпро : ДГУ, 2018. 103 с.

8. Сінчук О.М. Методологія та організація наукових досліджень. 2-е вид., змін. та доп. Вінниця : ВНТУ, 2022. 317 с.

9. Філософія науки та інновацій. Методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої

освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 23 с.

10. Філософія науки. Методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 – «Освітні, педагогічні науки» за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 23 с.

11. Філософія науки. Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 – Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 86 с.

12. Філософія науки та інновацій. Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ 2022. 86 с.

13. Філософія. Навчальний посібник для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня бакалавра для усіх спеціальностей / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 415 с.

14. Шарпан О.Б. Основи наукових досліджень. Курс лекцій. [Електронний ресурс] : навч. посіб. для здобувачів ступеня магістра за спеціальністю 172 Електронні комунікації та радіотехніка. КПІ ім. Ігоря Сікорського. Електронні текстові дані (1 файл 348 Кбайт, 4.58 авт. аркушів). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. 89 с.

Допоміжні

1. Aksonova V. Possible logical errors (preventive approach) indeductive inferences of pilot’s decision // Управління високошвидкісними рухомими

об’єктами та професійна підготовка операторів складних систем: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 24-25 листопада 2016 р.). Кропивницький, 2016. С. 213–214.

2. Аксьонова В.І., Бурматов І.В. Логіка в екстремальній професії – феномен соціокультурної реалізації потреб молоді // Науковий вісник інноваційних технологій : зб. наук. праць. Київ-Кіровоград : Вид-во «Компринт». 2017. № 1 (13). С.63-71.

3. Аксьонова В.І., Бурматов І.В. Дух логічної культури в екстремальній професії – реалізація професійної комунікації молоді // Науковий вісник Льотної академії Національного авіаційного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. праць. Кропивницький : Вид-во КЛА НАУ, 2017. Вип. 1. С. 309-314.

4. Аксьонова В.І. Криза соціокультурної ідентичності особистості як наслідок соціокультурної дезінтеграції суспільства: соціально-філософський аналіз. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : зб. наук. праць*. Запоріжжя : вид-во ЗДІА, 2013. Вип. 55. С. 179-193. Фахове видання з філософських наук.

5. Аксьонова В.І. Патріотизм – феномен парадигми комунікативного суспільства. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2016. Вип. 10. С. 7-9.

6. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Розробник: Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с. http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream /123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1

%81%D1%82%D1%8C.pdf

7. Хоменко І.В. Логіка : теорія та практика. Київ : Центр навчальної літератури, 2018. 400 с.

Нормативно-правові акти

1. Конституція України. Прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141(з наступними змінами та доповненнями).

Інформаційні ресурси

1. Інформаційно-телекомунікаційна система «МІА:Освіта». URL: https://osvita.dnuvs.ukr.education/md/course/view.php?id=14.

2. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://www.rada.gov.ua/.

3. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: https://www.kmu.gov.ua/.

4. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: https://www.president.gov.ua/.

5. Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України. URL: https://mvs.gov.ua/.

6. Офіційний сайт Національної поліції України. URL: https://www.npu.gov.ua/.

Теми дослідних робіт до заняття № 3

Теми доповідей

1. Проблема раціональності у сучасній філософської літературі.
2. Теоретична основа наукових досліджень.

Теми рефератів

1. Криза соціокультурної ідентичності особистості як наслідок соціокультурної дезінтеграції суспільства: соціально-філософський аналіз.

2. Філософія науки та інновацій.

Теми есе

1. Розуміння мови в неопозитивізмі.

2. Роль та значення на вплив штучного інтелекту на майбутне людства.

Індивідуальні завдання

1. Розкрити поняття «техніка».

2. Охарактеризувати сучасний етап НТР.

3. Які завдання філософії техніки?

4. Розкрити основні етапи розвитку техніки.

5. Яким чином пов’язані між собою техніка і цивілізація?

6. Назвіть технічні науки, охарактеризуйте їх специфіку та процеси становлення.

7. Які основні риси і соціальні наслідки НТР?

8. Що являє собою інженерія як соціальний інститут і форма діяльності?

Практичні завдання

1. Провести соціально-філософський аналіз кризи соціокультурної ідентичності особистості. Розглянути її як наслідок соціокультурної дезінтеграції сучасного суспільства.

2. Розкрити проблему раціональності у сучасній наукової картині світу.

2. Охарактеризуйте неопозитивістське тлумачення семантичного визначення істинності загальної семантики.

3. У чому полягає проблема знання і мови в неопозитивізмі?

4. Охарактеризуйте розвиток Б. Расселом концепції «логічного атомізму».

5. У чому полягає концепція історичної динаміки наукового знання Т. Куна?

6. Розкрийте теорію розвитку науки І. Лакатоса.

7. Охарактеризуйте структуралізм, його сутність та напрямки.

8. У чому полягає співвідношення мови, мислення і дійсності в гносеології?

9. Охарактеризуйте «лінгвістичну» доктрину Л. Вітгенштейна.

Завдання для обговорювання на круглому столі, філософської дискусії, колоквіумі, наукової студентської конференції та платформі

1. Особливості соціальної відповідальності дослідника.

2. У чому полягає смисл і джерела наукових революцій?

ТЕМА 4. Методологія наукового пізнання та наукового дослідження. Методи науки та їх роль у процесі пошуку істини.

Семінарські заняття – 2 години

При вивченні даної теми здобувачі/здобувачки вищої освіти повинні:

Знати: основи методології наукового пізнання та дослідження, мати уявлення про поняття методу та методики.

Вміти: використовувати методи науки у пошуку істини.

ПИТАННЯ ДО СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 4

1. Методологія наукового пізнання.

2. Методологія наукового дослідження.

3. Методи науки та їх роль у процесі пошуку істини.

Рекомендовані джерела інформації

Базові

1. Aksyonova V. PHILOSOPHY. Guide for students, graduate students and distance learning education (Lectures, lectures notes, lectures video ppt, lectures audio). Ministry of education and science of Ukraine flight academy of the national aviation University. Kropyvnytskyi : FA NAU, 2018. Part III. 24 p.

2. Конверський А.С. Традиційна логіка. підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 425 с.

3. Конверський А. Критичне мислення: підручник для студентів навчальних закладів вищої освіти усіх спеціальностей. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 340 с.

4. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 - Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка»/ автор-укладач : Аксьонова В.І., професор каф. права та соціально-гуманітарних дисциплін, доцент, д. філософ. н. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 45 с.

5. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки та інновацій» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький: ЛА НАУ, 2022 р. 45 с.

6. Ряшко В. Логіка. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 328 с.

7. Сардак С.Е. Основи наукових досліджень : навч. Посібник : Дніпро : ДГУ, 2018. 103 с.

8. Сінчук О.М. Методологія та організація наукових досліджень. 2-е вид., змін. та доп. Вінниця : ВНТУ, 2022. 317 с.

9. Філософія науки та інновацій. Методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої

освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 23 с.

10. Філософія науки. Методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 – «Освітні, педагогічні науки» за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 23 с.

11. Філософія науки. Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 – Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 86 с.

12. Філософія науки та інновацій. Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ 2022. 86 с.

13. Філософія. Навчальний посібник для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня бакалавра для усіх спеціальностей / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 415 с.

14. Шарпан О.Б. Основи наукових досліджень. Курс лекцій. [Електронний ресурс] : навч. посіб. для здобувачів ступеня магістра за спеціальністю 172 Електронні комунікації та радіотехніка. КПІ ім. Ігоря Сікорського. Електронні текстові дані (1 файл 348 Кбайт, 4.58 авт. аркушів). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. 89 с.

Допоміжні

1. Aksonova V. Possible logical errors (preventive approach) indeductive inferences of pilot’s decision // Управління високошвидкісними рухомими

об’єктами та професійна підготовка операторів складних систем: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 24-25 листопада 2016 р.). Кропивницький, 2016. С. 213–214.

2. Аксьонова В.І., Бурматов І.В. Логіка в екстремальній професії – феномен соціокультурної реалізації потреб молоді // Науковий вісник інноваційних технологій : зб. наук. праць. Київ-Кіровоград : Вид-во «Компринт». 2017. № 1 (13). С. 63-71.

3. Аксьонова В.І., Бурматов І.В. Дух логічної культури в екстремальній професії – реалізація професійної комунікації молоді // Науковий вісник Льотної академії Національного авіаційного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. праць. Кропивницький : Вид-во КЛА НАУ, 2017. Вип. 1. С. 309-314.

4. Аксьонова В.І. Криза соціокультурної ідентичності особистості як наслідок соціокультурної дезінтеграції суспільства: соціально-філософський аналіз. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : зб. наук. праць.* Запоріжжя : вид-во ЗДІА, 2013. Вип. 55. С. 179-193. Фахове видання з філософських наук.

5. Аксьонова В.І. Патріотизм – феномен парадигми комунікативного суспільства. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2016. Вип. 10. С. 7-9.

6. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Розробник: Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с. http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream /123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1

%81%D1%82%D1%8C.pdf

7. Хоменко І.В. Логіка : теорія та практика. Київ : Центр навчальної літератури, 2018. 400 с.

Нормативно-правові акти

1. Конституція України. Прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141(з наступними змінами та доповненнями).

Інформаційні ресурси

1. Інформаційно-телекомунікаційна система «МІА:Освіта». URL: https://osvita.dnuvs.ukr.education/md/course/view.php?id=14.

2. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://www.rada.gov.ua/.

3. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: https://www.kmu.gov.ua/.

4. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: https://www.president.gov.ua/.

5. Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України. URL: https://mvs.gov.ua/.

6. Офіційний сайт Національної поліції України. URL: https://www.npu.gov.ua/.

Теми науково-дослідних робіт до заняття № 4

Теми доповідей

1. «Філософія науки» як одна із течій в сучасній філософії.

2. Фундаментальна (філософська) методологія дослідження.

3. Неокантіанство, причини його виникнення. Філософські школи неокантіанства: Марбурзька і Баденська.

4. Загальна характеристика методів науки.

5. Класифікація методів пізнання.

6. Концепція і теорія як форми наукового пізнання.

Теми рефератів

1. Ф. А. Ланге і «фізіологічний напрямок» в неокантіанстві.

2. Г. Коген про математичне природознавство.

3. Етика Марбурзької школи і «етичний соціалізм».

4. П. Наторп про «логіку точних наук».

5. Е. Кассірер як історик-логік науки.

6. Проблема соціальних наук і неокантіанство.

7. Конкретнонаукова методологія.

8. Загальнонаукова методологія.

9. Принцип фальсифікації К. Поппера.

10. Принцип промферації (розмноження) теорії П. Фейерабенда.

12. «Філософія цінностей» Г. Ріккерта.

13. В.Віндельбанд про методи пізнання.

Теми есе

1. Проблемна ситуація та варіанти її вирішення у економічної науці.

2. Методи та принципи прийняття рішення в сфері ПУА.

Індівідуальні завдання

1. Вкажить приклади можливих логічних помилок у профісійної діяльності фахівця з галузі економічної безпеки.

2. Охарактеризуйте метод моделювання і принцип системності.

3. Визначити наукові методи емпіричного дослідження.

4. Визначити наукові методи теоретичного дослідження.

5. Охарактеризуйте загальнологічні методи і прийоми дослідження.

6. Розкрийте математичне моделювання як метод наукового пізнання.

7. Охарактеризуйте метод моделювання і принцип системності.

8. Визначити прояв патриотизму та громадянської позиції фахівця з галузі економічної безпеки у його прфесійної діяльності.

9. Охарактеризуйте особливості соціальної відповідальності вченого - економиста.

10. У чому полягає суспільно-політична відповідальність вченого-економиста?

13. Охарактеризуйте теоретизацію і діалектизацію як закономірності розвитку сучасної науки.

Практичні завдання

1. Охарактеризувати позитивізм, етапи його розвитку.

2. Охарактеризувати неопозитивізм, його школи і етапи розвитку.

3. Охарактеризувати постпозитивізм, його методологію наукового пізнання (К. Поппер, Т. Кун, П. Фейерабенд).

4. Визначити методи і техніку наукового дослідження.

5. Прдемнструвати взаємодію методології з іншими дисциплінами.

6. Визначити концепцію науки в критичному раціоналізмі.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДО КОЛОКВІУМУ

1. Як пов’язані між собою свобода та відповідальність особистості в її науковій творчості?

2. Яким чином теоретизація та діалектизація визначаються як закономірності розвитку сучасної науки?

3. Яким чином пов’язані між собою спостереження і науковий факт?

4. Що являє собою інженерія як соціальний інститут і форма діяльності?

5. Розкрийте поняття «техніка».

6. Охарактеризуйте сучасний етап НТР.

7. Які сучасні завдання філософії техніки?

8. Розкрийте основні етапи розвитку техніки.

9. Яким чином пов’язані між собою техніка і цивілізація?

10. Визначити технічні науки, розкриті їх специфіку та охарактеризуйте процеси становлення.

11. Які основні риси і соціальні наслідки НТР?

12. У чому полягає сенс і джерела наукових революцій?

13.Які принципи співпрацювання вченого та наукового колективу.

14. Які чинники впливають на ефективність формування соціальної відповідальності молодих вчених?

15. Яким чином впливають на соціальну відповідальність працівників науки соціокультурні трансформації на зламі тисячоліть?

16. Чи впливають наукові концепції гуманізму, трансгуманізму, глобалізації та соціокультурної трансформації на громадянську позицію дослідника?

17. Яким чином можливо підвисити мотивацію діяльності вчених в Україні?

18. Яким чином пов’язані між собою спостереження і науковий факт?

ТЕМА 5. Інноваційне мислення наукової інтелігенції за добу соціокультурної трансформації. Академічна доброчесність.

Семінарські заняття – 2 години

При вивченні даної теми здобувачі/здобувачки вищої освіти повинні:

Знати: сутність й особливості наукового мислення у класичному та постнекласичному ракурсі; норми та принципи академічної доброчесності.

Вміти: використовувати норми моралі науковця та принципи академічної доброчесності в науково-дослідної діяльності.

ПИТАННЯ ДО СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 5

1. Новий тип наукової раціональності та мораль.

2. Сутність й особливості наукового мислення: класичний та постнекласичний ракурс.

3. Академічна доброчесність.

Рекомендовані джерела інформації:

Базові

1. Aksyonova V. PHILOSOPHY. Guide for students, graduate students and distance learning education (Lectures, lectures notes, lectures video ppt, lectures audio). Ministry of education and science of Ukraine flight academy of the national aviation University. Kropyvnytskyi : FA NAU, 2018. Part III. 24 p.

2. Конверський А.С. Традиційна логіка. підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 425 с.

3. Конверський А. Критичне мислення: підручник для студентів навчальних закладів вищої освіти усіх спеціальностей. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 340 с.

4. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 - Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка»/ автор-укладач : Аксьонова В.І., професор каф. права та соціально-гуманітарних дисциплін, доцент, д. філософ. н. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 45 с.

5. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки та інновацій» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький: ЛА НАУ, 2022 р. 45 с.

6. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Розробник: Аксьонова В.І., професор

кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с. http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream /123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

7. Ряшко В. Логіка. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 328 с.

8. Сардак С.Е. Основи наукових досліджень : навч. Посібник : Дніпро : ДГУ, 2018. 103 с.

9. Сінчук О.М. Методологія та організація наукових досліджень. 2-е вид., змін. та доп. Вінниця : ВНТУ, 2022. 317 с.

10. Філософія науки та інновацій. Методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 23 с.

11. Філософія науки. Методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 – «Освітні, педагогічні науки» за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 23 с.

Допоміжні

1. Філософія науки. Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 – Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 86 с.

2. Філософія науки та інновацій. Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ 2022. 86 с.

3. Філософія. Навчальний посібник для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня бакалавра для усіх спеціальностей / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 415 с.

4. Шарпан О.Б. Основи наукових досліджень. Курс лекцій. [Електронний ресурс] : навч. посіб. для здобувачів ступеня магістра за спеціальністю 172 Електронні комунікації та радіотехніка. КПІ ім. Ігоря Сікорського. Електронні текстові дані (1 файл 348 Кбайт, 4.58 авт. аркушів). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. 89 с.

Нормативно-правові акти

1. Конституція України. Прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141(з наступними змінами та доповненнями).

Інформаційні ресурси

1. Інформаційно-телекомунікаційна система «МІА:Освіта». URL: https://osvita.dnuvs.ukr.education/md/course/view.php?id=14.

2. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://www.rada.gov.ua/.

3. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: https://www.kmu.gov.ua/.

4. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: https://www.president.gov.ua/.

5. Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України. URL: https://mvs.gov.ua/.

Теми науково-дослідних робіт до заняття № 5

1. Вторинна інформація та ії характеристка

Теми доповідей

1. Види інформації.

2. Отримання і аналіз первинної інформації.

3. Інформація в інформаційно-пошукових системах бібліотек та установах науково-технічної інформації.

Теми рефератив

1. Бібліотечно-бібліографічні джерела інформації та автоматизовані системи обробки інформації на ЕОМ.

2. Каталоги, їх види та характеристика.

Теми есе

1. Чи важко дотримуватися принципів академічної доброчесності?

2. Техніка роботи з науковою літературою при написані тез доповіді на конференцію.

Теми індивідуальних завдань

1. Як ви розумієте поняття інформаційні технології?

2. Чим характеризується процес збору та аналізу наукової інформації?

Теми практичних завдань

1. Які принципи академічної доброчесності?

2. Що має бути академічна недоброчесність?

3. Що відноситься до інтелектуальної власності?

ТЕМА 6. Логічна культура мислення – необхідна складова професійної підготовки майбутніх фахівців. Логіка наукового дослідження.

Семінарські заняття – 2 години

При вивченні даної теми здобувачі/здобувачки вищої освіти повинні:

Знати: загальну схему наукового дослідження, та його складові; основні етапи та логічні принципи наукового дослідження.

Вміти: використовувати логічні закони та принципи наукового дослідження; дотримуватися стандартів академічної доброчесності.

ПИТАННЯ ДО СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 6

1. Логічна культура – необхідна складова професійної діяльності науковця.
2. Логіка наукового дослідження. Етапи наукового дослідження.
3. Загальна схема наукового дослідження та його складові (проблема, тема, мета, предмет та об’єкт, методологія).
4. Визначення методики дослідження.

Рекомендовані джерела інформації:

Базові

1. Aksyonova V. PHILOSOPHY. Guide for students, graduate students and distance learning education (Lectures, lectures notes, lectures video ppt, lectures audio). Ministry of education and science of Ukraine flight academy of the national aviation University. Kropyvnytskyi : FA NAU, 2018. Part III. 24 p.

2. Конверський А.С. Традиційна логіка. підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 425 с.

3. Конверський А. Критичне мислення: підручник для студентів навчальних закладів вищої освіти усіх спеціальностей. Київ : Центр

навчальної літератури, 2019. 340 с.

4. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 - Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 45 с.

5. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки та інновацій» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький: ЛА НАУ, 2022 р. 45 с.

6. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Розробник: Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с. http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream /123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

7. Ряшко В. Логіка. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 328 с.

8. Сардак С.Е. Основи наукових досліджень : навч. Посібник : Дніпро : ДГУ, 2018. 103 с.

9. Сінчук О.М. Методологія та організація наукових досліджень. 2-е вид., змін. та доп. Вінниця : ВНТУ, 2022. 317 с.

10. Філософія науки та інновацій. Методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої

освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 23 с.

11. Філософія науки. Методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 – «Освітні, педагогічні науки» за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 23 с.

Допоміжні

1. Основи наукових досліджень : навч.-метод. посібник / за редакцією Р.О. Крохмального. 2-ге вид., перероб. і допов. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 464.с.

2. Філософія науки. Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 – Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 86 с.

3. Філософія науки та інновацій. Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ 2022. 86 с.

4. Філософія. Навчальний посібник для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня бакалавра для усіх спеціальностей / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 415 с.

5. Шарпан О.Б. Основи наукових досліджень. Курс лекцій. [Електронний ресурс] : навч. посіб. для здобувачів ступеня магістра за спеціальністю 172 Електронні комунікації та радіотехніка. КПІ ім. Ігоря

Сікорського. Електронні текстові дані (1 файл 348 Кбайт, 4.58 авт. аркушів). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. 89 с.

Нормативно-правові акти

1. Конституція України. Прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141(з наступними змінами та доповненнями).

Інформаційні ресурси

1. Інформаційно-телекомунікаційна система «MIA:Освіта». URL: https://osvita.dnuvs.ukr.education/md/course/view.php?id=14.
2. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://www.rada.gov.ua/.
3. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: https://www.kmu.gov.ua/.
4. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: https://www.president.gov.ua/.
5. Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України. URL: https://mvs.gov.ua/.
6. Офіційний сайт Національної поліції України. URL: https://www.npu.gov.ua/.

Теми науково-дослідних робіт до заняття № 6

Теми доповіді

1. Логічна характеристика версії як форма гіпотетичного знання.
2. Індуктивні методи встановлення причинних зв’язків у наукової діяльності.
3. Визначення набору версій через приведення до диз’юнктивної нормальної форми.

Теми рефератів

1. Логічні аспекти наукового пізнання.

2. Специфіка оволодіння логічними знаннями молодого вченого у процесі організації та проведення наукових досліджень.

3. Верифікація та фальсифікація версій: логічна спільність з аргументацією наукових гіпотез і особливості наукового доведення.

Теми есе

1. Логіка в екстремальній професії – феномен соціокультурної реалізації потреб молоді.

2. Дух логічної культури в екстремальній професії – реалізація професійної комунікації молоді.

Теми індивідуальних завдань

1. Розгляньте поняття «культура мислення» як процес креативного засвоєння вищих досягнень філософської культури.

2. Визначте «поняття» як основну форму раціонального пізнання.

3. Охарактеризуйте проблему інтуїції в логіці та математиці.

4. Охарактеризуйте чуттєве та раціональне пізнання соціокомунікативних процесів в Україні та визначите їх форми.

5. Охарактеризуйте поняття «логічна культура» як підґрунтя професійної діяльності працівника національної поліції України.

Практичні завдання

1. Розкрийте логіку власного наукового дослідження (курсова робота, доповідь, стаття, тези виступу на наукової студентської конференції або платформі).

2. Охарактеризуйте етапи власного наукового дослідження (курсова робота, доповідь, стаття, тези виступу на наукової студентської конференції або платформі).

Питання та завдання для круглого столу, дискусії, диспуту, колоквіуму та наукової студентської та курсантської конференції/платформи

1. Культура мислення – необхідна складова професійної діяльності науковця.

2. Культура логічного мислення науковця: основні риси, принципи та специфіка.

ТЕМА 7. Комунікаційна єдність світу – суттєва ознака науки за добу глобалізації. Комунікативна культура науковця в умовах соціокультурної трансформації та інновацій

Семінарські заняття – 2 години

При вивченні даної теми здобувачі/здобувачки вищої освіти повинні:

Знати: завдання, норми та принципи організації ділової комунікації.

Вміти: аналізувати комунікативні проблеми, що пов’язані з логічними помилками та прийомами сприяти трансформації особистості від мовленнєвої до соціокомунікативної, розглядати її як важливу умову становлення ефективної культури наукової діяльності.

ПИТАННЯ ДО СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 7

1. Соціокультурна комунікація як фактор формування глобального інформаційно-комунікативного простору: теоретико-методологічний аспект.

2. Аксіологія міжкультурної комунікації. Постмодернізаційна особистість дослідника в гуманітарному комплексі соціокультурного простору.

3. Онтологічний аспект соціокультурної комунікації як фактор формування інформаційно - наукового простору постмодерну.

Рекомендовані джерела інформації

Базові

1. Аксьонова В.І. Детермінанти оптимізації міжкультурної комунікації в умова сучасного глобалізованого соціуму. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : зб. наук. праць. Запоріжжя : вид-во ЗДІА, 2012. Випуск 50. С. 220-230. Фахове видання з філософських наук.

2. Аксьонова В.І. Криза соціокультурної ідентичності особистості як наслідок соціокультурної дезінтеграції суспільства: соціально-філософський аналіз. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : зб. наук. праць. Запоріжжя : вид-во ЗДІА, 2013. Вип. 55. С. 179-193. Фахове видання з філософських наук.

3. Аксьонова В.І. Культура толерантності: витоки метафізичних сенсів. Науково-теоретичний альманах Грані. Том 21. № 9, 2018. Дніпро. С. 118-123. Фахове наукометричне (Index Copernicus) видання з філософських питань. Категорія Б.

4. Аксьонова В.І. Міжкультурна комунікація як фактор формування глобального інформаційно-комунікативного простору : монографія. Кіровоград : КЛА НАУ, 2016. 228 с.

5. Аксьонова В.І. Методологічні засади міжкультурної комунікації в контексті сучасного інформаційного суспільства. Гілея: науковий вісник. Зб. наук. праць. Київ : 2011. Вип. №49(7). С. 311-319. Фахове видання з філософських наук.

6. Аксьонова В.І. Наукові підходи до вивчення феномена міжкультурної комунікації в контексті розвитку глобального комунікативного суспільства // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія : Філософські науки. Київ : КУТЕП, 2012. Випуск 12. С. 202-220. Фахове видання з філософських наук.

7. Аксьонова В.І. Соціокультурний контекст інформаційного суспільства – феномен соціальної активності особистості. Наукове пізнання: Методологія та технологія. Науковий журнал. Філософія. Вип.1(45). 2020.

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»: Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 11-19. Фахове видання з філософських питань. Категорія Б.

8. Аксьонова В.І. Формування комунікативної культури особистості в умовах глобалізації та інформаційного суспільства. Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія : Філософські науки. Київ : КУТЕП, 2011. Вип. 2. С. 121-128. Фахове видання з філософських наук.

9. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Розробник: Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с. http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

Додаткові

1. Основи наукових досліджень : конспект лекцій / уклад. Колісніченко Е.В. Суми : Сум. держ. ун-т, 2012. 83 с.

2. Роджерс Е.М. Дифузія інновацій / Е.М. Роджерс; пер. з англ. В. Старка. Київ : вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2009. 591 с.

3. Святий Августин. Сповідь / пер. з латин. Ю. Мушака ; післям. С. Здіорука. вид. 4-е. Київ : вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. 319 с.

4. Семенюк Е., Мельник В. Філософія сучасної науки і техніки : підручник. Вид. 2-ге, випр. та допов. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 305 с.

5. Філософські аспекти наукового пізнання : навч. посіб. / О.Ю. Панфілов, О.П. Дзьобань, М. Будур та ін. ; за заг. ред. О.Ю. Панфілова. Харків : ХіФ КНтеу, 2019. 276 с.

6. Geels, F. W. (2018). Socio-Technical Transitions to Sustainability : A Review of Criticisms and Elaborations of the Multi-Level Perspective. Current Opinion in Environmental Sustainability, P. 39-49.

7. Ellul J. Propaganda : The Formation of Men; Attitudes. New York : Knopf Doubleday Publishing Group, 2021. 310 pages.

8. Stovpets O. The end of Humanism? Reflections on AI development. Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції «Історико-філософські, політико-правові та соціальні засади трансформації України та держав європейської спільноти» (м. Одеса, 19 квітня 2024 р.). Одеса : Одеський національний морський університет, 2024. С. 148-155.

Електронні ресурси

1. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL: http://www.nbuv.gov.ua.

2. Національна парламентська бібліотека України. URL: http://www.nplu.kiev.ua.

3. Харківська державна наукова бібліотека ім. Короленка URL: http://korolenko.kharkov.com.

4. Добронравова І. С. Динамічний хаос у соціумі як середовище соціальної самоорганізації. Соціологія : теорія, методи, маркетинг. 2005. № 1. С. 168–180. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

5. Добронравова І. С. Філософія науки : навч. посібник. К., 2002. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

7. Галіченко М. Проблема застосування синергетичної методології в соціально-гуманітарних науках. Південний архів. Іст. Науки : зб. наук. праць. 2010. Вип. 3132. С. 26–34.
URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pain/2010_31_32/Gal_Pol.pdf/.

Теми науково-дослідних робіт до заняття № 7

Теми рефератів

1. Культура толерантності: витоки метафізичних сенсів.

2. Міжкультурна комунікація як фактор формування глобального інформаційно-комунікативного простору.

Теми доповідей

1. Методологічні засади міжкультурної комунікації в контексті сучасного інформаційного суспільства.

2. Соціокультурний контекст інформаційного суспільства – феномен соціальної активності особистості науковця.

Теми есе

1. Формування комунікативної культури особистості в умовах глобалізації та інформаційного суспільства.

2. Феноменологія софійності в українській культурі. Запити філософських смислів міжкультурних аспектів.

Теми індивідуальних завдань

1. Охарактеризувати комунікативний простір доби постмодерну.

2. Розкрити поняття «філософський плюралізм».

3. Визначити поняття «наукові комунікації».

4. Визначити поняття «інформаційно-комунікативні технології». Продемонструвати їх роль та значення науково-дослідної діяльності.

5. Як зрозумити поняття «загальне поле аргументації»?

6. Чим характеризуються постнекласичніні наукові підходи до вивчення феномена міжкультурної комунікації?

Теми практичних завдань

1. Розкрити процес формування міжкультурної комунікації як «дому

буття» в умовах культурної глобалізації.

2. Як Ви розумієте феномен соціокомунікативної культури?

3. Охарактеризувати комунікативну парадигму та теоретико-методологічні засади соціокультурної та міжкультурної комунікації.

4. Визначити специфіку ціннісних орієнтацій у соціокомунікативної парадигмі.

5. У чому полягає прагматичний підхід, аксіологічний підхід соціокомунікативної парадигми?

6. Як зрозуміти поняття «Договір» як особистісну та віртуальну комунікацію у комунікативнійї практиці сучасного наукового простору?

7. Провести компаративно-аксіологічний аналіз нелінійного мислення комунікативної особистості дослідника – «культурала»?

8. З чого складається комунікативний потенціал дослідника?

9. Чим характеризується «комунікативний поворот» та інформаційно-трансформація сучасного українського суспільства?

ТЕМА 8. Інформаційне забезпечення наукових досліджень

Семінарські заняття – 2 години

При вивченні даної теми здобувачі/здобувачки вищої освіти повинні:

Знати: правила інформаційного забезпечення наукових досліджень; мати уявлення про поняття інтелектуальної власності та академічної доброчесності.

Вміти: використовувати правила інформаційного забезпечення наукових досліджень; володіти технікою роботи з науковою літературою; дотримуватися принципів академічної доброчесності.

ПИТАННЯ ДО СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 8

1. Поняття, терміни та роль інформації в проведенні наукових досліджень.

2. «Інформаційне обслуговування» та «інформаційне забезпечення». Техніка роботи з науковою літературою.

3. Поняття про інтелектуальну власність.

Рекомендовані джерела інформації:

Базові

1. Aksyonova V. PHILOSOPHY. Guide for students, graduate students and distance learning education (Lectures, lectures notes, lectures video ppt, lectures audio). Ministry of education and science of Ukraine flight academy of the national aviation University. Kropyvnytskyi : FA NAU, 2018. Part III. 24 p.

2. Конверський А.С. Традиційна логіка. підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 425 с.

3. Конверський А. Критичне мислення: підручник для студентів навчальних закладів вищої освіти усіх спеціальностей. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 340 с.

4. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 - Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка»/ автор-укладач : Аксьонова В.І., професор каф. права та соціально-гуманітарних дисциплін, доцент, д. філософ. н. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 45 с.

5. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки та інновацій» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький: ЛА НАУ, 2022 р. 45 с.

6. Ряшко В. Логіка. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 328 с.

7. Сардак С.Е. Основи наукових досліджень : навч. Посібник : Дніпро : ДГУ, 2018. 103 с.

8. Сінчук О.М. Методологія та організація наукових досліджень. 2-е вид., змін. та доп. Вінниця : ВНТУ, 2022. 317 с.

9. Філософія науки та інновацій. Методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 23 с.

10. Філософія науки. Методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 – «Освітні, педагогічні науки» за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 23 с.

Допоміжні

1. Філософія науки. Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 – Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 86 с.

2. Філософія науки та інновацій. Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ 2022. 86 с.

3. Філософія. Навчальний посібник для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня бакалавра для усіх спеціальностей / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 415 с.

4. Шарпан О.Б. Основи наукових досліджень. Курс лекцій. [Електронний ресурс] : навч. посіб. для здобувачів ступеня магістра за спеціальністю 172 Електронні комунікації та радіотехніка. КПІ ім. Ігоря

Сікорського. Електронні текстові дані (1 файл 348 Кбайт, 4.58 авт. аркушів). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. 89 с.

5. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Розробник: Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с. http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

Нормативно-правові акти

1. Конституція України. Прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141(з наступними змінами та доповненнями).

Інформаційні ресурси

1. Інформаційно-телекомунікаційна система «МІА:Освіта». URL: https://osvita.dnuvs.ukr.education/md/course/view.php?id=14.

2. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://www.rada.gov.ua/.

3. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: https://www.kmu.gov.ua/.

4. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: https://www.president.gov.ua/.

5. Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України. URL: https://mvs.gov.ua/.

6. Офіційний сайт Національної поліції України. URL: https://www.npu.gov.ua/.

7. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRNsoc_gum/vkp/2009_11/V_11/st7.pdf

Теми науково-дослідних робіт до заняття №8

Теми доповіді

1. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку наукових досліджень з цієї проблематики.

2. Проблема застосування синергетичної методології в управлінських та соціально-гуманітарних науках.

3. Формування цінності свободи засобами освіти та наукової діяльності.

Теми рефератів

1. Поняття та форми інтелектуальної власності.

2. Що означає бути «академічно доброчесним»?

Теми есе

1. Форми та напрями інформаційного забезпечення науки.

2. Особливості оформлення та використання документів інтелектуальної власності.

3. Роль інформації та інформаційного підходу в проведенні наукових досліджень.

Теми індивідуальних завдань

1. Як ви розумієте принципи дотримання академічної доброчесності здобувачами вищої освіти?

2. Чи існує персональна відповідальність та роботи дослідника «на результат»?

1. Як Ви розумієте самовдосконалення і саморозвиток у процеси наукової діяльності?

2. Чи можна дотримуватися принципів толерантності та конвенціоналізму у наукової діяльності?

3. Що, на Ваш особистій погляд, означає наукова робота «на результат»?

4. Чи можливі відношення доброчесного партнерства у науковому колективі?

Практичні завдання

1. Сформулювати вимоги до літературного оформлення результатів наукової роботи (наукового дослідження) згідно ДСТУ (назва, мета, чіткість викладу, послідовність подачі матеріалу, скорочення та ін.).

2. Охарактеризувати структуру наукового звіту, дисертації, статті, тез.

3. Підготувати усні представлення результатів наукових досліджень на засіданні наукового гуртку.

4. Зробити оформлення результатів наукового дослідження до наступного засідання наукового гуртку.

ТЕМА 9. Технологія організації наукової роботи

Семінарські заняття – 2 години

При вивченні даної теми здобувачі/здобувачки вищої освіти повинні:

Знати: технологію організації наукової роботи; основні риси правильного (логічного) мислення; поняття ефективності наукової творчості та апробації результатів наукового дослідження; основні етапи підготовки до публічного виступу.

Вміти: оприлюднювати та впроваджувати результати наукового дослідження; здійснювати підготовку до публічного виступу та публічного захисту науково-дослідної роботи

ПИТАННЯ ДО СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 9

1. Раціональна організація праці. Елементи самоорганізації та їх розкриття.

2. Ефективність наукової творчості.

3 Апробація результатів наукового дослідження: усна доповідь на наукових заходах (обговорення, оприлюднення, впровадження).

4. Наукове відкриття (винахід) та його оформлення.

Рекомендовані джерела інформації

Базові

1. Аксьонова В.І., Скловський І.З. Філософія. підручник / за ред. д. філософ. н, проф. Є.Р. Борінштейна. Розділ ІІІ Філософські досягнення людства ; 3.5. Філософія громадянського суспільства Одеса : Університет Ушинського, 2021. С. 186-218. (320с.). З грифом «Рекомендовано Вченою радою ДЗ «ПНПУ ім. К.Д Ушинського». (Протокол № 11 від 29 квітня 2021 року).

2. Культурологія / за ред. Є.Р. Борінштейна. Аксьонова В.І., Атаманюк З.М. та інші. Одеса : Університет Ушинського, 2023. 433с. (внесок автора 61с.). З грифом «Рекомендовано Вченою радою ДЗ «ПНПУ ім. К.Д Ушинського». Протокол № 6 від 26 січня 2023 року.

3. Аксьонова В.І. Культура в контексті змін комунікаційного суспільства. підручник / за ред. Є.Р. Борінштейна. Аксьонова В.І., Атаманюк З.М. та інші. Одеса : Університет Ушинського, 2023. С. 325-355.

4. Аксьонова В.І. Культура, антропологія, соціум. Культурологія. підручник / за ред. Є.Р. Борінштейна. Аксьонова В.І., Атаманюк З.М. та інші. Одеса : Університет Ушинського, 2023. С. 154-177.

5. Aksyonova V. PHILOSOPHY. Guide for students, graduate students and distance learning education (Lectures, lectures notes, lectures video ppt, lectures audio). Ministry of education and science of Ukraine flight academy of the national aviation University. Kropyvnytskyi : FA NAU, 2018. Part III. 24 p.

6. Конверський А.С. Традиційна логіка. підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 425 с.

7. Конверський А. Критичне мислення: підручник для студентів навчальних закладів вищої освіти усіх спеціальностей. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 340 с.

8. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 - Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка»/ автор-укладач : Аксьонова В.І., професор каф. права та соціально-гуманітарних дисциплін, доцент, д. філософ. н. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 45 с.

9. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки та інновацій» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький: ЛА НАУ, 2022 р. 45 с.

10. Ряшко В. Логіка. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 328 с.

11. Сардак С.Е. Основи наукових досліджень : навч. посібник : Дніпро : ДГУ, 2018. 103 с.

12. Сінчук О.М. Методологія та організація наукових досліджень. 2-е вид., змін. та доп. Вінниця : ВНТУ, 2022. 317 с.

13. Філософія науки та інновацій. Методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні

технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 23 с.

14. Філософія науки. Методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 – «Освітні, педагогічні науки» за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 23 с.

15. Філософія науки. Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 – Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 86 с.

16. Філософія науки та інновацій. Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ 2022. 86 с.

17. Філософія. Навчальний посібник для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня бакалавра для усіх спеціальностей / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 415 с.

18. Шарпан О.Б. Основи наукових досліджень. Курс лекцій. [Електронний ресурс] : навч. посіб. для здобувачів ступеня магістра за спеціальністю 172 Електронні комунікації та радіотехніка. КПІ ім. Ігоря Сікорського. Електронні текстові дані (1 файл 348 Кбайт, 4.58 авт. аркушів). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. 89 с.

Допоміжні

1. Aksonova V. Possible logical errors (preventive approach) indeductive inferences of pilot’s decision // Управління високошвидкісними рухомими об’єктами та професійна підготовка операторів складних систем: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 24-25 листопада 2016 р.).

Кропивницький, 2016. С. 213–214.

2. Аксьонова В.І., Бурматов І.В. Логіка в екстремальній професії – феномен соціокультурної реалізації потреб молоді // Науковий вісник інноваційних технологій : зб. наук. праць. Київ-Кіровоград : Вид-во «Компринт». 2017. № 1 (13). С.63-71.

3. Аксьонова В.І., Бурматов І.В. Дух логічної культури в екстремальній професії – реалізація професійної комунікації молоді // Науковий вісник Льотної академії Національного авіаційного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. праць. Кропивницький : Вид-во КЛА НАУ, 2017. Вип. 1. С. 309-314.

4. Аксьонова В.І. Криза соціокультурної ідентичності особистості як наслідок соціокультурної дезінтеграції суспільства: соціально-філософський аналіз. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : зб. наук. праць.* Запоріжжя : вид-во ЗДІА, 2013. Вип. 55. С. 179-193. Фахове видання з філософських наук.

5. Аксьонова В.І. Патріотизм – феномен парадигми комунікативного суспільства. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2016. Вип. 10. С. 7-9.

6. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Розробник: Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с. http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

7. Хоменко І.В. Логіка : теорія та практика. Київ : Центр навчальної літератури, 2018. 400 с.

Електронні ресурси:

1. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL: http://www.nbuv.gov.ua.

2. Національна парламентська бібліотека України. URL: http://www.nplu.kiev.ua.

3. Харківська державна наукова бібліотека ім. Короленка URL: http://korolenko.kharkov.com.

4. Добронравова І. С. Динамічний хаос у соціумі як середовище соціальної самоорганізації. Соціологія : теорія, методи, маркетинг. 2005. № 1. С. 168–180. URL: http://www.philsci.univ.kiev.ua.

7. Галіченко М. Проблема застосування синергетичної методології в соціально-гуманітарних науках. Південний архів. Іст. Науки : зб. наук. праць. 2010. Вип. 3132. С. 26–34.
URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pain/2010_31_32/Gal_Pol.pdf.

8. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRNsoc_gum/vkp/2009_11/V_11/st7.pdf

Теми науково-дослідних робіт до заняття № 9

Теми доповідей

1. Наука та її специфічні риси. Основні риси сучасної науки.
2. Функції науки. Різновиди основ науки.
3. Логічна структура науки та її основні елементи.
4. Переднаука. (Докласичний період).
5. Характеристика класичної науки.
6. Наука в XIX ст. Комплексні революції.
7. Класична наукова картина світу.

8. «Вертикальна» інтеграція науки як фактор зближення науки з практикою.

9. Наслідки зближення між фундаментальними та прикладними науками.

10. Наука як тип діяльності, пов’язаний з перетворенням світу.

Теми рефератів

1. Особливості наукового пізнання древніх цивілізацій.
2. Епоха середньовіччя: позитивний вклад в наукове пізнання.
3. Специфіка наукової раціональності в кінці XIX - XX ст.
4. Передумови та основний зміст новітньої революції в науці.

Теми есе

1. Наука як феномен культури.
2. Наука в сучасному світі.
3. Наука та філософія.
4. Наука та релігія.
5. Специфіка пізнання соціальних явищ.
6. Наука і майбутнє людства.

Теми індивідуальних завдань

1. Проаналізувати кризу науки та світогляду кінця XX – поч. XXI ст.
2. Охарактеризувати постнекласичну науку.
4. Визначити ідеали та норми наукового пізнання.
5. Охарактеризувати форми інтелектуальної власності (винахід, відкриття).
6. Визначити особливості оформлення та використання документів інтелектуальної власності.
7. Навести приклад інформаційного забезпечення наукового дослідження.

8. Визначити поняття, терміни та роль інформації в проведенні наукових досліджень.

Теми практичних завдань

1. Охарактеризувати емпіричний та теоретичний рівні пізнання, їх специфіку та взаємозв'язок.

2. Визначити роль науки в розвитку техніки.

3. Рзкрити роль практики як стимулу інтеграції та диференціації науки.

4. Продемонструвати практичну реалізацію результатів пізнання як передумови свободи.

ТЕМА 10. Підготовка та організація роботи над різними типами наукових робіт

Семінарські заняття – 2 години

При вивченні даної теми здобувачі/здобувачки вищої освіти повинні:

Знати: технологію організації наукової роботи; основні риси правильного (логічного) мислення; поняття ефективності наукової творчості та апробації результатів наукового дослідження; основні етапи підготовки до публічного виступу.

Вміти: підготувати та організувати роботу над різними типами наукових робіт за стандартми академічної доброчесності.

ПИТАННЯ ДО СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ № 10

1. Підготовка та організація роботи над різними типами наукових досліджень. Форми завершення наукових досліджень у вищих навчальних закладах освіти. Письмове оформлення результатів наукової роботи.

2. Курсова (дипломна) робота: загальна характеристика.

3. Магістерська (дипломна) робота як кваліфікаційне дослідження.

Рекомендовані джерела інформації:

Базові

1. Aksyonova V. PHILOSOPHY. Guide for students, graduate students and distance learning education (Lectures, lectures notes, lectures video ppt, lectures audio). Ministry of education and science of Ukraine flight academy of the national aviation University. Kropyvnytskyi : FA NAU, 2018. Part III. 24 p.

2. Конверський А.С. Традиційна логіка. підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 425 с.

3. Конверський А. Критичне мислення: підручник для студентів навчальних закладів вищої освіти усіх спеціальностей. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 340 с.

4. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 - Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка»/ автор-укладач : Аксьонова В.І., професор каф. права та соціально-гуманітарних дисциплін, доцент, д. філософ. н. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 45 с.

5. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки та інновацій» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький: ЛА НАУ, 2022 р. 45 с.

6. Ряшко В. Логіка. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 328 с.

7. Сардак С.Е. Основи наукових досліджень : навч. Посібник : Дніпро : ДГУ, 2018. 103 с.

8. Сінчук О.М. Методологія та організація наукових досліджень. 2-е вид., змін. та доп. Вінниця : ВНТУ, 2022. 317 с.

9. Філософія науки та інновацій. Методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої

освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 23 с.

10. Філософія науки. Методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 – «Освітні, педагогічні науки» за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 23 с.

Допоміжні

1. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Розробник: Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с. http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

2. Філософія науки. Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 – Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 86 с.

3. Філософія науки та інновацій. Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої

освіти зі спеціальності / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ 2022. 86 с.

4. Філософія. Навчальний посібник для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня бакалавра для усіх спеціальностей / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 415 с.

5. Шарпан О.Б. Основи наукових досліджень. Курс лекцій. [Електронний ресурс] : навч. посіб. для здобувачів ступеня магістра за спеціальністю 172 Електронні комунікації та радіотехніка. КПІ ім. Ігоря Сікорського. Електронні текстові дані (1 файл 348 Кбайт, 4.58 авт. аркушів). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. 89 с.

Теми науково-дослідних робіт до заняття № 10

Теми доповідей

1.Типи наукових досліджень.

2. Кваліфікаційне дослідження та його характеристка.

3. Форми завершення наукових досліджень,

4. Планування та організація наукового дослідження

Теми рефератів

1. Дипломна робота.

2. Магістерська робота.

3. Курсова робота.

Теми есе

1. Критичне мислення науковця.

2. Логічне мислення науковця.

Індивідуальні завдання

1. Розкрийте технологію організації власної наукової роботи.

2. Охарактеризуйте основні риси правильного (логічного) мислення працівника економічної галузі.

3. Продемонструйте оптимальне використання ваших потенційних можливостей при проведенні власного наукового дослідження.

Практичні завдання

1. Охарактеризувати технологію організації наукової роботи.
2. Розглянути основні риси правильного мислення дослідника.
3. Визначити оптимальне використання потенційних можливостей наковця.

VI. ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Види пізнавальної діяльності.
2. Знання і пізнання, їх сутність.
3. Зародження гносеологічної проблематики в античній філософії.
4. Погляди Демокріта щодо процесу пізнання.
5. Сократівський метод досягнення істини та його компоненти.
6. Теорія пізнання Платона.
7. Гносеологія Арістотеля.
8. Теорія пізнання М. Кузанського.
9. Гносеологія Джордано Бруно.
10. Емпіризм і раціоналізм (Ф. Бекон, Р. Декарт).
11. Проблема пізнання в німецькій класичній філософії.
12. Гносеологічна проблематика в російській філософії.
13. Проблема пізнання в українській філософії.
14. Діалектико-матеріалістична гносеологія.
15. Філософія науки як одна із теорій в сучасній філософії.
16. Пізнання і практика.
17. Основні функції практики в процесі пізнання.

18. Основні способи осягнення людиною оточуючого її світу (практичний, теоретичний, духовно-практичний).

19. Класифікація (типологія) форм знання.

20. Основні властивості, ознаки істини.

21. Чуттєве і раціональне в пізнанні та їх форми.

22. Творчість та інтуїція.

23. Неокантівські концепції методів наукового пізнання.

24. Розробка методології наукового пізнання в позитивізмі і неопозитивізмі.

25. Концепції науки в критичному раціоналізмі.

26. Поняття науки та її функції

27. Специфіка пізнання соціальних явищ.

28. Історичний характер науки (загальна характеристика).

29. Переднаука. Наукове знання древніх цивілізацій, середньовіччя та епохи Відродження.

30. Класична наука (XVII-XIX ст.). Специфіка взаємодії науки та філософії.

31. Некласична та постнекласична наука: зміна цільової орієнтації

32. Логічна структура науки та її основні елементи.

33. Специфіка емпіричного та теоретичного рівнів пізнання та їх взаємозв'язок.

34. Взаємодія наукової теорії та практики.

35. Поняття наукового методу.

36. Філософські методи, їх сутність.

37. Діалектика та її основні форми, принципи, закони, категорії.

38. Метафізика та її історичні форми та види.

39. Методологічна роль філософії в науковому пізнанні.

40. Методи емпіричного дослідження.

41. Методи теоретичного дослідження.

42. Загальнологічні методи і способи дослідження.

43. Основні методологічні новації сучасного постнекласичного стану розвитку науки.

44. Філософське поняття техніки.

45. Інженерія як соціальний інститут і форма діяльності.

46. Роль науки в розвитку техніки.

47. НТР, її сутність і соціальні наслідки.

48. Місце і роль наукової інтелігенції в сучасному світі.

49. Поняття соціальної відповідальності вченого.

50. Свобода наукового дослідження і соціальна відповідальність.

51. Соціальна відповідальність як фактор наукової діяльності.

52. Соціальна відповідальність як фактор суспільно-політичної активності українського вченого.

53. Проблеми громадянського становлення особистості науковця.

54. Взаємозв'язок НТП та моральності особистості науковця.

Рекомендовані джерела інформації:

Базові

1. Aksyonova V. PHILOSOPHY. Guide for students, graduate students and distance learning education (Lectures, lectures notes, lectures video ppt, lectures audio). Ministry of education and science of Ukraine flight academy of the national aviation University. Kropyvnytskyi : FA NAU, 2018. Part III. 24 p.

2. Конверський А.С. Традиційна логіка. підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 425 с.

3. Конверський А. Критичне мислення: підручник для студентів навчальних закладів вищої освіти усіх спеціальностей. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 340 с.

4. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 - Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка»/ автор-укладач :

Аксьонова В.І., професор каф. права та соціально-гуманітарних дисциплін, доцент, д. філософ. н. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 45 с.

5. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки та інновацій» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький: ЛА НАУ, 2022 р. 45 с.

6. Ряшко В. Логіка. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 328 с.

7. Сардак С.Е. Основи наукових досліджень : навч. Посібник : Дніпро : ДГУ, 2018. 103 с.

8. Сінчук О.М. Методологія та організація наукових досліджень. 2-е вид., змін. та доп. Вінниця : ВНТУ, 2022. 317 с.

9. Філософія науки та інновацій. Методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 23 с.

10. Філософія науки. Методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 – «Освітні, педагогічні науки» за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 23 с.

Допоміжні

1. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Розробник: Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук,

професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с. http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

2. Філософія науки. Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 – Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 86 с.

3. Філософія науки та інновацій. Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ 2022. 86 с.

4. Філософія. Навчальний посібник для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня бакалавра для усіх спеціальностей / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 415 с.

5. Шарпан О.Б. Основи наукових досліджень. Курс лекцій. [Електронний ресурс] : навч. посіб. для здобувачів ступеня магістра за спеціальністю 172 Електронні комунікації та радіотехніка. КПІ ім. Ігоря Сікорського. Електронні текстові дані (1 файл 348 Кбайт, 4.58 авт. аркушів). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. 89 с.

6. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRNsoc_gum/vkp/2009_11/V_11/st7.pdf

VII. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

1. Як важливіше розглядати об’єкт пізнання: суто через наукові дослідження чи застосовуючи суб’єктивні моменти?

2. Чи можна опиратися на інтуїтивні судження під час проведення наукових досліджень?

3. Чи можна сказати, що емпіричний і теоретичний рівні пізнання нероздільні?

4. Чи існує межа для вчених, яку не варто переступати у пошуках істини засобами емпіричного пізнання?

5. Судження без аргументованого підтвердження можна вважати невірним. Розвиньте або спростуйте дану думку.

6. Невміння спростовувати докази опонентів – основна причина загибелі судження. Прокоментуйте цю думку.

7. Геракліт надає перевагу «єдиному знанню усього». Виходячи з того, що мислення властиве всім, він вважає, що людський, суб’єктивний логос (тобто пізнання) має всі можливості бути в згоді з об’єктивним логосом. Чи означає це, що кожен із нас може стати справжнім філософом?

8. Декарт вважав, що за допомогою інтуїції і дедукції можна досягти у всіх областях знання певної вірогідності. Чи згодні ви з такою позицією?

9. Яким засобами мислення віддаєте перевагу ви? Що для вас важливіше: інтуїція чи логіка?

10. Назвіть негативні та позитивні дії скептицизму на розвиток гносеології.

11. Чи доцільно стверджувати, що агностичні погляди можуть стати дієвою силою пізнання у філософії?

12. Позитивізм засновувався на тому, що філософія не має права на існування як особлива наука, котра претендує на самостійне дослідження реальності. Чи можливе існування будь-якої «дослідницької науки» без філософії?

13. Як ви розумієте поняття «мова науки»?

14. Мудрі докази ще нікого не переконали (Франс Анатоль (1844-1924) французький письменник). Проаналізуйте дану думку.

15. Р. Карнап зазначає: «як могли стільки людей різних часів і народів, серед них видатні уми, з такою наполегливістю й натхненням перейматися метафізикою, якщо вона є лише набір позбавлених смислу слів»? Прокоментуйте даний вислів.

16. Яке питання постало перед лінгвістичними філософами в першу чергу? Чи існує небезпека у багатозначності слів поза межами науки, у повсякденному житті?

17. Чи можна вважати, що поняття теорія і практика нероздільно пов’язані між собою?

18. Чи мають право нащадки попередніх поколінь приймати знання на віру, без практичної перевірки?

19. Поняття «абсолютної істини» існує чи будь-яку думку можна заперечити?

20. З грецької мови «істина» перекладається як «неприхованість». Чи доцільне в такому разі існування «відносної істини», «часткової істини»?

21. Бердяєв розглядав творчість як реалізацію свободи, шлях до гармонізації буття. Що вплинуло на становлення поглядів філософа?

22. Інтуїція – один із ефективних засобів досягнення логічних висновків чи, навпаки, перешкода для раціонального мислення?

23. Філософія – це наука чи щось протилежне їй?

24. Чи можна стверджувати, що релігії не місце у свідомості справжнього вченого?

25. Чи існує зв’язок між культурними та соціальними змінами і науковим розвитком? Якщо так, наведіть конкретні приклади з історії.

26. Наука без релігії кульгава; релігія без науки сліпа (А. Ейнштейн). Як ви розумієте цей вислів? Розвиньте або спростуйте думку.

27. Що, на вашу думку, є рушійною силою науки?

28. Наука – результат звичайної цікавості чи необхідність людства?

29. Чи допустимо вченому переступити через людську мораль задля відкриття на благо людства?

30. Наука — це кладовище гіпотез (Пуанкаре Анрі (1854-1912) французький учений). Поясніть даний вислів.

31. Чи пов’язані між собою культурний та науковий розвитки? Як саме?

32. На вашу думку, вчений має відповідати перед людством за те, як саме використовується його винахід?

Рекомендовані джерела інформації

1. Білуха М.Г. Основи наукових досліджень : підручник для студ. екон. спец. вузів. Київ : Вища школа, 1997. 271 с.

2. Бірта Г.О. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. / Г.О. Бірта, Ю.Г. Бургу. Київ : центр учб. літ., 2014. 142 с.

3. Данильян О.Г. Філософія : підручник / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань. 2-ге вид., перероб. і допов. – Харків : Право, 2019. 432 с.

4. Данильян О.Г. Організація та методологія наукових досліджень : навч. посіб. / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань. Харків : Право, 2017. 448 с.

5. Історія науки і техніки України : підруч. для студентів вищ. навч. закл. / Л.Є. Дещинський та ін. ; за наук. ред. Л.Є. Дещинського. Львів : Растр -7, 2011. 327 с.

6. Іщенко М.П., Руденко І.І. Філософія науки : питання теорії і методології : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / за ред. М.П. Іщенка. Київ : УБС НБУ, 2010. 442 с.

7. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Слово, 2009. 240 с.

8. Колесников О.О. Основи наукових досліджень : навч. посіб. 2-ге вид., випр. та допов. Київ : центр учб. літ., 2011. 144 с.

9. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 192 с.

10. Семенюк Е., Мельник В. Філософія сучасної науки і техніки : підручник. Вид. 2-ге, випр. та допов. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 305 с.

11. Основи наукових досліджень : конспект лекцій / Уклад. Колісніченко Е.В. Суми : Сум. держ. ун-т, 2012. 83 с.

12. П'ятницька-Позднякова І.С. Основи науковик досліджень у вищій школі : Навч. Посібник. Київ, 2003. 116 с.

13. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Розробник: Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с. http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream /123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

14. Роджерс Е.М. Дифузія інновацій / Е.М. Роджерс; пер. з англ. В. Старка. Київ : вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2009. 591 с.

15. Семенюк В. Філософія сучасної науки і техніки: підручник / Едуард Семенюк, Володимир Мельник. Вид. 2-ге, випр. та допов. Львів : ЛНу ім. І. Франка, 2012. 305 с.

16. Філософські аспекти наукового пізнання : навч. посіб. / О.Ю. Панфілов, О.П. Дзьобань, М. Будур та ін. ; за заг. ред. О.Ю. Панфілова. Харків : ХіФ КНтеу, 2019. 276 с.

VIII. ПИТАННЯ ДО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ

1. Філософія і сучасна методологія науки: тенденції взаємозв'язку та взаємовпливу.

2. Поняття методу. Сучасні методологічні концепції.

3. Філософські методи (діалектичний, метафізичний, аналітичний, інтуїтивний тощо).

4. Методологічна роль філософії в науковому пізнанні.

5. Основні проблеми сучасної філософії та методології науки.

6. Методологічні функції принципів, законів, категорій діалектики.

7. Історичні форми і види метафізики.

8. Класифікація наукових методів і рівні методології.

9. Наука як тип діяльності, пов'язаний з перетворенням світу.

10. Диференціація і інтеграція як закономірність розвитку науки.

11. Практична реалізація результатів пізнання як передумова свободи.

12. Три моделі історичних реконструкцій науки.

13. Практика як стимул інтеграції та диференціації науки.

14. Раціональність в науковому пізнанні.

15. Загальнонаукові підходи і методи дослідження.

16. Часткові наукові методи.

17. Дисциплінарні і міждисциплінарні методи наукового дослідження.

18. Роль методу сходження від абстрактного до конкретного в теоретичному дослідженні.

19. Абстрагування і ідеалізація.

20. Узагальнення і обмеження.

21. Історичне і логічне у науковому пізнанні.

22. Модель і історія. Роль уявних моделей.

23. Елементи і структура. Поняття системи

Рекомендовані джерела інформації

1. Білуха М.Г. Основи наукових досліджень : підручник для студ. екон. спец. вузів. Київ : Вища школа, 1997. 271 с.

2. Бірта Г.О. Методологія і організація наукових досліджень : навч. посіб. / Г.О. Бірта, Ю.Г. Бургу. Київ : центр учб. літ., 2014. 142 с.

3. Данильян О.Г. Філософія : підручник / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань. 2-ге вид., перероб. і допов. – Харків : Право, 2019. 432 с.

4. Данильян О.Г. Організація та методологія наукових досліджень : навч. посіб. / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань. Харків : Право, 2017. 448 с.

5. Історія науки і техніки України : підруч. для студентів вищ. навч. закл. / Л.Є. Дещинський та ін. ; за наук. ред. Л.Є. Дещинського. Львів : Растр -7, 2011. 327 с.

6.Іщенко М.П., Руденко І.І. Філософія науки : питання теорії і методології : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / за ред. М.П. Іщенка. Київ : УБС НБУ, 2010. 442 с.

7. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Слово, 2009. 240 с.

8. Колесников О.О. Основи наукових досліджень : навч. посіб. 2-ге вид., випр. та допов. Київ : центр учб. літ., 2011. 144 с.

9. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 192 с.

10. Мельник В. Філософія. Наука. Техніка : Методолого-світоглядний аналіз : монографія. Львів : вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. 589 с.

11. Основи наукових досліджень : конспект лекцій / Уклад. Колісніченко Е.В. Суми : Сум. держ. ун-т, 2012. 83 с.

12. П'ятницька-Позднякова І.С. Основи науковик досліджень у вищій школі : Навч. Посібник. Київ, 2003. 116 с.

13. Роджерс Е.М. Дифузія інновацій / Е.М. Роджерс; пер. з англ. В. Старка. Київ : вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2009. 591 с.

14. Семенюк В. Філософія сучасної науки і техніки: підручник / Едуард Семенюк, Володимир Мельник. вид. 2-ге, випр. та допов. Львів : ЛНу ім. І. Франка, 2012. 305 с.

15. Філософські аспекти наукового пізнання : навч. посіб. / О.Ю. Панфілов, О.П. Дзьобань, М. Будур та ін. ; за заг. ред. О.Ю. Панфілова. Харків : ХіФ КНтеу, 2019. 276 с.

IX. ПИТАННЯ ДО КРУГЛОГО СТОЛУ, ДИСКУСІЇ, ДИСПУТУ, КОЛОКВІУМУ ТА НАУКОВОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ/ КУРСАНТСЬКОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ/ПЛАТФОРМИ

1. Розкрийте математичне моделювання як метод наукового пізнання.
2. У чому полягає теоретизація і діалектизація як закономірності розвитку сучасної науки?
3. Охарактеризуйте метод моделювання і принцип системності.
4. Яким чином пов’язані між собою спостереження і науковий факт?
5. Концепція і теорія як форми наукового пізнання.
6. Розкрийте поняття «техніка».
7. Охарактеризуйте сучасний етап НТР.
8. Які завдання філософії техніки?
9. Розкрийте основні етапи розвитку техніки.
10. Яким чином пов’язані між собою техніка і цивілізація?
11. Назвіть технічні науки, розкрийті їх специфіку та охарактеризуйти процеси становлення.
12. Які основні риси і соціальні наслідки НТР?
13. Що являє собою інженерія як соціальний інститут і форма діяльності?
14. У чому полягає смисл і джерела наукових революцій?
15. Охарактеризуйте особливості соціальної відповідальності вченого.

Рекомендовані джерела інформації

Базові

1. Бірта Г.О., Бургу Ю.Г. Методологія і організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : центр учб. літ., 2014. 142 с.

2. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Філософія : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2019. 432 с.
OMD.pdf https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/OMND.pdf

3. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Організація та методологія наукових досліджень : навч. посіб. / О.Г. Данильян, Харків : Право, 2017. 448 с.

4. Історія науки і техніки України : підруч. для студентів вищ. навч. закл. / Л.Є. Дещинський та ін. ; за наук. ред. Л.Є. Дещинського. Львів : Растр -7, 2011. 327 с.

5. Іщенко М.П., Руденко І.І. Філософія науки : питання теорії і методології : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / за ред. М.П. Іщенка. Київ : УБС НБУ, 2010. 442 с.

6. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Слово, 2009. 240 с.

7. Колесников О.О. Основи наукових досліджень : навч. посіб. 2-ге вид., випр. та допов. Київ : центр учб. літ., 2011. 144 с.

8. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктора філософії) зі спеціальності 011 - Освітні, педагогічні науки за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка»/ автор-укладач : Аксьонова В.І., професор каф. права та соціально-гуманітарних дисциплін, доцент, д. філософ. н. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 45 с.

9. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія науки та інновацій» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні

технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький: ЛА НАУ, 2022 р. 45 с.

10. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 192 с.

11. Мельник В. Філософія. Наука. Техніка : Методолого-світоглядний аналіз : монографія. Львів : вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. 589 с.

12. Основи наукових досліджень : конспект лекцій / Уклад. Колісніченко Е.В. Суми : Сум. держ. ун-т, 2012. 83 с.

13. Роджерс Е.М. Дифузія інновацій / Е.М. Роджерс; пер. з англ. В. Старка. Київ : вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2009. 591 с.

14. Семенюк Е., Мельник В. Філософія сучасної науки і техніки : підручник. Вид. 2-ге, випр. та допов. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 305 с.

15. Філософські аспекти наукового пізнання : навч. посіб. / О.Ю. Панфілов, О.П. Дзьобань, М. Будур та ін. ; за заг. ред. О.Ю. Панфілова. Харків : ХіФ КНтеу, 2019. 276 с.

16. Aksyonova V. PHILOSOPHY. Guide for students, graduate students and distance learning education (Lectures, lectures notes, lectures video ppt, lectures audio). Ministry of education and science of Ukraine flight academy of the national aviation University. Kropyvnytskyi : FA NAU, 2018. Part III. 24 p.

17. Філософія науки та інновацій. Методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 275 – Транспортні технології, спеціалізації 275.00 – Авіаційний транспорт за освітньо-науковою програмою – «Транспортні технології в авіаційному транспорті» / автор-укладач : Аксьонова В.І. Кропивницький : ЛА НАУ, 2022. 23 с.

18. Філософія науки. Методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 – «Освітні, педагогічні науки» за освітньо-науковою програмою «Професійна педагогіка» / автор-укладач : Аксьонова В.І.. Кропивницький : ЛА НАУ. 23 с.

Додаткові

1. Бичко І.В. Філософія. підручник / І.В. Бичко, І.В. Бойченко, В.Г. Табачковський. Київ : Либідь, 2002. 406 с.

2. Бичко А.К. Філософія : підручник / А.К. Бичко, І.В. Бичко, В.Г. Табачковський, В.І. Ярошевець. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 648 с.

3. Буслинський В.А. Філософія : навч. посібник для студентів і аспірантів вищ. навч. закладів / В.А. Буслинський, П.І. Скрипка, В.Ю. Алексєєв, Л.М. Кусок. / за ред. В. Буслинського. Київськ. славістич. ун-т. Київ : [б. в.], 2002. 315 с.

4. Горлач М.І. Основи філософських знань : підручник / М.І. Горлач, В.Г. Кремень, С.М. Ніколаєнко, С.М. Требін. Філософія. Київ : Центр учбової літератури, 2008.1028 с.

5. Губерський Л.В. Філософія : навч. посібник / Л.В. Губерський, І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко, В.П. Розумний, В.П. Бойченко. 5-е вид., випр. і доп. Київ : Вікар, 2005. 457 с.

6. Кремень В.Г. Філософія. Мислителі. Ідеї. Концепції : підручник / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн. Київ : Книга, 2005. 528 с.

7. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Розробник: Аксьонова В.І., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с. http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

8. Щерба С.П. Філософія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С.П. Щерба, В.К. Щедрін, О.А. Заглада. / за заг. ред. С.П. Щерби. Київ : МАУП, 2004. 216 с.

9. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRNsoc_gum/vkp/2009_11/V_11/st7.pdf

X. РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Згідно з навчальним планом здобувачи вищої освіти при самостійному вивченні курсу виконують обов'язкові завдання з окремих тем. Виконання самостійної роботи є формою контролю засвоєних знань і набутих умінь, що дозволяє систематизувати та поглибити здобуті знання, творчо застосувати їх у вирішенні конкретних завдань з обраної теми, розвинути навички самостійної роботи з навчальною та науковою літературою.

Основні етапи виконання самостійної роботи

1. Опрацювання першоджерел, наукових матеріалів (монографій, статей, тез доповідей науково-практичних конференцій, симпозиумів тощо) підручників та довідкової літератури.

2. Підготовка відповідей на завдання самостійної роботи.

3. Оформлення самостійної роботи.

4. Подання роботи на кафедру соціально-гуманітарних дисциплін для перевірки викладачем.

5. Отримання на кафедрі висновку викладача щодо виконаної самостійної роботи.

Складові частини самостійної роботи

Самостійна робота з має комплексний характер і включає в себе три завдання:

1. Перевірка рівня засвоєння вивченої теми шляхом письмових відповідей на поставлені запитання.

2. Самоперевірка засвоєння змісту основних понять теми шляхом їх визначення.

3. Письмові відповіді на завдання з логічних вправ.

ЗАВДАННЯ 1

Тема: Філософське розуміння світу

Поняття «світ». Світ як множинна і немножинна цілісність. Основні ознаки світу (буттєвість, всеохопність, цілісність). Історичний розвиток наукових уявлень про світ як Всесвіт. Сучасні наукові уявлення про принципи організації світу.

Рух як загальний спосіб існування світу. Класифікація форм руху. Просторово-часова структура світу.

Проблеми першоначал світу (монізм, дуалізм, плюралізм). Суттєві ознаки субстанції (вічність, абсолютність, першогіричинність). Матеріальна і духовна субстанції. Матеріалізм та ідеалізм як два домінуючі теоретичні напрямки філософії щодо інтерпретації світу

Зверніть увагу на зміст ключових понять теми:

зміст, упорядкованість, зміна, простір, час, розвиток.

1. Перевірте рівень засвоюваності щойно вивченої вами теми шляхом письмових відповідей на поставлені запитання:

1. Що таке «світ» і чи він є тільки там, де є людина?

2. Як розуміти твердження, що людина живе у множинному світі?

3. Чому світ - це завжди ціле?

4. У чому полягає специфіка уявлень про світ?

5. Покажіть спільність та відмінність релігійної і наукової концепції походження світу як Всесвіту.

6. Чому рух є загальним способом існування світу і коли таке розуміння руху утвердилося у філософії?

7. Як ви розумієте принципи системної організації світу?

8. Що є спільного і чим різняться фізичний простір і простір живих систем, соціальний простір?

9. Чи існує відмінність між фізичним, біблогічним і соціальним часом?

2. Самоперевірка засвоєння змісту основних понять, категорій теми шляхом їх визначення:

Всесвіт_____

Космос_____

Макрокосмос_____

Мікрокосмос_____

Матерія_____

Онтологія _____

Рух_____

Розвиток_____

Світ_____

Універсум_____

Час _____

3. Логічні вправи

1. Поміркуйте над виразом: Світ - це в єдності матеріально- предметних та духовних чинників сфера життєдіяльності, творчості та історичного поступу людини.

Що (чи хто?) у центрі, світу? У співвідношенні з чим (з ким) світ є і без чого його немає? Що є першою визначальною умовою світу?

2. «Бути людиною і бути у світі - одне і те саме» /М.Гайдеггер/ Чому

бути людиною означає бути в світі? Чому, незалежність від світу у нашій народній традиції подається з негативною оцінкою (згадайте українське слово «пройдисвіт»)?

3. Час і простір мають значення тільки для конкретної системи координат.

Чи ви згодні з таким судженням? Чи може час «поспішати» або «запізнюватися», а простір «скорочуватися чи «розширюватися»? Від чого залежать властивості простору і часу? Ваші аргументи.

4. «Пізнавати, щоб більше могти. Більше могти, щоб більше діяти. Більше діяти, щоб, повніше існувати» Л І.Тейяр де Шарден/.

Чому ці слова часто розглядають як імператив повноти людського смислу як закон повноти й цілісності ставлення до світу? Що примушує. Вимагає пошуку нових форм буття у світі?

ЗАВДАННЯ 2

Тема: Буття як філософська проблема

Поняття «буття». Специфічна особливість змісту категорії «буття». Концепція буття в історії філософії. Буття як незмінне, нерухоме (Парменід) і буття як мінливе (Геракліт). Арістотель про різні форми буття. Декарт і Лейбніц, Кант і Гегель про буття. Проблема буття в сучасних концепціях. Багаторівневий характер буття. Основні форми буття (буття тіл, процесів, буття людини, буття духовного і буття соціального). Людина і буття як «мікро-» і «макросвіт». Суперечливість буття людини (тілесне - духовне). Буття і небуття. Проблема сенсу людського буття. Буття людини як буття можливості.

Зверніть увагу на зміст ключових понять теми:

Бути, буття, небуття, суще.

1. Перевірте рівень засвоюваності щойно вивченої вами теми шляхом письмових відповідей на поставлені запитання:

1. Який зміст укладається у філософське розуміння буття?

2. Які є форми буття та їх особливості?

3. Які форми має людське буття?

4. Покажіть специфіку буття людини у предметному світі.

5. Чому власне людське буття не може бути' зведене до наявного життєвого стану.

6. У чому сенс та призначення поняття «буття» у філософському розкритті сутності світу, людини?

2. Самоперевірка засвоєння змісту основних понять, категорій теми шляхом їх визначення:

Буття_____

Душа_____

Дійсність_____

Існування_____

Небуття_____

Порожнеча_____

Реальність_____

Суще_____

Трансценденція_____

3. Логічні вправи

1. Буття є, а небуття немає» (Парменід)

Чи можна проти цього судження щось заперечити? Чи справді небуття не існує? А минуле або майбутнє не можуть буіи виявом небуття?

2. «Шануй творіння, доручене тобі» (Л.Алонсо Щоккель). Чому ми змушені постійно дбати про збереження й удосконалення буття? Які властивості буття слід брати до уваги при цьому?

1. «Буття — те найближче для людини, що залишається для неї найвіддаленішим» (М.Гайдеггер) Чи згодні ви з цим висловом? Аргументуйте свою позицію.

ЗАВДАННЯ 3

Тема: Проблема свідомості у філософській інтерпретації

Природа свідомості. Наука й релігія про основні підґрунтя свідомості. Свідомість і космос. Проблема «чистої свідомості» (Е.Гуссерль, Ж.-П.Сартр, М.Гайдеггер). Генезис свідомості. Свідомість і мова Свідомість і праця. Структура свідомості. Свідомість і самосвідомість. Суспільна свідомість та її форми, функції, взаємозв'язок.

Зверніть увагу на зміст ключових понять теми:

Відображення, діяльність, ідеальність, інтенційність.

1. Перевірте рівень засвоюваності теми шляхом письмових відповідей на поставлені запитання:

1. Коли з'явилось в європейській філософії поняття «свідомість»?
2. Як співвідносяться поняття «свідомість», «душа», «серце»?
3. Як ви розумієте співвідношення відображення і свідомість?
4. Яка роль соціальності у виникненні свідомості?
5. Охарактеризуйте визначальні ознаки свідомості.
6. Що таке «компонентна структура свідомості»?

7. Розкрийте рівневу структуру свідомості.

8. У чому полягає взаємозв'язок мови і свідомості?

9. Що таке «самосвідомість» та які її функції?

10. Як ви розумієте суспільно-історичну сутність свідомості?

11. Що таке «суспільна свідомість» та які її функції, форми?

2. Самоперевірка засвоєння змісту основних понять,категорій теми шляхам їх визначення:

Відображення _____

Ідеальне _____

Мислення_____

Мова_____

Мораль_____

Надсвідоме_____

Несвідоме_____

Неусвідомлене_____

Політична свідомість _____

Правова свідомість_____

Самосвідомість_____

Свідомість_____

3. Логічні вправи

1. «Свідомість — це не те саме, що й психіка, не просто сукупність психічних процесів і не вмістилище, на кшталт ідеального простору, в якому вони відбуваються. Це особливе утворення, що сформувалося у процесі суспільно-історичного розвитку» (СЛ. Рубінштейн).

Поясніть означену тут особливість формування та функціонування свідомості.

2. Самосвідомість є:

а) пізнання людиною самої себе як мислячої істоти, чи як істоти, що

відчуває світ ?

б) самооцінка людини ?

в) саморегуляція людини?

Аргументуйте свій вибір.. Що, на ваш погляд, є безперечною передумовою самосвідомості?

3. За нинішніх умов стає панівною інформація у житті суспільства, людини.

Чи можна інформацію як важливий товар розглядати універсальною рисою інформаційної економіки?

4. «Економізація інформації» означає:

а) постійне зростання кількості знання?

б) все масштабніше використання інформації в усіх сферах суспільства, особливо в матеріальному виробництві?

в) збільшення трудомісткості інформаційного виробництва?

Обґрунтуйте свій вибір і власну точку зору на висловлену думку.

ЗАВДАННЯ 4

Тема: Пізнавальна діяльність як предмет філософського аналізу

Теорія пізнання (гносеологія) як сфера філософського знання, її предмет та основні категорії. Проблема співвідношення об'єкта і суб'єкта пізнання в історії філософії. Основні принципи сучасної наукової гносеології (об'єктивність, пізнаваність, активне творче відображення, єдність теорії і практики, історизм тощо). Творчість як конструктивний принцип пізнання. Платон, Арістотель про феномен творчості. Синтезуюча природа творчості та основні її форми. Історична, соціокультурна детермінація пізнання.

Зверніть увагу на зміст ключових понять теми:

Інтерес, об’єкт знзнання

1. Перевірте рівень засвоюваності теми шляхом письмових відповідей на поставлені запитання:

1. Що вивчає гносеологія і як формується її основне питання?

2. Назвіть основні принципи сучасної наукової гносеології.

3. Розкрийте сутність творчості як конструктивного .принципу пізнання.

4. Як ви розумієте історичну та соціокультурну природу пізнання?

2. Самоперевірка засвоєння змісту основних понять, категорій теми шляхом їх визначення:

Агностицизм _____ _____

Аксіома__ _____

Гносеологія _____

Знання___ _____

Об'єкт пізнання _____

Суб'єкт пізнання_____

Скептицизм _____

Творчість_____

3. Логічні вправи

1. На заваді розвитку наукових знань, на думку Ф.Бекона, стоять чотири ухили, або привиди:

1) «привиди роду»;

2) «привиди печери»;

3) «привиди площі або ринку»;

4) «привиди театру», які необхідно усунути.

Розкрийте зміст цих «привидів». Чому їх критика Беконом є першою спробою у філософії Нового часу виявити суто гносеологічний суб’єкт,

відокремити Його від практичного суб'єкта?

2. «Замість умоглядної філософії, яка викладається у школах, можна створити практичну, за допомогою'якої, знаючи силу і дію вогню, води, повітря, зірок, небес і всіх інших оточуючих нас тіл, ...ми могли б стати мовби господарями і володарями природи» /Р.Декарт/.

Прокоментуйте цей вислів. На яких саме принципах пропонує вчений підпорядковувати філософію практиці? Чи не переоцінює він при цьому ролі розуму?

3. За І. Кантом, «пізнання — це лише конституювання свідомістю світу. Отже, джерело знань слід шукати не в цьому конституйованому світі (сфері досвіду), а в правилах його конституювання, тобто не в об'єкті, а в суб'єкті».

На основі чого філософ дійшов такого висновку? Зверніть увагу на його світ ноуменів і феноменів. і

4. Результатом процесу пізнання є гносеологічний образ, або суб'єктивний образ дійсності.

Чому пізнавальний образ є не копією, а ідеальним образом? Чому він не завжди обмежений суб'єктивним?

ЗАВДАННЯ 5

Тема: Пізнання як складний і суперечливий процес відображення

Чуттєвий рівень пізнання, його форми та особливості. Раціональний рівень пізнання. Розсудок та розум як два основні рівні мислення. Логічні форми мислення: поняття, судження, умовивід. Єдність чуттєвого і раціонального рівнів пізнання. Сенсуалізм, раціоналізм. Інтуїція. Творча уява. Розуміння. Проблема істини. Істина - процес. Істина і правда. Критерії істини Пізнання і практика. Форми і рівні практичної діяльності.

Зверніть увагу на зміст ключових понять теми:

Розсудок. Розум. Розуміння. Істина. Рівні практичної діяльності.

1. Перевірте рівень засвоюваності теми шляхом письмових відповідей на поставлені запитання:

1. Чому пізнавальне відношення суб'єкта має суспільно- історичний характер?

2. У чому полягає обмеженість чуттєвого рівня пізнання і які особливості раціонального рівня?

3. Хто має рацію у поглядах на пізнання: прибічники сенсуалізму, раціоналізму чи інтуїтивізму?

4. У чому полягає діалектика абсолютного та об'єктивного в істині?

5. Чим зумовлена вимога конкретності істини і в чому полягає її суть?

6. Як визначається хибність судження в сучасній гносеології?

7. Як співвідносяться «знання» і «мудрість»?

8. Які ви знаєте рівні знання?

9. Що таке «істина» та її ознаки?

10. Що є критерієм істини?

2. Самоперевірка засвоєння змісту основних понять, категорій теми шляхом їх визначення:

Розум_____

Сприйняття_____

Відчуття_____

Здоровий глузд_____

Інтуїція _____

Істина_____

Когерентність_____

Оцінка_____

Пам'ять_____

Поняття_____

Правда_____

Практика_____

Судження_____

Умовивід_____

Уявлення_____

Цінності_____

Зверніть увагу на зміст ключових понять теми:

практика істина

практика інтуїтивізм

3. Логічні вправи

1. Епістемологія - це теорія вірогідного знання, яке завжди є процесом, а не станом» (Ж. Піаже).

Як ви розумієте «пізнання як процес»? Чому це не «стан»? Як це пояснює автор генетичної епістемології і яка ваша позиція?

2. «У будь-якому випадку незалежно від того, яку картину світу я малюю, я завжди буду перевіряти її істинність за допомогою термінів свого власного досвіду»(/М. Шлікі).

До якого виду епістемологічного фундаменталізму можна віднести цей вислів? Абсолютизація якого досвіду тут має місце? Чи ви згодні з такою позицією автора? Ваші аргументи.

ЗАВДАННЯ 6

Тема: Логіка та методологія. Філософські аспекти наукового пізнання

Специфіка та рівні наукового пізнання. Поняття наукового методу. Природничонаукова, гуманітарно-наукова методологія. Рівні наукового пізнання. Аналіз і синтез. Аналогія й абстрагування. Індукція й дедукція. Моделювання: сутність та класифікація. Комп'ютерне моделювання. Мислення. Спостереження й експеримент: їх сутність та види.

Діалектика (антична, гегелівсько-марксистська, екзистенційна). Основні принципи, закони та категорії діалектики. Діалекгйка й метафізика. Типи екзистенційної методології (феноменологія, герменевтика). Форми наукового пізнання.

Зверніть увагу на зміст ключових понять теми:

Рівні пізнання, метод, форма пізнання.

1. Перевірте рівень засвоюваності щойно вивченої вами теми шляхом письмових відповідей на поставлені запитання:

1. Які характерні риси наукового пізнання?

2. Що таке «науковий метод»?

3. Які логічні основи наукового пізнання?

4. Вичленіть спільне і відмінне у спостереженні й експерименті як емпіричних методах наукового пізнання.

5. Охарактеризуйте основні форми наукового пізнання.

6. В якому значенні вживався термін «діалектика» Сократом, Шатеном, Арістотелем, Кантом, Гегелем і Марксом?

7. Охарактеризуйте зміст законів формальної логіки Арістотрля.

8. У чому полягає єдність, відмінність та взаємозв'язок філософії і методології науки?

2. **Самоперевірка засвоєння змісту основних понять, категорій теми шляхом їх визначення:**

Абстрагування

Аналіз_____

Аналогія_____

Гіпотеза_____

Дедукція_____

Діалектика_____

Експеримент_____

Індукція_____

Метод _____

Моделювання_____

Синтез_____

Спостереження_____

Теорія_____

Формалізація_____

3. **Логічні вправи**

1. «Наука за своєю суттю є анархістською установою: теоретичний анархізм гуманніший і прогресивніший, аніж його альтернативи, що посилаються на закон і порядок» (К.Феиєрабенд).

«Що істинне в логіці, те істинне в психології, науковому методі і в історії науки» (К. Поппер).

Позиція якого автора вам здається правильною? Зверніть увагу на співвідношення понять «наука» і «творчість».

2. «Якщо самі поняття, будучи основою всього, сплутані і необдумано

абстраговані від речей, то вкрай не міцне те, що побудовано на них» (Ф. Бекон).

На яку особливість наукового знання звертає увагу мислитель? Аргументуйте свою позицію.

3. «Погана філософія підспудно винищує хорошу фізику» (В. Гейзенберг).

На яку роль філософії стосовно науки звертає увагу вчений? За яких умов роль і місце філософії у науковому знанні особливо зростає?

4. Як зазначав давньокитайський філософ Мо Ді, «задум, циркуль та коло — це три елементи, які в єдності утворюють...

а) гіпотезу?

б) форму?

в) метод ?»

Зробіть вибір, обґрунтувавши його. У міркуваннях вам допоможе наступне висловлювання Мо Ді: «Це те, що сприймається під час навчання і, дотримуючись чого, можна досягти цілей».

Рекомендовані джерела інформації

Базові

1. Аксьонова В.І. Розвиток інформаційного соціуму в Україні на рубежі тисячоліть в контексті філософії історії // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Удосконалення механізмів інформаційного суспільства як цивілізаційної парадигми розвитку сучасної України за умов глобалізації» 19-20 листопада 2015 року / за заг. ред. д. філософ. н., проф. В.Г. Воронкової ; Запорізька державна інженерна академія. Запоріжжя : ЗДІА, 2015. С. 131-133.

2. Аксьонова В.І. Парадигми філософії освіти. Український вимір // Освіта та соціалізація особистості // Матеріали ІІ Всеукраїнської наукової конференції – Одесса-Дніпропетровськ. 2015. 120 с.

3. AKSENOVA V. PHILOSOPHY. CONTENT MODULE I. ANINTRODUCTION TO PHILOSOPHY.PHILOSOPHY, ITS HUMANISTIC SENSE AND MISSION. PART 1. EARLY PHILOSOPHY (PRE-SOCRATIC PERIOD OF ORAL PHILOSOPHY. METAPHYSICS. ANTIQUE GREECE) // Student's workbookfor students of all forms of education, foreigner students and extra-mural students. Kirovohrad 2016. 48 p.

4. Аксьонова В.І. Проблеми освітньої сутності : модернізаційний контекст // Науково-дослідний центр інноваційних технологій. Науковий вісник інноваційних технологій. Збірник наукових праць. №1. (11). Київ-Кіровоград, 2016.

5. Горський Д.П. Про критерії істини. Питання філософиії. 1998. №2.

6. Кремень В.Г. Синергетика в освіті : контекст людино центризму : монографія / В.Г. Кремень, В.В. Ульїн. Київ : Педагогічна думка, 2012. 386 с.

7. Кримець А.В. Науково-освітній простір у сфері соціально-філософського дискурсу // Наукове пізнання Методологія та технологія філософія Одесса : ПНПУ імені К.Д. Ушинського, 2014. Вип. 2 (33).

8. Лисий В.П. Принцип діяльності у «науковченні» Й. Фіхте / В.П. Лисий // Проблеми гуманітарних наук. Наукові записи Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. Серія «філософія». ред.кол. : В. Скотний, Т. Біленко, М. Кашуба та ін. Дрогобич : Вимір, 2004. Вип. В. С. 25-34.

9. «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання» // Матеріали II Міжнародної наукової конференції 29-30 травня 2014 року. Одеса : Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського». 103 с.

10. Ільїн В.В. Методологічна свідомість в епоху «пост» ; об'єкт, суб'єкт, істина» // Матеріали II Міжнародної наукової конференції 29-30 травня 2014 року. Одеса : Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського». С. 8-12.

11. Шакун Н.В Постсучасні виміри історичного пізнання // «Феноменологія софічності в українській культурі запити філософських стилів у мові, мистецтві, літературі». Всеукраїнські кулішеві читання з філософії етнокультури // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Вип. 95. Серія : філософські науки. Чернігів, 2011. С. 50-54.

12. Шевченко В.І. Концепція пізнання в українській філософії. Київ, 1993. 124 с.

13. Sententiae : Нукові праці спілки дослідників модерної філософії Паскалівського товариства / О. Хома (гол.ред.) – Вінниця Вид-60 Універсум. 2000. Спецвипуск №3 філософія космологія / ред. : Базалук О., Окороков В. 2004. 223 с.

Додаткові

1. Aksyonova V., Sklovsky I. Personality as a phenomenon of civilized adoption of European values. Problem space of modern society: communicative and pedagogical interpretations collective monograph. Part I. Warsaw: BMT Erida Sp. Z o.o, 2019. P. 126-141. Institute of European Integration (Warsaw, Poland) Recommended for publication by the Program and Scientific Council of Institute of European Integration (№5-07, 22.02.2019). Published under the terms of the Creative Commons CC BY-NC 4.0 Licnse https://cutt.ly/jgMyFuO.

2. Аксьонова В.І. Актуалізація проблеми професійної культури в контексті філософії освіти // Філософські пошуки, вип. XXXVIII. Львів-Одеса : Соапо-Центр Європи, 2008. – С. 146-156.

3. Аксьонова В.І. Метафізика процесу українського елітоутворення. Культурологічно-освітній контекст // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – 2008. №2 (58) березень-квітень. 2008. С. 99-104.

4. Аксьонова В.І. Метафізичний аналіз сучасних проблем системи професійної діяльності // Вісник Дніпропетровського університету. Серія :

Філософія. Соціологія. Політологія. Дніпропетровськ. Вип. 17. ДНУ. 2008. С. 160-169.

5. Аксьонова В.І. Феномен міжкультурної комунікації в контексті культурної глобалізації : історико-філософський контекст // Гілея (науковий вісник) : зб. наук. пр. Київ : Вид-во УАН ТОВ «НВП» «ВІР», 2011. Вип. № 50.

6. Аксьонова В.І. Формування міжкультурної комунікації як «дому буття» в умовах культурної глобалізації. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка [Текст]. Вип. 95 / Треті Всеукраїнські Кулішеві читання з філософії етнокультури, присвячені пам'яті С.Б. Кримського : «Феноменологія софійності в українській культурі. Запити філософських смислів у мові, мистецтві, літературі». / за ред. д. філос. н. В.А. Личковаха. Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка; гол. ред. Носко М.О. Чернігів :ЧНПУ, 2011. С. 203-206. (Серія : філософські науки).

7. Аксьонова В.І. Інформаційний простір постмодерну в умовах інформаційної єдності людства // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : Збірник наукових праць / гол. ред. В.Г. Воронкова. Вип. 46. Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2011. № 46. С. 33-48.

8. Аксьонова В.І. Міжкультурна комунікація особистості як процес взаємного обміну цінностями в умовах інтеркультурного діалогу. «Євроінтеграційна політика України в умовах глобалізації» : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 21-23 листопада 2011 року / за ред. д. філос. н. Воронкової В.Г. Запоріжжя : ЗДІА, 2011. С. 54-56.

9. Аксьонова В.І. Наукові підходи до вивчення феномена міжкультурної комунікації в контексті розвитку глобального комунікативного суспільства // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія : філософські науки. / гол. ред. В.С. Пазенок. Київ : КУТЕП, 2012. С. 202-221.

10. Аксьонова В.І. Міжкультурна комунікація як системоутворюючий фактор сучасної інформаційної культури: теоретико-методологічний контекст // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : збірник наукових праць. № 53 / гол. ред. В.Г. Воронкова; Запоріз. держ. інж. акад. Запоріжжя : ЗДІА, 2013. С. 89-100.

11. Аксьонова В.І. Антропологічні аспекти усвідомлення сенсу буття // Антропологічні виміри філософських досліджень [Текст] : матеріали 2-ої міжнародної наукової конференції, Дніпропетровськ, 18-19 квітня 2013 р. Днепропетровськ : ДНУЗТ, 2013. С. 8-9.

12. Аксьонова В.І. Управління комунікативними процесами в сучасному соціумі в контексті кризи соціокультурної ідентичності : соціально-філософський аналіз // Гілея : науковий вісник : [зб. наук. пр.]. Київ : Вид-во УАН ТОВ «НВП» «ВІР», 2013. Вип. №72.

13. Аксьонова В.І. Культурні парадигми глобалізації як феномен комунікативного розвитку суспільства // Перспективи. Соціально-політичний журнал. Серія : філософія, політологія, соціологія. Одеса : ПНПУ імені К.Д. Ушинського, 2014. № 3 (61). С. 6-11.

14. Аксьонова В.І. Philosophic knowledge and young airspecialists today // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Управління високошвидкісними рухомими об’єктами та професійна підготовка операторів складних систем» 26-27 листопада 2015 року, Кіровоград : Вид-во КЛА НАУ, 2015, 396 с.

15. Йолон П. Тенденції розвитку сучасної методологи науки // Філософська та соціологічна думка. 1995. №7.

16. Практикум з філософії : методичний посібник для викладачів та студентів ВНЗ / під ред. В.Л. Петрушенка. Львів : «Новий Світ – 2000», «Магнолія плюс», 2003. 256 с.

17. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Розробник: Аксьонова В.І., професор

кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с. http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

18. Сучасна зарубіжна філософія : Течії і напрямки : хрестоматія / упоряд. В.В. Лях, В.С. Пазенок. Київ : Ваклер, 1996. 428 с.

19. Філософія. Хрестоматія : навч. посіб. / за ред. Дротянко Л.Г., Матюхіної О.А., Онопрієнко В.І. Киів : Книжкове вид-во НАУ, 2008. 244 с.

20. Філософія. Хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навч. посібник / за ред. Л.В. Губерського. 2-ге вид. Київ : Знання, 2012. 621 с.

21. Філософія. Хрестоматія. навчальний посібник / уклад. О.О. Валуйський. Київ : Альтерпрес, 2007. 91 с.

22. Читанка з філософії : У 6 кн. Кн. 1. Філософія стародавнього світу. Київ : Довіра, 1993. 207с. http://terepishchyi.com/volinka_g_i_gol_red_chitanka_z_filosofi_u_6_knigah_kniga_1_f.pdf.

22. Читанка з історії філософії : У 6 кн. Кн. 6. Зарубіжна філософія XX ст./під ред. Г. Волинки. Київ : Довіра, 1993. 239 с. http://terepishchyi.com/volinka_g_i_gol_red_chitanka_z_filosofi_u_6_knigah_kniga_6_z.pdf

23. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRNsoc_gum/vkp/2009_11/V_11/st7.pdf

XI. ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИХ ЗАВДАНЬ

1. Наукове дослідження як форма здійснення і розвитку науки.

2. Види наукових досліджень.

3. Класифікація наукових досліджень та наук.

4. Внесок українських вчених у науку.

5. Глобальні кризи й проблема важливості науково-технічного прогресу.

6. Сучасні наукові школи у теорії та методиці управління.

7. Особливості та вимоги до здійснення науково-практичних досліджень.

8. Види досліджень у сфері права.

9. Етичні принципи здійснення науковогодослідження.

10. Академічна доброчесність.

11. Основні принципи наукового дослідження.

12. Сучасні підходи у вивченні управлінських процесів у наукових дослідженнях.

13. Методологія як теорія та як сукупність методів дослідження.

14. Моделювання у науковому дослідженні.

15. Емпіричні методи наукових досліджень, їх сутність та класифікація.

16. Теоретичні методи наукових досліджень, їх сутність та класифікація.

17. Огляд актуальних тем наукових досліджень з теорії та методики управління.

18. Експеримент як засіб отримання нових знань в управлінні.

19. Програма науково-педагогічного дослідження.

20. Науковий експеримент: сутність та види.

21. Обробка експериментальних даних.

22. Термінологічно-категоріальний апарат дослідження.

23. Науковий апарат дослідження.

24. Наукова інформація та її джерела.

25. Технологія роботи з науковою літературою.

26. Науко метричні бази даних, їх різновиди та особливості.

27. Наукові медалі і премії: загальний огляд.

28. Наукова стаття як різновид наукової роботи здобувачів вищої освіти: вимоги, особливості її підготовки та публікації у наукових журналах.

29. Тези доповідей як різновид наукової роботи здобувачів вищої освіти: вимоги до них, особливості їх підготовки та публікації.

30. Методичні рекомендації як різновид наукової роботи здобувачів вищої освіти: вимоги та особливості їх підготовки.

31. Реферат як різновид наукової роботи здобувачів вищої освіти: вимоги та особливості його підготовки.

32. Доповідь як різновид наукової роботи здобувачів вищої освіти: вимоги та особливості її підготовки.

33. Курсова робота як вид наукового дослідження здобувача вищої освіти: вимоги та особливості її підготовки і захисту.

34. Дипломна та магістерська роботи як види наукового дослідження здобувача вищої освіти: вимоги та особливості їх підготовки і захисту.

XII. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Базові

1. Аксьонова В.І. Розвиток інформаційного соціуму в Україні на рубежі тисячоліть в контексті філософії історії // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Удосконалення механізмів інформаційного суспільства як цивілізаційної парадигми розвитку сучасної України за умов глобалізації» 19-20 листопада 2015 року / за заг. ред. д. філософ. н., проф. В.Г. Воронкової ; Запорізька державна інженерна академія. Запоріжжя : ЗДІА, 2015. С. 131-133.

2. Аксьонова В.І. Парадигми філософії освіти. Український вимір // Освіта та соціалізація особистості // Матеріали ІІ Всеукраїнської наукової конференції – Одесса-Дніпропетровськ. 2015. 120 с.

3. AKSENOVA V. PHILOSOPHY. CONTENT MODULE I. ANINTRODUCTION TO PHILOSOPHY.PHILOSOPHY, ITS HUMANISTIC SENSE AND MISSION. PART 1. EARLY PHILOSOPHY (PRE-SOCRATIC PERIOD OF ORAL PHILOSOPHY. METAPHYSICS. ANTIQUE GREECE) // Student's workbookfor students of all forms of education, foreigner students and extra-mural students. Kirovohrad 2016. 48 p.

4. Аксьонова В.І. Проблеми освітньої сутності : модернізаційний контекст // Науково-дослідний центр інноваційних технологій. Науковий вісник інноваційних технологій. Збірник наукових праць. №1. (11). Київ-Кіровоград, 2016.

5. Горський Д.П. Про критерії істини. Питання філософиії. 1998. №2.

6. Кремень В.Г. Синергетика в освіті : контекст людино центризму : монографія / В.Г. Кремень, В.В. Ульїн. Київ : Педагогічна думка, 2012. 386 с.

7. Кримець А.В. Науково-освітній простір у сфері соціально-філософського дискурсу // Наукове пізнання Методологія та технологія філософія Одесса : ПНПУ імені К.Д. Ушинського, 2014. Вип. 2 (33).

8. Лисий В.П. Принцип діяльності у «науковченні» Й. Фіхте / В.П. Лисий // Проблеми гуманітарних наук. Наукові записи Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. Серія «філософія». ред.кол. : В. Скотний, Т. Біленко, М. Кашуба та ін. Дрогобич : Вимір, 2004. Вип. В. С. 25-34.

9. «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання» // Матеріали II Міжнародної наукової конференції 29-30 травня 2014 року. Одеса : Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського». 103 с.

10. Ільїн В.В. Методологічна свідомість в епоху «пост» ; об'єкт, суб'єкт, істина» // Матеріали II Міжнародної наукової конференції 29-30 травня 2014 року. Одеса : Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського». С. 8-12.

11. Шакун Н.В Постсучасні виміри історичного пізнання // «Феноменологія софічності в українській культурі запити філософських стилів у мові, мистецтві, літературі». Всеукраїнські кулішеві читання з філософії етнокультури // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Вип. 95. Серія : філософські науки. Чернігів, 2011. С. 50-54.

12. Sententiae : Нукові праці спілки дослідників модерної філософії Паскалівського товариства / О. Хома (гол.ред.). Вінниця. Вид-во : Універсум, 2000. Спецвипуск №3. Філософія. Космологія / ред. : Базалук О., Окороков В. 2004. 223 с.

13.http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRNsoc_gum/vkp/2009_11/V_11/st7.pdf

Додаткові

1. Aksyonova V., Sklovsky I. Personality as a phenomenon of civilized adoption of European values. Problem space of modern society: communicative and pedagogical interpretations collective monograph. Part I. Warsaw: BMT Erida Sp. Z o.o, 2019. P. 126-141. Institute of European Integration (Warsaw, Poland) Recommended for publication by the Program and Scientific Council of Institute of European Integration (№5-07, 22.02.2019). Published under the terms of the Creative Commons CC BY-NC 4.0 Licnse https://cutt.ly/jgMyFuO

2. Аксьонова В.І. Актуалізація проблеми професійної культури в контексті філософії освіти // Філософські пошуки, вип. XXXVIII. Львів-Одеса : Соапо-Центр Європи, 2008. – С. 146-156.

3. Аксьонова В.І. Метафізика процесу українського елітоутворення. Культурологічно-освітній контекст // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – 2008. №2 (58) березень-квітень. 2008. С. 99-104.

4. Аксьонова В.І. Метафізичний аналіз сучасних проблем системи професійної діяльності // Вісник Дніпропетровського університету. Серія :

Філософія. Соціологія. Політологія. Дніпропетровськ. Вип. 17. ДНУ. 2008. С. 160-169.

5. Аксьонова В.І. Феномен міжкультурної комунікації в контексті культурної глобалізації : історико-філософський контекст // Гілея (науковий вісник) : зб. наук. пр. Київ : Вид-во УАН ТОВ «НВП» «ВІР», 2011. Вип. № 50.

6. Аксьонова В.І. Формування міжкультурної комунікації як «дому буття» в умовах культурної глобалізації. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка [Текст]. Вип. 95 / Треті Всеукраїнські Кулішеві читання з філософії етнокультури, присвячені пам'яті С.Б. Кримського : «Феноменологія софійності в українській культурі. Запити філософських смислів у мові, мистецтві, літературі». / за ред. д. філос. н. В.А. Личковаха. Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка; гол. ред. Носко М.О. Чернігів :ЧНПУ, 2011. С. 203-206. (Серія : філософські науки).

7. Аксьонова В.І. Інформаційний простір постмодерну в умовах інформаційної єдності людства // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : Збірник наукових праць / гол. ред. В.Г. Воронкова. Вип. 46. Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2011. № 46. С. 33-48.

8. Аксьонова В.І. Міжкультурна комунікація особистості як процес взаємного обміну цінностями в умовах інтеркультурного діалогу. «Євроінтеграційна політика України в умовах глобалізації» : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 21-23 листопада 2011 року / за ред. д. філос. н. Воронкової В.Г. Запоріжжя : ЗДІА, 2011. С. 54-56.

9. Аксьонова В.І. Наукові підходи до вивчення феномена міжкультурної комунікації в контексті розвитку глобального комунікативного суспільства // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія : філософські науки. / гол. ред. В.С. Пазенок. Київ : КУТЕП, 2012. С. 202-221.

10. Аксьонова В.І. Міжкультурна комунікація як системоутворюючий фактор сучасної інформаційної культури: теоретико-методологічний контекст // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : збірник наукових праць. № 53 / гол. ред. В.Г. Воронкова; Запоріз. держ. інж. акад. Запоріжжя : ЗДІА, 2013. С. 89-100.

11. Аксьонова В.І. Антропологічні аспекти усвідомлення сенсу буття // Антропологічні виміри філософських досліджень [Текст] : матеріали 2-ої міжнародної наукової конференції, Дніпропетровськ, 18-19 квітня 2013 р. Днепропетровськ : ДНУЗТ, 2013. С. 8-9.

12. Аксьонова В.І. Управління комунікативними процесами в сучасному соціумі в контексті кризи соціокультурної ідентичності : соціально-філософський аналіз // Гілея : науковий вісник : [зб. наук. пр.]. Київ : Вид-во УАН ТОВ «НВП» «ВІР», 2013. Вип. №72.

13. Аксьонова В.І. Культурні парадигми глобалізації як феномен комунікативного розвитку суспільства // Перспективи. Соціально-політичний журнал. Серія : філософія, політологія, соціологія. Одеса : ПНПУ імені К.Д. Ушинського, 2014. № 3 (61). С. 6-11.

14. Аксьонова В.І. Philosophic knowledge and young airspecialists today // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Управління високошвидкісними рухомими об’єктами та професійна підготовка операторів складних систем» 26-27 листопада 2015 року, Кіровоград : Вид-во КЛА НАУ, 2015, 396 с.

15. Йолон П. Тенденції розвитку сучасної методологи науки // Філософська та соціологічна думка. 1995. №7.

16. Практикум з філософії : методичний посібник для викладачів та студентів ВНЗ / під ред. В.Л. Петрушенка. Львів : «Новий Світ – 2000», «Магнолія плюс», 2003. 256 с.

17. Робоча програма навчальної дисципліни Основи наукових досліджень та академічна доброчесність. Освітньо-професійна програма Економічна безпека підприємства /Розробник: Аксьонова В.І., професор

кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, професор. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 15 с. http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1094/1/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%D1%81%20%D0%9B._%D0%90%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

18. Сучасна зарубіжна філософія : Течії і напрямки : хрестоматія / упоряд. В.В. Лях, В.С. Пазенок. Київ : Ваклер, 1996. 428 с.

19. Філософія. Хрестоматія : навч. посіб. / за ред. Дротянко Л.Г., Матюхіної О.А., Онопрієнко В.І. Киів : Книжкове вид-во НАУ, 2008. 244 с.

20. Філософія. Хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навч. посібник / за ред. Л.В. Губерського. 2-ге вид. Київ : Знання, 2012. 621 с.

21. Філософія. Хрестоматія. навчальний посібник / уклад. О.О. Валуйський. Київ : Альтерпрес, 2007. 91 с.

22. Читанка з філософії : У 6 кн. Кн. 1. Філософія стародавнього світу. Київ : Довіра, 1993. 207с. http://terepishchyi.com/volinka_g_i_gol_red_chitanka_z_filosofi_u_6_knigah_kniga_1_f.pdf.

23. Читанка з історії філософії : У 6 кн. Кн. 6. Зарубіжна філософія XX ст. / під ред. Г. Волинки. Київ : Довіра, 1993. 239 с. http://terepishchyi.com/volinka_g_i_gol_red_chitanka_z_filosofi_u_6_knigah_kniga_6_z.pdf.

XIII. ІСПИТ/ЗАЛІК. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ

Залік проводиться наприкінці вивчення навчальної дисципліни.

Критерії оцінювання заліку на заочній формі навчання:

– 36-40 балів – здобувач/здобувачка вищої освіти вільно володіє навчальним матеріалом, надав/надала повну, вичерпну відповідь на поставлене запитання, з посиланням на чинні нормативно-правові акти (або правильно відповів/відповіла на 90-100% тестових завдань). Максимальна кількість балів може бути знижена, якщо під час відповіді здобувач/здобувачка вищої освіти не зробив/зробила посилання на чинні нормативно-правові акти чи допустив/допустила незначні помилки.

– 28-35 балів – здобувач/здобувачка вищої освіти володіє достатнім обсягом навчального матеріалу, надав/надала відповідь на питання але допустив/допустила помилки, що впливають на загальний висновок (або правильно відповів/відповіла на 70-89% тестових завдань);

– 20-27 балів – здобувач/здобувачка вищої освіти володіє навчальним матеріалом поверхово і фрагментарно на репродуктивному рівні або володіє частиною навчального матеріалу чи допускає значні помилки, які приводять до викривлення інформації (або правильно відповів/відповіла на 50-69% тестових завдань);

– 0-19 балів – здобувач/здобувачка вищої освіти не може виконати завдання, не володіє навчальним матеріалом, відмовляється відповідати на запитання або робить принципові помилки, які викривлюють усе рішення (або правильно відповів/відповіла менше ніж на 50% тестових завдань).

Форма проведення іспиту – усна. Структура білету – 2 теоретичних запитання та 1 практичне завдання.

XIV. НА ЗАВЕРШЕННЯ

Духовний потенціал людини ніколи не буває результатом впливу тільки внутрішніх або зовнішніх цінностей. Він є відображенням цілісності внутрішнього індивідуального світу культури і зовнішнього соціокультурного простору суспільства. Але у реальності внутрішній та зовнішній чинники не завжди відповідають один одному, а іноді діють

навпаки. Для оптимізації цього процесу необхідна комунікативна трансформація зовнішніх соціокультурних факторів у внутрішній особистісній стиль. Адже сутнісною стороною індивідуально - культурного світу особистості, її ціннісного ядра, є духовне спонукання до реалізації її творчих задумів. Але, разом з тим, прояви некритичного, догматично-стереотипного мислення, нетерпимості, неадекватна самооцінка, нерішучість, негативні звички тощо, виступають бар'єрами всередині освітньої системи на шляху реалізації творчих здібностей молоді. Навпаки, комунікативна готовність і здатність протистояти несприятливим управлінським, пропагандистським і політико-ідеологічним впливам зовні спонукає до повної особистісної мобілізації, що є показником досить високого рівня політичної та правової культури молоді. У освітньому та науковому просторі України постійно здійснюються творчі пошуки шляхів подолання стереотипів неконвенціональності та нетерпимості в освіті та науці. Синергетичний підхід до освітнього процесу висвітлює філософсько-гуманістичний зміст імперативу становлення політичної нації, що впливає на подолання певних негативних стереотипів у масовій свідомості, у черговий раз засвідчує цінність концепції ноосфери В.І. Вернадського. Загальнолюдські цінності - ідеали, символи, зразки - створюють цивілізаційні мрії у свідомості молодої людини, регулятивна мета яких – усвідомлювати право на захист гуманістичних цінностей, спонукають до найбільш повної реалізації творчого потенціалу, викликають постійний «неспокій» і «незадоволення», залишаючи молоду людину в стані позитивної творчої напруги протягом тривалого часу.

Задача ціннісного освоєння сенсу буття в тому, щоб брати безпосередню участь у створенні відповідних умов, завдяки яким удосконалюється спрямування молодої людини до конструктивних дій, що з'єднує її національні і громадські орієнтири, саме під час кризових явищ, воєнної агресії тощо. Саморегулятивність, як соціокультурна цінність, долає стан аномії, оскільки є окремим важелем втілення нормативів громадської

безпеки й здійснює власну самосвідомість, реалізуючи наміри новаторів за відповідними нормами. У свій час Е. Дюркгейм ввів поняття «аномії», щоб визначити універсальний стан суспільної кризи, соціальної системи, самоорганізаційною властивістю якої є негайне долання повільного ставлення до її загрозливих проявів. Організаційна атмосфера ціннісно-нормативного вакууму у сучасній освітній системі відображує перехідний період боротьби країни в умовах зовнішньої агресії, розвитку громадянського суспільства, становлення політичної нації. Стан буття суспільства характеризується тим, що початок нового етапу розвитку країни гальмують старі норми, що часто-густо суперечать загальнолюдським цінностям і перестають діяти узагалі, а нові ще остаточно не встановилися. Саме цей стан аномії пізніше описує Й. Хейзінга в праці «Осінь середньовіччя», малюючи апокаліптичні уявлення як типову картину масової духовної розгубленості, дилетантизму, аморалізму, цинізму, аномії тощо.

Час від часу в культурі має місце ефект кризи моральних цінностей, виникають проблемні ситуації, що відображують розмивання ціннісного ядра духовності, тобто підміни «своїх» цінностей «чужими», розбіжність думок, слів та практичних дій. Наприклад, мова йде про труднощі соціалізації особистості, що навчається у віці від 18 до 30 років (±3 роки). Вікові труднощі ускладняються тим, що молоді люди, які є натурами неординарними, обдарованими, починають активно протистояти бюрократичному невігластву, несправедливості, стереотипності мислення. В цих умовах саме освітянам необхідно ініціювати відповідний інтерес молоді до розвитку діалогових, крос культурних та мультикультурних форм спілкування, самоосвіти та самовиховання, саморегуляції власної поведінки, удосконалення шляхів підвищення рівня культури, тобто зміцнення морально-сенсового підґрунтя особистості, яка є «синергетичною людиною. Характерною особливостю такої людини є її постійний потяг до нових знань та пізнання Всесвіту.

Розвиток методології — одна зі сторін розвитку пізнання в цілому. Спочатку методологія ґрунтувалася на знаннях, які диктувала геометрія як наука, де містилися нормативні вказівки для вивчення реального світу. Потім методологія виступала як комплекс правил для вивчення всесвіту і перейшла у сферу філософії. Платон і Арістотель розглядали методологію як логічну універсальну систему, засіб істинного пізнання.

Не можно ігнорувати факти тільки тому, що їх важко пояснити або знайти їм практичне використання. Зміст нового в науці не завжди бачить сам дослідник. Нові наукові факти і навіть відкриття, значення яких погано розкрите, можуть тривалий час лишатися в резерві науки і не використовуватися на практиці.

При науковому дослідженні важливо все. Концентруючи увагу на основних або ключових питаннях теми, не можна не зважати на побічні факти, які на перший погляд здаються малозначущими. Проте саме такі факти можуть приховувати в собі початок важливих відкриттів.

Для дослідника недостатньо встановити новий факт, важливо дати йому пояснення з позицій сучасної науки, розкрити його загально пізнавальне, теоретичне або практичне значення.

Виклад наукових фактів має здійснюватися в контексті загального історичного процесу, історії розвитку певної галузі, бути багатоаспектним, з урахуванням як загальних, так і специфічних особливостей.

Накопичення наукових фактів у процесі дослідження – це творчий процес, в основі якого завжди лежить задум ученого, його ідея.

У філософському визначенні ідея – це продукт людського мислення, форма відображення дійсності. Ідея відрізняється від інших форм мислення тим, що в ній не тільки відображається об’єкт вивчення, а й міститься усвідомлення мети, перспективи пізнання і практичного перетворення дійсності. Тому важливе значення має історичне вивчення не лише об’єкта дослідження, а й становлення та розвитку знань про нього.

Ідеї народжуються з практики, спостережень навколишнього світу і потреб життя. В основі ідей лежать реальні факти і події. Життя висуває конкретні завдання, однак часто не відразу знаходяться продуктивні ідеї для їх вирішення. У такому разі на допомогу приходить здатність дослідника проаналізувати ідеї, погляди попередників, запропонувати новий, зовсім незвичний аспект розгляду завдання, яке протягом тривалого часу не могли вирішити при загальному підході до справи.

Вивчення історичного досвіду, визначення етапів становлення, розвитку об’єкта дослідження та ідеї від часу виникнення до стадії вирішення завдання значно збагачує наукове дослідження, свідчить про достовірність його результатів і висновків, підтверджує наукову об’єктивність і компетентність дослідника.

Нова ідея — не просто зміна уявлень про об’єкт дослідження — це якісний стрибок думки за межі сприйнятих почуттями даних і, здавалося б, перевірених рішень. Нові ідеї можуть виникати під впливом парадоксальних ситуацій, коли виявляється незначний, неочікуваний результат, який надто розходиться із загальноприйнятими положеннями науки — парадигмами. Складність, багатогранність і міждисциплінарний статус будь-якої наукової проблеми приводять до необхідності її вивчення у системі координат, що задається різними рівнями методології науки.

Отримання нових знань відбувається за схемою: парадигма — парадокс — нова парадигма. Розвиток науки — це зміна парадигм, методів, стереотипів мислення. Перехід від однієї парадигми до іншої не піддається логічному опису, бо кожна з них відкидає попередню і несе принципово новий результат дослідження, який не можна логічно вивести з відомих теорій. Особливу роль тут відіграють інтуїтивні механізми наукового пошуку, які не ґрунтуються на формальній логіці. Духовна та інтелектуальна занепокоєність патріотично-зорієнтованої молодої людини змінює суспільні цінності сучасної України. Синергетичний аналіз освітнього простору України за умов воєнної агресії відображає всю сукупність еволюційних

підходів до формування національної ідеї, онтологізації толерантного спрямування вектору позитивних змін надії історичної нації, виявляє прихильників конвенціалізації та реалізації гуманітарного потенціалу суспільства. «Синергетична людина» є патріотичною і заради Вітчизни готова віддати власне життя.

ДОДАТОК 1

ЗРАЗКИ БІЛЕТІВ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ЗАЛІКУ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ»

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЗАЛІКУ

Залік проводиться наприкінці вивчення навчальної дисципліни.

Критерії оцінювання заліку на заочній формі навчання:

– 36-40 балів – здобувач/здобувачка вищої освіти вільно володіє навчальним матеріалом, надав/надала повну, вичерпну відповідь на поставлене запитання, з посиланням на чинні нормативно-правові акти (або правильно відповів/відповіла на 90-100% тестових завдань). Максимальна кількість балів може бути знижена, якщо під час відповіді здобувач/здобувачка вищої освіти не зробив/зробила посилання на чинні нормативно-правові акти чи допустив/допустила незначні помилки.

– 28-35 балів – здобувач/здобувачка вищої освіти володіє достатнім обсягом навчального матеріалу, надав/надала відповідь на питання але допустив/допустила помилки, що впливають на загальний висновок (або правильно відповів/відповіла на 70-89% тестових завдань);

- 20-27 балів – здобувач/здобувачка вищої освіти володіє навчальним матеріалом поверхово і фрагментарно на репродуктивному рівні або володіє частиною навчального матеріалу чи допускає значні помилки, які приводять до викривлення інформації (або правильно відповів/відповіла на 50-69% тестових завдань);

– 0-19 балів – здобувач/здобувачка вищої освіти не може виконати завдання, не володіє навчальним матеріалом, відмовляється відповідати на запитання або робить принципові помилки, які викривлюють усе рішення (або правильно відповів/відповіла менше ніж на 50% тестових завдань).

Форма проведення екзамену – усна.

Структура білету – 2 теоретичних запитання та 1 практичне завдання.

Білет № 1

1. Види пізнавальної діяльності.

2. Проблеми громадянського становлення особистості науковця.

3. Інтуїція – один із ефективних засобів досягнення логічних висновків чи, навпаки, перешкода для раціонального мислення? Чи можна опиратися на інтуїтивні судження під час проведення наукових досліджень?

Білет № 2

1. Знання і пізнання, їх сутність.

2. Взаємозв’язок НТП та моральності особистості науковця.

3. Як важливіше розглядати об’єкт пізнання: суто через наукові дослідження чи застосовуючи суб’єктивні моменти?

Білет № 3

1. Зародження гносеологічної проблематики в античній філософії.

2. Соціальна відповідальність як фактор суспільно-політичної активності українського вченого.

3. Чи пов’язані між собою культурний та науковий розвитки? Як саме?

Білет № 4

1. Погляди Демокрита щодо процесу пізнання.

2. Соціальна відповідальність як фактор наукової діяльності.

3. Судження без аргументованого підтвердження можна вважати невірним. Розвиньте або спростуйте дану думку.

Білет № 5

1. Сократівський метод досягнення істини та його компоненти.

2. Свобода наукового дослідження і соціальна відповідальність.

3. Невміння спростовувати докази опонентів – основна причина загибелі судження. Прокоментуйте цю думку.

Білет № 6

1. Теорія пізнання Платона.

2. Загально логічні методи і способи дослідження.

3. Як ви розумієте поняття «мова науки»?

Білет № 7

1. Гносеологія Аристотеля.

2. Методи теоретичного дослідження.

3. Чи доцільно стверджувати, що агностичні погляди можуть стати дієвою силою пізнання у філософії?

Білет № 8

1. Теорія пізнання М. Кузанського.

2. Поняття наукового методу.

3. Чи можна вважати, що поняття теорія і практика нероздільно пов’язані між собою?

Білет № 9

1. Гносеологія Джордано Бруно.

2. Основні методологічні новації сучасного постнекласичного стану розвитку науки.

3. Філософія – це наука чи щось протилежне їй? Чи можна стверджувати, що релігії не місце у свідомості справжнього вченого?

Білет № 10

1. Емпіризм і раціоналізм (Ф. Бекон, Р. Декарт).

2. Методи емпіричного дослідження.

3. Яким засобами мислення віддаєте перевагу ви? Що для вас важливіше: інтуїція чи логіка?

Білет № 11

1. Проблема пізнання в німецькій класичній філософії.

2. Філософські методи, їх сутність.

3. Чи існує межа для вчених, яку не варто переступати у пошуках істини засобами емпіричного пізнання?

Білет № 12

1. Проблема пізнання в українській філософії.

2. Взаємодія наукової теорії та практики.

3. Чи мають право нащадки попередніх поколінь приймати знання на віру, без практичної перевірки? Мудрі докази ще нікого не переконали (Франс Анатоль (1844-1924) французький письменник). Проаналізуйте дану думку.

Білет № 13

1. Діалектико-матеріалістична гносеологія. Діалектика та її основні форми, принципи, закони, категорії.

2. Методологічна роль філософії в науковому пізнанні.

3. Поняття «абсолютної істини» існує чи будь-яку думку можна заперечити?

Білет №14

1. Метафізика та її історичні форми та види.

2. Філософія науки як одна із теорій в сучасній філософії.

3. Поняття соціальної відповідальності вченого.

Білет № 15

1. Пізнання і практика.

2. Неокантівські концепції методів наукового пізнання.

3. Геракліт надає перевагу «єдиному знанню усього». Виходячи з того,

що мислення властиве всім, він вважає, що людський, суб'єктивний логос (тобто пізнання) має всі можливості бути в згоді з об'єктивним логосом. Чи означає це, що кожен із нас може стати справжнім філософом?

Білет № 16

1. Розробка методології наукового пізнання в позитивізмі і неопозитивізмі.

2. Основні функції практики в процесі пізнання.

3. Р. Карнап зазначає: «як могли стільки людей різних часів і народів, серед них видатні уми, з такою наполегливістю й натхненням перейматися метафізикою, якщо вона є лише набір позбавлених смислу слів»? Прокоментуйте даний вислів.

Білет № 17

1. Основні способи осягнення людиною оточуючого її світу (практичний, теоретичний, духовно-практичний).

2. Місце і роль наукової інтелігенції в сучасному світі.

3. Декарт вважав, що за допомогою інтуїції і дедукції можна досягти у всіх областях знання певної вірогідності. Чи згодні ви з такою позицією?

Білет № 18

1. Класифікація (типологія) форм знання.

2. Філософське поняття техніки.

3. Наука — це кладовище гіпотез (французький учений Анрі Пуанкаре (1854-1912). Поясніть даний вислів.

Білет № 19

1. Основні властивості, ознаки істини.

2. Логічна структура науки та її основні елементи.

3. Наука без релігії кульгава; релігія без науки сліпа (А. Ейнштейн). Як

ви розумієте цей вислів? Розвиньте або спростуйте думку.

Білет № 20

1. Чуттєве і раціональне в пізнанні та їх форми.

2. Назвіть негативні та позитивні дії скептицизму на розвиток гносеології.

3. НТР, її сутність і соціальні наслідки.

Білет № 21

1. Концепції науки в критичному раціоналізмі.

2. Позитивізм засновувався на тому, що філософія не має права на існування як особлива наука, котра претендує на самостійне дослідження реальності. Чи можливе існування будь-якої «дослідницької науки» без філософії?

3 Яке питання постало перед лінгвістичними філософами у XX столітті? Чи існує небезпека у багатозначності слів поза межами науки, у повсякденному житті?

Білет № 22

1. Специфіка пізнання соціальних явищ.

2. Поняття науки та її функції. Некласична та постнекласична наука: зміна цільової орієнтації

3. Що, на вашу думку, є рушійною силою науки?

Білет № 23

1. Творчість та інтуїція.

2. Історичний характер науки (загальна характеристика). Чи існує зв’язок між культурними та соціальними змінами і науковим розвитком? Якщо так, наведіть конкретні приклади з історії.

3. З грецької мови «істина» перекладається як «неприхованість». Чи доцільне в такому разі існування «відносної істини», «часткової істини»?

Білет № 24

1. Переднаука. Наукові знання древніх цивілізацій, середньовіччя та епохи Відродження.

2. Інженерія як соціальний інститут і форма діяльності. На вашу думку, вчений має відповідати перед людством за те, як саме використовується його винахід?

3. Бердяєв розглядав творчість як реалізацію свободи, шлях до гармонізації буття. Що вплинуло на становлення поглядів філософа?

Білет № 25

1. Класична наука (XVII-XIX ст.). Специфіка взаємодії науки та філософії.

2. Специфіка емпіричного та теоретичного рівнів пізнаннята їх взаємозв'язок.

3. Наука – результат звичайної цікавості чи необхідність людства? Чи допустимо вченому переступити через людську мораль задля відкриття на благо людства?